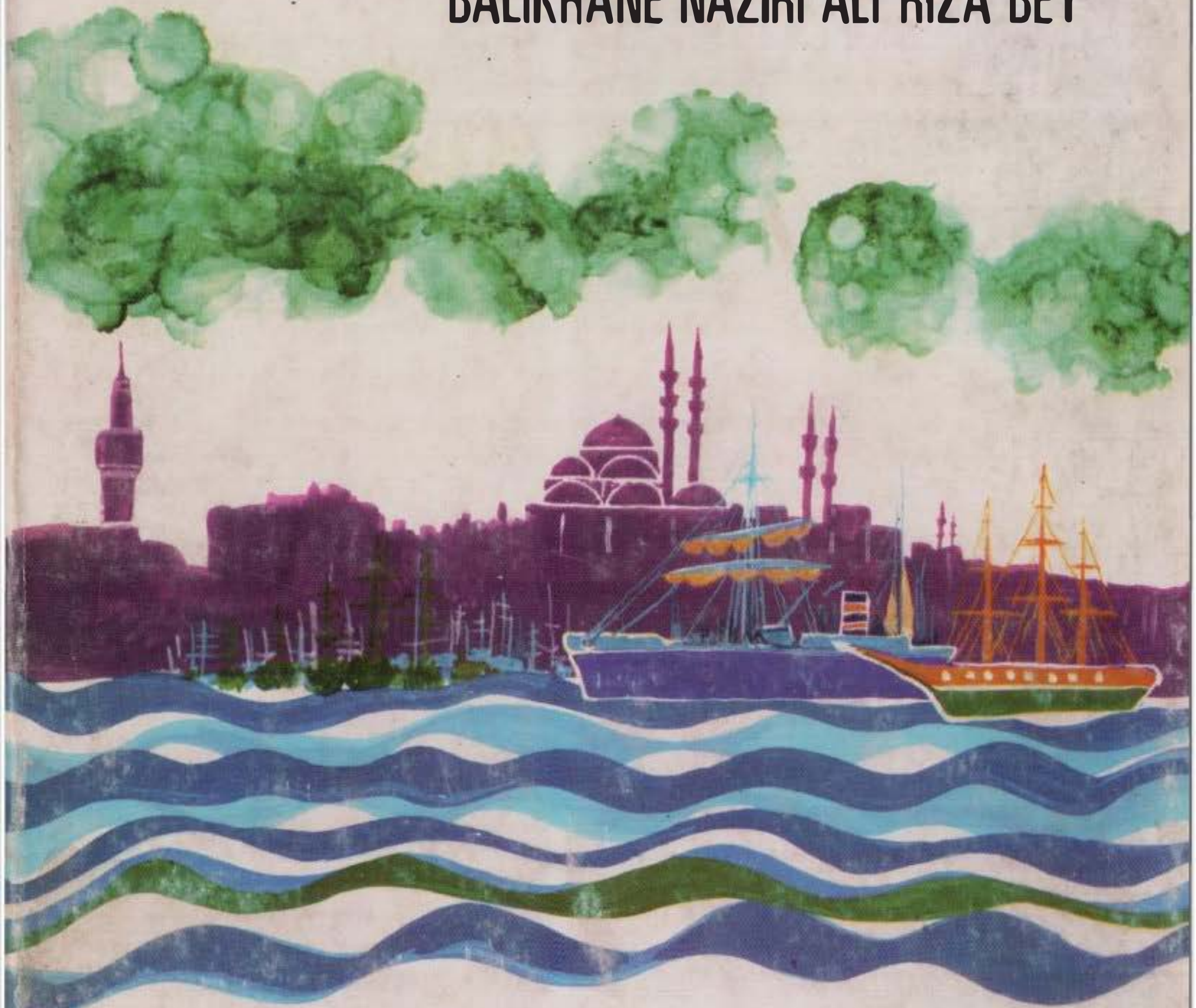

BİR ZAMANLAR İSTANBUL

BALIKHANE NAZIRI ALİ RIZA BEY

Tercüman

1001 TEMEL ESER

Tercüman
1001 TEMEL ESER

11

Y a z a n :
Balikhane Nâzır
A L İ R I Z A

İîâveli notlarla baskıya
hazırlayan :
Niyazi Ahmet BANOĞLU

ESKİ ÂDETLER — EĞLENCERLER — SOSYAL HAYAT —
ESNAF KURULUŞLARI — BÜTÜN YÖNLERİ İLE

BİR
ZAMANLAR
İSTANBUL

**Tercüman gazetesinde hazırlanan
bu eser Kervan Kitapçılık A. Ş.
ofset tesislerinde basılmıştır
Resimkopya : Remaver**

1001 Temel Eser'i iftiharla sunuyoruz

Tarihimize mânâ, millî benliğimize güç katan kütüphaneler dolusu birbirinden seçme eserlere sahip bulunuyoruz. Edebiyat, tarih, sosyoloji, felsefe, folklor gibi millî ruhu geliştiren, ona yön veren konularda "Gerçek eserler" elimizin altındadır. Ne var ki, elimizin altındaki bu eserlerden çoğunlukla istifade edemeyiz. Çünkü devirler değişmelere yol açmış, dil değişmiş, yazı değişmiştir.

Gözden ve gönülden uzak kalmış unutulmaya yüz tutmuş -Ama değerinden hiçbir şey kaybetmemiş, çoğunluğu daha da önem kazanmış- binlerce cilt eser, bir süre daha el atılmazsa, tarihin derinliklerinde kaybolup gideceklerdir. Çünkü onları derleyip - toparlayacak ve günümüzün türkçesi ile baskıya hazırlayacak değerdeki kalemler, gün geçtikçe azalmaktadır.

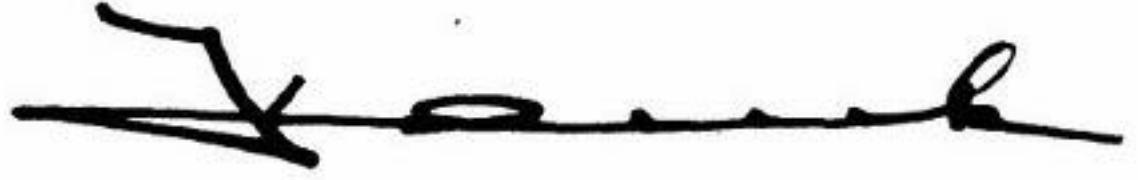
Bin yıllık tarihimizin içinden süzülüp gelen ve bizi biz yapan, kültürümüzde "Köşetaşı" vazifesi gören bu eserleri, tozlu raflardan kurtarıp, nesillere ulaştırmayı plânladık.

Sevinçle karşılayıp, ümitle alkışladığımız "1000 Temel Eser" serisi, Millî Eğitim Bakanlığınca durdurulunca, bugüne kadar yayınlanan 66 esere yüzlerce ek yapmayı düşündük ve "Tercüman 1001 Temel Eser" dizisini yayınlamaya karar verdik. "1000 Temel Eser" serisini hazırlayan çok değerli bilginler heyetini, yeni üyelerle genişlettik. Ayrıca 200 ilim adamımızdan yardım vaadi aldık. Tercüman'ın yayın hayatındaki geniş imkânlarını 1001 Temel Eser için daha da güçlendirdik. Artık karşınıza gururla, cesaretle çıkmamız, eserlerimizi gözlere ve gönüllere sergilememiz zamanı gelmiş bulunuyor. Millî değer ve mânâda her kitap ve her yazar bu serimizde yerini bulacak, hiç bir art düşünce ile değerli değersiz, değersiz de değerli gibi ortaya konmayacaktır. Çünkü esas gaye bin yıllık tarihimizin temelini, mayasını gözler

önüne sermek, onları lâıyk oldukları yere oturt-
maktır.

Bu bakımdan 1001 Temel Eser'den maddi
hiç bir kâr beklemiyoruz. Kârımız sadece gu-
rur, iftihar, hizmet zevki olacaktır.

KEMAL ILICAK

Tercüman Gazetesi Sahibi

Ö N S Ö Z

Bir nehir gibi akıp giden zaman, insanların içinde yaşadıkları madde ve mânâ alemi de değiştiriyor.

Dedelerimiz ve babalarımızın yaşayış ve duyguları ile bizim yaşayış ve duygularımız arasındaki ölçsüz ayrılık, çocuklarımız ve torunlarımız üzerinde de görülecektir. Bu, bir tabiat kanunudur.

Şu var ki, bir nehir gibi akıp giden zaman, biz insanları ne kadar ayrı bir hayata götürürse götürsün, hiçbir zaman kökünden kopmuş birer yaratık olamayız. Böyle olsaydı, milletler, tarihleri ile yaşamazlardı. Annemiz, başörtüsü ile de annemizdir, kızımız da mini eteği ile kızımızdır. Maziyi karanlıklara gömersek, ilerimiz de karanlığa gömülür. O zaman biz, bir nehir gibi akıp giden zaman içinde, duygusuz bir saman çöpünden farksız robotlar haline geliriz.

Geçmişe hasret, şüphesiz boştur, o kadar ki, biz bile gençlik hayatımızın özlemi içinde, bu günlerimiz dönmenin imkânsızlığına inanarak yaşamaktayız.

★★★

Şu her zaman güzel ve şirin İstanbul'da eski nesillerin geçirmiş oldukları hayatı bilmemiz iledir ki, bir ömür tüketmenin hazzını duyabilmekteyiz. Biz, geçmiş anmaz, eserlerimizde yaşatmazsak, uğruyacağımız akı-

bet, bizim için de aynı olacaktır ki, insanoglu, şu fanî dünyada hoşça bir sada bırakabileceği inancı ile teselli bulabilmektedir.

İşte elinizdeki eser, bu tarihi gerçeğe ve insanların his örgülerine de cevap vermektedir.

★★★

Çağımızın ünlü tarihçisi, Bernard Lewis (Osmanlı Devri tarihi hakkında eşsiz eserler müellifi), incelemelerde bulunmak üzere memleketimize geldiği geçen yıllarda, tarihimiz konusunda bir sohbetle şöyle demişti: «Batı ülkelerinde bir lise öğrencisi, eski metinleri okur ve anlar. Siz, bir harf devrini yaptınız, eski metinler, kütüphanelerde kaldı. Eski metinler zamanında çok ağdalı idi. Binaenaleyh, Türk tarihçilerine çok önemli vazife düşmektedir.»

Ve, Barnard Lewis, sözünü şöyle bitirmişti: «Tarih, bir milletin hafızasıdır. Tarihini bilmeyen millet, hafızasını kaybetmiş insana benzer.»

Bu bakımdan, bu eser, hafızamızda tarihimizin sosyal hayatını canlandırarak, ünlü tarihçinin işaret ettiği hakikatî gerçekleştirmektedir.

★★★

Eser hakkında bizim fazla birşey söylememiz, sadece zamanımızı alacaktır. Yalnız kısa bir açıklamayı lüzumlu görmekteyiz:

Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey, yaşadığı ve gördüğü hayatı, hakikatlere çok sadık kalarak anlattıktan başka, tarihin daha eski devirlerini de inceliyerek ken-

di andanına eklemiş, bu suretle de bir hizmette bulunmuştur. Biz, eski yazarların bir geleneğe uyarak fazla tımtıraklı ve lüzumsuz kelime şatafatma boğdukları vakaları, bu günkü dille aktarmaya çalıştık ve açıklanması zarurî ünvan ve o devrin deyimlerinin karşılığını da not halinde verdik.

Eski İstanbul Hayatı'nda, dış alemin yanında, o devrin iç alemini de bulacaksınız. Bu günün şartlarına uymayan hayat tarzına dudak bükme, hattâ onları gülünç bulmak, kelimenin hakiki mânâsı ile bizi gülünç hale getirir. Sokaklarında fener ile gezilen, dünyanın eşsiz ve benzersiz boğazın mavi sularında sadece kayıkla seyahat edilen günlerin, bu günümüze uymayan adetlerini kabul etmeliyiz ki, devrine göre en ileri ve mesut bir hayat tarzı ıdı. Biz, bu gün bunlara dudak bükerek, yarın belki de gök boşluğunda şehirler kuracak bizden sonraki nesil de en üstün medeni âlemda yaşadığına inanan bu günkü nesle, bizlere dudak bükmesi lâzımdır ki, yukarıda da kaydettiğimiz gibi, daha güzele ve daha iyiye doyamıyan insanlık, ancak yaşanan hayatın ilhamı ile durmadan ilerliyeblmektedir.

Dünyanın bugün en medenî milleti olduğunu bütün insanlığa kabul ettirmiş bulunan Amerika ikiyüz yıl önceki yaşayışı aynen devam ettiren canlı müzeler vücuda getirmiştir. İnekleri sağan, bizim hâlâ kullanmakta olduğumuz süpürgeleri, aynı metodlarla hazırlıyarak, ikiyüz yıl evvelki dekorla döşenmiş evlerini bu süpürge ile süpüren bir topluluk bu müze-köylerde ikiyüz yıl önceki şartlar içinde yaşamaktadırlar ve bunlar bu müzenin aylıklı memurlarıdır. Bu günkü Amerika'lılar, bu canlı müzeleri gezerken hayretlerini sak-

hyamamakta, fakat dedelerinin nasıl yaşadıklarını gözleri ile görmekteydiler.

★★★

Bir zamanlar İstanbul'u Ali Rıza Bey (Onüçüncü Asrı Hicrîde İstanbul Hayatı) başlığı altında 1922 yılında Peyam Sabah ve Alemdar Gazetelerinde eski harflerle yayınlamış, kitap haline getirilememiştir. Bu yazıların özelliği, bütün nakledilenlerin görgüye dayanması, artık tarih olmuş hakikatlerin bir objektif sadakati ile canlandırılmış bulunmasıdır.

Ali Rıza Beyi rahmetle analım.

Niyazi Ahmet BANOĞLU

Mahalle çocuklarının oyunları

Eskiden İstanbul'da alay alay mahalle çocukları cami avlularında, yangın yerlerinde mezarlık tarlalarında, mahalle aralarında körebe, esir almaca, topaç çevirme, pilav pişti, çıplak yavrum, kapamazsın, uzun eşek, adım atlama, uçurtma uçurtma, birdir bir, aşık atına, tahterevalli, seke seke ben geldim, saklambaç, ceviz açma, yazı mı tura mı isimleri anılan oyunları oynarlar, kış aylarında yokuşlarda kızak kayarlar, birbirlerini kar toplan ile topa tutarlar, ilkbaharda yumurta tokuştururlar, tulumba sandığı kaldırıp yangın taklidi yaparlardı. Kuş geçimi mevsiminde ökse ve ka-

panca denilen tuzaklarla kuş tutarlardı (1). Bu oyunlardan başka tehlikeli bir oyun daha vardı ki, bir mahalle çocukları ile diğer mahalle çocuklarının taş savaşı etmeleri idi. Bu oyun bir muharebe halini alırdı. Oyunlarda ortaya çıkan anlaşmazlıklarda uyuşmazlarsa Perşembe günü öğleden sonraya karar verirler, buna karar veren takımın İlbaşı (2) iki çocuğu hasım tarafa gönderip resmen davet ederdi.

Bunlar gözlerini taştan sakınmaz, dayaktan yılmaz, her tehlikeye meydan okur takımından oldukları için, her iki taraf birkaç gün önceden irili ufaklı taşları toplamaya başlarlar, bunları münasip yerlere küme küme istif ederlerdi. Kararlaştırdıkları saatte meydan çocuklarla dolar, iki taraf birbirlerine saldırır, yağmur gibi taş yağdırırlardı. Bu çatışma akşama kadar sürerdi. Bir taraf zaferi kazanamamışsa akşam anlaşmaya varırlar, her iki taraf birbirlerinden alıp nöbetçi dikerek sokaklarda hapsedtikleri esirleri geceyi evlerinde geçirmek üzere serbest bırakırlardı. Ama ikinci gün bu esirler yerlerine gelmeye mecburdular (3)

(1) Çocuklar tuttıkları kuşları kafeslere koyup cami avlularına götürürlerdi. Birçok kimseler bunlara beşer onar para verip kuşları azad ettirirlerdi. Çocuklar kuşları kafeslerden çıkarıp salıverirken «azad bozad, cennet kapısında beni gözet» derlerdi.

(2) Her mahalle oyununun İlbaşı en büyüklerinden seçilir, oyunları onlar idare ederlerdi.

(3) Çocuklar Perşembe ve Cuma günlerinden gayri günlerde öğle ve ikinci zamanında iki defa mektepten çıkarlardı. Perşembe günleri öğleden sonra akşama kadar serbest kalırlardı. Cuma günleri bütün tatildi.

Ertesi gün sabahın erken saatinde savaşa tekrar başlanırdı. Medet Allah. İki tarafta kumandalar, çığlıklar, haykırmalar dünyayı tutar, taşlar kar tipisi halini alır, bir saldırıdır giderdi. Evlerde camlar kırılır, kadınlar avazları çıktığı kadar haykırır.. Sonunda bir tarafta yenilgi baş gösterir, yenilenlerin herbiri bir tarafa kaçar. Kazananlar oyunun merkezini ele geçirirlerdi.

Bu zaferin neşesi sonsuzdu. Civar mahalle çocuklarına da haber salınır, çocuklar arasında kimlerin ne gibi yararlıklar gösterdiği anlatılırdı. Çatışmada başarılan, eli burkulan, yaraları kanayanlar yaralarını mendil ile bağlar, yaptıklarını ana babalarından saklıyarak sokakta düştüklerini söylerlerdi.

ÇOCUKLARIN RAMAZAN AYLARINDAKİ YARAMAZLIKLARI

Çocuklar Ramazanı büyük bir sabırsızlıkla beklerler. Çünkü hiç sevmedikleri okul bu ayda hafifler, her gün yarım azad olurlar, geceleri Karagöz'e giderler, her taraf kandillerle donanır, bir de gündüzleri viranelerden ve yangın yerlerinden yoğurt çanakları kırıkları, kiremit parçaları toplanır, mahalle aktarından kestane, altı patlar fişekleri, çanak ve el mehtapları alırlar. Kandil uçurtmaları tertip olunur. Geceleri yatsı ezanından evvel oyun merkezinde toplanılır, herkes kendi vazifesine başlar.

Büyük bir dikkatle çanak terslerine zeytin yağları ve fitiller konur, kiremit parçalarına muşambalar ve mumlar dikilir, yaya kaldırımlar üzerine dizilir, meh-

taplar yanmaya, fişekler patlamaya başlar, artık gelip geçenlerden yağ ve meyve, mum parası toplamak için eski adet üzere hak kazanılmış olur. Alay alay sokaklarda yağ ve mum parası sesleri uğuldamaaya başlar. Fenerlileri ürkütmek ve onlara mum parası verdirmek için (bakkalda üzüm, fenerde gözüm) tekerlemelerini hızlı hızlı söylerler. Böylece gelip geçenlerden yağ ve mum parası alırlar. Vermeyenlerin fenerlerini patlatmak, ya da kapıp kaçmak, hattâ yağ ve mum parası vermeyenlerin evlerinin camını kırmak adet haline gelmişti. Eskiden şimdiki gibi sokak aydınlatılmadığı için fenersiz gezinmek yasaktı, sokakta gezen herkes fener bulundurmaya mecburdu.

Bir Ramazan gecesı Fatih Camii önünden geçerken birçok sesler duyduk. Sebebini anlamak için halkın birikmiş bulunduğı yere geldik. Meğer çocukların oyununa uğrıyan biri fenersiz kalmış, başka fener de bulamamış, çaresiz karanlıkta yoluna devam etmek zorunda kalmış. Bu sırada zaptiyeler önüne çıkarak fenersiz sokağı çıktığı için karakola götürmek istemişler, adamcağız güç halle başına geleni anlatarak kendini kurtarmış..

MAHALLE OKULLARI

Çocukların sokak yaramazlıklarının başlıca sebebi okullarımızın intizamsızlığı idi. Çünkü Sübyan okul-

larının çoğu vakıftı (1). İmamla beraber Kur'an-ı Kerimi ezberlemiş, Hafız olmuş olan öğretmenler idare ederlerdi. Ama Hafız olamamış öğretmenler de babalarından kendilerine geçen öğretmenliği başlarına bir sarık sarmak suretiyle yaparlardı (2).

Bu sübyan okullarının Kalfa adı verilen iki de öğretmen yardımcısı vardı. Bu Kalfalar da geçindirilmek için kayırılmış cahil kimselerdi. Bunlar, zengin çocuklarına yüz vermekle yüzsüz, fakir çocuklarını da hırpalayarak, hakaretler ederek arsız ederlerdi. Kalfalar, hafta başı olan Cumartesi günleri haftalıklarını almaktan başka birşey düşünmezlerdi. Haftalıklarını getirmemiş çocukları sıkıştırırlar, bu yüzden başları ağrıyan ana baba ne yapıp yapıp Kalfaların haftalıklarını temin ederlerdi. Çocuklar okusa da olurdu okumasa da.. Okula gidiyordu ya bu yeterdi.. Hoca ve Kalfalar çocukların dersleri ile fazla da ilgilenmezlerdi.. Yalnız her çocuk okula getirildiği gün ana ve babası öğretmen Hocaya: «Eti senin kemiği benim» dediği için yaramazlık yapan çocuk hemen falakaya yatırıldı.

(1) *Bu gibi Vakıf okulların çoğunda çocuklara Kapama adıyla her yıl bayramlık elbise ve ayakkabı verildi. Bu Kapamalar, Ramazan'ın onbeşinden sonra Üsküdar tarafında olanlara Ayazma, İstanbul tarafında olanlara Hamidiye İmarethanelerinde verildi. Halk çocuklarını kapama veren mekteplere yerleştirmeye çalışırdı. Bu usul 1861 yılına kadar sürmüştü.*

(2) *1911 tarihinde yayınlanan bir nizamname ile bu gibi okullara verilecek öğretmenlerin iyi seçilmesi kararlaştırıldı ve intizama sokuldu.*

Falakada çocuğun ayaklarını iki kişi tutar, hoca veya kalfa kızgınlığını giderinceye kadar kızılık değneğini yapıştırıp dururdu.. Çocuklar ağlar, feryad eder ama acıyan yok. İş bitince topallaya topallaya gider yerine otururdu. Sübyan okullarında kulağı çekmek, şamarlamak, falakaya yatırmak adet haline gelmiş olduğundan, gelişmiş çocuklar artık dayaktan yılmaz, azarlanmaktan utanmaz olurlardı. Bunların işi gücü nasıl bir yaramazlık ve arsızlık yapacaklarını düşünmekti, kendilerinden küçük olanlara da bu yolu gösterirlerdi.

Okulların çoğu bir katlı bina idi. Dört taş duvar ve toprak bir oda.. İçinde sıra sıra dizilmiş rahleler.. Çocuklar bu rahle önünde karşılıklı, evlerinden getirmiş oldukları minderler üzerine otururlardı. Öğretmenin yeri köşede idi.. Baş ucunda uzun bir sıruk ile değnekleri asılı dururdu. Sırıkla oturduğu yerden çocukları döğebilirdi. Kalfalar da birer köşede otururlardı.

O zamanlar çocukların hava almaya bahçeye çıkmaları âdet olmadığından yüzlerce çocuk sabahtan akşama kadar kafese tıkılmış kuşlar gibi tıkalı kalırlardı. Hep çıkma saatini beklerlerdi. Dışarı salıverildikleri zaman da ortalığı velveleye verirlerdi.

Bazı aileler çocuklarını haylazlıktan kurtarmak için beş, altı yaşında iken esnaf yanına verirlerdi ve tabii cahil kalırlardı.

Bir de babalarımız çocukların terbiyesini diz çöküp utangaç bir halde oturmalarında gördüklerinden meselâ onbeş yaşına gelmiş bir çocuk, konuşmalara karışır da bir soru sorarsa: «Büyüklerin sözüne karışılmaz» diye bir de azar işitirdi. Bundan dolayı da ko-

caman birer delikanlı olan gençler iki kelimeyi bir araya getirip konuşamazlardı.

PADIŞAH ÖNÜNDE BİR KARAGÖZ OYUNU

Sübyan okullarında derslere (Elifba) ile başlanırdı. A yerine geçen Elif'in üstüne bir kısa çizgi konulduğu zaman (E) okunur, bu çizgi alta konulduğu zaman da (İ) okunurdu. Yalnız üste konana (Üstün) alta konana da (Esre) denirdi. Mesela (Elif üstün E), (Elif esre İ) olurdu.

Sultan Mahmut zamanında meşhur Karagözcü Sait Efendi, Padişahın huzurunda Karagöz oynatırken konuya Sübyan okullarını almış. Hacivat öğretmen, Karagöz de öğrenci olmuş.. Hacivat (Bir üstün) der, Karagöz de bu sözü tekrarlar. Hacivat (Bir esre) deyince Karagöz, (Üstün) ün karşı anlamı olan (Bir altın) der. Hacivat (Esre) diyeceksin deyince Karagöz: «Yanlış okutuyorsun, Üstün'den sonra altın gelir, bir Altın) diye direnir. Öğretmen Hacivat, öğrenci Karagöze bir tokat atar, (Esre) diyeceksin der, Karagöz inat eder: (Bir altın) demekte ayak dırer. Padişah, Karagöz'ün nüktelerini anlar ve bir altın gönderir. Bu defa Hacivat: (İki üstün) der, Karagöz tekrarlar, (İki esre) deyince Karagöz, gene: (İki altın) diye tepinir. En sonunda Sultan Mahmut iki altın daha gönderir ama, Sait Efendiye de: «Halt ediyorsun» der. Sait Efendi: «Padişahım okullarımızın halini belirtiyorum» karşılığını verir. Bu oyunun tesiri olsa gerektir ki Padişah 1828 yılında İstanbul Kadılığına bir Ferman göndererek okullara önem verilmesini bildirdi. Çocukların altı yedi yaşların-

da okula verilmeyip işlerde çalıştırıldığı, bu yüzden cahil kaldıkları, okuma yazma öğrenmeyenlerin bundan sonra işe verilmemeleri emredildi.

Mahalle okullarının çoğunda yazı dersi olmadığından, çocuklara yazı dersleri evlerde ya da yazı öğretmenlerinin evlerinde bir ücretle verilirdi. Üstün zekâya sahip olanlar, zamanın bilginlerinden ders alarak yetişirlerdi. Bu da çok güç ve enderdi. Eğitimin bu kısırlığı yüzünden, Pertev, Akif, Reşit, Ali, Fuat, Ahmet Vefik, Mithat ve Ziya Paşalar, Şinasi ve Namık Kemal gibi üstün kimselerin yetişmesi kolay olmazdı.

ZENGİN VE FAKİR ÇOCUKLAR

Zenginler, çocuklarının okuması için hususi öğretmenler tutarlardı. Bunlara Arapça, Farsça, yazı ve şiir öğretirlerdi. Bununla beraber, zengin çocukları içinde böyle hususi öğretmenlerden yetişenler parmakla gösterilecek kadar azdı. Çünkü bu çocukların çoğu zenginlikleri ile şımarmışlardı. Nasıl olsa zengindiler, babalarının itibarı ile istedikleri memuriyeti de alabileceklerine inanırlar, okuma devresinde zevk ve eğlence-den vaz geçmezlerdi. Öğretmenleri de onları sıkımadı, çünkü çocuğu darıltacak olursa kazançları ellerinden gideceği için şımarık çocukların suyuna gitmeyi uygun bulurlardı.

Mahalle çocuklarının şikâyet ettiğimiz yaramazlıkları, hiç olmazsa vücut yapılarını kuvvetlendiriyor, kuvvetli ve çevik oluyorlardı, zengin çocuklarında bu da yoktu, çünkü lalaların ve dadıların kucaklarında birbir itina ile büyütölmeleri sonucu hastalıklı olurlar,

nezleden ödleri kopar, kansız, çelimsiz, cılız kalırlardı. Hattâ çoğunun vücut yapıları bile bozulurdu.

Zenginlerin devlet hizmetinde bulunmuş bilginler sınıfından olan çocukları ise hoppalıklarla ün yaparlardı. Çoğu tenbel, beceriksiz idiler. Çünkü ilk terbiyelerini haremde kakavan çerkez dadı ve çetrefil Arap kadınlarından, selâmlıkta uzun yıllar sofrâ hizmetinde saç sakal ağartmış, emektarlıklarından dolayı konağı kapıcılığına verilmiş, köpekleri kovalamaktan aciz adamlardan alırlardı. Çocuklar (Keloğlanın Karakoncolosu, Dev karısının Gulyabanisi) masallarını dinlerler, bunları dinliye dinliye de umacıdan korkar kirpi gibi büzülür, yabancı insanlardan kaçır, huysuz birer yaratık olurlardı.

Bu çocuklar nazar değer diye selâmlıkta misafirlere gösterilmez, terbiyeleri bozulmasın diye de konak halkı ile karşılaştırılmazdı. Her vakit gördüğü, bildiği dadısı ve lalası idi. Şayet konakta bir misafire raslarsa utanır, sıkılır, kaçır (Yuh) diye lalasını korkutur, süpürge sopasına çuha kenarını bağlayıp üstüne at gibi biner, bahçede koşır, geçerken ayvazın ayağını çeker, yemek tablasını devirir, daha böyle nice yaramazlıklar yapa yapa büyür, sakallanır, cinler, periler korkusundan odasında yatamazdı, çünkü çocuk kalmıştı.

DEVLET MEMURLARI NİÇİN CAHİL KALIRDI?

Hükümet merkezi İstanbul'da yüksek okul olarak Mühendishane (Teknik Üniversite), Harbiye ve Deniz okulları vardı. Coğrafya, Kimya, Hendese gibi dersler

okunurdu. Devlet memurlarının tahsil görmeleri düşünülmezdi (1). Devletler arası anlaşmalarda murahhaslarımız cahil oldukları ve bu yüzden zararlara uğradığımız tarihlerde yazılıdır.

Rusların Akdeniz'e donanma göndereceklerine dair Fransız'lar tarafından verilen haber üzerine Baltık Denizinden donanmanın gelebileceğine akıl erdiremeyen devlet erkânı Rus donanması uçup mu Akdeniz'e gelecek diye inanmamışlar, Çeşme limanında Osmanlı donanmasının yakılmasından sonra akılları başlarına gelerek hayret etmişlerdi.

1826 muharebesi yenilgisinden sonra Edirne'ye gönderilen murahhaslarımıza Rusya murahhaslarının harita üzerinde gösterdikleri yerleri bizimkilerin tayin edememeleri ve meselenin Bab-ı Alice de hal edilememesi üzerine Fransa ile Avusturya elçilerine baş vurulmuş, bu murahhasların tazminat konusunda ileri sürdükleri bir milyonu, bir yük (2). Yani yüzbin sanarak

(1) *Eskiden devlet erkânının en mühimleri Enderundan, daire kalemlerinden ve Vezirlerin dairelerinden yetişirdi. Bununla beraber, hiç okuma yazma bilmeyenlerden de devletin en büyük makamlarına geçenler vardı. Enderuna Arapça ve Farsça öğretmenleri seçilerek tayin edilmiş olduklarından buradan birçok şair ve edip yetişmiştir. Yalnız Coğrafya ve Matematik gibi bilgilerin okutulması âdet olmamıştı.*

(2) *Eskiden halk arasında ve resmî dairelerde milyon kullanılmaz (yük) ve (kese) diye hesaplanırdı. (Yük. 100,000 akçe, bunun yarısı Kese olarak ifade edilirdi.)*

kabul etmişler, aradaki korkunç farkı anladıkları zaman da şaşırılmışlardı.

Politikamızı idare edenler, memleketimizin hududunu ve hattâ nerelere bağlı bulunduğunu da bilmezlerdi. Cevdet Tarihinin II inci cildinin başlarında yazılı bulunan şu fıkraya dikkat edilsin:

«Şu karışıklığı bak ki, Bab-ı Ali bir adamın idamı için ferman yazıyor da nerede ve hangi sancağa bağlı bulunduğunu bilmiyor. Memleketin coğrafyasını bilmeyen devlet adamları işte böyle karaltıya kubur sıklar.»

1845 tarihinde Abdülmecidin Bab-ı Ali'de okunan buyrultusunda «din ve dünya için» lüzumlu bilgilerin öğretilmesine işaret etmesi üzerine, Sübyan okullarının ıslahı için bir komisyon kurulmuş, komisyon program hazırlamış, birkaç yerde de Rüştüye okulu açılmıştı. Fakat 1875 yılında Reşit Paşa kabinesinin düşmesi üzerine Başkomutan tayin edilen Sait Paşa (1) okulları yeni fikirlerden ve fikirlilerden uzaklaştırmak istemiş, okullarda resim dersinin okutulmasından dolayı kendisinden öncekileri suçlamıştı. Nazır Vahbi Moîla'nın teftiş olunur korkusu ile ne kadar harita varsa toplatıp kuburlara attırdığı (Ahmet Cevdet Paşa ve Zamanı) isimli kitapta yazılmaktadır. Halkın bilgiye

(1) Sait Paşa aslen Bursa'lıdır. 1882 tarihinde Enderun'a girmiş, Hazine Kahyasına imam olmuş, sonra Mabeyinci, daha sonra padişaha damat olarak birçok mülki ve askerî memuriyetlerde bulunmuştur. Azledildikten sonra bir kenara çekilmiş ve dervişçe bir hayat sürmüştür.

kavuşması, okumanın artması için harcanan emek, Sübyan okullarına elifba ve ahlâk broşürleri dağıtmaktan ileri gidememiştir.

ÇOK ESKİ ZAMANLARDAKİ ÜSTÜNLÜĞÜMÜZÜ NİÇİN YİTİRDİK?

Vaktiyle var olmak, milletçe yükselebilmek maarif ile mümkün olduğu hakikati kabul edilerek Fatih Camii etrafında yüksek tahsil için medreseler kurulmuştu.

Sonraları Osmanlı Sultanları tarafından cami yaptırıldıkça etrafında mükemmel medreselerin kurulması adet haline gelmişti. Padişahlarının gidişine uymayı gelenek haline getiren Vezirlerin çoğu İstanbul'un türlü semtlerinde cami, medrese ve zengin kütüphaneler kurmuşlardır.

Gene Osmanlı Padişahlarının bazıları Medreselerin yakınlarında ilkokullar yaptırmışlardır. O zamanki ilkokullar hakkında yeteri derecede bilgimiz yoksa da Medreselere kabul edilecek okuyucuların buralarda yetiştirildikleri muhakkaktır.

Bu arada zengin devlet adamlarının da mescit ve okullar yaptırmaları âdeti gelenek haline getirilmiş, memleket adım başında bu gibi kuruluşlarla dolmuştu.

Şunu da belirtmek icabeder ki, Medrese ve okul yapmak, dört duvar binalar yükseltmek demek değildi. Zamanın ihtiyacını ve tahsilin devamını sağlayacak vakıflar da kuruluyor, bunları idare edecek adamlar tayin ediliyordu. Sonraları bu güzelim idare ehil olmayanlar elinde kalmış, bu suretle de iş çığırından çıkmıştır. Bu hali doğuran sebeplerin başlıcası, meselâ

üçyüz yıl önce kurulan bir okul öğretmenine verilen para, zamanına göre o öğretmeni geçindirmeye kâfi iken üçyüz yıl sonra o para, bir öğretmeni değil bir fakiri geçindiremeyecek kadar kıymetini kaybetmiş, bu yüzden de okullar ehil olmayan öğretmenlerin elinde kalmış, onlar da çocukları sıkıştırmak suretiyle geçimlerini sağlamaya başlamışlardır. Ne yazık ki, memleketimizin okumuş insanları geçim kaygısı ile ilkokul öğretmenliğini kabul etmemişler, bu yüzden ilkokul çağındaki çocuklar okulsuz kalmışlardır. Üsküdar tarafında 115, Galata civarında 120 ve İstanbul'da 300 ilkokul varken, bunların içinde ancak on okulda öğretmen bulunabiliyordu ki, bunun ne derece okumaya yardım edebileceği kolayca anlaşılır. Vaktiyle Medreselerimizde bunca hekim ve bilim adamı, sanatkâr yetiştirilmiş olduğu halde, sonraları bu bilgiler yerine din bilgisi öğretilmeye başlanmış, ilim ve fen Avrupa'da ilerledikçe bizde unutulmuştur. Bizim tarihimizi bile Avrupa'lılar türlü iftirahlarla yazmışlardır. Halbuki biz felsefe okumak günâhtır yollu muzır telkinlere kapılarak, İslâmlığın üstün varlığını unutarak İslâm ahkâmma uymayan garip bir taasup içinde siyasî menfaatlerimizi koruyamamış, komşularımızla münasebetlerde ticaret bakımından muhtaç olduğumuz yabancı dil öğrenmek şöyle dursun, Avrupa'lıların bize dair kötü niyetlerle yazdıklarından bile haberimiz olmamıştır (1).

(1) 1830 tarihinde Enderun ve Tıbbiye okulu öğrencilerinden Avrupa'ya 150 kişinin gönderilmesi Sultan Mahmut tarafından emredilmiş ise de bir takım mutaassıplar bu emri çirkin görerek türlü dedikodularla bu karara mani olmuşlardır.

Bununla beraber müneccimlerin haberlerine, geleceği keşf ettiklerine dair sözlerine önem vererek bir işe başlamak için mutlaka uğurlu gün aradık.

Bir takım cahil vaızlar kürsülerde türlü safsatalarla birçok masumların zihinlerini karıştırmaktan geri durmadılar. Ve mesela: «Büyük medeniyetler ve büyük eserler vücuda getirenlerin dünyası ile bizim ilgimiz yoktur. Dört günlük ömür için gökyüzüne yükselen binalara ne lüzum vardır?» diyerek evlerimizin bile rahatlığına heves ettirmediler. Bir lokma ekmeğe razı ederek halkı geleceği düşünmekten men ettiler (1).

Hele o tekke şeyhlerinin cahilleri (2) dervişlik, maneviyat, tasavvuf adı altında halka hep hurafeler aşılama, sanat ve ticaretten uzaklaştırılan zavallılar (bir hırka, bir lokma) ya kanaat ederek, tevekkülle bodrum katlarında, izbe köşelerde, mezarlık kenarlarında yarısı toprağa gömülmüş kovuklarda çürür giderlerdi.

Edebiyat, yazarlık kelimeleri otuz kırk yıl içinde işitmeye başlandı.

Babalarımız, dedelerimiz kahramanlık duygularını kuvvetlendirmek için Hamzaname, Kan Kalesi, Battal

(1) İslâm dininin fazilet dini ve medeniyetin kurucusu olduğunu bütün dünyaya yayacak bilginler yetiştirmek üzere 1911 yılında (Medrestülvaizin) kurulmuştu.

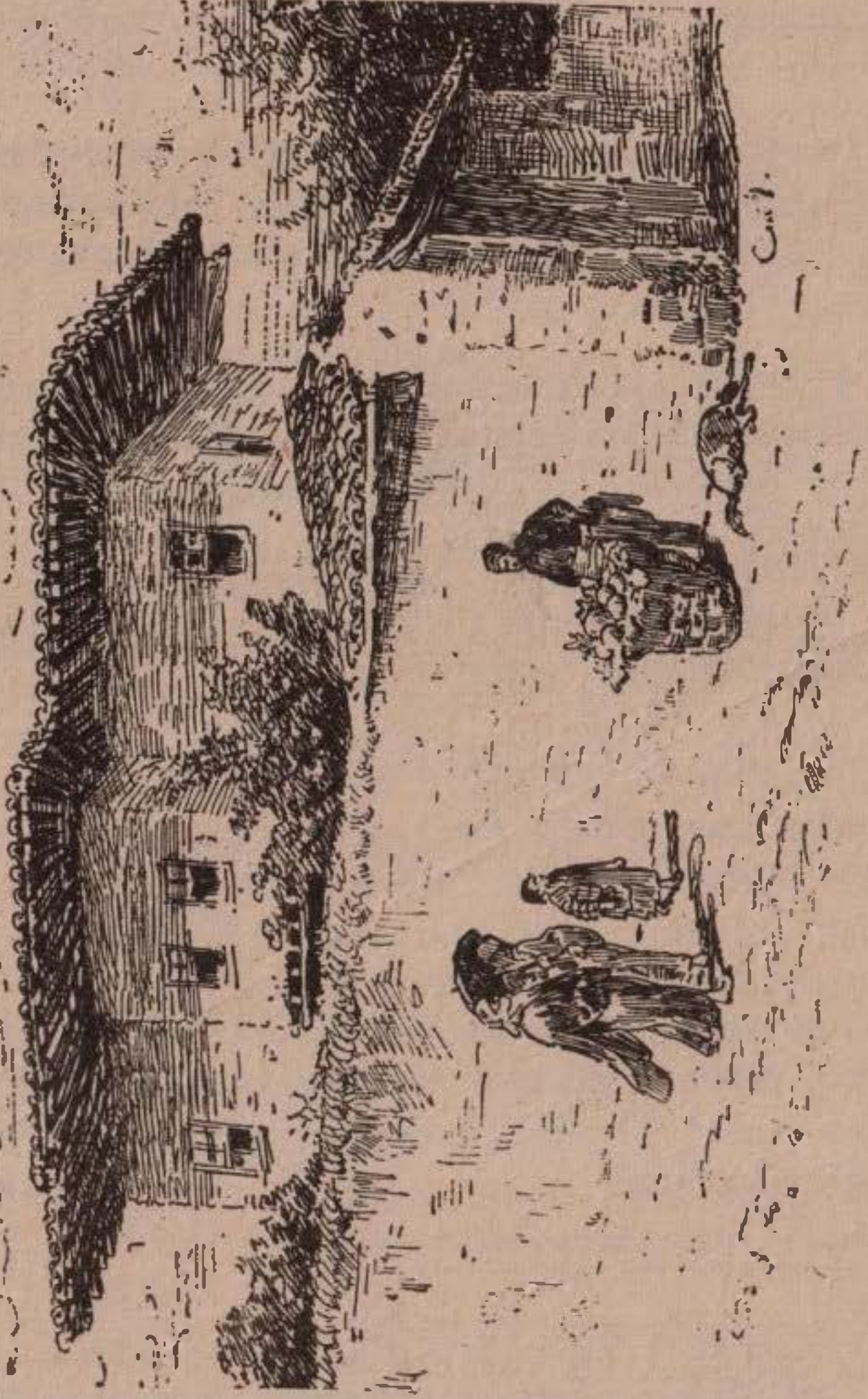
(2) Hacı Bayram-ı Veli Hazretleri Ankara'da ömrünün sonuna kadar manevi hizmetlerde bulunduğu gibi dünya işleri ile de meşguldu. Kendisi başta olmak üzere genç müritleri ziraat, sanat ve ticaretle meşguldüler.

Gazi masallarını dinlemeye alıştırdılar. Fikirlerimizi aydınlatmak için okuduğumuz romanlar Aşık Kerem, Tahir ile Zühre, Köroğlu hikâyeleri gibi şeylerdi.

İnsaf olunsun, bir çocuk küçüklüğünden delikanlılık çağına kadar sokaklarda büyür, yazıları heceleymeyen öğretmenlerden terbiye görürse artık ondan ne beklenir?

Sonraları maarifin önemi anlaşıldı. Sultan Hamit zamanında bir Üniversite kuruldu. Maarif İşleri Bakanlığına bağlandı, bir Meclisi Maarif kuruldu. İlk ve ortaokullar açıldı. Maarif Meclisi azasından Mehmet Fuat ve Ahmet Cevdet efendiler (paşalar) tarafından Kavaidi Osmaniye kitabı yazılıp bastırıldı. Darüşşafaka, Sanayi Okulları açıldı. Yaşları uygun olanlar buraya verildi. Buralarda çalışmak isterdi. Başarılı olmak isteği insanı dürttüğü için eskisi gibi sokaklardaki çocuklar alayı kalktı. Ana, babalar da okumanın faydasını anladılar. Bilgisiz, sanatsız yaşamının kabil olmadığı anlaşıldı. 1870 yılında iyi tahsil görmüş kimselerden (Cemiyeti İlmiyei Osmaniye) kuruldu. İlme ve fenne dair kitaplar basıldı. Yabancı dilden çeviriler yapıldı. Mektebi Saltani (Galatasaray Lisesi) (1) kuruldu, ecnebi dil öğreten okullar çoğaldı. Günlük gazeteler yayınlandı.

(1) İstanbul'da bütün dersleri Fransızca olmak üzere 900 öğrenci okutan Galatasaray Lisesi kuruldu. Lüzumlu araç için 400,000 frank sarfedildi. Senelik masrafı için 500,000 frank ayrıldı.

İşte İstanbul mahallelerinden bir köşe daha ki, Türk sivil mimarisini bütün güzelliliği ile belirtmektedir.

İstanbul Esnafları

Kırım Muharebesinden sonra ve bu muharebenin getirdiği yenilik, Avrupa'lularla daha yakın temasımız sonucu Türk usulü yaşamış olan halkımızın yiyecek, giyeceklerinde, evlerimizin düzeninde büyük değişiklikler doğurmuştu. Zamanın padişahından, milletin fertlerine kadar herkes ziynete ve gösterişe düştü.

Her çeşit süs eşyası dıştan oluk gibi akmaya başladı ve hele 1272 ve 1273 (1856-1857) tarihlerinde yapılan saray düğünleri için lüzumlu görülen ipekli kumaşlar ve dış ülkelerde yapılan eşyalar, doğrudan doğ-

ruya Avrupa fabrikalarına ısmarlanmaya (1) başlandı. Bundan sonra da yerli kumaşlar günden güne itibardan düştü. Binlerce liralık sermayedara sahip olan memleketimiz genellikle sefalet içinde kaldı. Sanat ve ticaret hususunda İslâm ahali, yüzde beşyüz zarara uğradı. Zavallı halkımız bundan sonra emile emile bir iskelet haline geldi.

(Eski vakitlerde İstanbul'a gelen ecnebi gemileri Gelibolu'da yoklamaya tabi tutulur, memlekete sokulması yasak olanlara izin verilmez, gümrük vergisine tabi olanlardan da vergi aynen alınmış.)

Osmanlı ticaret gemileri yazın Karadeniz limanlarına, kışın Suriye ve Mısır taraflarına giderlerdi. Bazıları da Akdeniz'in batı memleketlerine sefer ederlerdi. Ticaret gemileri, Hayriye Tüccarı denilen İslâm tüccarının malı idi. Bu tüccarlardan herbirinin yirmi

(1) Saraya lâzım olan eşya Tophane Müşürü Fethi Paşa'nın aracılığı ile Fransız tebaasından meşhur Krenpler eliyle Avrupa fabrikalarına ısmarlanırdı. Bu ısmarlanan eşya dolayısı ile de Fethi Paşaya (Bezirgân Paşa) adı verilmişti. Hattâ 1858 yılında Fethi Paşa'nın öldüğünü duyan devrin Kaptanpaşası Mehmet Ali Paşa, (Çok şükür şu Bezirgân Paşa'dan kurtulduk) demişti. Bu tarihlerde başlayan Avrupa eşyası hayranlığı bütün hızı ile devam etti. Sultan Hamit bütün giyim eşyasını çocuklarınınkine kadar Paris Büyük Elçisi Tahsin Paşa vasıtası ile Avrupa'dan getirtirdi. Bunun milletçe çok zararlarını çektik. Büyük Türk'çü Ziya Gökalp, çok sevdiği kızının bir Avrupa terliği alma istemesine karşı gelmiş, «evime Türk malından başka birşey giremez» demişti. (N.A.B.)

otuzar ve belki daha fazla gemileri vardı. Bu gemiler Tophane, Kasımpaşa, Galata semtlerindeki inşaat yerlerinde gemi yapıcı marangoz ustaları tarafından yapılırdı. Lâzım olan kereste, çivi, zift, reçine, katran, makara gibi maddeler için de bunları yapan esnaf faydalanırlardı.

Kalafatçılar, Kalafat yerinde iş görürlerdi. Yelken bezleri tamamıyla Gelibolu'daki fabrikalarımızda dokunurdu. Bu bezlerden Livarna, Çenber gibi isimler verilen yelkenler yapılırdı. Tersane arkasında ve Okmeydanında bulunan Urgancılar hurma lifi ve kendirden halatlar ve türlü ipler yaparlardı.

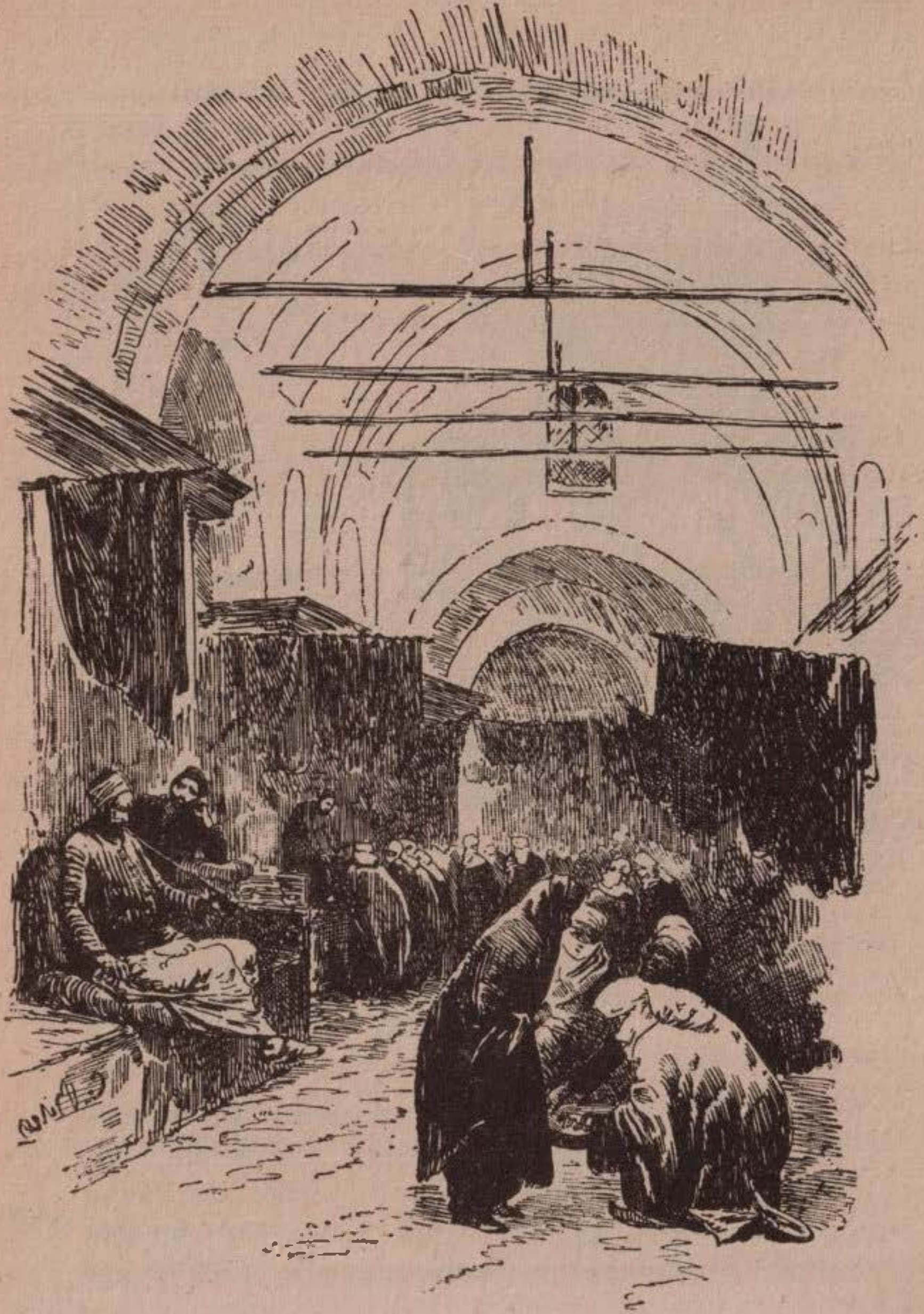
Eyüp'te, İplikhane Kışlası diye anılan Hançerli Sultan Sarayı yerinde 1868 tarihinde iplik büküp tersane için yelkenbezi yapan ve fazlası satılarak Vakıf hizmetlerinde kullanılmak üzere safi kârı tamamıyla Evkaf Hazinesine ait olmak üzere İplikhane adıyla bir bina kurulmuştu.

Bir zamanlar ipek ve iplik bükten esnaf da vardı. Dikiş iğnesi bile Gelibolu'da yapılırdı. Eskiden Tahtakale'den Zeytinyağı İskelesi'ne kadar mevcut mağazalar İslâm tüccarına aitti. Galata ve İstanbul Yağkapanı, Balkapanı, Asmaaltı mağazaları hınca hınç İslâm tüccarının malları ile dolu idi.

TÜTÜN TÛCCARLARI VE TÛTÛNCÛLER

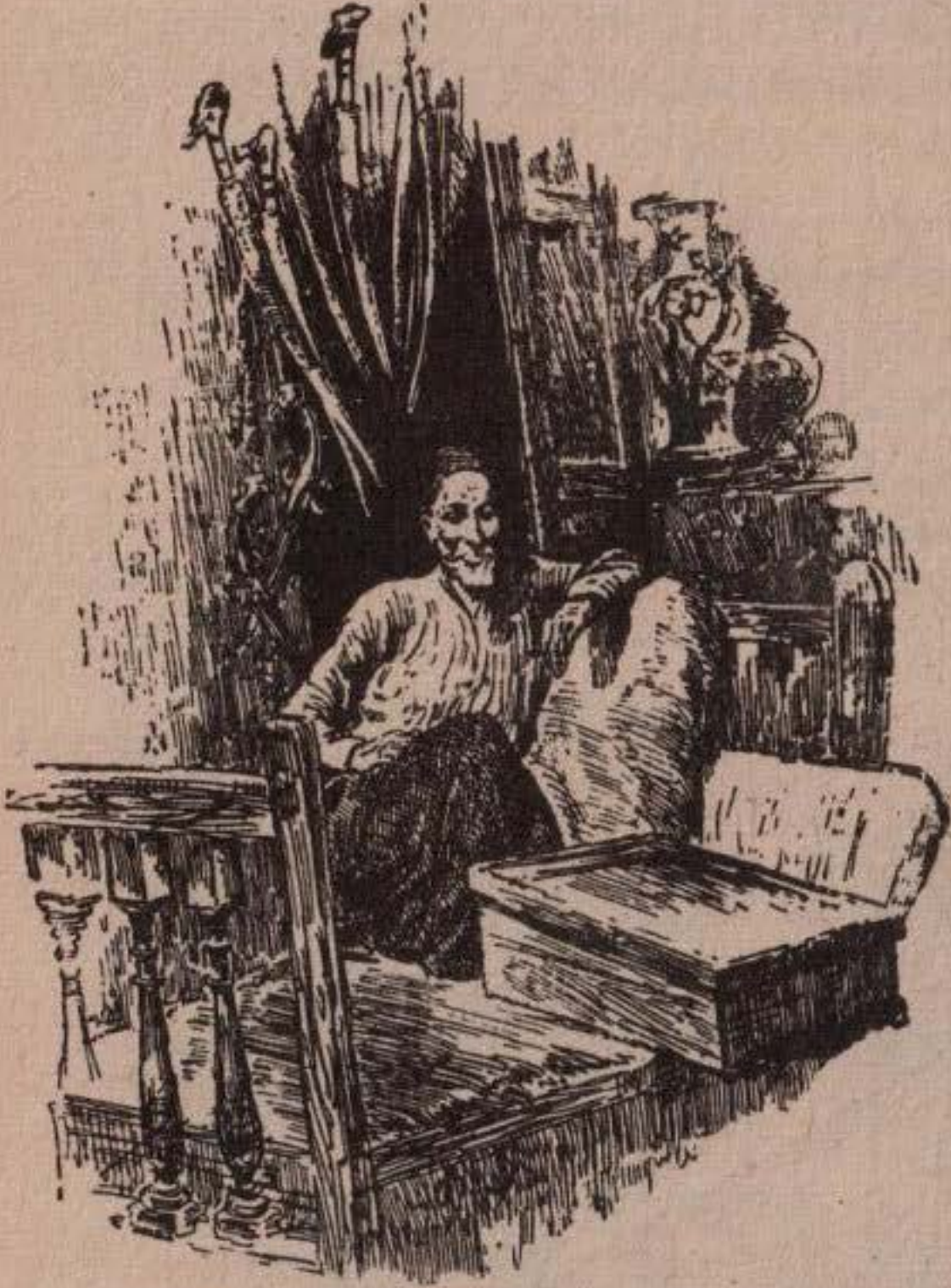
Kutucular, Zindankapısı, Rüstempaşa Camii etrafındaki mağazaların çoğu İslâm ve Osmanlı tebaasından tütün tüccarının tütün denkleri ile dolu idi. Tütün tüccarı Osmanlı ülkesinin tütün ekilen yerlerinden kendi

gemileri ile tütün denklelerini getirir, Tütün Gümrüğünde cinslerine göre vergisi ödendikten sonra mağazalara doldurulurdu. Bu mağazalardan da mühim miktarda Avrupa'ya satılırdı. İstanbul ve taşrada bulunan Gedikli Tütüncü Esnafı da bu mağazalardan aldıkları yaprak tütünleri dükkânlarında çeşit yapıp kıydırır ve terazi ile açık olarak satarlardı. Herkes içeceği tütünü muayene ederek alırdı. O ne nefis tütünlerdi. 1871 de resmi vergiden başka Duhuliye (giriş) adıyla bir okka yaprak tütün için bir mecrediye altın vergi konmuştu. Bir müddet sonra yalnız İstanbul içinde sarfolunacak tütünleri kıyıp kapalı olarak ahaliye satmak ve senede hazineye dört yüz bin lira ödemek şartıyla Mösyö Zarifi ile Hristaki Zoğrafos efendiye ihale edildi. Sonra 1872 tarihinde bu Tekel emaneten idareye kaldı. Bu idare yaprak tütünleri şimdiki Reji gibi çeşit yaparak kıydırıyor, devlet hesabına bandrole tabi tutarak sattırıyordu. Bir müddet sonra bu idare de lağv edilerek ülkenin her tarafında devlet vergisinden başka satış fiyatına göre iç sarfiyat vergisi alınmaya başlandı. Bu vergi kaplarına bandrol konulmak suretiyle alınırdı. Osmanlı tebaasına tanınan hak olarak tütün fabrikaları kurulmasına da izin verildi. Bu fabrikalar imal ettikleri tütünleri dükkânlarda kapalı olarak satarlardı. Fabrikaların yaptıkları tütünlerin nefasetinden dolayı halkımız bu fabrikalardan son derece memnun kalmışlardı. Birkaç yıl bu usul devam etti. Daha sonra şimdiki Reji kuruldu, artık İstanbul'da tütüncülük sanatı ortadan kayboldu. Yalnız Rejiden ondalık karşılığı tütün alıp satmak bakkallara, aktarlara kaldı.

Yüzyıl evvelki Kapalıçarşı'da kadınların alış-verişi.

KAPALIÇARŞI VE BEDESTEN ESNAFI

Bedestenden bir köşe., devrin en zengin esnafının toplandığı yer.

Büyükçarşıda (Kapalıçarşı) her gün biri Yağlıkçılarda, biri Bedestende dua edilir, ondan sonra işe başlanırdı. Hocaki denilen Bedestenliler vaktiyle üçer bin kese daha fazla sermayeli idi. Bedestende mühim miktarda kıymetli eşya alınıp satılırdı. Zenginlerin çoğu paralarını ve kıymetli eşyalarını Bedestende saklatırlardı. Bu-

ranın ayrı muhafızları vardı.

Not: 1099 (1687) tarihinde zorbaların ayaklanmasında bir Yeniçeri Bedestende Şerif Ağa isminde bir Hocaki ile kavga çıkarıp Dolap adı verilen dükkânını yağma eder. Şerif Ağa bir sığın ucuna yeşil bir bez takarak: «İbadullah, ne duruyorsunuz!» diye ortaya

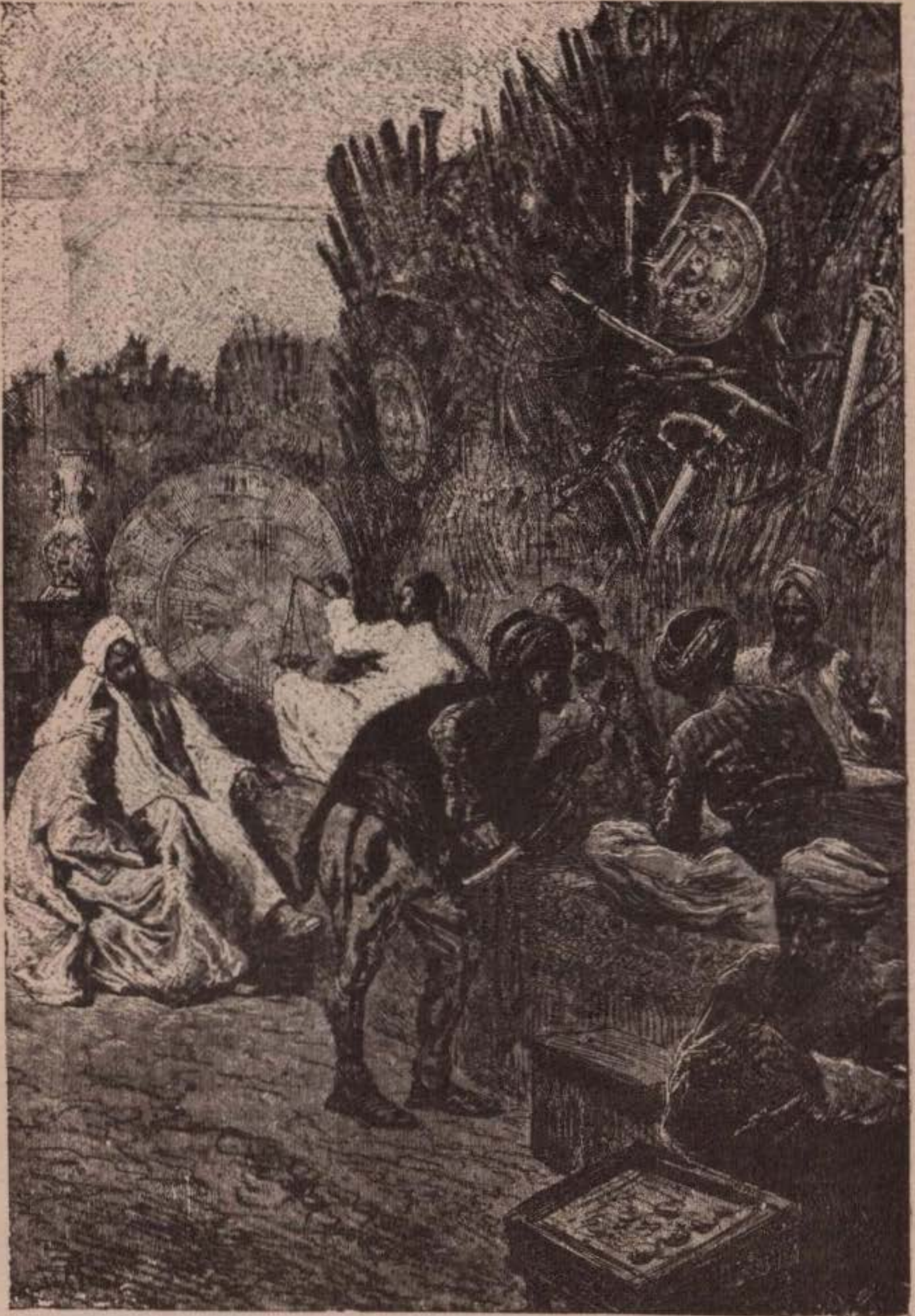
atılarak etrafı velveleye verir. Bu sırada: «Şerif Ağa Sancağı Şerif ile çıkmış» haberi yayılır, toplanan halk ağanın etrafına toplanır ve doğru Saraya giderler. Burada devlet erkânı kararı ile hakiki Sancağı Şerif çıkarılır, Topçubaşı, Bostancıbaşı ve diğer tarafsız subayların bu topluluğa katılması zorbaları korkutur, birkaç ileri gelenleri idam edilerek karışıklık savuşturulur.)

Bedestenliler İstanbul ve civarındaki koltukçular ve oturakçılar diye anılan esnaf ile anlaşarak tezekelerden, ya da sıkışarak eşyalarını satanlardan eşyaları müzayedelerden çok ucuza adetâ kapatırcasma satın almakta, sonra Çıkışma usulü ile kârı aralarında paylaşmakta, büyük menfaatler sağlamakta idiler. Bedestenlilerin bu hareketleri meydana çıkınca hepsi yakalanarak İhtisap Nezaretine getirilmişler, burada sorguya çekilmişlerdir. Bedestenliler suçlarını itiraf etmek zorunda kaldılar. Bunun üzerine bir defaya mahsus olmak üzere, içlerinde bir daha böyle hareket eden olursa haber vermeye hep birlikte söz vererek birbirlerine müteselsil kefil olduklarından 1838 yılına kadar serbest bırakılmışlar ve bu durumları İstanbul Kadılığı ile bütün mahkemeler dosyasına kaydedilmişti.

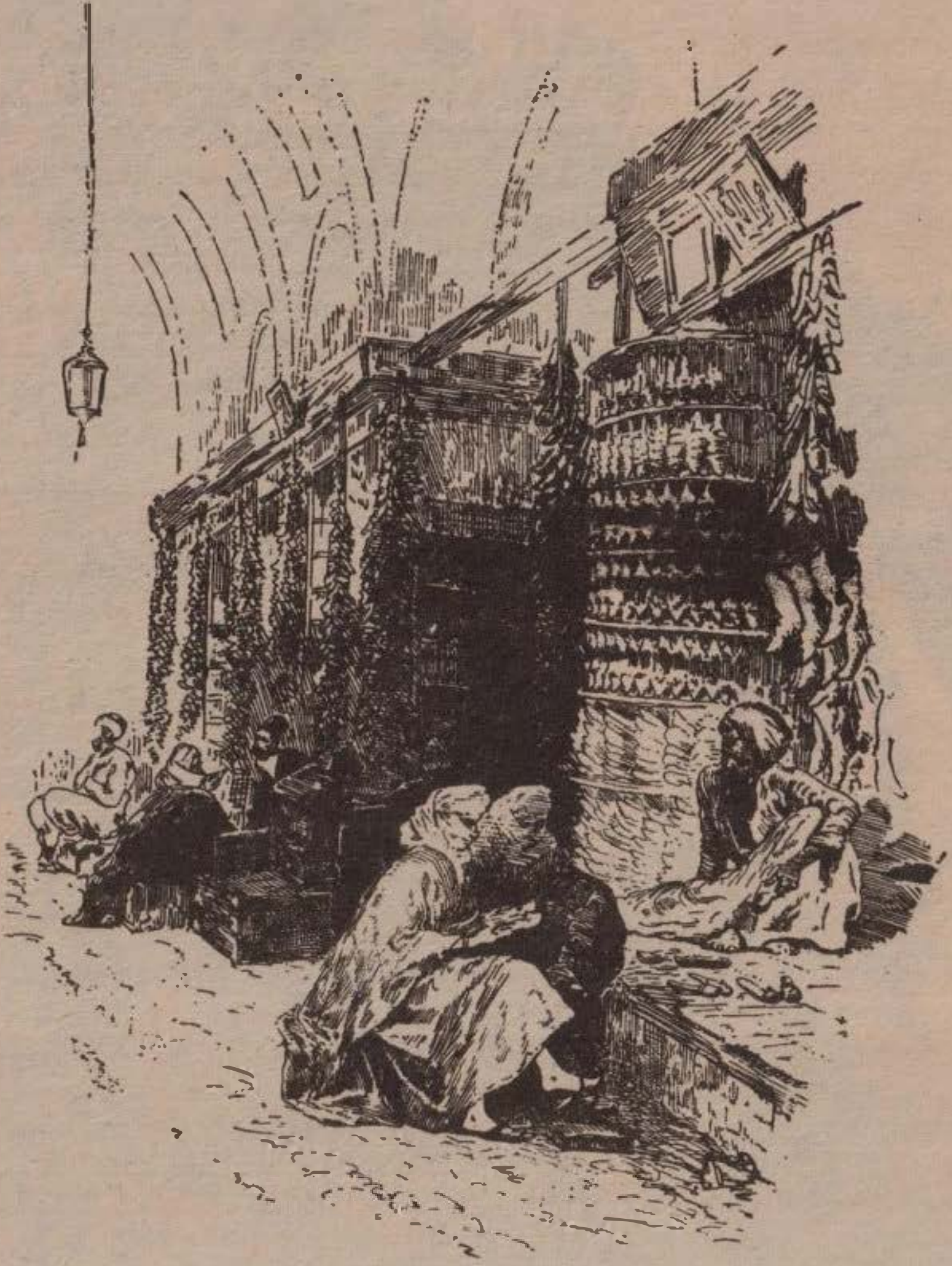
Büyükçarşı'nın Gebeci ve Bodrum hanları ile Sandal Bedesteni Bizans devrinden kalmadır. Mühim bir kısmı Fatih Sultan Mehmet tarafından, Bitpazarından itibaren küçük bir kısmı Sultan Beyazıt (Fatih'in oğlu 1481-1512), bir kısmını da Nuruosmaniye camiini bitiren Üçüncü Osman (Saltanatı 1754-1757) tarafından yaptırılmıştır.

KAŞIKÇI ESNAFI

Büyükçarşı'dan Beyazıt Meydanı'na giden ve Kaşıkçılar Kapısı denilen yerde Kaşıkçı Esnafı dükkânları vardı. Bunlar şimşirden alelade yemek kaşıkları, hoşaf ve tatlılar için, koka, abanoz, gergedan, manda boynuzlarından, sığır tırnağından Hindistan Cevizi kabuğundan mercan ve sedef kaplı kaşıklar da yaparlardı. Sonraları Avrupa'dan madeni kaşık ve çatallar gelmeye ve halkımızın gittikçe bu cins malları kullanmaya başlamaları, yerli mallara olan rağbeti günden güne azaltmıştı. Beyazıtta Kazancılar denilen bakırcı esnafı bir dereceye kadar eski hallerini muhafaza etmekte iseler de bir müddet sonra gelmeye başlayan Avrupa çini kapılar bu mağazaları doldurduğundan esnafın yaptığı mallar da itibardan düşmeye başlamıştır.

Binbir antika eşya ile bezenmiş Kapalıçarşı'dan bir köşe.

Her devirde kadınların uğrağı olan Kapalıçarşı'da alış-veriş.

MÜREKKEPÇİ, ÇUBUKÇU, TESBİHCİ BALMUMCU VE İNCİ SATAN ESNAF

Beyazıt'ta Mürekkepçiler Kapısı denilen yerde kırk tane gedikli Mürekkepçi dükkânı vardı. Bu esnaf siyah ve kırmızı mürekkep yapardı. Avrupa'dan her türlü boya gelmeye başladıktan sonra ve bunlar çok ucuz satıldığından, hattâ resmî daireler de Avrupa boyaları kullanmaya başladıklarından yerli mürekkepler rekabet edemedi.

Uzunçarşı'nın bir tarafında boydan boya Kehribarcı esnafı vardı. Süslü çubuk ve cins cins tesbihler burada yapılıp satılırdı. Zenginlik bakımından bu esnafın itibarı vardı. Misk yağcılar Kapalıçarşı'da ve Uzunçarşı'nın alt tarafındaki dükkânlarda bulunurlardı. Eskiden balmumundan ağaç taklidi yaparak bunu süslerlerdi, Nahılbent denilen bu ağaçlar düğünlerde ve hattâ saray düğünlerinde damat evinden gelin evine gönderilir ve Nahıl Alayları tertip edilirdi.

İstanbul'da inci ticareti eskiden beri Musevilerin elinde idi. İnci istiridyesi Basra Körfezi ve Hürmüz Adası sularından ve Hindistan taraflarından getirilirdi. Yalnız bunların avlanınası güçtü, çünkü bu istiridyelerin bulunduğu denizlerde fazlaca Köpekbalığı ve diğer canavarlar bulunduğundan kolay ve çok miktarda elde edilemezdi. İnsan vücudunu süslüyen en kıymetli ve en makbulu hiç şüphesiz inciydi. Basra Körfezi incisi Panama gibi diğerlerine üstündür. Yalnız bunların küçük olanları kıymetten düşer. Bu yüzden kıymetleri ölçü ile takdir edilir. İncinin her rengi olur. Kıymeti de büyüklüğü ile ölçülür. Saf ve beyaz ve pen-

be olanı makbuldür. Siyah, yeşil, lacivert ve penbeler tartılarak fiyat bulur.

DOĞRAMACILIK, CILTCILIK VE ÇİNİCİLİK

Eskiden doğramacılık da oldukça ileri idi. Kapı ve pencere kanatları, oda tavanları, abanoz ve gümüş kaplamalar, rahleler yapıp üzerlerini süsleyen sanatkârlar vardı. Bu gün çoğu kaybolmuştur.

Döğmecilik sanatı da ilerlemek üzere idi. Süslü parmaklıklar, oymalı yaldızlı kapı takımları, kilit ve halkalar, döğme demir işçilikleri millî sanatlarımızdandı.

Cilt ve tezhip bizde eskidir. Birçok kitap ve mus-hafişerifler işlenir, renkli nakışlarla süslenirdi. Bunlar sanatça çok güzel şeylerdi.

Eskiden bizde çinicilik de en üstün seviyesine ulaşmıştı. Bursa'daki Çelebi Mehmed'in cami ve türbe-lerindeki çiniler Deli Mehmet adında bir sanatkâr tarafından yapılmıştı. Üçüncü Ahmet zamanında Tekfur sarayı civarında bir çini fabrikası kurulmuş olduğunu tarihler yazar. Yakın zamanlarda Eyüp civarındaki çömlekçi esnafından bazıları soba çinileri yapmaya başlamışlardı. Hattâ bu çini sobaları yapan esnafın birkaçı Sultanahmet zamanında Yıldız'da açılan çini fabrikasına alınmışlardı. Çok gelişmeye müsait olan bu millî sanayiimizi, yeni ihtiyaçlara göre ileri götüremedik, teşvik ve himaye edemedik, tamamıyla mahvoldu.

ÇATMA, KİLİM VE HALI ESNAFI

İstanbul ve Bilecik tezgâhlarında yapılmakta olan çatma yastıklar da millî sanayiimizin başlıcalarından idi. Bir vakitler unutulmaya yüz tutmuştu. İstanbul Hayriye tüccarlarından Ahmet ve Emin efendiler 1862 tarihinde istida ile hükûmete baş vurdular, bu iç sanayiimizin eski haline getirilmesi için on yıl vergiden muaf tutulmasını ve çatma dokumak için Avrupa'dan getirtilecek makine ve diğer aletlerden gümrük vergisi alınmamasını istediler, Bab-ı Ali'den bu müsaade verilmesi üzerine imalât arttı.

Gene İstanbul Hayriye tüccarlarından Uşaklı Hacı Mehmet Ağa ile Gördesli Hacı Ahmet Ağa Uşak ve Gördeste halı, kilim, seccade işliyerek ucuz fiyatla satmak üzere muafiyet istelider. 1847 tarihinde bu eşyanın gümrük vergisinden muaf tutulması kararı verildi ve ülkede bu gibi işler yapmak isteyenlere de bu karar tatbik edilerek halıcılık teşvik edildi.

1851 ve 1862 tarihlerinde Londra'da açılan sergiye Anadolu, Rumeli ve İstanbul'da çıkan ürün ve sanayi maddelerinden birçok çeşit gönderildi. O zaman bu gibi eşya gönderenlerden çoğu, diğer devletlerden daha çok ilgi görmüşler ve imtiyaz nişanları almışlardı. Çünkü bu sergilerde teşhir edilen eşyalarda dayanıklılık ve nefaset yanında ucuz olması da göz önünde tutularak Türk eşyası bu vasıflara uygun görülerek beğenilmişti. Uşak, Kula ve Gördeslilerin yaptıkları kilimleri Avrupa'lılar taklit etmek istemişlerse de muvaffak olamadıkları için bu halı ve kilimler hâlâ makbul tutulmaktadır.

Avrupa'dan getirilmekte olan Merinos, Lohuraki, Şalaki isimlerindeki kumaşlar Ankara şalı ve sof'unun taklididir. Bunlar bizim Ankara şalları ve sofları gibi nefis ve dayanıklı şeyler değildir.

KIZLAR ÇEYİZLERİNİ KENDİ ELLERİ İLE HAZIRLARDI

Eskiden İstanbul kadınları içinde yazmacı kadınlar vardı. Başları bağlamak ve elde kullanmak üzere yazma, yemeni, yorgan yüzleri yaparlardı. Çevre, uçkur, havlubaşı gergefle nakışla işlenirdi, güzel oyalar yaparlardı. Bunlar için göz nuru dökülürdü. Gene kadınlarımızın iğ ile ellerinde büktükleri ince iplik, evlerde bulundurulanan tezgâhlarda pamukbezi, börümcek, idare, hilali isimleri ile gömleklik, donluk bezler dokurlar, kocalarma yük olmadan ihtiyaçlarını temin ederlerdi. Hele gelinlik kızlar iç çamaşırları gibi çeyizlerini kendilerinin hazırlamaları millî bir geleneğimiz halinde idi. Bugüne de pamuk bükme şöyle dursun, iğci esnafı bile kalmadı. Direklerarasında Hacı Kâmil efendinin dükkânında Gergedan ve Kokadan yapılan kahve fincanı ve zarflar, yazı takımları kâseler büyük şöhret yapmıştı. En titiz kimseler beğenirlerdi. Bugün bu da kayboldu.

Bir zamanlar çubukçu esnafı da vardı. Yasemin ve kiraz ağaçlarından yaptıkları çubuklar çok makbuldü. Sonraları sigara ağızlığı yapımı başladı. Lüleci esnafı Tophane'den Kulekapısı'na kadar sıra dükkânlarda iş görürlerdi. Sonraları bu lüleciler yaldızlı kahve fincanları, su kupaları, yazı takımları gibi şeyler

yapmaya başladılar. Bu toprak mamulâtı üzerine vurdukları cilâlar, hemen hemen çini cilâsı haline getirilmişti. Hele üzerindeki nakışlar ne hoş şeylerdi. Lüle kullanmak kalktığı gibi, kahve fincanı, su kupası ve yazı takımları da himayesizlik yüzünden söndü, gitti.

Bıçakçı ve kılıççı esnafı da gözde idi. Hattâ 1864 tarihlerinde Ahmet Usta adında birinin yaptığı kılıçlar askerler arasında çok makbul tutulurdu. Ruhi Efendinin yaptığı kalemtraşlar, devlet dairelerinin her şubesinde rağbet görüyordu.

Büyükçarşının hâkkâklarından başka hâkkâklık sanatının inceliğini Avrupa'da tahsil etmiş olan Benderoğlu Mıgırdıç efendi isminde bir hünerli, yarım kırattan küçük bir yakutun ortasındaki sathın üçtebiri kadar yere tuğra kazarak Sergii Osmani'de teşhir etmiş, çok büyük takdir kazanmıştı.

1863 OSMANLI SERGİSİNDE TEŞHİR EDİLEN EŞYA

Osmanlı Sergisinde Çolha İmameci (1), Uzunçarşı esnafı, Muytaf, miskyağcı, işlemeci, zenneci, kahve cezvesi ve kahve değirmencisi, eğerci, abacı, marpuçcu ve bunlara benzer esnaf takdir görmüşlerdi. İkinci Mahmud'un kahvecibaşısı iken sonradan Evkaf Nazırlığında çalışan Kâni Beyin oğlu Rauf Beyin yaptığı

(1) Çolha denilen esnaf İstanbul ahalesinin giydikleri gömlek ve don bezlerini dokurlardı. Sonradan halkımız Avrupa'dan gelen bezleri tercih ettiklerinden bunların yapımı tarihe karıştı.

İstanbul bağlarında yetiştirilen meyve ve sebzeler günlük tazeliği ile şehirliye satılırdı.

lanta ve etrafı birçok pırlanta taşlarla süslü broş, yirmisekiz kırat bir çift peru ve küpe, ortası gök yakut ve etrafı birçok pırlanta ile süslü bilezik, ortası büyük bir pırlanta ile süslü akarsu bilezik, ortası üçyüz kırat zümrüt ve etrafı pırlanta taşlarla süslü kemer, ortası büyük yakut ve etrafı birçok pırlantalı kemer, ortası laal ve etrafı pırlanta kemer, gene mücevherat ile süslü kemer, fildişinden oymalı kemer, pırlantalı tarak, biri altın, diğeri gümüş üzerine üç pırlanta taç, laal, zümrüt ve elmas ile süslü dokuz tane sorguç, zümrüt ve elmas ile süslü üç tane Hint hançeri, mercan ile süslü hançer, elmas, yakut ve zümrüt ile süslü bir ok ve yay kabı, elmas ile süslü iki eski kılıç, süslü dört tane kiraz çubuk, yeşim üzerine yakut ve elmas ile süslü iki ayna, biri yekpare yeşim, diğeri nefli iki topuz, padişah tahtının iki zümrüt askısı, biri altın üzerine yakut ve elmas ile, diğeri taşlı gergedan boynuzundan ve bir üçüncüsü yakut, elmas ve zümrüt ile süslü üç tane yazı takımı, gümüş üzerine yakut ve laal ile süslü tas ve maşrapa, ortası zümrüt ve yakut ile süslü bir tane arabesk yazı takımı.»

Bu eşya, ceviz ağacından dört köşeli ve yerli bir sehpa üzerine konmuş, dört köşesi camlı, içi güvez kâdife kaplı bir dolap içinde bulunuyordu.

DÜKKÂNLARINA ALÂMET KOYAN ÇARŞI ESNAFI

İstanbul esnafının çoğu öteden beri bir semtte toplanırlardı. Hasırcılar, kurukahveciler, kürkçüler, çadırcılar, bakırcılar, zahireciler, yağlıkçılar balmum-

Yüzyıl evvelki bir seyyar satıcı tipi.

cular, örücüler, gümüş ve altın eritip satanlar, tülbentçiler, kavaflar, sahaflar gibi...

Mısırçarşısı esnafı vaktiyle ilâç da satarlardı. Sıhhiye Dairesi son zamanlarda ilâç satışlarını sınırladı. Bu çarşıdaki dükkânlara ufak bir gemi modeli, bir devekuşu yumurtası, bir fener, bir püskül gibi işaretler koyarlardı. Yakın zamana kadar Büyük Çarşı esnafı, Beyazıt'taki dükkâncılar da bu gibi işaretleri koyarlardı. Bunların sebebi, meselâ bir adam Mısırçarşısında bir şey alır da, aldığı şey iyi çıkarsa, nereden aldın diyenlere; «Mısırçarşısında fenerli, veya yumurtalı dükkândan» diyebilmek içindi.

Mısırçarşısı, Yeni Cami'in kurucusu Turhan Valide Sultan tarafından makas biçiminde Yeni Cami mimarı Kasım Ağaya yaptırılmıştır. Bu çarşı ve cami yeri Bizans zamanında Musevilerin semti idi. Museviler çarşı yaptırıldıktan sonra kaldırılıp Hasköy'e götürüldüler.

Rivayete göre, Valide Sultanın bu çarşığı yaptırmayı cami imam, müezzin ve hademelerinin Mısırçarşısında satılan attariye eşyası ile geçindirilmeleri içindi. Dükkânlar vakıftı. Çarşıda satılan eşyanın hepsi vaktiyle Mısır'dan getirildiği için Mısırçarşısı ismi verilmişti.

Beyazıt etrafındaki Kökçülerkapısı da vaktiyle meşhurdu. Bu Kökçüler, şimdiki eczacıların yerine geçirdi. Doktorlar ilâçlarını burada yaptırırlardı. Kökçüler kendilerine lâzım olan otları İstanbul civarın-

dan, İzmit, Bursa ve diğer yerlerden getirtirlerdi. Yaralar ve çıbanlar için türlü ilâç bulunurdu. İlâçları (Nüzhetülebdan fi tercümei afiyet) kitabından yaparlarmış...

DİŞ ÇEKEN BERBERLERE VERİLEN İZİNNAMELER

Eskiden kan almak, diş çıkarmak berber esnafına aitti. Bu sanatta ihtisası olanlara Saray Başhekimi izinname verirdi. Bunlardan birer örnek verelim:

İzinname

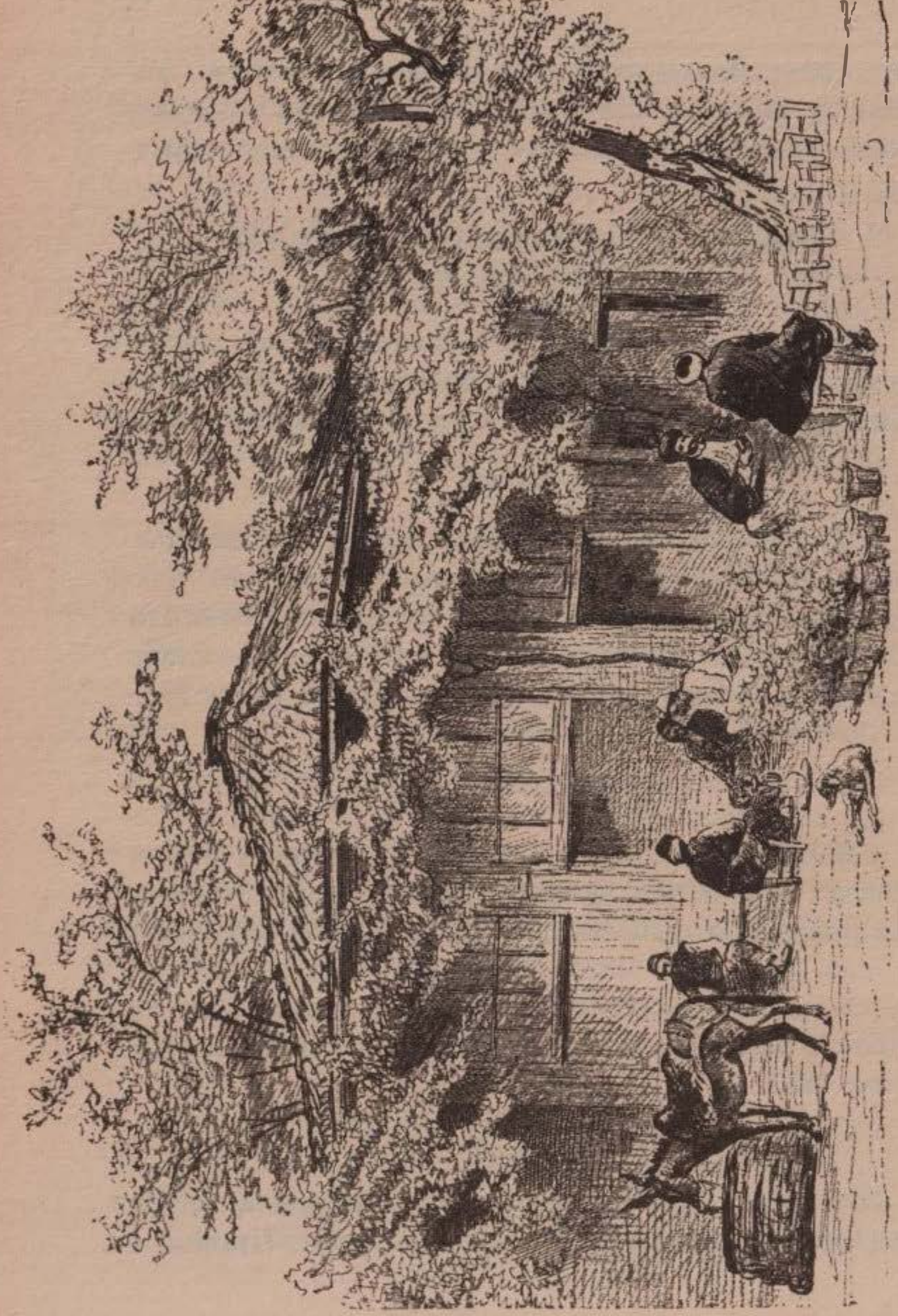
«İstanbul'da Mahmutpaşa'da Sultan Odaları karşısında dükkânı olan ve diş çıkarmakta bulunan Aleksan'a bu sanatlarda mahareti olduğundan tarafımızdan izin ve ruhsat verilmiştir. İrz ve edebi ile sanatından başka işle meşgul olmazsa tarafımızdan ve başka kimse tarafından müdahale edilmeyecek.

Fese alâmet takma izni

Mahmutpaşa civarında Sultan Odalarında berber Aleksan oğlu Lutfi, kan almak ve sülük yapıştırmak ve diş çıkarmakta mahareti olduğundan fesine cerrah aleti olan (kerpeten) işareti takınasına izin verilmiştir. Gerektir, bu sanattan başka sanata girmeyerek ırz ve edebiyetle olduğu halde kimse tarafından müdahale edilmeye 1810.

Yukardan beri anlattığımız gibi İstanbul'un fethinden Ondokuzuncu Yüzyıl ortalarına kadar, İstanbul'u-

İstanbul, yüzyıllar boyu tabiat güzellikleriyle bezemiş bir şehirdi... Şehir içi bir semt kahvesini görüyoruz

muzun sanat ve ticareti bugüne göre çok üstündü. Bunun pek mühim kısmı sarıklı, çuha şalvarlı ağa babalarımızın elinde idi. Vezirlerin, devlet büyüklerinin, zenginlerin ve halkın bütün ihtiyaçlarını biraz kaba da olsa yerli mallarla karşılıyorlardı. Tanzimatın ilân edilmesiyle Osmanlı Hükûmeti bir değişikliğe uğradı. 1840 tarihinde Avrupa devletleriyle ticaret anlaşmaları yapıldı. Kırım muharebesi yüzünden temaslar çoğaldı; halkımızda Batı medeniyetine bir temayül hasıl oldu. Galata ve İstanbul ticarethaneleri yabancılara geçti. Hacıriye Tüccarı adını bilen kalmadı. Rağbetsizlikten ve zamanın ihtiyacına göre uyduramadığımız sanayimiz, inkıraza uğradı. Tezgâhlar kaldırıldı. İmâlât yerleri kapandı. Gerçi, elli-altmış yıl önce Islâhı Sanayi Komisyonu adıyla bir kurul, bazı ıslâhat yaptıysa da, o da türlü sebeplerden dolayı başarılı olamadı. En sonunda, şu bildiğimiz hale geldi.

İSTANBUL SOKAKLARI NASIL TEMİZLENİRDİ?

Gerek dükkâncılık ve gerek gezgincilik suretiyle ticaret yapan esnafın belediyeye karşı sorumlulukları ve bunlar hakkında vaktiyle Şehremini (Belediye Reisi) Hüseyin Bey tarafından verilen cezalardan bir parça bahsedeyim. Eskiden, şimdiki gibi temizlik işleri yoktu. Herkes ev, dükkân ve mağazaların önünde biriken süprüntüleri süpürüp, çöpçü denilen süprüntücülere ücret karşılığı kaldırtmak mecburiyetinde idiler. Belediye kavasları, bütün gün şehri dolaşıp temizlik işlerini kontrol ederlerdi. Halbuki mahalle aralarında, çamurlu ve çapraşık sokaklarda, yarık yıkık duvarların

diplerinde yaz kış mezbelelik eksik olmazdı. Buraları kedi, köpek, fare leşleri ile dolu idi. İşte mahalle arasındaki sokaklar bu halde iken belediye kavasları yalnız çarşı ve pazarlarda dolaşır, dükkâncıları cezalandırırlardı.

Bütün yiyecek maddeleri narha tabi olduğundan, narhtan fazla satanlar ceza görürlerdi. Gerek bunlar, gerek halkın gelip geçmesine engel olacak şekilde sokaklara küfe ve işporta tablalarını koyarak satıcılık yapanlar, yakalanarak belediyeye getirilir, alt katta tahta parmaklıklarla ayrılmış toprak bir odaya tıkılırlar, geceyi orada geçirirlerdi.

Kavasların okuyup yazması olmadığından esnafın kabahatleri kavasların verdikleri bilgi üzerine tomruk kâtipleri tarafından birer kâğıda yazılırdı. İkinci günü Belediye Reisi Hüseyin Bey dört çifte kayığıyla gelip köprü başındaki iskelesine çıkardı. (Eskiden Emanet Dairesi köprü başında olduğu için bu yere de Eminönü denmişti) İskeleden dairenin kapısına kadar, iki sıra dizilmiş kavasların arasından sağa sola selâm vererek geçen Hüseyin Bey, alt katta, konulan koltuk sandalyesinde otururdu. Esnaf kalemi memurları, kavasbaşı ve maiyeti karşısında el-pençe divan dururlardı. Hüseyin Beyin işareti üzerine kâğıt okunmaya başlanırdı. (Köfteci Hüseyin, üzümün okkasını narhtan beş para fazlasından satmış) denir, Şehremini Bey (Beş gün) emrini verir, kavaslardan biri herifi tuttuğu gibi hapse atardı. Arkasından öbür kâğıtlar okunur ve cezalar tâyin edilirdi. Şayet ceza görenlerden biri verilen cezaya itiraz edecek olursa ceza bir misli arttırılırdı. Çünkü hükûmetin emrine karşı gelmiş sayılırdı.

MERKEP YÜKÜNÜ SAHİBİNE YÜKLEYEN BELEDİYE BAŞKANI

Hüseyin Bey ekseriya teftiše çıkardı. Hüseyin Bey teftiše çıkmış, Mahmutpaşa tarafından geliyormuş, sözü duyulur duyulmaz, ne kadar küfeci, işportacı gibi gezginci esnaf varsa hepsi çil yavrusu gibi dağılır bir tarafa gizlenirdi. Hele dükkâncılar tirtir titrerlerdi. Hüseyin Bey bir gün gene teftiše çıkmış. Edirnekapısı civarında iki çuval yüklü bir merkebi bir tarafa bağlı görmüş, sahibini sormuş. Aramışlar, herifi bir kahvede bulmuşlar. Kaldırıp huzuruna getirmişler. Sorgusunda, sur dışındaki köylerden birinden yarım saat evvel geldiğini, kahve, çubuk içmek ve biraz yorgunluk almak için hayvanı bağlayıp kahveye girdiğini söylemiş. Hüseyin Beyin verdiği emirle hayvanın sırtından çuvallar alınır ve boynuna bir torba yem takılır. Sonra bu iki çuval, sahibinin sırtına yükletilir, oraya bağlanır. Yük bir insanın kaldıramayacağı ağırlıkta olduğu için herif yalvarmaya başlar, ağlar, sızlar, bağırır, kimse kulak asmaz, hayvan torbadaki yemi yeyip bitinceye kadar çuvallar adamın sırtında bağlı kalır. Hüseyin Bey, daha bu gibi birçok cezalar verir, esnaf takımının insafsızlıklarına meydan vermez, neredede bir yolsuzluk görse önünü alır ve şehir halkı da memnun olurdu.

İSTANBUL TABAKHANELERİ

Tabak esnafı, vaktiyle zenginlikçe diğer esnaftan çok üstündüler. İstanbul'da bulunan tabakhaneler

Eyüp, Kasımpaşa, Tophane, Üsküdar, Yedikule semtlerinde idi. Her semtte onbeş yirmi gedikli dükkân vardı. Bu dükkânların her biri birer fabrika halinde ikişer üçer katlı büyük binalardı. Her dükkân bir ustanın idaresinde idi. Her birinde bostan kuyusu büyüklüğünde kuyular; büyük kazanlar ve aletler bulunurdu. Çırak ve kalfalar onar, onbeşer işçilerle sabahın erken saatlerinde işe başlar, akşama kadar durmadan çalışırlardı. Her tabakhane hayvanla taşınır birer değirmenleri bulunur, burada palamıt öğütülürdü.

Son altmış yetmiş yıl içinde bu esnafın işleri itibardan düştü. Ticaretleri de söndü. Bunun iki sebebi vardır. Birincisi Fatih'ten Üçüncü Selim devrine kadar bazı padişahlar tarafından verilen fermanlar gereğince İstanbul içindeki salhanelerde kesilen bütün hayvanların derileri üzerindeki kılları ile beraber tabakhane esnafına verilirdi. Bu derileri tabakhane esnafı rayiç kıymeti ile satın alır derisini işler, kıllarını da satarak ikisinden de faydalanırdı. Bunlar gedikleri muhafaza edemediler, dışardan, hissedar olmayan kimse ler derileri toplayarak başka yerlere satmaya başladılar ve tabak esnafı işleyecek deri bulamamaya başladı. Toplayıcılar ise fazla para istediklerinden ham deri alamaz oldular.

Tabak esnafının çökmesine diğer bir sebep, bu sanatın Avrupada gelişmesi, bizimkilerin bu gelişmeye ayak uyduramamaları, eski halde kalmaları, itibarlarının düşmesine yol açtı.

Altmış yıl önce kurulan Sanayii Islâh Komisyonu, tabak esnafının durumunu göz önüne alarak, bunlara

verilmiş olan gedik imtiyazının eskisi gibi verilmesine karar vermiş, yalnız ayrı ayrı çalışmalarına müsaade edilmeyerek, bütün esnaf birleştirilerek bir şirket kurulmuş, ikibin hisselik ve her hisse beşer tane yüzlük Osmanlı altını ile alınmak üzere onbin altın sermayeli (Şirketi Debbâğiye) kurulmuştu. 30 maddelik bir nizamname ile işe başlandı. Bu kolaylık ve teşvik sonunda az zamanda iş gelişti, hattâ Avrupa ayarında mal yapıldığından şirketin itibarı arttı, devrin büyük devlet adamları bile hisse senetleri almak suretiyle teşvikte devam ettiler. Tıp öğrencilerinden birkaçı Avrupa'ya gönderilerek okutuldu, bu öğrenciler döndüklerinde o tarihlerde Beykoz'da açılan askerî tabakhane de çalıştırıldılar.

Tabak esnafının böylece himaye görmesinden sonra, onların yamakları hükmünde olan güderici, tirşeci, meşin ve köselecî esnafı da intizama bağlandı. Fakat bu esnafın yaşaması yukarıda da söylediğimiz gibi gedikler imtiyazının muhafazasına bağlı bulunduğu için, bu imtiyaza ehemmiyet verilmemesi yüzünden gene işleri bozuldu, şirket dağıldı, şirketin dağılmasından sonra tek başlarına bu sanata yürütmek isteyenler de şehir içinde tabakhanelerin sağlığa zararlı olduğu gerekçesiyle kaldırılması üzerine, bir kısmı Yedikule dışına nakledilerek şehir içindeki atölyeler yok oldu.

SARAÇLAR

Saraçların Tabak esnafı ile bir tutulmaları dolayısı ile Tabaklar hakkında alınan tedbir sırasında Saraçlar da gözönünde tutulmuş bulunuyordu. Bu yüzden

saraç eşyalarımız arasında Avrupa işlerine yakın el çantaları, hayvan takımları yapımında hayli ilerlemeler görülmüştü. Yukarıda bahsettiğimiz Tabaklar Şirketi dağıldıktan sonra Saraçlar da sarsılmışlar, bu arada Saraçhane de yanmıştı. Şimdi şurada burada bazı saraç dükkânları görülmekte ve bazı eşyalar yapılmaktadır.

SİMKEŞLER

Dediğim tarihlerde intizama alınan esnafın biri de Simkeşhane Esnafı (1) idi. Simkeşhane Koska'da Emetullah Başkadın Efendi tarafından kurulmuştu. Mescidi, sebili ve çeşmesi de vardı.

Emetullah Başkadın Efendi, her yıl Mevlut okunmasını da vasiyet etmiş, vakfa bağlamıştı. O gün, büyük avluya Otağ kurulur, Simkeşhane Emmini tarafından davet edilen ulema, şeyhler ve esnaf öğle yemeğinden sonra Mevlutta bulunurdu. Bu törenler 1835 yıllarına kadar devam etti.

Esnafın ıslahını ele alan komisyon, Simkeşlerle ilgisi bulunan altın varakçı esnafını da Tiryaki Çarşısından Simkeşhaneye getirerek burada çalışmasını sağladı. Bundan sonradır ki, Hazine hesabına son derece has ve halis olmak üzere sarı ve beyaz tellerle sırma

(1) *Simkeşhane, gümüş ve sırma işleyenler... Bu sanat, devlet emrinde idi. İlk Simkeşhane Çarşıkapı'da idi. Şimdi Koska'da onarılmakta olan Simkeşhane 1716'da burada bulunan Darphanenin kaldırılması üzerine kurulmuştu (N.A.B.)*

klaptan resmî elbiseler, kordon ve püsküller, apolet, gaytan ve bükme şeritler yapılmaya başlandı. Bunlar büyük rağbet gördü. Altın varakçı esnafı da altın ve gümüş varakların yapımını son derece geliştirdiler. Sonraları türlü sebeplerle bu iki esnaf da söndü. Bunun sebebini sanatkârlar da düşünemediler, gerek hükûmet gerek sanatkârlar sanatın değerini bilmediler, geliştirmeye önem vermediler. Sanatkârlar sanatları ile geçinemediklerinden çocuklarını devlet dairelerine yerleştirmeye başladılar, sanat da tamamiyle inkıraz buldu.

TUZCULAR

İstanbul'da bulunan gedikli esnafın önemlilerinden biri de Tuzcu Esnafı idi. Bu esnaf devlet tarafından tayin edilmiş bir Tuz Emîni'nin idaresinde idi. Kırk tane gedikli dükkândan ibaretti. İstanbul'da tuz satmak hakkı bunlara verilmişti. Yelken gemileri ile İstanbul'a gelen tüccarlar tuzları bunlardan alırlardı.

1861 tarihinde İstanbul ve bütün Osmanlı ülkesinde tuz satma Tekele alındı. Bunun sebebi de İstanbul'a kaçak ve tezkeresiz ecnebi ve yerli tuzun piyasaya sevk edilerek dükkânlarda gizlice satılması idi. Fırınlarda kurutulup çekilen tuzlar kaçak tuzlardan ayırd edilemiyordu. Bunun üzerine tuzun kurutulması imtiyazı birkaç fırına verildi, bunları satmak da gedikli dükkânlara bırakıldı. Buna riayet etmeyenler için çok ağır cezalar konuldu.

Bilindiği gibi memlehalardan İstanbul'a getirilen tuzlar iki türlü harcanırdı. Biri tabaklar, fırıncılar,

balık tuzlayıcılar ve ham dericiler esnafının kullandığı tuz idi ki, bunlar fırınlarda kuru'tulur, çektirildikten sonra satılırdı. Bir de tuz tekeli olmadan sofralarda şişeler içinde kullanılan ince Avrupa tuz vardı ki, halk buna alışmıştı. Bunların İstanbul'da yapımı tecrübe edildi ve istenen sonuç alındığından aynı tuzdan yarımşar okka, gene şişelerde satılır tuz yapıldı. Şişelere yirmi paralık bandrol pulu yapıştırılıyor, gene gedikli dükkânlar tarafından satılıyordu.

Tuz tekele alındıktan sonra İstanbul ahalisinin muhtaç olduğu tuzun sağlanması için esnafın memlehalardan vaktiyle tuz getirmeyip halkı sıkıntıya düşürmemesi için memlehalardan devlet hesabına tuz getirilerek Kasımpaşa'daki devlet ambarlarına kondu, buradan esnafa dağıtıldı.

Bu arada bandrollü şişe satışında hazineyi zarara sokacak durumlar doğduğu görüldüğünden, gedik usulü kaldırıldı, şişelerdeki bandrol mecburiyeti baki kalmak üzere tuz satma serbest bırakıldı.

BALIKÇILAR

Dalyan, voli, iğrip yerlerinde kayıklarla balık ve diğer deniz ürünleri avlayıp Balıkhanede satan madrabazların gediksizleri her yıl yüz elli kuruş tezkere harcı verdikleri halde gedikli madrabazların verdikleri yedi buçuk kuruştı. Gedikli taze balıkçı esnafı midye, istiridye gibi deniz mahsüllerinin deniz altındaki tarlalarına el koymuşlardı. Bu tarlalar Samatya'dan Rumeli Kavağı, Fenerbahçe'den Anadolu Kavağı kıyısına kadar dokuz yerdi. Bu gedikli balıkçılardan başkası ka-

buklu deniz mahsülü avlayamaz ve satamazdı. Avlanan yabancı da olsa beş liradan yirmi beş liraya kadar ceza öderdi. Bunlara Gedikli Tazeci Esnafı da derlerdi. Ondalıkçı adı verilen adamları vasıtası ile de avladıkları mahsülü sattırabiliyorlardı.

İstanbul ve Galata Balık Pazarlarındaki havyarcılar her gün Balık Pazarına gelen balıklardan tuzlamaya elverişli olanları müzayededen alır, otuz bir gün sonra parasını öderlerdi. Taze balık alıp satan gedikli balıkçılar ise balıkları bir haftalığına veresiye alabiliyorlardı. Böylece sermayelerinin kat kat üstünde iş yapabiliyorlardı.

KASAPLAR

Eskiden kasapların hepsi gedikli idi. Bunlardan başkası et alıp satamazdı. Şehir içinde satılan etler narha tabi idi. Bu gedikli kasapların dükkânları içinde hususi lâğım vardı. Geniş bir mezbaha, ayrı kapısı ve kuyusu olan ayrıca bir salhane bulunur, buralar sık sık İstanbul Kadılığınca ve İhtisap Nezaretince tetkik edilir, kayıtları tutulurdu. Etin yağlı olmasına, zayıf hayvan bulundurulmamasına, ayarı bozuk terazi kullanılmamasına, etin üzerinde ciğer, bağırsak ve posteki parçaları, içyağı gibi şeyler bırakılmamasına dikkat edilir, bu yasağa uymayanlar cezalandırılırlardı.

Etin daha bol ve ucuz bulunması için gedikler feshedildi ve et satmak serbest bırakıldı. Hattâ, Belediye 1861 tarihinde Eminönü'nde barakalar kurdurdu, semiz etin okkasını kırk para noksanına satmak üzere iki sene müddetle ihaleye çıkardı. Sonraları sur içinde

salhane açılması yasak edildi, gerek esnaf ve gerek halk Yedikule dışında kurulan salhanelerde hayvan kesimine başladılar. Bu arada kasap dükkânı açacak olanlara Belediyece bir mahzuru olmadığı anlaşıldıktan sonra ruhsat verildi. Celeplerden mühim miktarda koyun satın alınarak etin Tekel altına alınması gibi ihtikâra meydan veren durumun önüne geçilmesi düşüncesiyle de narh kaldırıldı.

Karaman, Osmançık, Türkman, Mıhalıç taraflarından ve Rumeliden İstanbul'a gönderilen koyunlardan başka zenginler İstanbul civarındaki çiftliklerinden de şehre koyun ve keçi getirmeye başladılar. Askerlerin tayını için lüzumlu hayvanın çoğu Istranca meralarındaki beylik mandıralardan getirilerek Yedikule Mezbahasında kesilip dağıtılmaya başlandı.

Yedikule'den Etmeydanı (Sultanahmet Meydanı) na et getiren Yeniçeri Seğirdim ustalarının beygirleri önünden geçen bir ihtiyar müslümanı dövmelerinden dolayı onu koruyan bir imanı ve imama yardım edenleri yakalayıp Sekbanbaşıya (1) götürmüşler ve idamlarını istemişler. Bir türlü bu isteğin önüne geçilememiş ve zavallıları öldürmüşler. Yeniçerilerin inanışlarına göre et taşıyan beygirlerin önünden geçmek uğursuzluk sayılıyormuş.

(1) Yeniçeri Ağasından sonra gelen âmir. Yeniçeri Ocaklarının 65'inci cemaat ortasını teşkil eden sekbanların kumandanı. (N.A.B.)

MUMCULAR

Eskiden saraylarda ve zengin konaklarında balmumu ve halk evlerinde yağ mumu yakıldığı için, mum döküp satan mumcu esnafı vardı. Bu esnaf, devlet tarafından tayin edilmiş Şem'ahane Emini tarafından idare edilirdi. Bu makam damgası ile damgalanmamış mum satanlar cezalandırılırdı. Sonraları saray ve konaklarda Avrupa'dan gelen İspemeçet mumu kullanılmaya başlayınca 1863 yılında Beykoz'da bir İspemeçet fabrikası kuruldu.

KÂHYALAR

Vaktiyle Enderun Ağaları (1) emektarları Zeamet (2), Timar (3), Mukataa (4) gibi şeylerle vazifeden ayrılan kimselerle, Teberdaran denilen Baltacılar ve bunlara benzer saray hademeleri esnaf kâhyalıklarına tayin edilirdi. Bunlar Bahçıvanlar Kâhyası, Balık avcıları Kâhyası, Tülbentçiler Kâhyası, Galata ve İstanbul Gümrükleri Hammalbaşılığı gibi vazifelerdi.

-
- (1) *Enderun: Topkapı Sarayında Babüssaade denilen Üçüncü Kapı'dan sonra gelen kısım ki, burası bir eğitim merkezi idi. (N.A.B.)*
- (2) *Zeamet: Geliri en az yirmibin ve ençok 99,999 akçe olan toprak dirliği. Bu, büyük hizmetler karşılığı verilirdi. (N.A.B.)*
- (3) *Timar: Yılda 20.000 akçeden az geliri olan toprak sahipleri. (N.A.B.)*
- (4) *Mukataa: Hazineye ait bir gelirin muayyen bir bedel ile verilmesi. (N.A.B.)*

Bahçıvanlar Kâhyası ferağı yapılan bahçe veya bostanın devletçe alınan harçlardan başka yüzde dört harç, yüzde bir oda (1) ve yüzde bir ustalara şerbetlik ki, yüzde altı aidat alırdı. Balıkçılar, balık avlıyanların hükûmete verdikleri yedibuçuk kuruş tezkere harcı dışında ikibuçuk kuruş da Kâhyaya verirlerdi. Kâhyalar ayrıca Balıkhaneden beşyüz kuruş maaş alırlardı. Gümrük hamallarının da bunlara benzer kazançları vardı.

ZAHİRE VE ALICILARI

Üçüncü Selim zamanında İstanbul ahalisinin ekme ihtiyacını karşılamak ve devlet dairelerinin ihtiyaçlarını sağlamak için bir Zahire Nezareti kurulmuştu. Bu Nezaretin, taşradan zamanında ucuz zahire satın alan mübayaacıları vardı. Bunlar Unkapanındaki Kapan Naibine bağlı idiler. Satın alınan zahire tüccarlar arasında bir dâvaya sebebiyet verirse, Kapan Naibi dâvayı görürdü. Mübayaacıların getirdikleri Zahire Üsküdar'da Paşa Limanında, sonraları Kasımpaşa'da İskele civarında kurulan büyük ambarlarda muhafaza edilirdi ki, her zaman buralarda şehrin bir yıllık ihtiyacını karşılayacak zahire bulunurdu.

Bu mübayaacıların köylüye envai zulüm yaptığı şikâyetlerden öğrenilmiş ve 1840 yılında Avrupa devletleri ile ticaret anlaşmaları yapıldığından Mübayaacılık tamamiyle kaldırıldı, herkes mahsulünün vergisini

(1) Oda: Koğuş ve kışla. (N.A.B.)

verdikten sonra serbest bırakıldı. Tekelden satın alınmakta iken devlet senede yetmiş bin kese menfaat sağladığı halde ticareti serbest bırakmak için bu varidatı feda etti.

Ticaret işleri mahkemelerde görülmeye başladıktan sonra da Unkapanı'ndaki naiplik kaldırıldı. 1840 yılında zahire satın alma usulü kaldırıldıktan sonra değirmenci ve ekmekçi esnafı gedikleri de kalkmış oldu. Kim değirmen ve fırın açmak isterse müsaade edildi, yalnız buldukları yerin ihtiyacına göre yazın iki ve kışın dört aylık zahireyi anbarlarında bulundurmaları mecbur kılındı.

FRANCALA ESNAFI

Francalacı esnafı çıkarmakta olduğu francalaları türlü fiyatlarda satarak hileye baş vurdukları anlaşılmış, 1844 tarihinde Baş Has ve Orta Has olmak üzere iki türlü francala çıkarmalarına, Baş Has francalanın kırk beş dirhemi on ve doksan dirhemi yirmi, ikiyüz dirhemi kırk paraya satılmasına karar verildi.

ZIRAATİMİZ ve YAŞ MEYVECİLİK

Türkler esasen çiftçi oldukları halde köylülerimizin geleneklere düşkün olmaları yüzünden tatbik edilen ziraat usulü eskimiş olduğundan mahsulâtımız da başka memleketlerin mahsüllerinden aşağı oluyordu ve bu mahsüller de muhtekirlerin eline geçmekte idi. Hiçbir milletin ziraati bizimki kadar iptidai değildi. Sonraları bu halin ıslahı için Ziraat Bankası ve Ziraat

Bakanlığı kuruldu. Ziraatimizden, ormanlarımızdan, madenlerimizden faydalanmak üzere mütehassıslar yetiştirilmeye geçildi.

İstanbul suru içinde ve dışında, Üsküdar, Eyüp, Kasımpaşa ve Boğaziçi çevresinde ve mahalle aralarında bile bostanlar vardı. Bu bostanlarda külliyetli sebze ve meyve yetiştirilirdi. Bu mahsul şehirlinin ihtiyacını karşıladıktan başka dışarı da gönderilirdi. Eyüp bostanlarında okka gülü yetiştirilir, gül mevsiminde Eyüp civarında Yavedut semtinde şafakla başlayan gül pazarı kurulurdu. Mevsim müddetince pazar işlerdi. Eskiden beri İstanbul'un taze meyve pazarı vardı. Bu pazara devlet tarafından tayin edilen Pazarbaşı bakardı. İstanbulumuzun başlıca meyvelerinden biri de üzümdü. Çamlıcalar, Bulgurlu ve Erenköy çevresindeki bağlarda nefis üzüm yetiştirilir ve bunların çoğu sofraya üzümlü olarak çarşı pazarda satılırdı. Hele bu bağların çavuş üzümleri nefaset itibarı ile bütün dünyada yetişenlerin en lezzetlisi idi. Rumeli tarafının da Yapıncak üzümü son derece nefis ve boldu. Filoksera hastalığı bağlarımızın çoğunu harap etti.

Kiraz, vişne, incir, dut ağaçları bağları bezemekte idi. Bunlar da kurudu, mahvoldu, bağlar tarla haline geldi. Yakın vakitlere kadar birçok bahçe ve ağaç meraklılarımız vardı. Evlerinin idaresine yetecek sebzeleri, aşı gülleri, nefis meyve ağaçları yetiştirir ve bunları kendileri aşılarıydı. Her mevsim reçel, şurup, tatlı kaynatılırdı. Bu meraklılar da kalmadı.

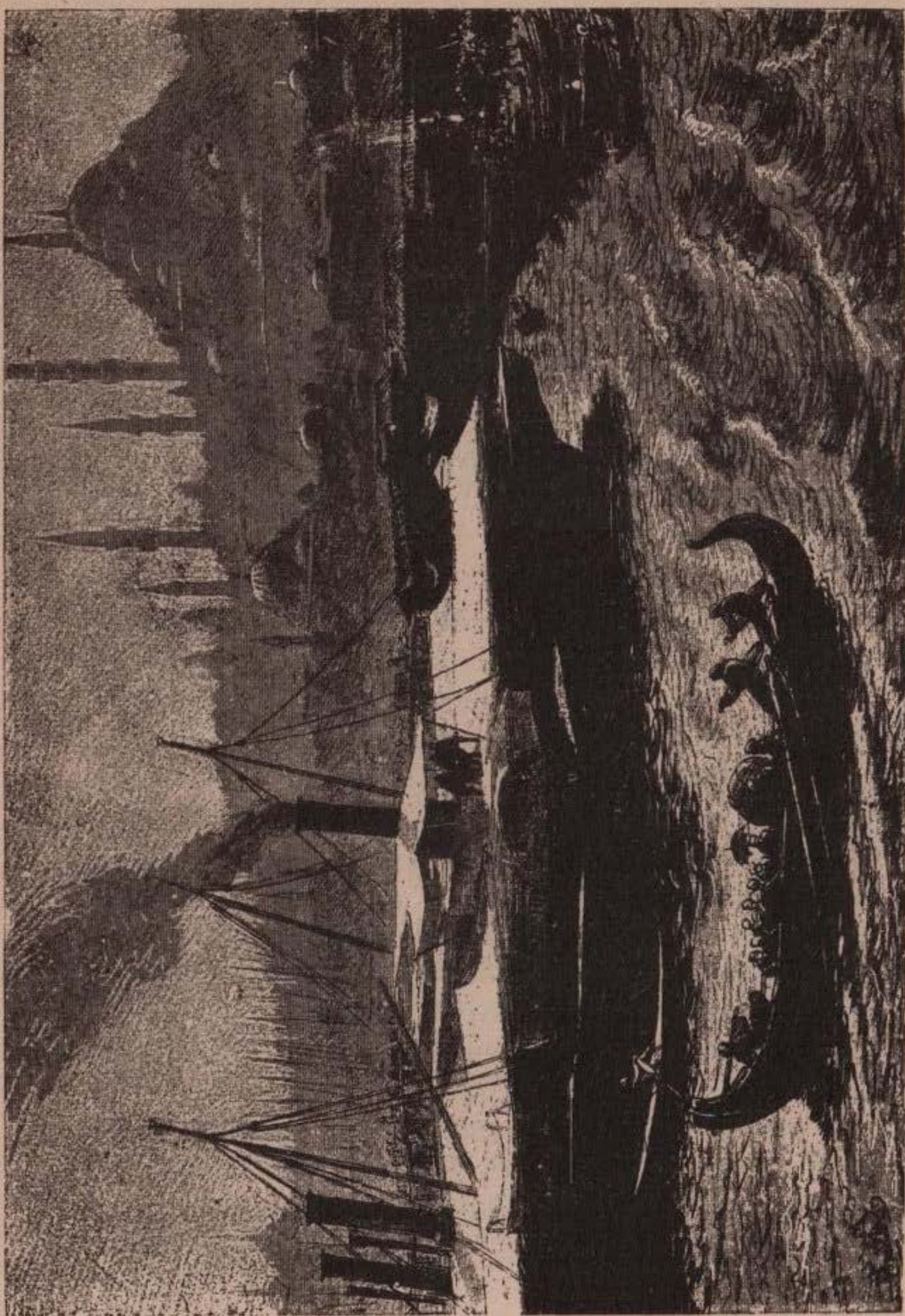
Eskiden Eyüp ve Bahariye bahçelerinde menekşe, lale, sünbül ve Bahariye sırtlarında fulya yetiştirilir,

tatlı ve şurup kaynatılmak üzere şekerçi esnafı tarafından satın alınırdı.

NARH

Taze yenmek üzere pazar yerine getirilen her türlü meyve ile sebzelere narh konur, perakendeci esnaf bu narh üzerinden kârını koyup satardı. Fakat narha ne kadar dikkat edilse tesiri görülemiyor, zararın çoğu bağcı ve bahçıvanlara, bir kısmı da şehirliye oluyor, satıcılar kâr ediyorlardı. Narhın fayda vermediği anlaşılınca 1864 tarihinde bütün satışlar serbest bırakıldı ve narh kaldırıldı.

İstanbul'da esnafımızın sattıkları meyve ve sebze-ye narh konularak kıymetinden fazlaya sattırılmaması halkımızın menfaatine düşünülmüş ve eski vakitlerde bu usule büyük önem verilmiş, narha bakmak işi İstanbul Kadılığı ve İhtisap Nezareti memurlarının birinci vazifeleri arasına alınmıştı. Sonraları hakikatın bu merkezde olmadığı anlaşılmıştır. Çünkü bir memlekette satılık eşyaya narh vermek ve tayin olunan fiyattan fazlaya satılmasını men etmek, o eşyayı kayd ve şart altına koymak demek ve halka faydalı olacağı düşünülmüş ve faydalı da olmuş bulunmasına rağmen, o zaman ile bu zaman arasındaki fark, imkânların genişlemesi ile meydana çıkmıştır. Eskiden, şimdiki gibi ticareti kolaylaştıracak yollar olmadığından halk elindeki malı olduğu yerde satmaya mecburdu. Nakil kolaylığı artınca ve narh, belirli bir fiyattan fazlaya sattırmayınca, mal sahibi malını dilediği yere götürüp satabileceğinden, malın ardı kesilecektir. Bu suretle nar-

Haliç

hın bir parça faydası olsa bile, sonraları zararlı olacağı tecrübe ile meydana çıkması üzerine zamanın icabatına uyularak narh kaldırılmıştır.

Önceleri İstanbul ahalisinin ihtiyaçlarını ehven tedarik etmesi için narh ne kadar faydalı olmuşsa, sonraları narhın kaldırılması bu faydayı sağlamıştır.

Narh usulü kaldırıldıktan sonra İstanbul'umuza her taraftan eşya dökülüp gelmiş, ve ucuzluk başlamıştır.

Tiryaki Çarşısı Tiryakiler Hayatı

Tiryaki Çarşısı çok eskidir. Bu çarşıda bulunan dükkânlar şimdiki gibi birkaç harap kahvehaneden ibaret değildi. Vaktiyle muşamba fenerciler, divitçiler, altın varakçı esnafı da bu çarşıda sanatlarını icra ederlerdi. Zenci, köle ve cariyelerin satıldıkları esir pazarı da bu çarşıdaydı.

MUŞAMBA FENERCİLER:

Eskiden sokaklarımız şimdiki gibi havagazı ve elektrikle aydınlatılmıyordu. Fenersiz gezmek de yasak olduğundan geceleri sokağa çıkan herkes fener taşımağa mecburdu. Fenerler iki türlü idi. Biri çerçevesi cam fener, diğeri de muşamba fenerlerdi. Cam fenerleri ekseriya bahçelerde, avlularda, sokak kapılarında ve dükkânlarda münasip yerlere asmak suretiyle kullanırlar, sokaklarda dolaşırken çok kişi muşamba fener kullanırdı. Bunlar da üç türlü yapılırdı. Büyükleri bazı vezirler ve ulu kişilerin geceleri bir yere gidişlerinde, bindikleri hayvanların önünde yürüyen seyisler taşırlardı. Orta boylarını, yine gidişlerinde konak uşakları, önlerinden yürüyerek taşırlardı. Halk tabakası ise bizzat taşıdıkları için muşamba fenerlerin ufaklarını seçerlerdi, bunlar icabında cepte de taşılırdı.

Lâtime kabilinden bu muşamba fener bahsinde şunu da kaydedelim: İtibarlı dostlarından bir zatın hizmetkârlarından bir hödüğe efendisi muşamba fenerin kirini gösterir ve temizlemesini tenbih eder, o birşeyden haberi olmayan hödük de su ısıtır ve feneri suyun içine sokarak sabunla bir güzel yıkar, birde bakar ki muşamba fener bir bez yığını halinde sudan çıkar. Ertesi gün ben o zatın konağına gittiğimde kimini hidetli kimini de güler yüzlü görünce sebebini sofup öğrendim ve ben de gülmekten kendimi alamadım.

Bir de muşamba kâğıttan yapılan fenerler vardı ki, bunlar mahalle bakkallarında satılırdı. Bunları ekseriya ayak takımından geceleri sokakta gezenler ve bilhassa meyhanelerde akşamcılık edenler kullanırlardı. Mahalle çocuklarının Ramazanlarda ve mübarek gecelerde fener kapmak yağınacılıkları da bu kâğıt fenerlere münhasır gibiydi. Sonraları sokaklar havagazi ile aydınlatıldığından muşamba fenerlere ihtiyaç kalmadı ve bunları yapıp satan esnaf da dağıldı.

DİVİDCİ ESNAFI

Divitler kalem, kalemtraş, Makta (üzerinde kemiş kalemlerin ucunun düzeltildiği kemik, şimşir madeni alet) gibi malzemenin saklanması ve mürekkep konmağa mahsustu. Bunlar bele sarılan kuşağa sokularak taşınırdı. Divitleri büyük memurların yanında çalışan kalem efendileri, kâtipler, tüccar ve esnaf yazıcıları kullanırlardı. Divitler gümüştten, sarı pirinç vesair maddenlerden yapılırdı. Sonraları Divit kullanmaktan vaz geçildi ve esnafı da battı.

ZENCİ ESİRLER PAZARI

Eskiden Çerkez ve Gürcü köle ve cariyeler Avrat pazarında zenciler de Tiryaki çarşısındaki esir pazarında alınıp satılırdı. Esaretin resmen lâğvından sonra bu pazar yerleri de kaldırıldı.

TİRYAKİ KAHVELERİ VE TİRYAKİLER

Tiryaki çarşısındaki kahvehanelere gelince; vaktiyle bu çarşıda ilim ve irfan sahibi kibar ve zarif kişiler için muntazam kahvehaneler vardı. Terbiye ve güzellikten mahrum muâşeret bilmeyen bir takım kimseler bu gibi topluluklardan zevk alamadıkları için onların kahvehaneleri de ayrı idi. Kibar kahvelerinde satranç, dama ve benzeri oyun meraklıları da bulunurdu. Zamanın irfan sahibi bu gibi oyun meraklıları İstanbul'un her tarafından bilhassa bu kahvelere gelirlerdi.

Tiryâkilerin kahvehaneleri de ayrı idi. Bunlar boyları büyüklüğündeki bastonları ellerinde olarak gezen iki büklüm bir takım ihtiyarlardı. Bu adamlar hareketsizliğe mahkûm ve müzmin bronşite tutulmuş olduklarından kullandıkları çubukların lülesinden bulut tabakası teşkil eder, kulakları tırmalayan nargile fokurtusu, öksürük ve göğüs hırıltısının ardı arası kesilmezdi. Hele peykelerin önündeki öbek öbek tükürük ezintisinden tiksinişigrenmemek kabil olmazdı. Ötedenberi peykelerin üzerine ya Mısır hasırı veyahut kar keçesi çivilenirdi. Sonraları frenk keçesi serilir oldu. Maa-mâ-fih kibar kahvehanelerinde sedirli minderler, yastıklar da bulunurdu.

Tiryaki kahvelerinde yoğurt çanağına yakın büyüklükte kahve fincanları ocağın etrafında dizilir çubukları, nargileler köşeleri doldururdu.

Kahvehanelerin hepsinde (gönül ne kahve ister ne kahvehane, gönül ahabî ister kahve bahane) veyahut (Ehli keyfin keyfini kim tazeler? taze elden taze pişmiş taze kahve tazeler.) gibi yazılı levhalar vardı. Kabadayı kahvelerine levha yerine resimler asılmıştı. Bu resimler Hazreti Ali'nin Zülfikar ile İfriti öldürüşünü, Veyselkarani Hazretlerinin Yemen illerinde deve güttüğünün ve Hacı Bektaş Veli'nin duvarı yürüttüğünün, Karaca Ahmet Sultanın yılandan dizginli Aslana binerek, yılandan kamçı ile «ah! minelaşk» ibaresinde (H) harfi göz farz edilip bundan çıkan gözyaşlarının derhaline geldiğinin resimleri idi. Bunlar gayet kaba saba boyalarla boyanmış şeylerdi.

Tiryâki meşrep kimseler kahve, tütün, tömbeki ile enfiyeyi hafif keyif verici maddelerden sayarlardı. Enfiye kullanmayı itiyat edinenlerin ekserisi yüksek ilim adamları, şeyhler, mülkiyeliler ve muharrirlerin ileri gelenleri ve daha bu gibi ağır başlı kimselerdi. Bunlar arasında enfiyenin cinsi ve nefaseti hakkında uzun uzun konuşmalar yapılır ve meselâ Fransa'nın Rende enfiyesi ile Felemenk enfiyesinin birbirine karıştırılmasından ve rutubetini muhafaza için Çiçek veya Deniz suyu ile terbiye edilmesinden bahsedilirdi. Enfiye tiryâkileri sokaktaki karşılaşmalarında bile birbirlerine derhal enfiye malfazalarını takdim ederler ve buna da «kaldırım ziyafeti» derlerdi.

Eski sadriâzam Tunuslu Hayrettin Paşa Hind enfiyesi kullanırmış, kendisinin sadareti zamanında bü-

yük devlet ricalinden bazıları da bu cins enfiyeyi tercih etmeğe başlamışlardı.

Enfiye kullananlar ekseriyetle Ramazanlarda tiryâki olurlar ve nefes almada bile güçlük çekerlerdi. Ahbablarımızdan ve eski Babı-Âli mensuplarından enfiye müptelası bir zat ile iftarda birlikte bulunuyorduk. Bu zat gündüzden itina ile terbiye ederek mahfazasına koyduğu taze enfiyesinden iftar vakti bir tutam enfiye aldı. İftar topunu bekliyordu. Top atılmasıyla beraber burnu için hazırladığı o bir tutam enfiyeyi acele ile ağzına atıverdi. Zavallı adam sofradan kalktı, kustu ve bir hayli sıkıntı çektiydi.

Eskiden Benefşe (Menekşe), Kâni Bey enfiyesi isimleri ile yerli enfiyeler de yapılırdı. İstanbul tütün inhisarı idaresinde enfiye fabrikası bile açılmıştı. Bu Kâni Bey ikinci Sultan Mahmut'un Kahvecibaşısı olup sonradan evkaf nazırlığında da bulunan zattır. Bu cins enfiyeyi kendisi icâd ettiği için O'nun adı verilmiştir.

Enfiye tiryâkileri, kokusunu bozduğu çin lâvanta gibi kokular katarak enfiyeyi terbiye etmezlerdi. Hattâ merhum Mümtaz efendi çiçek suyunu bile kullanmaz, enfiye terbiyesi için yalnız deniz suyu tercih ederdi.

Tömbeki müptelâsı olan meraklılardan bazıları kahvecilerin hazırladığı nargileyi hemen içivermezlerdi. Kollarını dirseklerine kadar sıvar, nargilenin sürahisini, lülesini, marpucunu bizzat uğuşturarak temizler, sürahisine suyu kendi koyar, lüleyi kendi doldurur, kendi ateşler, hattâ bazıları marpuç başlığını ağızlarına değdirmemek için bir kâğıt parçasını zivana gibi

başlığın deliğine sokmuş olduğu halde içerlerdi. Kahvehanelerin çubuklarını içmek istemeyen tütün tiryâkileri kendi çubuklarını beraber taşırlardı. Bu gibi meraklılar geçme çubuklar yaptırırlardı. Bu geçme çubuklar birer karış uzunluğunda üç parça çubuğun zıvanalı vidalarla birbirlerine eklenmelerinden meydana gelirdi. Lülesi imamesi beraber olarak çuhadan bir kесе içinde olduğu halde kaput, cübbe gibi elbiselerin altında kaytan ile belde asılı olarak sallanırlardı. Şairlerden meraklı bir zat zamanın cömertlerinden vaat ettiği geçme çubuğu alamayınca şu kıt'a ile tekrar istemiştir:

Çöp gayriden duham içmeziz,
Hasılı ol geçme'den biz geçmeyiz,
Acı tatlı her ne ise kailiz,
Yusufî badem çubuğa mailiz.

Demek ki eskiden geçme çubuklar arasında Yusufî namında bir çeşidi varmış.

Eskiden tirkeş denilen orta boy, çubuklar vardı ki bu nevi çubukları vezirler ve büyükler kayıklarda ve hususi odalarında kullanırlar ve resmî yerlerde yine uzun çubuk içerlerdi. Afyon'dan börş denilen macun kullanmaya alışanların ekserisi bu keyif verici nesnenin basura ve göğüs hastalıklarına en tesirli ilâç olduğundan bahsederlerdi.

Afyon kullanmayı alışkanlık haline getirenlerin çoğu gençlikleri zamanında içki düşkünü oldukları halde son zamanlarında içkiyi terk edip kendilerini avut-

mak ve neşelerini temin etmiş olmak için afyon kullanmayı alışkanlık haline getirmişlerdir. Neşelerini tazelemek istedikleri için afyonun miktarını günden güne arttırdıklarından zavallıların takatleri kesilmiş, sınırları gevşemiş, bacakları sarsak, elleri titrek olmuştur, gayet titizdirler. Meselâ oda kapısı biraz sertçe kapansa kıyameti koparırlar, gürültü patırdıyı hiç sevmeyizler, daima rahat ve sükûnu arzu ederler. Bir de alıngandırlar, her sözden alınır, izzeti nefislerine dokunulmuş addedeler. Onlarca ufak bir şaka bile büyük saygısızlıktır, asabi halleri daima parlamaya hazır olduğundan bazen pek ufak bir mesele için çoşup taşmaları olur. Yüzleri daima asık durur.

Tiryakiler afyonu gizli olarak kullanırlar, kullandıklarını kimseye göstermek istemezler ve kullandıktan sonra mutlaka kahve içerler. Afyona cilâ verdiği için tatlıyı pek severler. Hattâ çoğu yanında peynir şekeri kutusu taşır. Afyon kutusu, macun kutusu, enfiye kutusu, tütün kutusu, tömbeki kutusu, kav çakmak kutusu tiryâkilerin daima beraberlerinde bulundurmağa muhtaç oldukları avadanlıklardır.

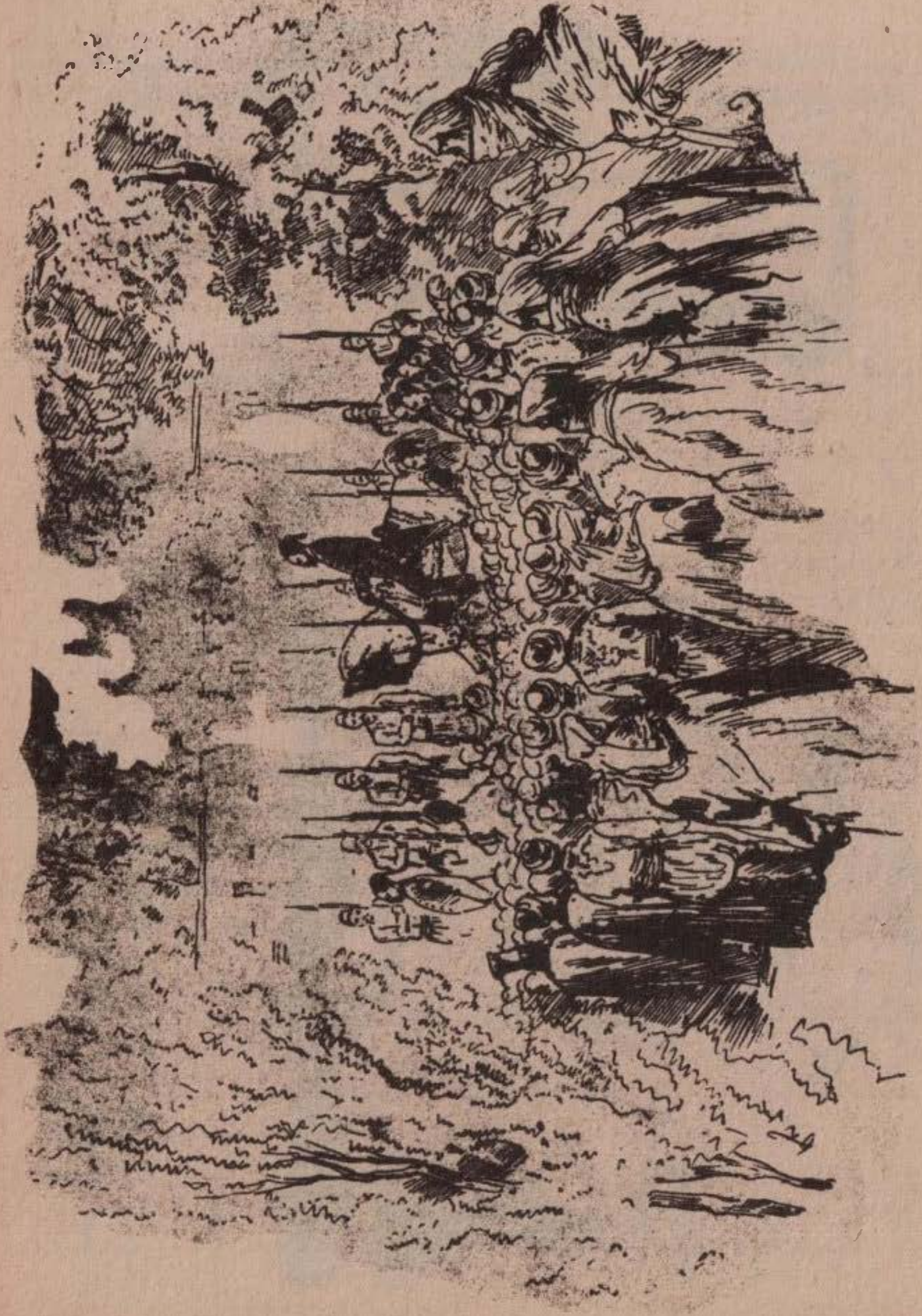
Tiryâkilerin keyifleri tazelandikçe kendilerine bir neşe gelir, yarı kapalı gözler yavaş yavaş açılmaya başlar ve bir parlaklık hasıl olur. Titrek ellerinde metânet, seslerinde kuvvet peyda olur. Neşeleri kıvama gelince tatlı dilli, güler yüzlü olurlar. Musikiye âşina olanları semai gibi şeyler bile okurlar. Öyleleri vardır ki, can ve gönülden onu dinlemekten hoşlanır. Tanınmış üstaplardan Dellaızade İsmail efendi merhum tiryaki ve gayet öfkeli bir zattı. Bir toplantıda

zamanın musikişinaslarından bir fasıl takımı (nü-hüft) besteyi okuyorlardı. İsmail efendi kızdı, hiddetlendi, yarı yerde faslı tatil etti. Kendisi afyonu attı ve çubuğu birkaç nefes çektikten sonra besteyi tek başına okudu idi. Hazır olanlar ve bilhassa musikiye vukufu olanlar hayran oldular, hattâ bir çokları da elini öptüler. İşte afyonun neş'esi bir, birbuçuk saat kadar böyle olmakla beraber hükmü geçince yağı tükennmiş kandil gibi yavaş yavaş bu neş'e de söner, gözlerdeki parıltı azalmağa, el ve ayaklar evvelce olduğu gibi yine titremeğe başlar. Uykuları gelir, başları karınlarına doğru sarkar, yarı açık kalan dudakları arasından horultular işitilir. Ağzından salyalar bol bol akar, kamburları çıkar, oldukları yerde çöreklenip kalırlar.

TÜTÜNCÜ DÜKKÂNLARI

Eskiden devlet adamları, kibarlar ve asrın zarif kişileri gelip geçişi seyretmek için büyük caddelerdeki maruf tütüncü dükkânlarında istirahat edip dinlenirdi. Bilhassa Ramazanlarda tütüncü dükkânlarına rağbet birkat daha artardı. Hattâ Ramazan akşamları Padişahların bile tütüncü dükkânlarına rağbet ettikleri olurdu. Şimdiki Darülfünun (Üniversite) binasının yerinde bulunan Necip Paşa Konağının altındaki tütüncü dükkânında Sultan Mahmut'un ve Tophanede eski Salıpazarı caddesindeki Yani'nin dükkânında da Abdülmecit'in istirahat ettikleri def'alarca görülmüştür.

Tütüncü dükkânlarının duvarları kırmızıya boyanır ve içlerini de kanepeler ve sandalyelerle döşer ve süslerlerdi.

Halk arasında dolaşmayı, devlet büyüklerinin konaklarında ziyafetlere gitmeyi seven İkinci Mahmut bir gezintide...

Kahvehaneler, aynı zamanda birer dinlenme yeri, tiryakiler merkezi idi.. Yalnız yaşlılar için...

Esrarkeşler ve Meczuplar

Gerek Avrupa'da, gerekse dünyanın öteki kıtalarındaki bütün ülkelerde varlıklı, bilgili, sanat ve ticaretle nam salmış kimselerle Devlet hizmetindeki memurlar sınıfı bulunduğu gibi, hiç bir işle uğraşmayarak sefalet içinde ve başkalarının yardımları ile geçinip giden sefihler ve düşkünler de vardır.

Tabiatıyla İstanbul'da da öylesi adamlar vardır ki, bunların arasında bilhassa (Esrarkeş) olarak tanınan kişiler, bu bahtsızlar zümresinin önde gelenlerini teşkil etmektedir. Gerçi bugün tiksinti veren bu zümreye alenen mensup kimse kalmamış gibidir. Ancak bunlar nasıl kimselerdi, ne yaparlardı ve hayatlarını nasıl sürdürürlerdi? Bunu öğrenmek ve İstanbul'un hususî hallerine dair bilgi edinmek isteyenler için faydalı olacağını düşünerek — ve bir müddet önce (Esrarkeşler) adıyla bir kitapçık da yayımlandığından — ben de bu mevzudaki bilgilerimi açıklamayı uygun buldum.

Esrarkeş denilen adamlar, bütün vakitlerini kendilerine mahsus kahvehanelerde geçirirlerdi. Esrar kahveleri Tahtakale, Tophane, Silivrikapı, Mevlevihane-kapı yakınında ve bir de İshakpaşa'ya inen yokuşta idi. Bu yerler, bildiğimiz kahvehanelere hiç benzemezdi. İçleri gayet pis, murdar, tavanları isle kararmış, her ta-

rafını örümcek ağları sarmış, sıvaları dökülmüş, camları asla silinmemiş, karanlık, iğrenç kokular saçan birer sefalet yuvası idiler. İçerisinde bir kaç kerevet, bir kırık su testisi, paslı bir tas bulurur ve her birinde barınan yedişer kişisine (Kıdemli Dede) denirdi. Bu dedeler, kımıldamağa mecali kalmamış bir takım miskin ve tiksinti veren ihtiyarlardı. Vaktiyle tenbellik veya sefahat, yahut yaradılışlarının sevkiyle bu sefalet batağına düşmüşler ve günden güne insanlıklarını kaybetmişlerdi.

Halkımızdan bazılarının inancına göre bu ihtiyarlar dünya işlerinden elini eteğini çekmiş, Tanrı'dan başka her şeyle ilgisini kesmiş, Kırklar'a karışmışlardan oldukları için, kimseyle konuşmazlar; başlarında havı dökülmüş, yağ tepsine kadar çıkmış birer fes ve fesin kenarına kapkara olmuş bir sarık sarılmıştır. Tırnakları hiç kesilmemiş, yıllarca bir defa bile traş olmamış, yüzleri ve gözleri kıllar içinde kalmıştır. Vücutları su yüzü görmediğinden tenlerinde kara bir kir tabakası hasıl olmuştur. Giydikleri gömlekler kara bir muşamba haline gelmiş, sırtlarındaki lime lime abalar yağ içinde ve leş gibidir.

Bunların sağlık durumuna gelince: Omuzları çökmüş, kambuları çıkmış, yüzleri süzölmüş, gözlerinin ferisi sönmüş ve bulanık bir hal almıştır.

İşte böylesine iğrenç yerlerde yaşayan bu bahtsız insanlar, daima dirseklerini dizlerine ve ellerini de şakaklarına koyup kendi iç âlemlerine dalmış bir halde bulunurlardı. Her birinin önünde tenekeden yapılmış köhne birer tükrük hokkası duran bu bedbahtlara karşı: insan bir nefret hissi duymaktan kendini alamazdı.

Herhangi bir ziyaretçi bunlarla konuşulamayacağını bilmeyip de şayet bir söyleyecek olursa, «dalgamızı bozma» diyerek azarlanır, belki kapı dışarı bile atılırdı.

Bu yedişer kişilik (Kıdemli Dede) lerden başka her kahvenin birer de (Ocakçı Dede) si vardı. Bu Ocakçı Dedelerin vazifesi, daima ocak başında bulunmak ve ocağı örtülü tutmak, nargileleri doldurmak, bir de çay pişirip vermektir. Nargileler Hindistan cevizi kabuğundan yapılmıştır. Esrara (Kırına) derler. Bu kırınayı tömbeki ile karıştırıp nargilelerin lülesini bununla doldurulurlardı.

Kıdemli Dedelerin ayrıca üçer kişilik aveneleri vardır; vazifeleri tahsildarlıktır, bütün gün gezer dururlar. Kıdemli Dedelerin ermiş kişiler olduğuna inanan bir takım Allahlık adamlar onlara haftalık bağlamış ve dileklerinin gerçekleşmesi uğruna adaklar adanmış olduklarından, tahsildarlar bunları toplamakla meşgul olurlar ve ayrıca kendi tanıdıklarından da para istemeği ihmal etmezler.

Bu esrar kahvelerinin bir de gelip giden müşterileri vardır ki, bunlara (Muhip: Dost) derler: Gerek tahsildar müritlerin, gerekse muhiplerin getirdikleri paralar Ocakçı Dedeye teslim edilir.

Bu kahvelere girenler, Kıdemli Dedelerin huzurunda boyun kesmek (eğilip saygıyla selâmlamak) mecburiyetindedirler. Bu gelen kişiye hepsi birden, asla söz söylemeksizin bir kaç dakika öylece bakarlar; bakışları gayet öfkeli ve hiddetlidir. Aralarına girenler, evvelâ edeplice boyun kestikten ve yalvarıp yakarına ifade eden bir vaziyet aldıktan sonra doğruca Ocakçı

Dedenin yanına gideler, elini öpüp getirdikleri parayı teslim ederler. Dede parayı sayar, sonra «Üç baş» der. Her (Baş) bir kuruş demektir. Meselâ getirilen para beş kuruş ise, üç kuruşluk üç baş nargile doldurur, kalan iki kuruşa karşılık da çay pişirip birer miktar ekmek hazırlar. Gıdaları bundan ibarettir. Nargile önce bir baş dolar, üzerini ateşler. Bir ıslık çalar. Orada bulunan yedi Dede ağır ağır başlarını kaldırır. Evvelâ Ocağcı Dede nargileyi, soluk almaksızın, gayet kuvvetli olarak içine çeker; dumanını tavana salıverir. Parayı getiren adama da bir nefes çektirir. Sonra da dedelere, «Hod nefes» diyerek her birine birer nefes çektirir. Artık o zaman kahvenin içini son derece pis kokulu ve tahammül edilemez bir duman kaplar. Hazır bulunanların hepsi şiddetli bir öksürükle sarsılır, önlerindeki tenekeye tükürürler. Nargile, birbiri ardı sıra böylece doldurulur ve çekilir. Arkasından da çay ile ekmek verilir. Nihayet yine daha önceki vaziyetlerine dönerler; yani dirseklerini dizlerine ve ellerini de şakaklarına koyup kendi iç âlemlerine dalıp giderlerdi.

Esrardan hasıl olan keyfe gelince: Kendilerini esrarın keskin ve uyuşturucu tesirine kaptıran esrarkeşler, öylesine tatlı ve derin bir hülyaya dalmış oluyorlar ki, bundan duydukları zevki, keyif verici sair içkilerden hasıl olan zevklerin hepsine tercih ediyorlar. Hattâ öyle ki, bu zevkin uğruna hayatlarını bile fedadan çekinmiyorlar. Bu garip ve esrarlı halin ne suretle oluştuğunu yeterince **bilemediğimiz** için, zevk ve neşesine dair ortaya şahsî bir görüş sürebilecek durumda değiliz.

Meczuplar, Sebilciler

Yakın zamanlara kadar meczuplar güruhundan birçok adamlar cuma günleri ve kandil geceleri Eyüp' te toplanırlardı. Toplantı yerleri Akgömlek Mehmet Efendi mezarı ile Beşir Ağa türbesinin yanları idi. Bunlar, dilenci kıyafetinde, perişan kimseler'di. Kimileri güpegündüz elinde koca bir fener olduğu halde dolaşır, kimi de çubuk içerek gezer; bir başkası yalınayak, başı açık, durmaksızın koşardı. O bir elinde bir âsa, ayakta yüksek nalınlar olduğu halde ağır ağır gidip gelir, bazısı hiç söz söylemez, suskundur. Bir diğeri ise bir şeyler söyler, bağırır durur. Öteki mütemadiyen başını sallar, dervişlik eder. Hepsinin üstleri başları pis ve kirlidir. Şunun bunun kolundan çekerek para isterler. Süslü ve kibar hanımlar böylesine kirli ellerin üstlerine sürüldüğünü istemezler, lâkin vesveseye kapılmış olmaktan da çekinerek hareketlerine engel olmazlardı. Bir zararları dokunmasın diye para da verirlerdi.

Bir vakitler, mübarek günlerde, tahta sedye üzerinde Eyüp Camii şadırvan avlusunda bulunmayı âdet edinmiş (Eyüplü Yatalak Efendi) derler, kötürüm bir adam vardı. Tevekkül ehlinden bir kısım halk bu adamdan medet umar, sedyesi çevresinde öbek öbek

toplanır, onunla konuşmayı bir şeref ve uğur sayarlardı. Yatalak efendi oldukça güzel söz söyler, maneviyattan bahseder; o civardaki meczuplardan hangilerinin ne gibi kerametleri olduğunu sayar döker ve kerametlerine dair fıkralar, hikâyeler anlatırdı.

Yatalak Efendinin kanaatına göre bunlar zamanın uluları ve yüceleri imiş. İnsanların dünyaya ait işlerini hep bunlar idare ederlermiş. Her şey onların elinde olduğu için dış görünüşlerine bakıp da üzölmek yersiz olurmuş. İşte bu gibi sözlere inanan o mütevekkil insanlar, daima gönöl rahatlığı içinde yaşarlar ve bu meczupların mukaddes ilhamlarından yardım görmeye çalışır, sevgilerini kazanmak için de onları besler, bağışta bulunurlardı.

Yatalak Efendinin bir meziyeti de meşhurlardan Eyüp civarında kimlerin gömölü olduklarını —bütün rivayetleri ve tafsilâtıyla— anlatması idi. Hattâ bunlardan çoğunun mezar taşlarındaki tarih beyitleri bile ezberinde idi.

Eyüp'te bir de badi - badi yürüyüşlü (Sallabaş Emine Hanım) vardı. Bu yetmişlik kadın, Eyüp dilencilerinin en hatırlısı sayılırdı. Konuşması düzgün, üstü başı da temizce olduğundan bir yolunu bularak ziyaretçi hanımların yanına sokulur, bir terbiye ve nezaket örneği kesilir, devletli hanımefendinin faziletlerini ve ziyaretindeki manevî menfaatları sayıp döktükten sonra, yakında gelin olacak yoksul bir kızcağzın nasıl yardıma muhtaç olduğunu, veyahut o günlerde yetim kalan bir yavrucağın ne derece sefalet'e düştüğünü ve bunlara yardımdan hasıl olacak sevap ve el-

de edilecek mükâfatları birer birer sayar; karşılığında hiçbir şey beklemeksizin yardım toplamak zahmetine katlandığını söyler ve bu suretle bir hayli para kazanırdı. Tatlı sözlü ve halden anlar bir kadın olduğundan cumaları ve mübarek günlerin akşamları ziyarete, ramazanda da türbe iftarına gelen hatırlı kişileri âdabına uygun olarak selâmlar, mizaçlarına uygun sözler bulur söyler, eğlendirir ve yüksek değerde hediyeler alırdı.

İstanbul'da birtakım da (Sebilciler) vardı. Ak takke üzerine yeşil veya beyaz sarık sarar, meşin şalvar üzerine yakasız, düğmesiz ve iliksiz, kolları bolca kısa bir ceket giyerlerdi. Meşinden yapılmış musluklu su kabını (kırbayı) omuzlarına asarlar, ellerinde de sarı pirinçten su tası bulunurdu. Kandil akşamları cami avlularında, sair günlerde de sokaklarda ve mesire yerlerinde dolaşırlardı. Kadınların bir çoğu ölmüşlerin ruhları için sebil edilmek üzere bunlara para verirler, parayı aldıkça «sebilullah, şehidan-ı deşt-i Kerbelâ ervahı için sebil» (1) diye bağırırlardı.

Bir gün bunlardan biri, «insan yediği lokmayı hak etmek gerektir. Helâl olması için alinteri ile kazanılmalı. Her nimet bir külfet karşılığıdır» demişti. Bu itibarla sebilcilik, dilenciliğin daha seçkin bir sınıfı oluyor. Çünkü avuç açıp dilenmezler; emeklerinin karşılığını almış olurlardı.

(1) «Tanrı yoluna, Kerbelâ Çölünde susuzluktan ölen şehitlerin ruhları için» anlamına gelmektedir. (N.A.B.)

Dilenciler

İstanbul'da dilenciliği sanat edinmiş olanlar iki türdür. Bunlardan birinci kısma girenler sürekli, ikinci kısımdakiler ise geçici dilencilerdir. Sürekli dilenciler yerli olup 60 yıl önce yapılan nüfus sayımında müslim ve gayrimüslim umumî miktarı (2700) kişiye ulaştığı anlaşılmıştır. Taşralı gel-geç dilenciler bu hesaba dahil değildir. Bu sebeple miktarı tahmin edilemiyor.

Dilencilerin dilenme tarzları çeşitlidir. Bir takımı kasidedicidir. Mahalle aralarında, cami avlularında dolaşırlar; yüksek sesle kaside ve maval okurlar. Körler, gören arkadaşlarının yedeğinde gezerler. Körlerden tek başına gezenleri de vardır. Böyleleri, hiç görmedikleri halde İstanbul'un tenha ve kalabalık sokaklarını pek iyi bilirler. Gezerken de ağızları bir dakika durmaz, mütemadiyen söylerler. Bu kasidedicilerin çoğu Araptır. Arap olmayanları da sözlerini Arap şivesine benzeten Çingenelerdir. Birtakım dilenciler de cami kapılarını, sokak başlarını, işlek caddelerin köşelerini kendilerine durak edinmişlerdir. Bunlar yaşlı, sakat, kör veya bakar kör, topal, oturup kalkmaya mecalleri olmadığından bütün gün yerlerinden ayrılmazlar. Bu gibilerin devamlı olarak durdukları yerlere kendi aralarında (Gedik) derler. Muharrem ayında so-

kaklarda ve birbirinin yedeğinde dolaşmak hakkı bu gediklilere aittir. Bunlar evlerin önünde dururlar, birbirlerinin omuzlarına dayanıp, yaslanarak ilâhi okumaya başlarlar. Okudukları ilâhinin nakaratı «Gökte melek, yerde her can ağladı» beyitidir. Bu beyitin sonuna bir de «Hoy Goy Canım» diye eklerler. Çocukluğundan beri işittiğim güfte hep budur, asla değişmez. İlâhinin sonunda içlerinden biri yüksek sesle dua eder, ötekiler «amin» derler. Evlerden kuru bakla, fasulye, nohut, buğday, pirinç, şeker kuru üzüm gibi aşure malzemesi verirler. Aldıkları malzemeyi omuzlarında asılı olan torbalara korlar; diğer evlere geçerler. İlk on gün içinde topladıkları aşure harcı bir hayli miktara ulaşır. Tabii bunları satıp bedelini aralarında paylaşırlar.

Sanatlarını gezgincilik suretiyle yapan dilencilerin çoğu Eyüp, Edirnekapı, Karacaahmet gibi büyük mezarlıklarda bulunurlar; çarşı - pazarlarda gezerler. Bunların çoğu sağlam oldukları halde kendilerine acındırıp merhamet çekmek için körleri, topalları taklit ederek dolaşan zıpır heriflerden ve bütün hayatını halka avuç açmakla geçiren ne idüğü belirsiz ihtiyarlardan, ar damarları çatlamış zırzop kızlardan, hayâsızlıkta eli bayraklı at gibi karılardan ve kendisini sürükleyerek dolaşan cadılardan ve bunlara mensup tahsil ve terbiyeden mahrum, üstleri başları murdar, ayakları çıplak, burunları sümüklü, bit içinde sıska çocuklardan mürekkeptir. Bunlara dilenciliğin belli başlı usul ve kaideleri öğretilmiştir.

Bu gezginci güruhu, dilenme sanatında tecrübe ve ihtisas kazanmış takımından oldukları için, ekmeklerini taştan çıkarırlar. Sabahları zırva (1) ve çorba; perşembe günleri pilâv, zerde dağıtımından faydalanmak için imarethanelerin (2) kapılarında beklerlerdi. Hayır sahipleri tarafından Eyüp'te kestirilen kurban etinden pay almak maksadıyla kurbanhane önünde beklerler; aldıkları kurban payını kebabçılara satarlardı. İstanbul ve Beyoğlu lokantaları ile aşçı dükkânları kapılarındaki yemek artıkları, ekmek kırıntıları ve kışla arkalarındaki karavana döküntüleriyle karnlarını doyururlardı. Ötekinin berikinin içip attığı sigaraları toplayıp bunların tütünlerinden yaptıkları sigaraları tellendirirlerdi. Mezarlıklara getirilen cenazelerin sadaka dağıtımında hazır bulunurlar; cenaze peşinden koşar, birbirleriyle dalaşıp boğuşurlardı. Cuma günleri ve kandil akşamları toplandıkları yerler cami kapıları ve şadırvan avlularıdır. Kendilerine acındırarak surette yanıp yakmarak ve ant vererek dilenirler. Eyüp ziyaretçilerinden biri sadaka verecek gibi olursa, öte-

-
- (1) Zırva: Eskiden imarethanelerde (aş ocaklarında) pirinç, şeker, incir, üzüm ve hurma ile yapılan lapa-paya benzer bir çeşit tatlı. (N.A.B.)
- (2) İmarethanelerde evvelce vazifelilere, medrese talebelerine ve yoksullara verilmek üzere pişirilen yemekler, sonraları artık yenemez bir hal almış ve bu da suiistimalden ileri gelmiş olduğundan, biri İstanbul'da diğeri Üsküdar'da ve sadece fakirlere mahsus olmak üzere iki imarethanedeki gayrisi kaldırılmış; Tasarruf olunan paralar medrese talebelerine tahsis edilmiş olduğu Evkaf tarihçesinde yazılıdır.

ki dilenciler derhal biçarenin başına üşüşerek ortalarına alırlar. Bunların elinden kurtulmak pek zordur. Bu kısım dilenciler, «inayet ola, bozuk para yok» gibi red sözlerinden utanıp defolmazlar. Zorlamakta ısrar ve insanı âdeta iz'aç ederler.

Devamlı dilencilerin bir de (kâhya)ları vardır. Kâhya, dilencilerin kıdemlilerinden ve iktidarlılarından olmak üzere kendileri tarafından seçilir. Bir vakitler dilencilikte derin bilgi sahibi, cerbezeli, iri yarı bir kâhya vardı. Dilencilere karşı daima sert davranır; kurban eti, cenaze sadakası dağıtımında iki defa pay almak isteyen dilencilerin hile ve desiselerine meydan vermezdi.

(Yeri gelmişken bu mevzuda bir fıkra anlatalım: Eski Sadriazamlardan Hüsrev Paşa, bir bayram günü Emirgân'daki yalısında tebrik maksadıyla gelmiş olan misafirleri ile sohbet ederken oda kapısında dilenciler kâhyasının beklediğini görmesiyle derhal ayağa kalkarak herifi içeriye davet edip baş sedire çıkarır; bilhassa onun için kahve ve çubuk ısmarlar, izaz ve ikram eder. Bu hali gören ziyaretçilerin hayret ve taaccüplerini gidermek için de «Efendim bu zat ileride hepimizin âmiri olacaktır. Bu sebeple bir ihtiyat tedbiri olmak üzere lâzım gelen saygıyı şimdiden göstermekte kusur etmemekliğimiz gerekir.» dediğini hikâyeye ederler.)

Gözünü İstanbul'a dikerek gelen taşralı dilencilerin içlerinde çırılçıplak, yalınayak, başı açık gezenler Çingenelerdir. Adalardan hirtakım Hristiyan ka-

dınları yine kendi cinslerinden olan kız ve erkek çocukları toplayıp İstanbul'a gelirler. Bu masumları kendi menfaatlerine alet edip çok küçük yaşta olanlarını —herkes hasta zannetsin diye— çeşitli uyuşturucu ilâç ve esanslarla sersem ve bitkin bir hale sokup sabahdan akşama kadar sokak ortalarında yatırır; daha büyüklerini de gelip geçenlerin peşleri sıra saldırtıp dilendirirlerdi.

Bir takım da, mübarek Ramazan ayının sadaka bolluğundan faydalanmak üzere, İstanbul'da toplanıp biriken şahıslar vardı. Bu zümrenin çoğu taşradan yeni gelen çiçeği burnundalardan olmayıp, sair günlerde Üsküdar ateş kayıklarında (1) ve mavnalarda aylakçılık (2) eden veya sokaklarda elinde kalbur, sırtında kara kıldan yapılma bir heybe olduğu halde kuru üzümle karışık leblebi satan heşiflerdi. Bunlar, Bitpazarından birkaç kuruşla şal eskisi bir sarık ve çarşaf bozuntusu bir cübbe edinerek dilenir gezerlerdi. Bir kısmı da taşradan gelen, doğru dürüst dili dönmediği halde düzensiz bazı kaside beyitleri ezberleyen yontulmamış dangalaklardı. Bunlar bazen kendi aralarında birleşip ve daimî dilencilerle de toplaşarak büyük bir kumpanya şeklini alır. işte o zaman İstanbul sokakları çıplak ve iğrenç, sırnaşık, mütecaviz dilencilerden

(1) *Ateş Kayığı: Eskiden yangın olduğu zaman, yangın söndürme tulumalarını Boğaz'ın bir yakasından öteki yakasına taşımak için kullanılan dar, hafif ve süratli kayıklar.*

(2) *Aylakçı: Belli başlı bir işi olmayıp gündelikle veya boğaz tokluğuna çalışan işçi*

geçilemez bir hale gelirdi. Bir takımı da teravih namazından sonra kalabalık kahvelere girip selâm vererek ilâhi okur ve hikâyeler anlatırlardı. Bir kısmı ise camilerde namaz kılmakta olanların önlerine (mekânın cennet ola) ibaresi yazılı beyit şeklinde küçük kâğıtları bir baştan bırakıp öteki baştan toplarlardı. Diğer bir grup, cami avlularında birleşip (ağlar Yakup ağlar, Yusufum deyu) tarzında derviş Yunus'un şu kadar yüz yıllık ilâhisini hep bir ağızdan, lâkin galiz seslerle okurlar, ve birçokları da halk camiden çıkarken cami kapılarında dizilip dilenirlerdi. Akşamları iftar maksadıyla konakları dolaşır, pervasızca sofralara çökerler ve sonra da (diş mirası) namıyla para isterlerdi.

İstanbul dilencilerinin bu yakışksız hareketleri sonradan hükümetçe göz önüne alınarak hususi bir (Darülaceze) tesis edilmişti. Ama ne var ki, son zamanlarda yine türeyip ürediler.

İstanbul Sefilleri, Kopuklar

İşsiz güçsüz İstanbul serserilerinin diğer tabakalarını teşkil edenler arasında eski külhanbeylerinin karşılığı olan ve sonraları (kopuk) adı verilen bir sürü aşağılık, terbiyesiz, ayak takımı kimseler türemiştir ki, bunların yaşayışları kayda değer. (1)

Kopukların çoğu 15-16 yaşlarında iken kendilerince nüfuzlu addolunan ve biraz yaşını almış olan azılı ve edepsizlere sığınır ve onların koltuğu altında yaşarlar. Bu gençlere, aralarında (filânın kırığı) denir, onlara bağlılıklarının derecesi sonsuzdur. Azılılar kırıklarının yetiştiricisi, terbiyecisi sıfatını takınmışlardır. Bu yaşlarda kopukluğa atılanlardan tek başına yaşayanlar enderdir.

Züppe, hoppa, zırzop, zorba gibi mizaç ve terbiyece birtakım sınıflara ayrılmış olan haşarat da kopuklardan sayılabilir.

Kopuklar arasında her mezhep ve milletten adam bulunur. Çoğu âdiliği, ahlâksızlığı sebebiyle mektep-

(1) Öküz ve inek ahırlarının döşemelerinin içinde zamanla kuruyup bir tabaka teşkil eden gübreleri, ahırcılar demir küreklerle parça parça atarlar. Bu parçalara Rumeli'ler kopuk derler.

lerden atılmış, ailesinden şunu bunu çaldığı için evden kovulmuş kimselerdir. Bazıları da kibar çocukları veya servet sahibi mirasyedilerden oldukları halde sefahat uğruna bu yola düşmüşlerdir. İçlerinde aşırı derecede zekâyâ ve üstün bir iş adamı olacak kadar akıl ve istidada sahip olanları da vardı.

Kopukların kıyafetleri kendilerine mahsus moda-ya tâbidir. Birinci tabakadan olanların başlarında dar Beyoğlu siyah fesi, yaz ve kış siyah ceket, siyah pantolon, siyah yelek giyerler. İpek Trablus kuşağının yeleğin kemerinden görünmesi şarttır. Yakalık ve kravat takmazlar. Kapamacı işi, veya aba kostüm giymek ve Trablus kuşağına karşılık beyaz yün kuşak sarmak daha aşağı tabakanın alâmetidir. Kuşaksız gezilemez. Ceketin kollarını giymeyip (kartal kanat) denilen omuz-za alma şekli de bunlarca kabul edilmiş sistemlerdendir. Çoğu iskarpin veya yemeniyi ökçesi basık kullanırlar. Çekme fotin kullanmak da caizdir. İçlerinde ip kuşaklı, keçe külâhlıları da vardır. Bunlar kendilerine bir yürüyüş tarzı icat etmişlerdir; adımlarını açık atar, kollarını serbest sallar, kuvvetli ve azametli bir çalım-la yürürler.

Kopuklar mesleklerince adı ve sanı olan kişilerdir. Her birinin bir lâkabı vardır: «Kavanoz Mehmet», «Kampana Ahmet», «Seyrekbasan Osman», «İskete Hakkı», «Yumurta Hüseyin», «Çiroz İzzet», «Kırık Salih», «Palabıyık Serkis», «Dertli Şevket», «Raconcu Cafer», «Çıplak İstirati», «Parmaksız Yorgi», «Kılefteci İlya», «Kabakoz Dimitri», v.s. gibi isimler... Kopukların yürüyüşleri ve hareketleri sırasında sağ omuz-

ları şeria nispetle daima kaikık durur, bu da ceketlerinin sol tarafında kama, bıçak gibi şeylerin gizlenmiş olmasındandır. Kopuklarca silâh taşımak mecburî gibidir. Silâhları; altı patlar, bıçak, kama, kurşunlu baston, lobut, usturpa gibi şeylerdir. Kırbaç, hasır iskemle, soba odunu, yumruk da icap ettiği zaman silâh vazifesini görür.

Kopuklar birbirleri ile buluştukları zaman evvelce tanışmamış olsalar da derhal tanışır ve ahbab olurlar. Zira hepsinin gençlikleri serseriyane bir muhit içinde beslendiğinden ahlâkça aynı seviyededirler. Birbirlerine saygı ve sevgi gösterirler, fakat zabıtaya daima düşmandırlar, onları hiç sevmezler. Şayet içlerinden biri zabıtaya karşı müşkül bir durumda kalırsa diğerleri onu derhal himaye ve müdafaa için ayaklanırlar.

Kopukların arasında cesur ve gözüpek, hiçbir tehlikeden yılmamış ve bilâkis herkesi yıldırılmış, bütün umumhaneleri (genelev) kasıp kavurmuş, korku salmış kahramanların hatırı sayılır. Bu gibiler umumhanelerde dost tutmuşlar ve onlara belâlı olmuşlardır. Karılar kazanır onlar yer, bu karılar da paralı birtakım avanakları dost edinerek güzelce onları yolarlar. Bazen belâlısı, karının âşıkı tavrını takınır ve rakibi-ne karşı silâh kullanır. Bu şekildeki tutkuncuların tespit ettikleri evleri tamamiyle yolmadan bırakmazlar.

Kopukların mutlaka bir fahişe sevmeleri, fahişelerin de onları severek hırs ve arzularına boyun eğmeleri lâzımdır. Aksi takdirde, kopuklar dünyayı alt-üst etmek isterler. Meyhanelerde masasını terk edip bir başkasının yanına giden Kırık'ın gitmesinden, veya şan

ve şöhretine nakîse getirecek bir lâf atmasından, ve yahut aftosunun başka bir haspayı dost tutmasından dolayı kopuklar hır çıkarır ve kavga ederler, vuruşur ve bıçaklaşırlar. Bu gibi çatışma ve vuruşmalar daima vuku bulur. Kolaylıkla uzlaşamayan kopukların içlerinde öyleleri vardır ki, bin türlü belâyâ uğradıkları halde kafalarının dikliğinden dolayı uslanmaz, yola gelmezler. Düşmanlarına karşı kin ve husumetleri son bulmaz. Kaba kaba tabirlerle küfreder ve hakaret ederler. Zaman olur ki gözlerinde vahşi bir parıltı ve yüzlerinde müthiş bir seyirme hasil olur, dişlerini gıcırdatarak hücum etmek isterler. Defalarca hapishanelere girip çıkmış olan sabıkalılar, yardakçılarının yanında seçkin bir mevki kazanmışlardır. Onların üzerinde hüküm ve söz sahibi olmuşlardır, çünkü şeytanlık ve dubaracılık icadında maharetleri dolayısıyla onları uyarır ve fikirlerini aydınlatırlar. Tarih dersi veren öğretmenler gibi geçmişlerine ait vakaları anlatırlar. Genç kafalarda bu dersler sonuna kadar yer eder ve bu yardakçılar öğretmenlerinin her keyfine ve emrine uymaya kendilerini mecbur sayarlar. Bu azıllar takımı yardakçılarını kendi işleri peşinde koştururlar ve köle gibi kullanırlar, icap ettikçe ortalığı alt - üst ettirirler. Kumar kahvelerinde kahvecilerin aldıkları (mano)ya hissedar olurlar. Kerhanecilerden aldıkları paraya karşılık oraları himayeleri altına almışlardır, bunların, zararlı şahısların aranmasında polise yardımları olduğu için, polis de bunların vurgunculuklarına göz yumar.

İnkılâptan önce (1908) kopuklardan bazıları saray hafiyelerinin maiyetinde bulunurdu. Bu gibiler vazifelerini yaparlarken kanuna aykırı hallerde bulunsalar bile verdikleri işaret üzerine, zabıta bunları tevkif edip sorguya çekemezdi, hattâ yaptıkları âlemlere de göz yumarlardı. Bu kopuk takımı, meyhanecilere, kerhanecilere ve hattâ meslekdaşlarına karşı da gayet azametli bir tavır takınırlardı.

Kopuklardan, güreş etmek, koç ve horoz dövüş-türmek merakında olanlar da vardır. Gönüllerini eğlendirmek için en aşağılık yerlere dalıp çıkarlar. En ziyade devam ettikleri yerler kumar kahveleri, meyhaneler ve balozlar (içkili gemici meyhanesi) dir. İçkiye tutkundurlar fakat nezih eğlenceyi tatsız bulurlar. Hattâ ince sazı bile sevmez, oynak havalardan lezzet alırlar. Halk kahvelerinde semaî okurlar, tosun ağzı manî söylerler, balozlarda orta oyunu oynayanları çoktur. Zeybek ve çiftetelli oyunlarında seyircilerin takdirini kazanırlar. Çalgıcılara bol bahşiş verirler. Tiyatrolarda perdecilik eden ve perde aralarında kabakçekerdeği, fıstık, fındık gibi şeyler satan kopuklar, malî ve bedenî bakımdan kudretsiz olanlardır.

Kopuklar nazarında sarhoşluk, kumarbazlık, yalancılık, sahtekârlık, dolandırıcılık, dalaveracılık, karmanyolacılık gibi işler mubah sayılır. Kopukların bir kısmı kendi evlerinde, hususî ikâmetgâhlarında, bir kısmı ucuz otellerde ve birkaçı bir odada, parasız kaldıkları zamanlar da sabahçı kahvelerinde yatarlar. Sabahçı kahvelerinde hasır iskemleler üzerinde uyukla-

yanları da çoktur. Bugün paraları yokmuş; varsın olmasın, yarın gelecektir diye bir ümit içindedirler.

Bu gençleri sefalet pek çabuk ihtiyarlatır. Bir erkek kırkına gelince kemâle erer derler. Halbuki bunlar içkiye düşkün oldukları için, gezer ve uykusuz kalırlar; gündüz uykuları da, uyku değil, bir ızdıraptır. Açıgözlü ve pisboğaz olduklarından ne bulurlarsa hemen mideye indirirler. Nefsî heveslerini gidermekte fazla ileri gider ve bir hudut tâyin edemezler. Vücutları daimî bir yorgunluk içinde yuvarlanır. Hayatları tabii cereyanını şaşırmıştır. Hastalığa ehemmiyet vermezler, tedavi ettirmezler. Hasılı kopuklar sınıfına mensup olanlar içerisinde sıhhî vaziyetleri ve adlî vesikaları temiz adam bulmak güçtür.

*İstanbul'u kasıp kavuran yangınları söndürmek için
kurulmuş Tulumbacılardan bir grup.*

Tulumbacılar, Köşklüler, Küplü takımı

Kopukların bir kolu da tulumbacılar sınıfıdır. Bu sınıfa heves edenlerin ekserisi İslâm gençlerinden olduğu için bunların, önce çocuklukları zamanından bahsedelim.

Ana baba, çocuklarını tahsil ve terbiye için okula verirler. Çocuk bir zaman okula devam eder. Bunların arasında ele avuca sığmayan yaramazları, bir zaman gelir ki, okula gidiyorum diye evden çıkar, bir gün evvel kendilerini teşvik eden arkadaşları ile birlikte okuldan kaçıp oyun yerlerine giderler. Köşe başların-

da zar atarlar ve denize girmek için deniz kenarlarında ve tulumba talimi yapılan yerlerde akşamı ederler. Akşam da, okuldan geliyoruz, diye evlerine dönerler. Bu hal çocuklara o kadar tatlı gelir ki, artık alışkanlık halinde bütün günlerini bu gibi yerlerde geçirirler. Deniz kenarına gittiği günlerden birinde tulumbacı takımından bir sandalcı bunları görerek alıbab olur, sandalına alır. Çocukların bir kısmı kürek çekmeye ve yelken açmaya ve bir kısmı balık tutmaya hevesli olduklarından biraz kürek çeker, yelken açar ve olta tedarik ederek balık tutınakla eğlenirler. Sandalcının yardımı ile tuttıkları balıkları pişirmek isterler. Yarım gaz tenekesinin içine biraz kömür koyup ateş yakarlar ve balıkları pişirmeye başlarlar. Sandalcı başaltından rakı şişesini çıkarır. Çocukları da içmeleri için kışkırtır ve içirir, içlerinden bazıları evlerine geç kaldıklarından üzülmüce sandalcı hemen lâkırdıya karışarak (Okula gidip de ne olacaksınız sanki, her gün hocadan azar işitip dayak yiyorsunuz. Bakın ben i'dadi (lise) ikideydim, bir dalgasına getirip mektepten tart olundum, kocakarı da evden kovdu, şimdi bakın bey gibi yaşıyorum. Yangın olursa giderim. Orada kıyak dalavera döner. Bir dalga çevirdin mi, parası insana bir sene yetişir) diyerek ve daha buna benzer nice kandırıcı kelimeler ilâve ederek çocukların akıllarını çeler. Artık çocuklar iyice haylazlığa alışıp ne okula giderler, ne de evde dururlar, daima bu gibi yerlerde serseriyane dolaşmaya başlarlar. Bir aralık sandalcı bunları tulumbacılığa teşvik eder. «Önce meyhanede biraz atarız, sonra bizim koğuşa gideriz, orada darbuka, zilli maşa ve kıyak çiftetelli oynayan-

larımız vardır, sabaha kadar vur patlasın eğleniriz» der. Çocuklar gereken çağa gelmiş ve bu gibi eğlencelere de istidatlı olduklarından kolaylıkla buna razı olur ve koğuşa gitmeye karar verirler. Sandalcı, tulumbacı reisi görür ve durumu anlatır. Akşam meyhanede biraz atıp doğruca koğuşa giderler.

Koğuşun içerisinde sırasıyla yataklar dizilmiş ve reise mahsus yatağın baş ucunda bir fener ve yanında bir kamçı, iki adet baskı, kolu yarım gocuk, darbuka, zilli maşa asılmıştır.

Çocuklar bu hali görünce hoşlarına gider. «Biz de koğuşa yazılırsak bizim de böyle yatağımız olacak» diye heveslenmeye başlarlar.

O aralık içeriye, kolunda üç sıra sırmalı reis nişam, başında sıfır numara kalıplı fes ve fesin kenarında ipekli bir mendil sarılı, belinde Girit kuşağı, ayağında yumurta ökçeli iskarpin, sol omuzundan asılmış bir köstek olduğu halde kendine mahsus bir çalım ile câmedanın (gardropçu) kolunda reis girer ve makamına oturur. Bu sırada herkes ayağa kalkmaya mecburdur. Reisi takiben Künkçü, Borucu, Hortumcu, Fenerci gibi vazifelilerle tulumbanın diğer adamları birer birer gelirler.

Tulumbacı takımı koğuştaki tamamlanınca çocuklar hepsine takdim olunurlar ve birbirleriyle konuşmaya başlarlar. Reisin emri ile (soba kurulur). Bu meclis demektir, tulumba erkânı arasında müzakere yapılır, delikanlıların heves ve arzuları ortaya çıkar ve hepsini tulumbacılığa kaydederler. Artık tulumbanın beşinci takım efradı olmuşlardır. Ayaklarına birer çift

tulumbacı yemenisi, dizlerine beyaz dizlik, bellerine birer kuşak, sırtlarına yarım kukuletalı ceket giydirebilirler. Bunların bedeli tamamen koğuş sandığından ödenir. Gündüzleri tulumba talimi ile meşgul olurlar ve artık yangına da gitmeye başlarlar.

Yangın olan yerlerde mülk sahiplerinden alınan ücretler koğuş sandığına ait olmak üzere reiste kalır. Her gün için bir mecidiyyeye (20 kuruşluk gümüş para) bir kuruş faiz ödenmek şartı ile reis tarafından bu delikanlılara sermaye verilir. Bu sermaye ile mahallelerin çarşılarında mevsimine göre balık, üzüm ve mesire yerlerinde dondurma satarlar ve birkaçı bir araya gelerek kavun karpuz sergisi açarlar. İçlerinden biri, bir ara reisle bozuşup koğuştan kaçar. Galata ve İstanbul yangın kulelerinden birine müracaat ederek köşklü yazılır. Oranın bir çift ekmeği ve bir mecidiyye de aylığı vardır. Sırtına giydiği kırmızı ceket de kuleden verilir. Kendisine bir harbe (kısa mızrak, süngü), bir fener, bir de toka teslim edilir.

Köşklünün vazifesi, yangın zuhurunda kendine verilmiş olan bölgenin hududuna kadar seğirtip yangın çıktığını konaklara ve bekçilere haber vermek, nöbetçi olduğu zamanlarda kulede dolaşarak yangını gözetlemek ve yangın çıktığında kule ağasını derhal uyandırmaktır. O anda köşklü ile kule ağası arasında şöyle bir konuşma geçer: «— Ağa bir çocuğun oldu», «— Kız mı? Oğlan mı?». Üsküdar, Galata ve Boğaziçi tarafları kız, İstanbul tarafı erkek itibar edilmiş olduğu için köşklü, ağanın bu sualine ona göre cevap verir.

Ağa hemen kalkar, dolaptan bir çanak maytabı çı-

karıp yakarak icadiyeye işaret verir. Orası da haberi alınca, yedi pare top atarak yangını ilân etmiş olur. Yangın söndürülünceye kadar, kulenin fenerleri asılı durur. (Münasebeti gelmişken şunu belirtelim ki; İstanbul'da ve Üsküdar, Galata, Eyüp semtlerinde yangın çıktığında halkın derhal haberdar edilmesi için Harbiye Nezaretinde (şimdiki üniversite) bulunan yangın kulesine fener asılmasıyla beraber maytap yakılıp Vaniköyündeki İcâdiye Köşkü civarında Ken'an Tepesine işaret verilmesi için memurlar tâyin olunarak 5 top atılması 1840 tarihinde usul edinilmiş ve daha sonra bu, 7 topa çıkarılmıştır.)

Köşklü yazılan delikanlı içkiye fevkalâde düşkünlüğünden dolayı vazifesini hakkiyle yapmaya muktedir olamadığından kuleden tard edilir. Diğer arkadaşlarından birkaçı Unkapanı, Tophane, Üsküdar taraflarında kira beygirleri sürücülüğüne girmiş olduklarından onların teşviki ile bu da beygir sürücülüğüne başlar. Fakat içki belâsı ile bu işte de hayır etmez ve artık serseriyâne dolaşır durur.

KÜPLÜ TAKIMI

Kopuklardan daha sefil bir san'at vardır ki, o da küplü takımıdır. Son dereceye varan sarhoşluğu yüzünden hiçbir işe eli varmayan ayyaş takımının, rakısı su küpünde durduğu için küplü adı verilmiş olan meyhaneye düşerler. Bu küplü meyhanesi, Galata'nın en izbe bir yerinde olup âdeta bir batakhaneyi andırır, dışardan içerisi görünmez, dükkân kapalı zannedilir. İçerde iki adet kırık iskemle ile ayakları kıvrılmış, üzeri pis, murdar bir masa vardır. Meyhanecinin yü-

zü gözü berbattır. Tezgâh namına, sedir üzerinde birkaç şişe ile paslı bir teneke maşraba mevcuttur. Bu maşrabâ elli dirhemliktir. Müşteri on para verir, bu maşrabadaki rakıyı içer, bunun lezzeti sulu gazdan az farklıdır. Buraya devam edenler, içip içip meyhanenin bir köşesine kıvrılır yatar, bunlar meyhanenin kıdemli müşterileridir. Bunlardan bazıları da küplüde içip Karaköy Hamamının külhanında gecelerler. Bir gecelik ücret on paradır. Mamafih gök tavan altında yatıp yıldızları sayanları da vardır.

Küplüye devam edenler, gündüzleri, eski tanıdıklarından bazı kimselerin önlerine çıkıp (Mevlâna bizi unutma, dem parası) gibi mânâsız sözlerle para isterler ve aldıkları parayı doğruca küplü meyhanesine götürürler. Bu küplü müdavimleri gece ve gündüz böyle sarhoş halde mahvolup giderlerdi.

Bu haller yakın zamana kadar devam etmekteydi, bundan on, oniki sene evveline kadar bu hallerin cereyan ettiği işitiliyordu. Daha sonraları İstanbul gençlerinin mukaddes askerlik hizmetine alınmaları ile bu gençler için bir köşede sefalet içinde yaşamak artık tarihe karışmıştır.

Not: Ali Rıza Bey'in anlattığı bu iki tip tulumbacı, şüphesiz İstanbul hayatında yaşamıştır. Yalnız, tulumbacılar içinde devrin ünlü sporcuları da yer almış, hattâ Babiâli Kalemünde çalışan kâtip tulumbacılar, yangın çıktığı ilân edildiği zaman, işlerini bırakıp mensup oldukları tulumbacı koğuşuna koşarlardı. Tulumbacılık tarihi, ayrı ve uzun bir fasıldır. Burada nakledilen, İstanbul'un başıboş serseri takımıdır. (N.A.B.)

Doğum adetleri, lohusa eğlenceleri

Èski kadınlarımızın doğum ve lohusalık zamanlarında garip ve efsanevî birtakım âdetleri vardı. San'at bakımından ebelerimiz de esef verici bir durumda idiler. Gerek bunları, gerekse lohusalık eğlencelerince yapılması gerekli birtakım geleneklerin hatırdaki kalanlarını özetleyerek, gelecek kuşaklara hikâye etmek gayesiyle aşağıya sıraladım:

Ailelerce, doğumdan önce gözönüne alınan meselelerin ilki, münasip bir ebe bulmaktı. Çünkü eskiden okul görmüş, imtihan vermiş ebeler yoktu. Mevcut ebeler, ya annelerinden öğrendikleri sanatı yürüten veya geçimlerini sağlamak için bu işi öğrenmiş bulunan birtakım yaşlı kadınlardan ibaretti. O çağın zarif nüktecilerinden biri (karnı burnunda olursa gebe, burnu karnında olursa ebedir) diyerek bu hususu belirtmiştir. Bu yaşlı kadınlar, ebe hanımların yanında kısa bir süre bulunarak ilkel bir bilgi edinir, bunu kendilerine sermaye edinip ebelik san'atını yapmaya kendilerini yetkili kabul ederlerdi. Bunların çoğunun cahillikleri yüzünden birtakım elim olaylar eksik olmazdı. Bu bakımdan, kadınlar arasında çocuk doğurmak büyük bir felâket addolunurdu. İşte bu mühim ve korkulu durum yüzünden, gerek ebe kadının ve ge-

rekse ailesinin kalben güven ve emniyet hasıl edebilmeleri için konu-komşu —vaktiyle İslâm mahallelerinde bir samimiyet vardı. Komşu, komşuya akrabası gibi bakar, onun ihtiyacını kendi ihtiyacı gibi görürdü— hısım akraba, aralarında haftalarca görüşme ve müzakereler yapar, uzun araştırma ve soruşturmalarla, bin müşkilâtla bir ebe tedarik edilebilirdi. Ebe hanımın resmen haberdar edilmesi, kendisine hediye olarak birkaç okka şeker ve kahve gönderilmesi âdetine uyularak yapılırdı. Bu suretle seçilen ebe, zaman zaman gebe kadının evine gelir ve muayenelerini yapardı. Yaklaşık olarak doğumdan bir hafta, on gün evvel çocuğun kundağını hazırlaması, ebenin ilk vazifelerindendi. Bir de sır saklamakta emniyet kazanıp, gizli doğuracak veyahut çocuk düşürecek kadınlara arzu ettikleri gibi bakmaya çalışan ebeler vardı. Bunların çoğu Musevî kadınları idi ve daha ziyade işlerini evlerinde yaparlardı. Çocuk düşürme mevzuunda, İstanbulluların hareketleri dikkat çekici bir raddeye geldiğinden, halk arasında cereyan eden bu çirkin halin men edilmesi için 1858 tarihinde hükümetçe bazı tedbirler kondu. Evvelâ doktor ve eczacılara, bununla ilgili ilâçları vermemeleri için İstanbul Kadılığı ve dört topluluk (Müslüman, Yahudi, Ermeni, Rum) Patrik ve Hahambaşları tarafından yemin ettirildi. Ayrıca, mahallesi imam ve muhtarlarınca geçim sıkıntısında olup beş çocuktan fazla çocuğu olanlar bildirilince, bunlara yardım yapılıyordu. Çocuk düşürenler de ihbar ediliyordu. 1861 tarihinde yayınlanan bir nizamname geçince, İslâm, Hristiyan ve Musevî ebelerinin Tıbbiye

Okulunca imtihanları yapılarak ellerine izinnameleler verildi; bunu haiz olmayanlar san'attan men edildi. Aksine hareket edenlerin isim ve şöhretleri ile adreslerinin imam ve muhtarlarca bildirilmesi emir ve ilân edildi.

DOĞUM ZAMANI ÂDETLERİ

Doğum zamanı lâıyıkı ile tâyin olunamazsa da bazı belirtilerle ayın ve günün son bulduğu anlaşılır ve doğum işareti olan sancıların başlaması ile ebe hanım derhal çağırılır. Hususî iskemlesi de birlikte getirtilir. Doğum yapacak kadının feryadını duyan ve yakıcı bir ağrı ile kıvranişını gören ev halkı arasında üzüntü git-tikçe artar, kadere boyun eğilerek netice beklenir. Bu arada lobusanın etrafında biriken yaygaracı kadınların telâş, güçlüğü arttırır. Bu ara, «çocuk ters gelmiş veya çatıda kalmış» gibi zıt ve hakikate uymayan ve heyecan verici sözler ortada dolaşır durur, helecan bir kat daha şiddetlenmeye başlar ve evde bir bunalım başlar. Bu arada, san'atında zaten nasibi olmayan ebe hanım da şaşırıp doğumun normal olmayacağını sanır ve böylece birtakım hatalar ve bu yüzden de çeşitli acı vakaların meydana geldiği görülürdü. Sonraları fikir ayrılıklarını gidermek ve muhtemel bir hadise-yi önlemek için, yeni türemiş mütehassıs doktorların çağırılması ebe hanım tarafından aile reisine teklif edilmesi âdet oldu. Çocuk selâmetle alındığı ve gebe kadın kurtulduğu anda ev halkı (bir oğlumuz veya bir kızımız oldu) diyerek sevinçlerini belirtir ve müjde-

lerler. Kurbanlar kesilir, sadakalar verilir, böylece ailenin eski sevinç ve neşesi yerine gelir.

Doğumdan sonra ebe hanım çocuğu yıkar, tuzlar. Tatlı dilli olması için ağzına şeker sürer, sesinin güzel olması isteniyorsa, göbeğini uzunca keser ve çocuğu kendisi kundaklayarak sırası ile aile efradının kucaklarına verir. Aile erkânının hepsi de ebe hanımın balişini vermekten kaçınmazlar. Evvelce hazırlanmış olan bir kat elbise, usul gereğince birkaç kalıp sabun da ilâve edilerek bir bohçaya konur ve ebe hanıma verilir. Lohusa kadın önce yer yatağına yatırılır. Arkasına ve ayaklarına sıcak suyla doldurulmuş şişeler konur, çay veya ıhlamur gibi sıcak şeyler içirtilerek üstü iyice ürtülüp istirahati sağlanır.

LOHUSA YATAĞI

Öteden beri âdet olan; her ailenin haline ve kudretine göre muntazam bir lohusa yatağı hazırlamaktır. Doğumun ertesi günü, lohusa ve çocuk bu yatağa alınır. O günden itibaren, lohusaya, baldırıkara denilen ottan kaynatılarak günde birer fincan olmak üzere içirilir. Çocuğun yüzüne biri beyaz diğeri yeşil olmak üzere tülde iki duvak konur, kundağına incili nazarlık takılır, başucuna da bir Kur'an-ı Kerim asılır. Lohusanın başına kırmızı tülde bir çatki atmak da âdettir. Şekercilerde satılan baklava biçimi kesilmiş şerbetlik şekerlerden alınıp kaynatılır ve sürahilere konur. Sürahiler, kırmızı tüle sarılır. Eğer çocuk erkek ise, sürahinin kapağı sarılmaz; kız ise, kapağı da

tülle sarılması lâzımdır. Bu şekilde hazırlanan sürahiler akrabalara, din adamlarına ve ahbablara gönderilerek resmen bildirilmiş olur. Şerbeti götürene, gittiği yerden bahşişler verilir.

Eski kadınlarımızca dikkat ve itina edilen konulardan biri de albasmamak için lohusayı odasında yalnız bırakmamaktır. Her ihtimale karşı oda kapısının arkasına bir süpürge koymak ihmal edilmez. O sıralarda lohusaya bir rahatsızlık gelirse «süt hastasıdır» diyerek ehemmiyet vermezlerdi.

İkinci, üçüncü günden itibaren konu-komşu, hısım, akraba gözaydına gelirler; çocuğa altın takar ve yahut kurabiye ve benzeri hediyeler getirirler. Ziretçilere önce kahve, daha sonra da sıcak lohusa şerbeti ikram olunur. Şerbeti içenlerin (Allah lohusanın sütünü gür etsin) diye dua etmesi âdettir.

Doğumun üçüncü günü, yıldızlar ilmindeki bilgisi aile reisince bilinen münecciminin tâyin ettiği uğurlu ve mesut saatte çocuğun adı konur. Bu da belirtilen vakitten hemen evvel aile büyükleri hazır olduğu halde çocuğun babası tarafından yapılır. Baba, lohusanın yanına gelerek çocuğu kucağına alır, kulağına üç defa ezan okur ve kararlaştırılan ismi de üç defa söyler ve bu suretle çocuğun adı konmuş olur.

SON GÜN TOPLANTISI VE KINA GECESİ ÂDETLERİ

Lohusalığın altıncı günü, son günü toplantısıdır. Evvelce hatır sormaya gelmiş olanlar, özellikle dâvet

edilirler. Bu toplantıların çoğunda bir hoca hanımına mevlid okutturulur. Akaşama kına gecesidir. Bütün dâvetliler beklenir, sabaha kadar çengiler oynar. Gece yarısı (Beşik Çıkma) merasimi yapılır. Beşik, ince oymalı ve san'atkârane yapılmış ve içine ağır kumaşlardan sırma yorgan ve yastık konulmuştur. Beşiğin altında oyulmuş yere konulan çocuğun lâzımlığının içi badem şekeri ile doldurulmuştur. (Bu şeker ebe hanıma aittir). Beşiğe, çocuğun babası ve hısım akrabası tarafından ağır kumaşlardan askılar asılır. (Bunlar da ebe hanımın hakkıdır) Bu askılar arasına şaldan askılar bile asılırdı. Çocuğun beşiği bütün teferruatı ile lohusanın annesi tarafından hediye edilir ve hazırlanır. Lohusanın kayınpederi çocuğa mücevherli (Maşallah), kayınvalidesi (Armudiye) ve diğer aile efradı da kudretlerine göre (Mahmudiye) veya (Rab'iyeye) altunu takmak mecburiyetindedirler.

BEŞİK ÇIKMA MERASİMİ :

Ebe hanım çengilerle birlikte aşağı kata iner. Beşiği muhafaza edildiği odadan çıkarırlar, önünden ve arkasından ikişer kadın tutmuş, soygun denilen ve düğünlerde hizmetçilik eden Hamam ustaları beşiğin dört tarafında kırnuzı, yeşil fitilli mumları (1) ellerine almış ve Ebe Hanım renk renk askılarla süslenmiş beşiğin önüne düşmüş olduğu halde çalgıcılar ça-

(1) Şem'a denilen bu mumlar çeşitli resimlerden ve Nahilci denilen esnaf tarafından yapılırdı.

arak ve çengiler oynayarak yavaş yavaş yukarı kata çıkarlar (1). Alay misafir hanımların önünden geçerek lohusanın odasına girer. Beşik odanın ortasına konur Ebe Hanım baş tarafına oturarak ince sesle ninni söylemeğe başlar. Buna çalgı da katılır. Beşiğin etrafında dönerler. Bu esnada aile fertleri tarafından çengilerin her birine çeşitli kumaşlardan askılar asılır, misafirler tarafından altunlar yapıştırılır. Sıracıların defleri bahşişlerle dolar.

YEMİŞ ÇIKMA MERASİMİ:

Gece yemiş çıkarılması da kına gecesi âdetlerindedir. Büyük madeni tepsilere yemiş tabakları konur, tepsinin etrafı allı yeşilli mumlarla donatılır ve yemişler mevcut misafirlere yetecek miktardan kat kat fazla hazırlanır.

Kına gecesi yemişleri Badem, Kuru İncir, Kestane, İğde, Keçiboynuzu, Habbüllezi (Akdeniz bölgesinde yetişen bir ağacın yağlı ve tatlı meyvesi olup dut kurusuna benzer), Hurma, Fındık, Üzüm ve benzeri kuru yemişlerden ibaret olup sonraları taze, mevsim meyvaları verilmeye başlanmıştır.

-
- (1) Beşik çıkma merasimi hakikaten görülmeye değerdi. Çünkü o zamanın kadınları bu gibi merasime büyük ehemmiyet verirler, çengiler de san'atlarında çok mahir oldukları için vazifelerini ustalıkla yaparlardı.
- (2) Bu oyun şimdiki çiftetelli veya Arap oyunlarının benzeridir.

Beşik Çıkma merasiminin bitiminde çengiler tekrar aşağı kata inerler. Hazır olan yemiş tepsilerini ikişer kadın taşımakta ve önde çengiler oynamakta oldukları halde yukarı kata çıkarırlar (Hanımlar darısı evinize!) sözü üzerine çalgıcıların alkışlarıyla herkes yemişe saldırırdı.

Bu yemiş eğlencelerinden sonra çengiler taklitli oyunlar oynarlar, sabaha kadar eğlenceler devam ederdi. Bir lohusa toplantısında çengilerden birisi lohusa olmuş, Kolbaşı da Ebelik vazifesini yaparak pek eğlenceli bir oyun oynamışlardı.

Lohusalığın yedinci günü yatak kalkar. Lobusanın karnının büyük kalmaması için Ebe Hanım tarafından bağlanır. Ebe Hanım ayrıca çocuğu yıkar, kundaklar ve sonra evine gider.

KIRK HAMAMI ÂDETLERİ:

Bir de Kırk Hamamı âdeti vardır. Kırkinci günü lohusayı ve çocuğu Hamama götürürler. Hısım akrabaları, konu komşu Kırk Hamamına dâvetlidirler. Hamamın dışarısında lohusayı ve Ebe Hanımın kucağındaki çocuğu çengiler ve çalgıcılar çalıp oynayarak üç defa dolaştırırlar. Bundan sonra içeriye götürürler. Artık Hamamın dışında çengi ve çalgı akşama kadar devam eder.

Lohusa ile çocuk Hamamda iken, şayet Kırk Hamamı için başka bir lohusa getirilecek olursa kırk basmamak için, çocuğu hemen kucağa alıp yukarı kaldırmak lâzımdır. Bu gibi hallerde etrafında bulunan,

kadınlar açıkgöz olurlar. Bir mahallede kırk gün içiride iki çocuk doğarsa bunların kırkları karışmış olduğundan herhangi bir evdeki ilk karşılaşmalarında çocukları sırt sırta getirmek gerekir, zira kırk basması büyük bir ihtimal dahilindedir.

Halk takımı çocukların bulunacağı odayı, hizmeti kolay olsun için ekseriya evlerin alt katında seçerlerdi. Eski evlerin alt kat tavanları basık olduğundan, sıcak olur diyerek rutubet durumunu hiç düşünmezler, soğuktan bir derece daha korunmak için pencere kenarlarına çirişli kâğıt yapıştırır, oda kapılarına pamuklu perdeler asarlar, sabah ve akşam pencereleri açıp odanın havasını değiştirme-lüzumunu düşünemezlerdi.

Çocuğun geceleri huysuzluk etmeyip rahatça uyması için (Körükçüoğlu macunu) yedirir veyahut Haşhaş şurubu içirirler. Birkaç aylık olunca, arkasında ufak ufak kabarcıklar belirmişse derhal (Hacamatçı Kadına götürüp (Hacamat) ettirirler, pis kanı çıkarmak lüzumuna inanırlar.

Çocukların beşikte iken Güneş ışığından gözleri kamaşıp sonradan şehlâ ve şaşı olmalarını için daima gözlerinin üstüne beyaz bir tülbent örtülür. Beşiğinde, altını kirlettiğinde kullanılmak üzere Sübek (Çiş şişe veya borusu) bulunduğu gibi ayrıca altına pamuklular ve bezler sarılır. Uykusu esnasında ellerini kımıldatıp korkmaması için beşiğinin üzerini sarmak gereklidir. Çocuğu nazar değmesinden korumak

için Beşiğinin üstüne yedi delikli mavi boncuk, çörek otu, bir adet sarımsak, çitlenbik dalı, Hurma çekirdeğinin oyulmasıyla vücade getirilmiş nahın şekli gibi şeyler asmak lâzımdır. Çocuğu 6 aylık olana kadar kundaktan çıkarmak caiz değildir. 6 aylık olunca belinden yukarısı serbest bırakılır, buna (yarım kundak) denir. Çocuk 5 aylık olunca zaman zaman ve birer parmak miktarında pirinç unu bulamacı verilir. Halk takımı ona sütü beslemiyor diye henüz yaşına gelmemiş çocuklara, kadınların tâbirince (çiğneme) verirler. Bu yemek esnasında ananın veya başka birinin ağzındaki lokmayı çiğnedikten sonra çıkarıp salyaları akarak çocuğa verilmesidir.

Çocuğa meme verildiği halde almaz da devamlı olarak kıvranıp ağlarsa sancılandığına hükmedilerek karnma sedef veya bademyağı sürülüp oğuşturulur. Bir de sağ kolunu sol kolunun, sağ ayağını sol ayağının üstüne getirip çöreklerler. Bunlar da fayda vermezse yine ilk tedbir olarak kurşuncu kadın çağırılır ve kurşun döktürülür.

Çocukları ılık suyla yıkamak lâzımken sık sık mahalle Hamamına götürür ve orada ya hamam ustaları veya kendileri kaynar sular dökerek yedi sekiz defa sabunlarlar.

Bu esnada çocuğun feryadına kulak asılmaz, bu sıcak suya ve Hamamın hararetine dayanıp dayanmayacağı asla dikkate alınmaz. Çocuk bu yüzden hastalansa bile birşeyden korktuğunu sanıp korku damarlarını basıcı kadına götürürler ve baba Câferde tes-

bihten geçirirler. Yine fayda etmezse Havale illeti olduğunda şüphe kalmaz ve hemen bu hastalığın tedavisi çareleri aranır.

Bir de çocukların uzun ömürlü olmaları için, kadınların tâbiri ile doğumdan sonra bir Tekkeye bağlanmış ise zaman zaman o Tekkenin mukabele günlerinde çocuğu götürüp Şeyh efendiye okuturlar, içeceği suyu sürahi veya testiye koyup Şeyh efendi ile zikir edenlere ve dervişlere üfletirler. Hastalığı zamanında çamaşırlarını da götürüp aynı şekilde nefesletirler.

Çocuğun bezleri yıkandıkça kirli suları delikli taş dökmeğe lâzımdır. Eğer şuraya buraya dökülüp perilerin üzerine sıçrarsa çocuk Havale hastalığına tutulur. Bu gibi korkulu hallere meydan vermemek için evin yaşlı kadınları gayet dikkatli davranılmasını her zaman telkin ederler.

Çocukları sokakta veya bahçede gezdirmek için dangalak uşakların, kız veya erkek çocukların kucaklarına verirler. Bunlar çocuğun başını omuzuna dayamak ve kolundan çekmemek gibi ihtiyatları bilmediklerinden ve çocuğu dikkatsizlikle düşürseler de söylemekten çekindiklerinden, çocuk çeşitli arızalara uğrar, hattâ bu yüzden çirkin endamlı olur.

Çocuklar için bir safha da memeden kesildikleri zamandır. Ekseriya birbuçuk veya iki yaşlarında memeden kesmek İstanbul kadınlarınca âdet haline gelmişti.

Erkek çocukları memeden daha geç keserler. Fakat çocuklar 9-10 aylıkken anneleri yeniden gebe kalırsa süt çalkadı, süt bozuldu denebilir. Bu durumda çocuk mecburen süttten kesilir.

Memeden kesmede usul meme üzerine mürekkep veya başka bir boya sürmektir. Bunu gören çocuk tiksinererek memeyi almaz, fakat huysuzlanır ve bu hali uzun günler devam eder. İnsanlarca sevdiğinden mahrum olma acılarının birincisi memeden kesilme olduğu söylenir.

KURŞUN DÖKME TEDAVİSİ

Eski kadınlarımızın inançlarına göre herhangi bir hastalığa karşı derhal kurşun döktürülürse hastalık hafifler, çünkü bu inancın Fatma anamızdan kaldığını söylerler. Bir de kurşun baş, karın ve ayak olmak üzere üç yere döküldüğünden hangisinde kurşun fazla patlamışsa hastalığın o kısımda olduğuna kanaat getirir, ona göre çaresine başvururlardı.

Kurşun dökücü, damar basıcı ve kırbacı (karın şişmelerini tedavi eden) kadınlar mizaçtan anlayan ve nabza göre şerbet veren kimselerdir. Müşterilerine karşı güler yüzlü ve tatlı dillidirler, onların halleriyle hemhal olur, türlü diller dökerler.

Hastalık görülen evde yapılan dâvet üzerine kurşuncu kadın takımını alarak gelir. Takım bir külçe kurşun, uzunca saplı bir tava, içi sırlı büyükçe bir yoğurt çanağı ile iki mavi peştemaldan ibarettir. Kurşuncu kadının gelişiyle beraber hastanın geçirmekte

olduğu haller ev halkı tarafından kendisine bir bir anlatılır. Böylece kadın bilgi sahibi kılınır. Bundan sonra kadın mangal başına geçer ve içinde kurşun bulunan tavayı ateşe sürer; kurşunu eritir. İyi saatte olsunlar Perilerin erkeklerinden sakınarak başını örter.

Hastanın odasına gider, hasta arkası üstü yatırılır ve mavi peştemal ile örtülür. Kurşuncu kadın hastanın baş ucuna gelir, ızdırabı ne tarafında olduğunu önceden öğrendiği için kurşunu o tarafa doğru yüksekte döker, o esnada şiddetlice bir ses çıkar. Kurşun parçaları sıçrayıp etrafa yayılır, bu da hastalığın şiddetine alâmettir. Sonra ev halkı ile birlikte çanak-taki su içinden kurşun çıkarılıp dikkatle muayene edilir. Kurşunun arasında meydana gelen ince ince delikler «göz» e alâmettir, nazar değmiş olduğunda şüphe kalmaz. O günlerde evlerine gelmiş olan misafirler arasında çocuğa maaşallah dememiş olan filânca hanımın nazarı değdiği, müzakere sonunda meydana çıkar, kabil olup da o hanımla temas imkânı bulunursa pabucundan bir parça kesilip hasta bununla tütsülenir. Bu mümkün olamazsa karanfil çatlatmak gerekir. Hastalık sancılı ve karın kısmında ise kurşunda bu kısımda dökülürken fazla ses çıkarmışsa çocuk dalak olmuştur, bu takdirde dalakçı kadına, eğer kurşunun tetkikinde hayvana benzer bir şekil görülmüşse korkmuş olduğuna hükmedilip korku damarlarını basıcı kadına başvurmak lâzımdır. Üçüncüsü dışarlık alâmeti havale hastalığıdır. Artık bu gibi hastalıklara bakan hocaya müracaat icabeder. Fakat bu müracaatler kurşuncu kadının buluş, görüş ve tavsi-

yesine uyularak yapılır. Kurşun döküldükten sonra çanaktaki küllü su okunup üflenir, bir miktarı şifa niyetinde hastaya içirilir, geri kalanı hastanın yattığı odanın tavanının dört köşesine (kefareti budur, kefareti budur) diye elle serpilir ve bir okka ekmek doğranıp aynı çanağa konup üç defa hastanın başında çevrildikten sonra köpeklere verilir. Başka biri yetkili olmadığı için bu işlerin hepsini kurşuncu kadın yapar. Vazifesi biten kurşuncu kadına ücreti verilir. Bundan başka hastanın hayratı olarak bir miktar da kurşun vermek lâzımdır. Hemen kurşun bulunamadığı hallerde Abdesthane kurşunlarının sökölüp verildiği de vakidir.

Kurşun döktürüldüğü zaman çocuğun hastalığı köpek veya sair bir hayvandan korkmuş olmasından mevdana geldiğine kanaat edildiği zaman korku damarlarını basıcı kadına müracaat edilir. Basıcı kadın çocuğu arkaüstü yatırır, çünkü korku damarları kasıklar arasındadır. Hoca hanım iki elivle çocuğun kasıklarına hasar ve (Bas gitsin) der yere vurur ve bu sözü üç defa tekrar ettikten sonra okur üfler. Bu sırada Hoca hanıma hastanın ağırlığının işareti sayılan esnemeler gelir, okudukça bu esnemeler yok olur ve böylece korku damarları yerine gelmiş sayılır.

Çocuğun karnının şişi için de dalak kesici, kırba-
cı kadınlara müracaat edilir.

ÇOCUK DİLİ

İstanbul kadınları, çocuk ana dilini çat pat söyleyebilecek duruma gelince onlara ilk önce aşağıdaki

sözleri öğretirler: Küçücük «Bebek», Uyku «Ninni», Su «Buva» Ekmek «Mama», Sokak «Attâcık», Yürümek «Hoppacık», Kesici «Kıh», El sürülmeyecek «Cıs», İyi şey «Cici», Fena şey «Kaka», At «Dahdah», Akarsu «Cıp Cıp», Kedi «Pisi», Köpek «Öşöş», Mehtap «Aydede», Büyükanne «Haminne» v.s.

Bundan sonra çocuğa kendi dili öğreilmeye başlanır. Çocuk huysuzluk ederse Umacı'dan korkuturlar.

Bir çocuk 3 yaşına geldiğinde annesini 6 yaşında da babasını sevmeğe başlar. 10 yaşında tatil günlerini, 16 yaşında iyi giyimi sever ve 20 yaşında da sevmeye başlar. 25 yaşı geçince evlenmeye teşebbüs eder 40 yaşında çocuklarına karşı sevgisi artar, 60 yaşına varınca da muhabbeti kendi nefesine döner derler.

AİLE KAVGALARI

Halk tabakalarında karı ve koca arasında dirlik-sizlik ekseriya çocukları olduktan sonra başgösterir. Zira artık kadının hizmeti ikiye bölünmüştür. Öncele-ri kocasının en ince teferruatına kadar bütün hizmetlerini kusursuz olarak yapmaya çalışan kadın, artık çocuğu ile de meşgul olduğu için bunda kusur etmeğe başlar. Kendi tuvaletinde (süslenme) de ihmale düşer ve akşam kocası gelince onu pejmürde bulur. Lohusalığı müteakip emzirme safhası da kadının zayıflamasına sebep olduğu için yıpranma başlar ve evvelki tazelik ve körpelik kaybolur. Kocasının isteklerini hakkiyle yerine getiremez. Hele çocuğun gecele-ri birkaç defa uyanıp ağlaması babanın rahatını bo-

zar, uyku haliyle hemen kalkıp da meme verip çocuğu susturamaması aralarında kavga çıkmasına sebep olur. Eğer, evde kaynana ve görümce de birlikte işler aile saadetinde büsbütün derin yaralar açılır.

Kaynanaların çoğu gelinlerini sevmez ve onların kusurlarından bahsederler. Bir kusurlarını bulamasa-lar bile yaratmaya çalışırlar. Onların inançlarına göre ailenin kızları kocadan, erkekleri de karıdan yana talihsizdir.

Kaynana oğlunun kariya düşemediği mukaddeme-siyle söze başlar ve: «Biz de taze olduk, ondört yaşında köşeye oturdum. İlkim Memomu (Mehmet) doğurduğum zaman evimizde Arap halayık da vardı, öyle iken yavrumun bezlerini kendim yıkardım. Kaynana- nam öyle bir kadındı ki atlıyı attan attırır, yayayı yoldan çevirirdi. Bizim gelinin acaba öyle bir kaynana-sı olsaydı ne yapardı?, Mekânı cennet olsun kocamın içkisi de yoktu. Beş vaktine beş daha katardı. Bizim oğlanın içkiye dadanması da hep bu gelinin yüzündendir. Yorgun argın eve geliyor, hiçbir şeyine bakılmıyor. Ayol kocanın şusuna busuna baksana diye güzellikle ne kadar söyledim. «Aman. Sen de hanım ne (nane) diye beni payladı (Kaynana-Görümce) adı var. Artık birşeylerine karışmayım dedim ve kızım-la beraber yemeğimizi ayırdık. Yine içim götüirmüyor. Sabunu leğenin içine bırakmış. Koca dilim ekmeği kedinin kapmış olduğunu gözümle gördüm ve söylendim. Kimin kulağına girecek? Ziyankâr mı ziyankâr. (Emzikliyim, evde birşey yok, ne yiyeceğim?) diye bana soru-

yor. Ben de «ziftin pekini ye» diyecek oldum, hanımın gücüne gitmiş, ağlaması bitmedi. Şirret mi şirret. Ah! oğlana yazık oldu, karıya düşemedi. Kederinden içkiye vurdu» diyerek ve daha buna benzer bir takım saçma sapan sözler ilâve ederek akşamları su doldururken çeşme başındaki kadınlara, geceleri buluştuğu komşulara, pazar kayıklarında, hasılı şurada burada rastgele yerlerde tanıdık tanımadık herkese mütemadiyen gelininden bahseder.

Geline gelince; aşağı odada ağzı ile çocuğa ninni söyleyip uyutınaya çalışır, eliyle mangal başında bezlerini yıkar, bir ayağı ile beşik sallar. Akşam yemeğini hazırlamak da geline aittir. Ne yazık ki bu vazifeyi yapabilmek için evde erzak kalmamıştır, kocasının getireceği şeyi bekler. Halbuki herif akşamcı olduğundan gece meyhane dönüşü ağız eğri, göz şaşı, yüz haşin, üstbaş çamurlara batmış, güya evi için bir okka balık almış onu da yolda gelirken köpekler kapmış ve sapı elinde kalmıştır. Ekmekçi çetelenin dolduğundan ve para verilmediğinden dolayı gündüzden ekmek bırakmamıştır. Sarhoş koca mütemadiyen homurdanıp yavaş konuşmasını ihtar eden karısı güya büyük bir kabahat işlemiş gibi ağzına, yüzüne, dinine ve imanına küfürler savurur. Bu gürültü arasında çocuk uyanır ve çatlarcasma ağlamaya başlar. Kaynana ve görümce hanımlar güya kavgayı ve çekişmeyi teskin etmeye gelirler, halbuki gelinin aleyhine, sarhoş kocanın hiddetini bir kat daha şiddetlendirirler. Zavallı gelin vemek yerine temiz bir dayak yer. Bu hal bir değil, beş değil bütün günler böyledir. Kadın sonunda (ni-

kâhım helâl canım azat) diye yavrusunu kucağına alıp kaçmaya mecbur olur. Hattâ (bağırma taş basarım) deyip evlâdını da bırakıp giden gelinler çok görülmüştür.

Bundan sonra nikâhın feshi (boşanma) ve nafaka dâvaları başlar. Biçare kadın bütün sırlarını arzuhalcilere ve mahkeme kâtiplerine açıklamaya mecbur kalır ve mahkemelerde uğraşır dururdu.

Ramazan âdetleri

Devlet adamlarının, zenginlerin ve halkın yaşayışında yılda bir ay değişiklik olurdu ki, bu da Ramazan ayı idi. Halkın en çok sevdiği ve kutladığı ay, şüphesiz Ramazan ayıdır. Bütün müslümanlar hasretle Ramazanı beklerler, bu ay içinde ruhani zevkin en üstünü ile ruhlarını temizlerlerdi. Bu ayın ibadetinde daha başka duygu sarar insanı. Yemekte, içmekte, geceyi ve gündüzü geçirmekte, hattâ zevk ve safada da bir başkalık vardır.

MİNARELERDE KANDİL YAKILMASI

Mevlit ve Regaip gecelerinde minarelerde kandil yakılması İkinci Selim (Sarı Selim-Saltanatı: 1566-1574) zamanında başladı. Yatsı namazından sonra vaazda Padişah da hazır bulunurmuş. (Sultan Hamit, mübarek günlerde şeyhleri nöbetle saraya davet ederek âdetleri olan âyini dervişleri ile beraber sarayda da yaptırmayı adet haline getirmişti.) Berat ve Miraç Kandili de 1577 tarihinde Üçüncü Murat zamanında Kocamustafa Paşa Dergâhı Şeyhi iken Hac'dan sonra Yemen'de ölen Necmeddin Hasan efendi tarafından padişah fermanı ile gelenek haline getirilmişti. Rama-

zanın birinci gecesinden Bayram gecesine kadar minarelerin kandil ile aydınlanması 1610 yılında Birinci Ahmet (saltanatı: 1603-1617) tarafından adet haline getirilmiştir.

Ramazan geceleri mahya kurmak Süleymaniye, Sultan Ahmet, Valide Sultan ve Üsküdar'da gene Valide Sultan camilerine mahsus iken Üçüncü Ahmet (saltanatı: 1703-1730) zamanında Damat İbrahim Paşanın tenbihi ile Ayasofya, Fatih, Beyazıt, Sultan Selim, Şehzade ve Eyüp camilerinde de mahya kurulmuştur. Bir gece Şehzade camiinde kurulan mahyada Zulfikar resmi yapılmış, o zaman Şeyhulislam olan tarihçi Çelebizade Asım bir kıta yazmıştı.

Ramazanlarda Bayram gecesine kadar kandil yakılarak Bayram gecesine kandil yakılması adet haline gelmişken, bütün İslâm aleminde bayram geceleri şenlikler yapıldığı halde İstanbul'da minarelerin karanlık kalması, gene Damat İbrahim Paşa'nın padişaha bir ferman çıkartması ile değiştirilmiş, minarelere geceleri ateşten kaftan giydirilmiştir. Mübarek Mevlit gecelerinde de kandil yakılması bu fermandan sonra adet haline gelmiştir. Yalnız Mevlit geceleri kandil yakılmakla beraber şehirde ev ve dükkânların önlerine kandil asılması ve beşer defa top atılması 1835 tarihinde İkinci Sultan Mahmut (Saltanatı: 1808 - 1839) zamanında başlamıştır.

İftar ve İmsak vakitlerinde Rumeli Hisarında kızının yaptırdığı Muvakkithane (1) önünde birer defa

(1) *Muvakkithane, ekseriya camilere yakın yerlerde kurulan doğru vakit gösteren yerlerdir.* (N.A.B.)

Ramazanlarda cami önleri aynı zamanda birer sergi yeri halinde idi.. Yüzyıl önceki Yeni Cami avlusunu görüyoruz.

top attırma Üçüncü Mustafa (saltanatı: 1757-1774) zamanında adet olmuş, sonraları Yedikulede de birer defa top atılması adet olmuş, daha sonra şehrin türlü semtlerine bu hak tanınmıştır.

Resmî günlerde Sitte ricaline (1) kadar mülkiye memurları ile Kazaskerden Yeniçeri Kassamlığına (2), kadar ilmiye ricali, Topçubaşı, Arabacıbaşı, Tüfekçi-

(1) *Menasib-i Sitte-Tanzimattan önce Nişancı, Defterdar, Reisülküttap, Defteremini, Şikk-ı sani, Şikk-ı salis defterdarları gibi yüksek makam sahibi memurlar. (Nişancı-Tevki, tuğrai) vazifesi devlet kanunlarını iyi bilmek, yeni ve eski kanunları ve bunlarla şeri ahkâmı telif etmek, divanda icabında bu hususta fikir beyan etmek, yabancı hükümdarlara yazılacak mektupların müsveddelerini hazırlamak, ahitname, berat, menşur ve fermanların baş tarafına padişahın imzası demek olan tuğrayı çekmek idi. Nişancıların, ayrıca arazi işlerinde rolleri vardı. Arazi defterlerini kontrol ederler, defterlerde padişahın fermanı ile değişikliği yalnız Nişancılar yapabiliyorlardı. Bu vazife 1836 yılında lağvedilmiştir.*

Defterdar. Osmanlı devlet idaresinde en büyük mevki idi. Para hazinesi ile devlet arazisinin yazılı bulunduğu defter onda bulunur, bu defter Defterdar bulunmadıkça açılmazdı. Devletin hudutları genişleyince, yukarıdaki notta adları geçen Şikk-ı evvel Şikk-ı sani adıyla ayrıca memuriyetler kuruldu.) *Reisülküttap* — Devlet dairelerinde bulunan kâtiplerin reisi anlamına gelirdi, sonraları devletin dış işlerine de bakmaya başlamışlar, *Dışişleri Bakanlığı* vazifesini görmüşlerdir. *Defteremini* — *Defterhanenin* en büyük amiri idi. (N.A.B.)

(2) *Kasam* — Miras taksimi ile meşgul olan, mirasın bölünmesine bakan. (N.A.B.)

başı (1) gibi askerî makam sahipleri; konakları önlerinde mehter çaldırmaları ve Ramazan geceleri sıra ile mahya kurmaları adet haline getirilmişti. 1845 inkılabından sonra bu adetlerden vazgeçildi.

RAMAZAN HAZIRLIKLARI

Ramazan başlamadan önce hükümet tenbihleri ilân edilirdi. Bu ilânlarda nelerin yazıldığını belirtmek için biri Yeniçeriliğin kaldırılmasından diğeri de Tanzimatın ilânından sonra yayınlanan iki ilân örneği sunacağız.

Serasker Hüsrev Paşa'nın İstanbul kadısına gönderdiği ilânda özetle şöyle denmekte idi:

«Ramazan münasebetiyle ibadet için padişahımız inşaallah aralık aralık İstanbul camilerine gelecektir. Bu günlerde halkın her zamandan fazla saygılı olması icabeder. Esnaf ve halk, askerlere mahsus yaka ve yenleri kırmızılı ve zırlı elbise giyip bellerine kılıç takmamalıdır. Herkes dükkân ve evlerinin önünü temiz tutmalı, çöp ve hayvan leşleri görülmemelidir. Konak ve evlerin kapılarına uzun yıllardanberi çamur sıçrayarak silinmediğinden ve her yıl fazlalaşan bu çamurlarla kapılar çamurdan birer kapı haline geldiği, pencelerin önlerinden de top top örümceklerin sark-

(1) Topçubaşı, top dökümhanesinin, topçuocağının başı, Arabacıbaşı — Top arabacıları ocağının ağası, amiri, Tüfekçibaşı — Yeniçeri teşkilâtında mühim yeri vardı ve miri tüfekçilere nezaret ederlerdi. (N.A.B.)

tığı görülmüştür (1). Bu konak ve ev sahiplerinin ve hizmetçilerinin girip çıktıkları bu kapıları silip süpürmeyip böyle' acaip ve yakışsız bırakmaları maazallahı Taalâ hastalık getirebileceği gibi, kalplere de sıkıntı vereceğinden başka (Temizlik imandan gelir) sözü müslümanlığın şıarı olduğundan bu gibi ev ve konakların ve dükkânların sokak yüzleri ve kapıları da örümcek ve çamurdan temizlenmelidir. Evlerin önüne süprüntü ve hayvan leşleri atılmamalı. Padişahımız cami içinde ve yolda iken halk edeple hareket etmelidir. Padişahımız bir yerde otururken önünden geçmiyelim, yahut saparak başka yoldan gidelim gibi hareket edilmemelidir. Gerek atlı ve gerek yaya herkes ırz ve edebi ile padişahın önünden gelip geçmelidir. Padişahımız camide iken veya bir yerden bir yere giderken raslayanlar gözlerini dikerek bakmamalı, ancak bulunduğu yerden biraz geri çekilerek ellerini kavuşturup, önlerine bakarak durmalı, efendi-

(1) *Yakın zamanlara kadar İstanbul'un evleri ahşap ve çoğu boyasız ve boyalı olanlar da büyük konaklardı, bunlar aşı boyası ile boyalı idi. Evlerin çoğu çamur kuruları ile kirlenmişti. Evler birbirlerine bitişik, basık girintili, çıkıntılı şeylerdi. İçlerinde fareler ve örümcekler mekân tutmuş gibi idi. Avlular, daima loş, ıslak solucanlı, sokaklardan çirkef sızardı. O kasvetli çarpık, çapraşık sokaklarda, yarık, yıkık duvarların dipleri yaz, kış çamur ve mezbele idi, köpek ve fare leşleri ile dolu idi. En işlek Hoca paşa ile Bab-ı Ali caddesi olduğu halde, bu caddeler de gayet dar olduğundan karşılıklı evlerin damlarından kediler atlar, evlerin pencere ve cumbalarında kadınların karşılıklı konuştukları duyulurdu.*

miz geçtikten sonra işlerine gitmelidirler. Padişahımız gerek camiye geldiğinde veya bir yerde dinlenirken öbek öbek önünde toplanmamalı veya arkasından gene öyle topluca gitmemelidirler. Saygısız hareket eden her kimi görürsem haklarında şiddetli cezalar tertip ederim. Sonra pişmanlık fayda vermez. Ramazan ayında Cuma günlerinden başka hiçbir gün kimse arzuhal (1) vermemelidir, veren olursa cezalandırılacaktır. Siz de (İstanbul Kadısı) mahalle imamlarını, muhtarlarını, hanlarda yatıp kalkan bekâr takımı için hancılar kâhyasını çağırıp bu tenbihlerimi bildiresin, iyice anlatmalı, kulaklarına sokmalısın (2). O mübarek ve mesut günde ben de her an padişahımız ile beraber bulunacağımdan, bu tenbihlerime aykırı hareket edeni, Cuma günlerinden ma-âdâ arzuhal vereni, padişahımızın bol bol sadaka vermek adetleri bulunmakla, sadaka için arzuhal verilmesini hoş görmediklerinden, tama' ederek sadaka almak için arzu-

(1) *Padişahlara arzuhal vermek usulü Bizanslılardan kalma bir adettir. Fetihden önce İstanbul İmparatorları her hafta Pazar günleri atla kiliseye giderken halkın arzuhallerini alırlardı.*

(2) *Eskiden hükümet tarafından halka tenbihat yapılmak icabettiği zaman mahalle imamlarına haber verilir ve akşam ezanına yakın bekçiler: «Tenbih var akşama camiye buyurun» diye sopalarını kaldırımlara vurup yüksek sesle bağırarak mahalleyi dolaşır, herkese haber verirlerdi. Akşam namazından sonra da imam efendi tenbihi halka bildirirdi.*

hal verenleri (1) çağırıp bağırarak şamata ederek padişahımıza saldırıp edepsizlik ve tacizlik edenleri görürsem gerek erkek, gerek kadın olsun Huda hakkı için o edepsizliği yapanı fena tedip ederim.

Padişahımız arzuhal verecekler için bu arzuhal-leri alıp kendisine götürecektir memurlar tayin etmiştir. Arzuhal vermek isteyenler, arzuhallerini ellerinde tutarak bir kenarda dursunlar, memurlar gelip hemen alırlar. Böylece tenbih ederim. Dinlemeyenlerin vebalı boyunlarına..»

TANZİMATIN İLÂNINDAN SONRA YAYINLANAN İLÂN

«Padişahımızın camileri teşrif buyuracağı umulduğundan, herkesin edep dahilinde hareket edeceğinden şüphe etmiyoruz. Herkesin intizamla camiler ve diğer yerlerde vakit geçirmelerine diyecek yoktur. Ancak çarşı içinde, Beyazıt ve Şehzadebaşında, Doğruyol üzerindeki dükkânlarda halkın birikmesi yasaktır. Gece-leri büyük caddelerde iskemle ile sokak ortalarında, halkın gidip gelmelerine mani olacak şekilde oturmak yasaktır.

(1) Abdülazizin son yıllarına kadar Cuma günleri ve bazan diğer günlerde iş için Padişaha arzuhal verdikten başka, fakir takımı da sadaka için arzuhal vermeyi adet edinmişlerdi. Hattâ Sultan Mecit, akşamları Tophane Kasrına geldikçe kendisine verilen arzuhaller üzerine yaverleri vasıtası ile büyük topluluklara sadaka dağıtırdı.

Arabalar arasında dolaşıp arabalı ve arabasız gelen geçen kadınlara insanlık terbiyesine aykırı hareket edenler olursa cezalandırılacaklardır. Arabalar da Beyazıt ve Şehzadebaşında sokak ortalarında durmayıp gezeceklerdir. Halkın ve hele kadınların elbiselelerine dair evvelce ilân edilen kararlar bilindiğinden herkesin bu tenbihlere uyması ve hilafına hareket etmemeleri icabetmektedir.

Dini vazifelerini yapmak, vaazlarda bulunmak isteyen kadınlar için Sultanahmet ve Şehzadebaşı camileri ötedenberi ayrılmış olduğundan kadınlar bu camilerden başka büyük camilere gitmekten menedilmişlerdir. Namaz vaktinden başka erkeklerin camiye girmeleri yasaktır. Kadınlar açık saçık kıyafetle gezmeyecek, saat onbirden sonra sokaklarda kadınlardan kimse kalmıyacaktır. Kadınlar eşya almak için çarşı içinde, dükkân ve mağazalarda içeri girip alışveriş edemeyecekler, alacağı ne ise bunu satan dükkânların önünde edebi ile durup istediği şeyi isteyecek, aldıktan sonra hemen evine dönecektir. Herkesin her vakit, hele Ramazan ayında camilere giderek cemaatle ibadet etmeleri tabiidir. Teravih vakti işi icabı bir yere gidip gelen hademedən başka kimseler dükkânlarda oturamazlar, ancak teravih namazına gidebilirler,

Geceleri kimse sokaklarda fenersiz gezmeyecek, fenersiz tutulanlar cezalandırılacaklardır. Saz ve Karagöz oyunlarına gidenler de ırz ve edepleri ile oturacaklardır. Ne zaman olursa olsun yasak olan kumar için ev ve kahvelerde toplanıp oynayanlar, mahalle aralarında halkın huzurunu kaçırarak hallerde bulu-

nanlar cezalandırılacaklardır. Hakiki mazereti olmayanlar oruca devam edecekler, özrü olanlar da çarşıda açıkça oruç bozamayacaklar, bu gibiler de cezalandırılacaktır.

Her zaman temizliğe riayet etmek, sokak ortalarına öteberi süprüntü döküp bırakmak, etrafı koku-tacağından, büyük, küçük ev ve dükkân sahipleri halk ve esnaf ev ve dükkânlarını süprüntü ve iğrenç şeylerden temizlemeye dikkat edeceklerdir.

Sokaklarda fişek atmák, mehtap yakmak, halkın huzurunu kaçırmak yasaktır.

Bu tenbihleri memurlar sureti katiyede takip edeceklerdir. Tenbihe aykırı hareket edenler görülürse cezalandırılmaları kararlaştırılmıştır.

Her yıl Ramazan yaklaşırken Evkaftan camilere kandil yağları ve balmumları dağıtılırdı. Berat Kandilinin ertesi günü de Salatin camilerine mahya ipleri kurulmaya başlanırdı. Eskiden Ramazanlarda Sadrazam, Reisülküttap, Kâhya ve Defterdar gibi devlet büyükleri padişah sarayına Yıllık Hümayun adıyla bohçalar sunar, tamınmış hoca efendilere ve maiyet memurlarına İftariye adıyla saatler, e nfiye kutuları gibi şeyler hediye ederlerdi.

Ramazanın onbeşinci günü askerlere baklava dağıtmak adet olduğundan o gün Yeniçeriler, saraya giderek baklava tepsilerini alırlar, ertesi günü tepsileri saray mutfağına teslim ederlerdi.

Ramazanın birinci akşamı, Padişah tarafından sadrazam iftariye kahvaltisiyle yemek gönderilirdi.

Ramazanın onbeşinden sonra, muayyen bir gece vezirler ve büyük dereceli devlet memurlarının Paşakapısı ve Bab-ı Asafi denilen Sadrazamların resmî makamlarında ziyafet verilirdi. Bu ziyafet eski teşrifat icabıydı.

SELENMİYEN HİNDİLER

1775 yılında Şeyhülişlâm tayin edildikten onyediy ay sonra azledilen ve Bursa'ya sürgün edilen Salih Zade Mehmet Emin Efendinin yemek meraklısı olduğu biliniyordu. Mehmet Efendi Şeyhülişlâm iken daire-sinde pişirilen yemekleri İstanbul'da ün salmış bulunuyordu. Hattâ Saraya sunduğu yemekler Padişah tarafından da beğenilmekte idi. Mehmet Emin Efendinin zamanında Ramazan'ın onbeşinden sonra sadrazam konağında verilen ziyafete karşı kendisi de bir ziyafet vermeyi adet haline getirmiş ve bu 1834 yılına kadar devam etmişti. Emin Efendinin gözleri zayıf olduğundan gözlük kullanır ve bu yüzden de kendisine (Camgöz Emin Efendi) derlerdi.

Üçüncü Mustafa (saltanatı 1757 - 1774) Bir gün Emin Efendinin babasının gömülü bulunduğu Topkapıda Ahmet Paşa Camii yanında bulunan konağına gitmiş, konuşma sırasında Padişah:

— Efendi, Aralıkta size gelmek isterim, ama konağınız pek uzak yerde deyince Emin Efendi:

— Sayenizde yakın yerlerde de bir ev tedariki mümkündür. Fakat bu civarda gördüğünüz evlerin hiçbirinde mutfak yoktur.

Padişah hayretle:

— Acaip. Bu evlerde yemek pişirmezler mi?

— Hepsinin sabah ve akşam yemekleri fakirhane-
den gider. Onun için buradan ayrılmak istemem.

Sadriazamlardan Vassaf Efendi Zade Esat Efendi ile Emin Efendi arasında bir soğukluk varmış. 1776 yılı Ramazan ayında Emin Efendinin verdiği ziyafette bu Esat Efendi de bulunmuş. Mevsim kışmış, sofraya hindi dolması gelmiş. Emin Efendi: (Bu sene hindi seslenemedi) diyerek lengeri kaldırtmış. Bu hareketi Esat Efendinin babası Vassaf Efendi (Hindi Molla) diye anılmakta olduğundan, Esat Efendi alınmış ve: (Onun da vakti vardır, vakti gelince sesleri çıkar) karşılığını vermiş. Esat Efendi yirmibeş gün sonra Şeyhülislâmlık makamına gelerek Emin Efendiyi Bursa'ya sürdürmek suretiyle intikamını almış, Emin Efendi 1777 de Bursa'da ölmüştür.

ŞEYHÜLİSLÂM'IN KISKANÇ KARISI

Üçüncü Selim, (saltanatı 1789-1807) devri Şeyhülislâmlarından biri ziyafet için hazırlanan akşam yemeklerini gözden geçirmek istemiş - mutfak Harem dairesinde olduğundan - ikindi üstü hazırlığı görmek üzere mutfağa gitmiş. Sorularına bir cariye'nin verdiği karşılık hoşuna giderek, yanağından okşamış ve bir-

kaç lâf söylemiş. İşleri güçleri bu gibi şeyleri takip etmek olan dedikoducular bu hali tellendirmişler, pullandırmışlar, hanımefendiye yetiştirmişler. Son derece hiddetlenen Hanımefendi kocasından intikam almakta güçlük çekmemiş, hemen mutfak dairesine inerek kocası tarafından yüzü okşanan cariyeyi yok ettikten sonra hazırlanmış nefis yemekleri tabakları ile beraber kırıp dökmüş ve hepsini dışarı attırmış, akşama ne bir tas çorba, ne bir sahan yemek kalmış.

— Böyle Şeyhülislâmın haddi böyle bildirilir diyerek odasına çekilmiş.

Bu durumu gören kâhya kadın dönme dolaba (1) gelerek kâhya efendiyi çağırmış ve olan biteni anlatmış. Zavallı kâhya sakalını eline alarak düşünmeye başlamış. O saatten sonra yeniden yiyecek tedariki imkânı olamayacağından durumu saraya bildirmeye karar vermiş. Meşhur mabeyinci Ahmet beyin yanına giderek olan biteni anlatmış. Durum, Padişaha arz edilmiş, Padişahın emriyle saray mutfağından tabla tabla yemekler hazırlanarak Şeyhülislâm Konağına gönderilerek, gelen misafirlere ikram edilmiş. Bir iki hademe ile konak kâhyasından başka kimsenin bu durumdan haberi olmamış.

(1) *Eski haremler selâmlıklı evlerde, bilindiği gibi harem tarafında kadınlar bulunur. buraya erkekler girmez, selâmlık kısmında ise erkek misafirler kabul edilirdi. İki kısım arasında, bir taraftan öbür tarafa bir şey vermek, veya haber vermek için (dönme dolap) bulunurdu. (N.A.B.)*

DÜRRI ZADENİN BUZDAN KÂSESİ

Meşhur Dürri Zade Şeyhülislâm Abdullah Molla, İkinci Mahmut zamanında zenginliği, el açıklığı ve kibarlığıyla meşhurdu. Abdullah Molla'nın bu şöhretini Padişah da duymuştu, fakat söylenenleri pek mübalâğalı bulduğu için bir defa Molla'nın konağını görmek istemişti. Bir Ramazan günü Üsküdar'da Yeni Camii ziyaret ederek ikindi namazını iskeledeki Mihrimâlı Camiinde kıldıktan sonra bu camiin denize bakan cephesi karşısındaki Nizamiye karakolhanesine giderek oturmuş. Padişah bir tertip hazırlamış, bütün vükela ve devrin büyük devlet adamlarının da orada toplanmalarını emretmiş. Abdullâh Molla Doğancılardaki konağında azledilmiş olarak oturuyormuş. O gün Vükela ve devlet ileri gelenlerinin Doğancılara doğru gelmekte oldukları ve Padişahın da maiyetiyle arkalarından geldiği görülmüş. Bütün bu kalabalık doğru Dürri Zadenin konağına girmişler. Konakta kimsenin hiçbir şeyden haberi yokmuş. Kâhya telaşa düşerek doğru efendisine koşmuş ve heyecanla durumu haber vermiş. Dürri Zade:

— Efendi ne telaş ediyorsun, hareme haber gönderin, tablalardan bir iki tanesini dışarıya versinler, benim yemeğimi de efendimize takdim ediniz, diyerek yerinden kalkmış ve Padişahı karşılamış. Zaten vakit gelmiş olduğundan herkes iftar sofrasına oturmuş ve umduklarından fazla nefis yemeklerle karınlarını doyurmuşlar. Sultan Mahmut, efendiyi karşısına alarak iftar etmiş.

Padişah, yemeklerin nefasetini takdir ettikten başka her yemek kabının çok kıymetli ve nefis şeyler

olduğunu görmüş, yalnız pilâvdan sonra gelen hoşafın bulunduğu kap billûr olmakla beraber diğer kaplar kadar nefis olmadığını sebebini efendiden sormuş. Dürri Zade:

— Kulunuz hoşafın lezzetini bozmasın diye buz parçalarını hoşafın içine attırmıyorum. Gördüğünüz gibi buzdan kâse yaptırıp hoşafı onun içine koyduruyorum demiş.

Padişah bunu naklederken, hoşaf kabının buz kâsesi olduğunu anlamadığını da açıklıyarak: (Pek utandım) demiş.

Yemekten sonra Padişah:

— Sizin ahçı pek iyi. İsterseniz bizim ahçı ile değiştirelim diye de Dürri Zadeye iltifatta bulunmuş. Bu vakadan sonra Dürri Zadenin adı anıldığı zaman Sultan Mahmut: (Herif kibardır) demiş iş.

O GÜNKÜ YIYECEK FİYATLARI

Çarşı pazarda ve gezinti yerlerinde bulunan dükân ve mağazalarda güllaç demetleri, pastırma, sucuk, zeytin, peynir ve havyar gibi çerezler daha fazla görünmeğe başlar, Galata ve İstanbul bal ve yağ kapanlarında ve Asmaaltı mağazalarında, tüccar ve esnafın çalışmaları artar. Mahalle kahvelerinde yiyecek fiyatları ve nefaseti hakkında konuşmalar olur.

1831 senesi Ramazan'ının gelmesinden önce, İhtisap Nazareti (o zamanki Belediye Başkanlığı) tarafından çıkarılan narahın bir suretini aşağıya alıyorum:

<u>Cinsi</u> <u>Adedi</u>	<u>Okka</u>	<u>kuruş</u>	<u>Para</u>
Reçel	1	4	20
Şerbetlik renkli şeker	1	5	
Kelle şekeri	1	5	
Yarıma denilen toz şeker	1	4	20
Yumurta 100		13	
Âlâ mermer tozu nişasta	1	4	25
Orta nişasta	1	4	20
Âlâ Şer'iyeye	1	1	28
Zeytin	1	1	18
Şümnü Peyniri	1	2	30
Kaşar peyniri	1	3	16
Salamura peyniri	1	2	28
Atina ve Rumeli balı	1	3	
Âlâ nohut	1		23
Mercimek	1		26
Âlâ un	1	1	
Orta un	1		32
Arpacık soğanı	1		10
Şişe mumu	1	4	15
Sade mum	1	4	5
Yerli mum	1	3	38

RAMAZAN HEDİYELERİ VE BÜYÜK BAĞIŞLAR

Yakın zamanlara kadar vekil, vezir ve zengin semtlerinde kendilerine yakınlığı olanlara Ramazanlarda hediyeler verilir ve din adamı olacak öğrencilere, tekkelere erzak gönderilirdi. Bu münasebetle Ramazan yaklaşınca bir takım yiyecek maddelerinin tedarik ve

dağıtılması kibar konaklarının başlıca ödevlerinden biriydi.

Mısırlı Fazıl Mustafa Paşa 1862 yılında Millî Eğitim Bakanlığında Maliye Bakanlığına atandığından o senenin Ramazanında, Bakanlığın odacılarına yüzbin kuruş Ramazaniye dağıttırması.

1863 yılı Ramazanının yaklaştığında da Hidiv İsmail Paşa'nın gönderip dağıttırıldığı para ve erzakın cins ve miktarı da aşağıda sıralanmıştır.)

<u>Dağıtılan yerler</u>	<u>Şeker</u>	<u>Pirinç</u>	<u>Nakit kuruş</u>
Tekkelere	40 Kantar	100 ölçek	83.000
Medreselere	30 Kantar	50 ölçek	43.000
Üsküdar mahallelerine		20 ölçek	15.000
Boğaziçi semtlerinde		18 ölçek	15.000
Galata, Tophane, Fındıklı		10 ölçek	10.000
Kasımpaşa		10 ölçek	10.000
Eyüp ve Eğrikapı		17 ölçek	12.500
Silivri Kapı		14 ölçek	10.000
Yedikule		14 ölçek	10.000
Ötede beride kalmış olduğu			
haber verilenlere	10 kantar	43 ölçek	42.500
Toplam	80 Kantar	296 ölçek	251.000

Hidiv, Yenikapı Mevlevihanesinin sema'lıane ve hücrelerinin tamiri için bin kese gönderdiği gibi, 1866 tarihinde meydana gelen Hocapaşa yangnında bir

defada verdiği bin beşyüz kese akçeden başka, bu yangında evi barkı yanıp büsbütün kül olmuş ve tutulan defterine göre tutarı sekiz bin beşyüz kişiye varan ihtiyaç sahiplerinin her kişisine altı ay kış, ayda altmışar kuruş ile otuzar okka pirinç ve ikişer okka da sade yağ vermiş ve Sultan Abdülazizin hastalıktan iyileşmesi şerefine olmak üzere beşyüz bin kuruş gönderip, fakirlere dağıttırınıştı.)

Ramazan'larda Şehzadelerin dairelerine ve sultan saraylarına ve eski padişah eşlerine ve bunların yalılarına, bir takım halk ve bazı ilim adamları, şeyh ve dervişler iftara gidip, derecelerine göre hediyeler alırlar, rütbe ve memuriyet sahibi olanlar da zamanın bakan ve vezirlerinin konaklarına gitmeği kendilerine resmî bir ödev sayardı.

Mahallî âdet gereğince, iftara gidecekler, ezana beş on dakika kala geldiklerinden, halbuki, hangi akşam ne kadar misafir geleceği belli olmadığı için, bundan başka ayrıca ve saray konak kapılarına üçer beşer sofralık da fakir kimseler toplandığından, gerek misafirlerin ağırlanması ve gerek fukaranın doyurulması için Ramazan akşamları her mutfakda normalinden fazla yemek bulundurmak mecburiyeti vardı. Bundan ötürü kâhya efendiler, vekilharçlar ve kâtipleri Ramazan'ın yaklaşması ile, buna göre ihtiyaçlarını tespit ederek, kilercilere, kahvecilere, çubukçularla, aşçılara, tablakârlara, ayvazlara, yamaklara talimat verir ve bunlar olmayan konaklara bu gibi elemanlar tedarik edilirdi. Harem dairelerine de bu nispette iftara gelenler olduğundan, onlar da ayrıca tedarikte kusur etmezlerdi.

BESTEKÂR DEDE EFENDİYE OYNANMAK İSTENEN OYUN

Büyük yerlerin hepsinde teravih namazlarının, âyin ve ilahiler ile kılınması âdet olduğundan, her daire mevcut imamından başka, bilhassa Ramazan ayı için, Kuran-ı Kerimi güzel okuyan imamlar ve musiki-de ihtisası olan, güzel sesli beşer altışar da müezzin seçip alırlardı.

Teravih için her akşam konakların geniş divanhanelerine halılar ve seccadeler serilir, beşizli şamdanlar salonun münasip yerlerine yerleştirilirdi. Şehzade dairelerinde, sultan saraylarında, bazı büyük konaklarda harem ile selâmlık arasını ayırmak için sofalara büyük kafesler çekilir, kafesin arka tarafından da hizmetçiler için yere sırmalı seccadeler sererler. Müezzinler yatsı vakti olunca, çifte ezan okurlar. Misafirler ağır ağır kollarını sıvayarak abdest almaya başlarlar. Müezzin efendiler arka safda cemaatin toplanmasını beklerler. Saflar yavaş yavaş dolar. Ayinler ve ilahilerle namaz kılınır. Yatsı namazında belirli bir beste takip edilmez ise de, teravih namazının her dört rekâtı kılındıkça müezzinler tarafından ilâhiler ve âyinler yüksek sesle okunur. İlk dört rekât bitince, saba veya düğâh ve yahut da bestenigâr ve ikinci dört rekâta hüzam, üçüncü dört rekâta ekseriya farahnak, dördüncüde mutlaka Eviç, beşincide de acem bestelerinden ilâhi okumak, imamın da mihrabda okunan ilâhînin bestesine uygun olarak okumaya devam etmesi şarttı. Şeyhülislâm Cemalettin Efendi Şeyhülislâm bulunduğu müddetçe, fetva kapısında ve oradan ayrıl-

dıktan sonra da yalısında bu şekildeki iftar ve teravih âdetlerini devam ettirmişti. Meşhur Kıımlı Ahmet Kâmil Efendiden sonra Sultan İkinci Mahmud'un imamlığına tayin olunan Abdulkerim Efendi ile, o aralık Sultan Mahmud'un müezzin başlığında bulunan meşhur musiki üstadı Dede Efendi arasında kırgınlık varmış. Bir Ramazan günü, Abdulkerim Efendi, Padişaha, acemlerin saltanatınız hakkındaki ihaneti herkes tarafından bilinmekte bulunduğu halde, Dede Efendi bunu düşünerek, teravih namazında acem besteden ilâhî okumamak ve buna karşılık Şevkefza bestesini tercih etmek lâzım gelirken, kendisinin şevkefza bestesini kullanmaya bilgisi kâfi gelmemesi bu davranışına sebep olmaktadır» cevabını verince; padişah, Dede Efendinin sanatındaki iktidar derecesini bildiği için ve ayrıca kendisi de bir musikişinas olduğu cihetle, bu hususta bir kanaati de mevcut bulunduğundan bir gece bir sınav yapılmasına karar verir. Fakat bu karar Dede Efendiye duyurulmaz.

Gece, teravih namazı kılınırken, dördüncü dört rekâttan sonra, Eviç bestesinden ilâhî okunduğu sırada, karar gereğince, Sultan Mahmut tarafından gönderilen biri, müezzinlerin yanına gelerek, Dede Efendiye, acem makamını değil, Şevkefzayı kullanması fermanını tebliğ eder.

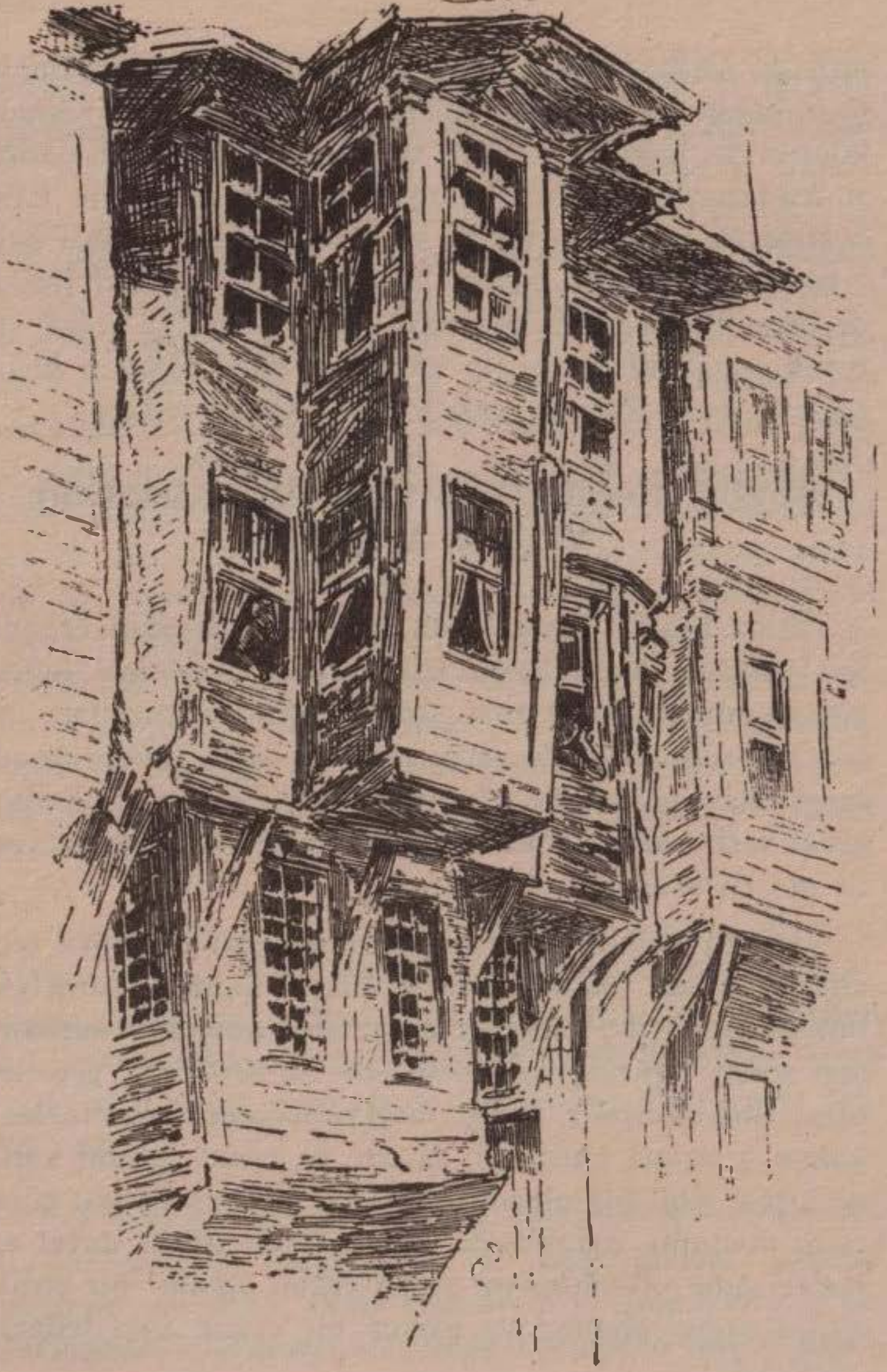
O zamana kadar Şevkefza bestesinden hiç bir ilâhî yapılmamış olduğundan ne yapacaklarını şaşırarak müezzin efendiler, Dede Efendinin yüzüne hayretle baktıkça, içlerinden biri Dede Efendinin işareti üzerine Şevkefzadan tekbir getirmeğe başladığı gibi, ima-

mın da fâtiha-i şerifi Şevkefza makamından okumakta olduğunu anlamışlar, Dede Efendi «hele bir namazı kılalım da, bakalım» demiş ve dört rekât teravih namazı kihnıncaya kadar Şevkefza makamından bir ilâhî bestelemiş ve selâm verilir verilmez hemen ilâhîye başlayıvermiş. Arkadaşlarının hemen hepsi musiki ilminde birer üstad olduklarından, Dede Efendiye kulak vererek, ağız kalabalığı ile ilâhîyi güzelce okuyup bitirmişler. Padişahın da takdirlerini kazanmışlardır.

BÜYÜK KONAKLARDA TERAVİH NAMAZLARI VE BAZI ÂDETLER

Bazı büyük konaklarda bulunan müezzin efendiler, geceleri konaklarda kalırlar. Ev sahipleri müezzin efendileri getirterek güzel fasıllar yaptırırlar. Sahurdan sonra, sabah namazından evvel, imam efendi tarafından mukabele okunduğundan, ekseri imamlar, güzel sesli olduklarından bu okumada dinleyenleri vecde getirirlerdi.

Bütün konaklarda teravih namazından sonra tepesilerle şerbet dağıtılması da âdetti. Ondan sonra çubuklar tazelenir, kahveler gelir, bir yandan da teravihden sonra ziyaretçiler sökün ederdi. Konaklar geceleri dolar dolar boşalır, Şefler maiyyetlerindeki memurları, kalem âmirleri kâtipleri, tüccar ve esnaf takımı kalfa ve çırak gibi adamlarını, özellikle herkes haline göre, eşini dostunu, akrabasını, komşularını iftara davet etmeleri âdet olduğundan, aşçısı erkek olanlar bir çırak, kadın aşçısı olanlar da ayrıca bir erkek aşçı tedarik ederlerdi.

Tipik ve tarihî ahşap evlerden biri...

Aşçıların ücreti Ramazan için iki misli verilirdi. En fakirin bile iftar tepsisinde çeşitli, reçeller, zeytinler, peynir, pastırma, sucuk gibi çerezler bulunur, bu sebeple şekerçi dükkânlarında ufak tabaklarla reçel numuneleri, şerbetlik şekerler, şurup şişeleri, reçel kavanozları vitrinlerde yer alırdı.

TÜTÜN KAHVE VE ENFIYE İSTANBUL'A NE ZAMAN GELDİ?

İstanbul'da tekel usulünün konulduğu 1871 tarihine kadar tütüncü dükkânlarında, tütünler terazi ile tartılıp, açık olarak satılmakta ve herkes içeceği tütünü muayene ettikten sonra satın alırdı. Bu yüzden tütüncüler gerek zen'in ve kibar ve gerekse halkın Ramazanlık tütünlerini çeşit çeşit kıyıp, hazırlardı. Tütünün İstanbul'a getirilmesi 1687 tarihinde olup, önceden ilâç için getirilmiş ve 1735 tarihine doğru kullanılması yaygınlaşmış olduğu söylenir. Tiryakiler Ramazanda kendilerine mahsus tütünleri satın almakta çok titiz davranırlardı.

Eskiden (Berş) adı verilen bir çeşit keyif verici macun kullanan tiryakiler mevcut imiş. Bu macunu icad eden meşhur tabib Yusuf Sinan Rahiki adında birisi olup, önceleri Mahmutpaşa civarında bir dükkân açarak, yaptığı macunları bu dükkânda satmağa başlamış. Kendisi de buna benzer keyif verici şeylerin müptelâsı olduğu için macununa (Rahikî) adı verilmişti. Yusuf Sinan ölüm tarihi olan 1546 yılında Beşiktaş'da Yahya Efendi der âhı bahçesine gömüldüğü (Hadikatül Cevami) de yazılmaktadır.

1656 tarihinde vefat eden (Esami-i kütüp ve Fezleke-i Cihannüma) sahibi Kâtip Çelebi müstear ismiyle bilinen Mustafa Efendi (Mizan-ül Hak) isimli risalesinde tütün bahsinde Dördüncü Muradın yasaklaması sebebiyle, halk tütün yapraklarını ufalıyarak, burunlarına çeker oldular diye yazdığına bakılırsa, o vakiter İstanbul'da enfiye bilinmiyor mânası anlaşılmaktadır. Halbuki Üsküdarlı Hasip efendi (vefiyat-ı meşhure) sinde enfiyenin İstanbul'da 1640 tarihinde kullanılmaya başlanıldığını yazmasına göre, Dördüncü Murat zamanında da bir dereceye kadar enfiyenin bilindiği anlaşılır, diye Süleyman Faik Efendi Mecmuasında bir not görmüştür. Enfiyeyi evvelâ bir Musevi Galata'da Kurşunlu mahzen civarında bir dükkân açarak, (Burun otu) adı ile satmaya başladığı ve Bulgaristan'da da çam yaprağından bir çeşit enfiye yapılarak (Purunt) adı ile satıldığı söylenir. Gariptir ki, Araplar hâlâ enfiyeye burun otundan türeyen (Burunot) derler. Bizde her nedense bu isim unutulup, yerine enfiye getirilmiştir.

Kanunî ömürlerinin sonlarında bütün bu gibi keyif verici şeylerden kaçındıklarından, İstanbul meyhanelerinin hepsini kapamış ve bu işlere bakan makamları lağvetmiştir. Bunun üzerine zamanın şairlerinden birisi :

**Bir sayha erip vücud-u humarın aiâmeti,
Çökmüştü başıma cümle cihanın kasaveti,
Akım başımda yoktu mahmur idim kati,
Bir nida erişti, dedi gör bu musibeti,
Humlar şikeste cam tehi, yok vücudu mey,
Kıldın esir-i kahve bizi hey zemaney hey!**

beytini söylemiş olduğu, tarihlerde kaydedilmektedir.

Peçevi tarihinin birinci cildinin 363 üncü sayfasında, kahvenin kullanılmaya başlandığı tarihi 1554 yılında olup, o vakte kadar İstanbul'da kahve, kahvehane yokmuş. Ancak o tarihten sonra Halep'den Hakim ve Şam'dan da Şems adlarında iki kişi gelerek, Tahtakale'de birer dükkân açtıkları ve burada kahvecilik yaptıkları ve bundan sonra buralara yavaş yavaş keyif ehli, kâtipler, şairler ve devrin ileri gelenleri toplanarak, kimi tavla, kimi Satranç oynamakla, bir kısmı da kitap ve divan okudukları bilinmektedir. Her yeni şeye itiraz etmeyi hastalık derecesinde âdet edinmiş olan âlimler ise, kömür derecesine varan bir maddenin kullanılması haramdır, diye fetvalar vermişler ise de yayılmasına ve kullanılmasına mâni olamamışlar ve halk arasında sevilmesinin önüne geçememişlerdir. Kahve bundan sonra, kibar meclislerinde de fagfurî ve çinî fincanlar ve gümüş kafesli zarflar içinde kullanılmaya başlamıştır.

Bir zamanlar İran şairlerinden Hikmetî adında bir zat bu kahvelerden birine gidip oturmuş. Kahveci de usulen kahve pişirip getirmiş.

Kahve ruy-i siyah anı içmez Hikmetî

Kahveci de hiddetlenerek o da şaire şu sözlerle karşılık vermiş.

Buna ehî-i irfan şerbeti derler, iç anasını
diğimin nıkbeti.

Son zamanlarda Direklerarasında meşhur Hacı Resid'in çayhanesi ile bez fabrikası kapı çuhadarı olduğu halde, yalnız Ramazan-ı Şerîfe mahsus olmak üzere,

yine Direkler arasında bir dükkân kiralayan meşhur Hacı Murad'ın pişirdiği kahveler pek nefis olduğu gibi, yapmacık olan hiddetleri de meşhurdu.

Ramazân hazırlıklarına katılanların başlıcalarından bir takımı da, geceleri fazla rağbet gören Karagöz ve Orta Oyunu, çalgı ve sonraları tiyatroculardı. Gerek bunlar ve gerek geceleri çarşı hamamlarınının açılmasına bazı seneler sekizinde, bazı seneler de onunda izin verilirdi. Bazı kimseler buna bir mâna veremez, eğer bir mahzuru yoksa neden sekize veya on'a kadar yasaklanıyor da, on'dan sonra izin veriliyor? diye söylenirlerdi. Bu izin gecikmesini makul bir sebebe bağlayamayanlar herhalde bunun sebebi bir görenek olsa diye düşünüp hüküm verirlerdi. Nitekim sonraları Ramazanın ilk akşamından itibaren bu gibi yerlere izin verilmeğe başlandı.

Bir de Ramazan gecelerinde en fazla kalabalık olan yerler Aksaray, Divanyolu, Tophane, Şehzadebaşı, Direklerarası, Galata'daki Çeşme Meydanı gibi caddeler olup, bu caddelerde bulunan kahveler ve çaycı dükkânlarında ve tulumacı kahvelerinde büyük hazırlıklar yapılır ve Ramazan geceleri dükkânların içerisi hınca-hınç dolardı. Garsonlar bellerinde peştimallar olduğu halde, ellerindeki maşaları şakırdatarak, dört tarafa seğirtip:

— Buyurun ağalar, buyurun. Sözleriyle devamlı müşteri çağırırlar ve bir taraftan da çubuk, kahve, nargile ve ateş yetiştirmeğe çalışırlardı.

Bunun için kahvelerin sahipleri garsonların genç ve çevik ve bu işlerde yatkın olmasına çok dikkat eder-

lerdi. Bu gibi kahvelerin bazılarında saz şairleri, bazılarında da zurna veya klarnet, çifte nara darbuka, maşalı zil gibi çalgılar bulundurulurdu.

Sonraları münasip yerlerde kıraathaneler açılarak, Ramazan geceleri zamanın en seçkin müzisyenleri ve okuyucuları, incesazlar bulundurulmaya başlandı.

Ramazan'ın ilk günü bütün devlet daireleri tatil edilir, gazeteler çıkmazdı. Ramazanlarda bütün resmî dairelere memurlar sıra ile devam ederlerdi. Bunun için ayrıca bir de nöbet cetveli düzenlenerek, çalışma odalarına asılırdı. Kış Ramazanlarında günler kısa olduğu için, resmî dairelerin gece açık bulundurulduğu da bilinmektedir. Hattâ 1863 yılı Ramazan'ında Bab-ı Ser Askerî ve Tophane Müşiriyet daireleri geceleri açık bulundurulup, gündüzleri kapatılmıştı.

Camii şeriflerde namazdan sonra mukabele okuyan hafızlar, Ramazan'a onbeş gün kalarak mukabele-ye başlardı. Sultan Beyazıt, Fatih, camileri avlularında her Ramazan sergiler açılması âdet olduğundan bu sergilerde teşhir olunacak eşyalar hazırlanırdı. Bu sergiler evkaf tarafından toptan artırmaya çıkarılır ve üzerine kalan müteahhit sergiye katılacak firmalara yerleri ayrı ayrı kiralandı. 1861 yılı Ramazan'ında Beyazıt sergisinin kira bedeli 4300 kuruşta Sahaf Kayseri'li Mehmet efendide kalmıştı.

Zamanın şairleri, sadriazam ve Şeyhülislâm ve vekil ve vezirlere takdim olunmak üzere Ramazaniye Kasideler yazmakla uğraşırlardı. Şair merhum Saib'in Ramazaniye Kasidesi pek meşhur ve şairlerin arasında da pek makbuldu. Hattâ Çaylak Tevfik bey (İstan-

bul'da Bir Sene) ismiyle yazdığı kitabında Ramazan gecelerini çok iyi tasvir etmiştir.

RAMAZANIN İLK GÜNÜ NASIL TESPİT EDİLİRDİ?

Ramazan'ın ilk gününü tespit etme meselesi İstanbul Kadılığına ait bir ödev olduğundan (yevm i şek) (1) gecesi İstanbul Kadısı ile memurlarının Şeyhülislâm Kapısında hazır bulunmaları lâzım geldiğinden, o akşam için Kadı efendi dairesinde, diyanet işleri memurlarına mükemmel bir ziyafet çekmesi âdet idi. Uryanî Zade merhum Ahmet Esat Efendi,, Şeyhülislâm bulunduğu zaman, İstanbul Kadısı bulunan Gelenbevi Zade Hayrullâh Efendi, Ramazan'a bir kaç gün kala, bu ziyafetin tertibi hakkında o vakitler vakayı kâtibi bulunan Nafiz Efendi ile konuşarak, gerek yorgancı çarşısından getirtilecek mobilya kirası, gerekse yiyecek ve sairenin tedarik ve satın alınması için yetmiş, seksen lira arasında bir paranın lâzım olacağını anlaması üzerine, sırf bu yükden kurtulabilmek için, bir çare düşünerek, derhal biniş'ini giyinip Şeyhülislâm'ın huzuruna çıkar. Önce sudan havadan konuştuktan sonra, bir münasebet düşürerek (Canım efendim, Hamir, Karib ile Bait arasında devran ederse, Karibe mi

(1) *Eğer Şaban ayının yirmidokuzuncu gününün akşamı ayın görüldüğü ispat edilirse, ertesi günü ramazan ilân olunur. İspat olunmadığı halde, Şaban otuz gün sayılarak artık ayın görülmesine lüzum kalmadığından (yevm-i Şek) Şaban ayının otuzuncu günü demek olurdu.*

atfolunur, yoksa Baide mi?) diye bir soru sorar. Şeyhülislâm Efendi de sualden kastedilen neticeyi anlamayarak birdenbire (Karibe atfolunur) diye cevap verince, bunu bir fırsat kabul ederek (Allah ömürler versin, öyle ise arzum yerini buldu. Ramazan yaklaştı. İki üç gece sonra ayın sabit olması için dairede kalınacağından ve şimdiye kadar İstanbul Kadıları bu kaideyi bilmediklerinden yemekleri evlerinden, mobilyaları da yorgancı çarşısından getirtirlermiş. Bizim ev Fatih civarında, halbuki sizin mutfağınız İstanbul Kadılığı dairesinin bitişiğinde bulunduğundan yenmesi âdet olan yemek ve sairenin efendimize ait olması lâzım gelir. Bundan bana düşecek vazife sadece bu güzel yemeklerden tatmak olacaktır. Bu sebeple kâhyanıza ferman buyurun tedarikini görsün) demiş ve Şeyhülislâm da çaresiz razı olmakla mobilya masrafı yapmamak için de Kadılık dairesinde yapılacak merasimin bu defalık Şeyhülislâm dairesinde yapılmasını emir buyurarak, bu ziyafete zamanın bir çok ileri gelenlerini çağırmışlardı.

O akşam oğlu Halid Molla Bey ile beraber ben de orada bulundum. Doğrusu yemekler gayet nefis ve çokça olmakla beraber, çok da güzel tertiplenmişti. Herkes bol bol yedi, içti. Yemekten sonra misafirler, dairesinin büyük odasına alındılar. O vakit odanın döşemeleri henüz sandalye ve kanapelere dönmemiş ve eski şekilde köşe sedirleri, çuha ve çatma yastıklarla döşeli idi. Renk renk kürkler içinde, yeşil ve beyaz imameli uzun kır ve beyaz sakallı yüksek mevkiler sahibi kimseler ve aralarında çenber sakallı, alaturka setreli mülkiyelilerin bu sedirler üzerinde, kimi dizi-

ni dikmiş, kimi diz çökmüş, kimi de bağdaş kurmuş odukları halde, vakurane oturup, uzun çubuklarının dumanlarını savururlardı. Manzara hakikaten pek hoş ve heybetli idi.

İstanbul'da zahmetsizce ayı görebilmek mümkün olan yerler Harbiye Nezareti meydanında bulunan yangın kulesi, Süleymaniye ve Fatih, Cerrahpaşa, Sultan Selim, Edirne Kapısı camilerinin minareleri olduğundan, buralara gönderilmiş olan memurlar ve bu memurların yanına katılan camilerin hademeleri ile baz dikkatli meraklılardan Ramazan ayını görenler, gelip kadılığa haber verdikleri zaman, çubuklar kalkar herkes daha resmi bir vaziyet alırdı. O gece Şeyhülislâmın işareti üzerine odaya iki adam girdi. Bir dâvanın anlatılması icabettiğinden iki taraf teşkil edildi. Biri ötekinden bir müddet evvel satmış olduğu bir mercan tesbih bedelinden yüz kuruş alacağı olduğunu ileri sürdü. Bu alacağını girecek olan Ramazan ayının ilk gecesi almak üzere aralarında kararlaştırdıklarını söyledi. Halbuki borcun vadesi, Ramazan'ın girmesi ile gelmiş olduğundan bu alacağını vermeyen borçludan dâvacı olduğunu ileri sürdü. Diğer taraf ise borcunu kabul ederek, ancak henüz ramazan girmediği için ödeme zamanının gelmediğini iddia etti. Kadı efendi dâvacıdan şahit istedi. Yeni ayın hilâlini görenler huzura gelip, borçlunun yüzüne karşı, bu akşam ezandan üç dakika sonra minareden ayı gördük. Bu gece Ramazanın ilkidir. Biz şahadet ederiz dediler. Şahitlerin dinlenilmesine pek ziyade dikkat edildiğinden, hattâ bir aralık yapılan teklif üzerine, o zaman Şeriye Tetkikat Meclisi Başkanlığında bulunan Halit Efendi, ayın

görülen şekli hakkında şahitlere sorular sordu. Bundan sonra tezkiye naibi ve diğer memurlar gizli ve açık oylarla şahitlerin şahadetlerini ve dâvanın sabit oluşunu iki taraf yüzüne söylediklerinden, Kadı efendi Ramazan'ın girişini kabul ederek dâvayı alacaklığın lehine karara bağladı. Muhakemenin başlamasından itibaren, son bulduğu ana kadar Fetvakapısı kapatılmış ve dışarıya hiç bir suretle bir haber ulaştırılmamasına son derece dikkat sarfedilmişti. Ramazan'ın girişinin kabulünü bekleyen Süleymaniye camii mahyacı başısı bile kapıda alıkonularak Vakayi kâtibi tarafından muhakeme neticesini bildiren ilâmın tanzim ve defterine kaydedildikten sonra Ramazan'ın sabit olduğu ve o gece keyfiyetin ilân edilmesi ve ferdası günün Ramazan olacağına makamata bildirilmesi hakkında diğer bir ilâm-ı şer'i tanzim ve Kadı efendi tarafından mühürlendikten sonra, kapıların açılmasına izin verildi. Mahyacı başı tarafından da tahta kutu içinde bulunan kandil ile dairenin binek taşından Süleymaniye camii minarelerinde bekleyen kandilcilere işaret verildi. Birinci ilâm mahkemede saklanarak, ikinci ilâm Şeyhülislâma arz edilmek üzere Kadı tarafından mühürlenerek Vakayi Kâtibi Efendiye teslim edildi ve Sadriazam'a gönderildi. Vakayı kâtibine mahkemenin baş mübaşiri ile bir kaç çuhadar refakat etmekteydi.

Yakın zamanlara kadar Sadriazamlar bu suretle gelen Vakayi kâtiplerine ve beraberindekilere hediyeler ve paralar verirlerdi. Hattâ Mekteb-i Nevvab Müdürlüğünde bulunan Osman Efendi, Vakayi Kâtipliği zamanında Merhum Ali Paşa'dan elli altın aldığını söylemişti.

Süleymaniye camii kandilcileri aldıkları işaret üzerine, kandilleri yakmış ve bekçiler davullarını çalarak, Ramazan'ın başladığını mahalleleri halkına duyurmuşlardı.

Eskiden Dördüncü Murat zamanında Bağdat fethe edildiği zaman son gülleyi atan top padişah sarayında özel bir daireye yerleştirilmiş olduğundan, daime dolu durur ve yalnız senede bir defa Ramazan'ın ilânında atılırdı.

RAMAZAN TEBRİKLERİ, SEVİNCİ, ŞEHRİN AYDINLATILMASI

Ramazan'ın ilânından dolayı bütün İslâmların büyüklü küçüklü sevinç ile birbirlerini tebrik etmeleri âdetti. Kahve peykelerinde çubuk ve nargilelerini içen ağır başlı, beyaz veya abani sarıklı, derviş kıyafetli veya fesli dindar adamlar, yerli ve dışarıklı satıcılar, babalarla çocuklar, fenerleri ellerinde olarak akın akın camilere koşarlar, saf saf, hâzin hâzin Kur'an okunmasını ve müezzinlerin yüksek perdeden okudukları ezanı dinler ve namazlarını kılarak dua ederlerdi. Teravihten sonra, herkes bir birini tebrik ederdi.

Minarelerde temcitler okunmaya ve (Merhaba ya Şehri Ramazan) ve (Safa Geldin ya şehr-i Ramazan) gibi cümlelerle Selatin camilerinde mahyalar kurulmaya başlardı. Mahyaların, Ramazan'ın onbeşine kadar buna benzer sözlerle, onbeşinden sonra da münasip resimlerle süslenmesi âdetti.

Büyük camilerin minarelerinde kandil uçurtmaları bulunurdu. Bu uçurtmalar iplerinin bir ucu mina-

rcelerin şerefelerine, diğer ucu da cami avlusunun şerefeye karşı bir yerinde yüksek bir yere bağlanır, uçurtmacı teravih'den sonra bunu uçurtmaya başlar, seyirciler cami avlusunda birikir, uçurtmacı da o sırada kandil ipini avluya bağlı olduğu yere kadar salıverirdi. Seyirciler de kandil kutusunun bir tarafına şeker veya kurabiye gibi şeyler koyup, uçurtmacıya hediye gönderirlerdi. Camilerin, hele Ayasofya camiinin kubbeye kadar olan kısmındaki kandiller ortadaki top kandillerle beraber yakılır, içlerinde de mahya kurlurdu.

İstanbul'da, Avrupa'da olduğu gibi, gece hayatı olmadığından, yatsıdan sonra herkes evinde uykuya daldığı halde, Ramazan geceleri halk sokaklara dökülür, kahveler, dükkânlar sahura kadar açık bulunurdu. Bunların kandilleri, fanusları, lâmbaları ile caddeler aydınlanır, bazı kahvelerin önüne resimlerle süslü ve kâğıttan yapılmış fenerler konur, aileler Ramazan gecelerinde birbirlerine misafir giderlerdi. Bu sebeple ıssız olan arka sokaklar bile karşılıklı evlerin kafesleri arasından sızan ışıklarla aydınlanırdı.

İstanbul çocukları yazımız kısmında anlatıldığı gibi, mahalle aralarının Ramazan gecelerinde aydınlatılması hususunda çocukların gayretleri de inkâr edilemez.

Geceleri sokakların aydınlık bulunması her hususta iyi olduğundan, çarşılarda bulunan dükkânların önüne kandil asılması ve kimseyi zorlamadan, istekli olanların evlerinin kapılarına fener asmaları 1846 yılında ilân edidiği gibi, 1856 tarihinde de Dolmabahçe Gaz-

hanesinden Beyoğlu caddesine havagazı boruları çekilmek suretiyle bu cadde ışıklandırılmıştı. İstanbul — Üsküdar ve Boğaziçi köylerinin sulu gazla aydınlatılması için beher lâmbaya yirmiki buçuk kuruş alınmak ve bu para mahalle imamı tarafından toplanmak ve Zabtiye veznesine teslim edilmek üzere 1864 yılında Mösyö Hirş adında bir ecnebiye taahhüt ettirilmişti.

Ramazan geceleri caddelerin kalabalığı, sahur vaktına kadar devam eder, herkes istediği yerde gezip, istediği eğlenceye giderek vakit geçirdi. Büyükler de Vükela konaklarına giderler ve karşılıklı birbirlerini konaklarda ziyaret ederek vakit geçirirlerdi. Bu gibi toplantılarda ekseriyetle hoş sohbet misafirler de bulunur, böyle meclislerin eğencelerine doyum olmazdı.

Halkımızın bazıları da sabah namazlarını büyük camilerde kılınayı âdet ettiklerinden, semtlerine göre, Ayasofya, Beyazıt, Süleymaniye, Fatih, Eyüp camilerine giderlerdi. Ekseri halk sabah namazından sonra yatıp uyku ile gününü geçirmek isterdi. Maa-mâ-fih âdet değişikliğinden dolayı önceleri kimi uyumaya çalışıp da, uyuyamadığından, gözleri kızarmış ve kimisi tiryakilik titizliği ile, evde kavga çıkarmış olduğundan, hiddetle sokağa fırlarmış. İlk günlerinde herkeste bir değişiklik meydana gelir, bazıları Ramazan'ın intizamı bitimiyledir derlerdi.

DAVULCULAR, HUZUR DERSLERİ

Ramazan gelmesiyle davul sesleri de beraber gelirdi. Her gece sahur vaktine kadar yakın mahalle

bekçileri, davul çalarak mahallelerini dolaşır ve arada bir davul kesip (sahur vaktidir, saatler sekize geliyor) diye bağırip, davul çalarlardı. Unkapanı kahvelerinde hamallar davul çalmaya Ramazan'ın ilk gecesinde başlar, ikinci, üçüncü geceler bekçiler ücretle tuttukları tekerlemecileri yanlarına alarak mahallesinde bulunan konakların ve evlerin kapılarında durup:

**Besmeleyle çıktım yola,
Selâm verdim sağa sola.
Benim mürüvvetli efendim,
Devletiniz daim ola.**

başlangıcı ile bir takım tekerlemeler söylerler, bunlarla hanımlar ve çocuklar eğlenirdi. Hele:

**Halayıklar, halayıklar,
Ocak başında sayıklar.
Davulun sesini duyunca,
Pırlıncın taşın ayıklar.**

gibilerine çok gülerlerdi.

Selçukî Sutanı Aâaddin tarafından hediye edilen davul Bursa'da Orhan Gazi türbesinde asılı olduğu halde, Bursa'lılarca büyük yangın denilen 1801 tarihinde meydana gelen yangında yanmış olduğu rivayet edilir. Bu olay davulun milli bir yadigâr olmasından dolayı üzülmeye değer.

Ramazan gecelerinde çocukların (Helesa) tekerlemeleri de vardı. (Uzunçarşı çamur olmuş, baklavalar hamur olmuş, tıcyakiler mahmur olmuş, Helesa, Helesa..) güftelerini yüksek sesle avaz avaz söylerlerdi.

Ramazan-ı Şerîfde padişah sarayında Huzur Der-gisi adı ile bir meclis kurulmak âdetti. Her meclisde ülemadan bir ve müderrislerden yedişer, sekizer dinleyici bulunup, bir müderris tarafından bir kaç Âyeti Kerime okunur ve mânası anlatılır bunlarla dinleyiciler arasında sualli cevaplı bir münazara olurdu. Sonunda da bu mesele bir neticeye bağlanınca, padişah tarafından hepsine ihsanlarda bulunulurdu.

Bu gibi münazaraların yapılması bir edeb ve terbiye dahilinde olmasına çok dikkat edildiği halde, bazı hoca efendiler konu dışına çıkarak işi şahsiyete dökükleri de çok kerre görülen şeylerdendi.

Bu münazaraları Sultan Üçüncü Mustafa esaslandırmış, onun zamanında bir müderris ile beş muhatap bulunması usul kabul edilmiş idi, sonraları bu sayılar artırılmıştır.

Ramazan'ın birinci günü başlar, sekizinci günü son bulurdu. Sultan II. Hamid bu usulü değiştirip, sekiz müderrisin her birini istediği gün toplardı.

İSTANBUL SERGİSİ

1862 tarihinde Sultan Ahmet meydanında, şimdiki parkın bulunduğu yerde kurulan (Osmanlı Sergisi) nin açılış töreni Ramazan'a rastladığı için, bu törenin Ramazan'ın on'una rastlayan Cuma günü yapılması kararlaştırılmış, Ayasofya camiinde tertip olunan selâmlık resminden sonra yapılmıştı. O vakit Sadrazam Mısırlı Kâmil Paşa, Dış İşleri Bakanı Âli Paşa ve Serasker de Fuat Paşa idi.

Mısır valisi İsmail Paşa 1862 de Mısır valiliğine atandığından dolayı İstanbul'da bulunmaktaydı. O da bu törende hazır bulunmuştu. Padişah tarafından kendisine Ramazan hediyesi olarak kırk kıratlık pırlantadan yapılmış bir yüzük, Serasker Fuat Paşa'ya da kıymetli bir saat hediye ve ihsan edilmişti.

PADIŞAHIN İFTARA GİTTİĞİ KONAKLAR

O Ramazan Sultan Abdulaziz bir akşam sergide bulunan hususi dairelerinde, iftar etmiş, babası Sultan Mahmud'un âdeti olduğu üzere bir akşam da kendisini memnun etmek ve mükâfatlandırmak maksadiyle Sadriazam Kâmil Paşa'nın Konağına iftara gitmişti. Sadriazam, padişaha Şeyh hattı ile gayet güzel bezenmiş bir Kur'an-ı Kerim hediye etmişti.

Vak'ayı Hayriyeden sonra Sultan Mahmud bilhas- sa Ramazanlarda Sadriazam ve Şeyhülislâm ve diğer vekillerine, evlerine, giderek onları memnun etmeyi âdet etmişlerdi. Halen Şeyhülislâm kapısında olduğu gibi, Sadriazam da Bab-ı Âli'de ve Serasker de Bab-ı Seraskeri'de aileleri ile birlikte oturduklarından 1833 senesi Ramazan'ında bir akşam Bab-ı Âli'de Sadriazamın ve bir akşam Bab-ı Fetva'da Şeyhülislâm Abdulvehhap efendinin ve yine bir akşam da Bab-ı Seraskerîde Husrev Paşa'nın, keza bir akşam Kapdan-ı Derya Çengeloğlu Tahir Paşa'nın Hoca Paşa civarında bulunan konağında ve bir akşam da Tophane Müşiri Halil Rifat Paşa'nın Fındıklı'da muvakkat olarak oturduğu sahilhanede iftar etmişler ve bu iftarlarını hepsinde teravih namazlarını da kılarak dönmüşlerdi. 1834

yılı Ramazanında Bab-ı Seraskerîde iftar edip, vekillerle birlikte teravîh namazını Beyazıt camiinde kılmışlardı. İkinci Sultan Mahmut halkın halini incelemek ve hele Ramazan keyiflerini görüp anlamayı âdet haline getirdikleri için, Ramazan günlerinde Beşiktaş Sarayından İstanbul tarafına geçer, Kapalı Çarşı'da Kalpakçılar başında bir tuhafiyeci dükkânında ve Beyazıt'da Tütüncü dükkânında oturarak, gelip geçenleri seyreder ve cami içinde dolaşarak, bazı hafız ve vaizleri dinler, bazan da kendileri kâtip kıyafetine girerek, meşhur müshabi Sait Efendi ile birlikte tebdil gezerlerdi.

CAMI ÖNLERİNDEKİ SERGİLERDE NELER SATILIRDI

Hidiv İsmail Paşa 1862 yılı Ramazan'ında İstanbul'da bulunduğu için Yeni cami, Beyazıt ve Mirgün camilerinde Mısır'dan özel olarak getirtilen hafızları gidip dinlerdi, Fuat Paşa ilk sadrazam olduğu sırada Nuru Osmaniye camiinde zamanın en tanınmış alimlerinden Murat Molla dergâhı postnişini Reisülkurra Feyzullâh Efendi ile Hafız Galip Efendiyi vaiz ve Kur'anı-ı Kerîmi güzel okuyan iki de hafız tayin eylediklerinden, Kapıcı ricali evvelâ Nuruosmaniye camiine gelirler, sonra çarşı içi yolu ile Beyazıt camii şerifine teşrif ederler, bazıları da sergilerde vakit geçirerek, hoş sohbet kişilerin Ramazan hikâyelerini dinler, gâh sergi eşyasını gözden geçirirler, beğendiklerini iftar vakti konağa getirmesi için satıcısına tenbihde bulunurlardı. Sergiciler de hem iftarda kalır, hem de getirdik-

leri eşyanın parasını dış kirası ile birlikte fazlası ile alırlardı. Bu eşya, Hafız Osman, Rakım ve Celâleddin gibi meşhur hattatların yazıları ve nefis kitapları veya bazı antika ve eski madeni tabaklar, saksonya kâseler, çubuk takımları gibi şeylerdi. Bazı kimseleri Ramazanlarda tesbih merakı da bir hayli meşgul ederdi. Altın Kamçılı Mercan, Öd Ağacı, Anber gibi tesbihler de bu alışverişlere dahildi.

Bir eski mecmuada gözüme iliştiğine göre, müşterinin ilgisini çekmek için Tesbihçi Emir adında bir zat, dükkânı önünde: (Tesbihim birer pareye) diye bağırmış. Ne garip bir tesadüftür ki, bu (Tesbihim birer pareye) tâbiri bu zatın ölümüne tarih olmuş. Müstakim Zade merhum kendi zamanından evvelki bir çok vak'a ve olaylara tarih söylemek âdetinde bulunduğu, kendinin belki pek gençliği zamanına rastlayan bu tesbihçi Emir'in ölümüne de şu: (Yüz çevirdi hayf tesbihçi fenadan beka'ya 1157-1744) beytini tarih düşürmüştür.

Tesbih yapan esnafın yaptıkları tesbihleri dükkânlarında satmak âdet olduğuna göre, bu tesbihçi Emir'in böyle özel çağırışla tesbih satması, kendisinin ya Beyazıt, yahut Fatih camilerinden birinin avlusunda her zaman rastladığımız esnafdan olduğu sanılmaktadır. Bundan anlaşılıyor ki, bu iki cami-i şerif avlularında sergi açılmak âdeti 1744 yılından önce başlamış oluyor.

Beyoğlundan ecnebler eşleriyle birlikte bu sergileri gezmek için gelirler, hattâ beğendikleri eşyayı da satın alırlardı. Bazı laubali kimseler de, sergilerde otu-

ran mevki sahibi ve kibar tanıdıklarının yanına gelirler, onları etekliyerek, riyakâr cümlelerle, çeşitli şaklabanlıklar, dalkavukluklar yaparlar, karşılardakileri tuhaflık ve hazır cevaplılıklarla güldürerek, tesbih, çubuk, ağızlık gibi hediyeler satın aldırırlardı. Bu gibi adamlar sonraları tütün sergisinden tütün ve sigara paketleri hediyesine kadar tenezzül eder oldular.

Hereke ve Feshane fabrikalarının dokuduğu kumaşları sergileyen yerlerle, Çinli tüccarların Çin'den getirdikleri çay, yemek ve sofrta takımları ile, İran ve yerli dokuma halı, kilim ve seccade sergilerinde de çok güzel eserler bulunurdu.

İşte camiler de hele Beyazıt ve Fatih Camiinin içi ve dışı halkla hıncahınç dolu olduğu gibi, Sultanahmet ve Şehzade, Lâleli Camileri de kadınlarla dolar ve bütün gün evvelâ Kapalıçarşı, sonra Beyazıt Meydanı ve daha sonra Şehzadebaşı Direklerarası caddeleri kadın erkek yayalar ve arabalılarından geçilmez bir halde kalabalık olurdu. Zeynep Hanım konağından Şehzade karakoluna kadar arabalar ve yayalar durmadan piyasa ederlerdi.

Ramazanda konuşulan sözlerin hemen hepsi, falan camide falan hafızın sesi çok güzel, falan yerdeki hatibin hutbesine doyulmuyor, falan hocanın münasebetsizliği çekilmez gibi sözlerdi. Bir vakitler Beyazıt Camii şerifinde Kayserili bir vaiz türemişti. Herif gayet şaklaban olduğundan, çok kişi eğlenmek için onun vaazına koşarlardı. Vaiz sırasında (rakıya verin ağızlar, tütüne verin savrun, hocaya gelince bağırın, alın mı cenneti) diye elini rahleye vurur bağırır, herkesi

Batılı ressamın fırçası ile canlandırılan bir köşe

güldürürdü. Şeyh Şallafe denilen mukallit bir herifin de Galata'da Arap Camiinde kürsüye çıkıp (yarın ruz-i kıyamette Hallac-ı Mansur dünyayı böyle atacak) başlangıcı ile hallaç taklidi yaptığı ve karşılığında zamanın modern yaşayan kişilerinden bir hayli bahşişler aldığı meşhurdur.

Fatma Sultanın ilk kocası Reşit Paşa Zade merhum Ali Galip Paşa ekseriya gelip bu Kayserili herifi diller ve ağaları eliyle hediyeler verirdi... Bir ramazan, Paşa, elinde gördüğüm inci tesbihinin, kayınpederleri Sultan Abdülmecid hazretleri tarafından ramazan hediyesi olarak ihsan buyurulduğunu söylemişlerdi.

Şehzade Camiinde başında sarık, arkasında biniş olduğu halde 1863 senesi ramazan-ı şerifinde ikindiden sonra Ali Suavi Efendi vaaza çıkmıştı. O tarihte yaşı otuz kadardı. İslâm hukukunu çok iyi anlatıyor diye dindaşlarımızdan birçok kişi vaazında hazır bulunuyorlardı.

OSMANLI SERGİSİ DEDİKODUSU

Her şeyin bir kusurunu bulup karşı koymayı kendisine âdet edinmiş olan kişiler her devirde eksik olmadığı ve hele ramazanlarda dillerine bir şey dolayıp, ukalâlık etmeye bayıldıkları gibi 1862 Ramazanında en çok söz ve dedikodu konusu olan da Osmanlı Sergisi olmuştu. Meselâ Meclis-i Valâ Mazbata Odası şeflelerinden Arif Beyin Peyk-i Zafer kalyonunun resmi ile yine Refik Beyin, içine bazı yapma çiçekler koyarak yaptığı sürahinin sergiye konulması hususlarına itiraz edildi. Çünkü serginin açılmasından maksat gö-

rülmemiş şeylerin teşhiri olmayıp, asıl maksat, memleketin toprak ürünlerini ve fabrikaların imalâtını göstermek hususlarından ibaret olduğunu söyleyerek bir hayli konuşmalar geçti. Hattâ ramazan içinde Valide Sultanın sergi dairesine gelip, kadınlar gününün açılış törenini yapması ve Sergi Komisyonu Reisi Mısırlı Mustafa Fazıl Paşaya ve üyelerden Fuat Paşa Zade Nazım ve kapı kethudası Azmi Beylere birer mücevherli enfiye kutusu hediye etmeleri bile (ikinci açılış töreni) denilerek, alay ve itiraz konusu oldu.

RAMAZAN GÜNLERİ NASIL VAKİT GEÇİRİLİRDİ?

Halkımızın birbirine, «Nasıl vakit geçiriyorsunuz?» sorusundan da anlaşılacağı gibi, ramazan günlerinde birinci derecede aranılan şey vaktini hoş geçirmek için kendine eğlence aramak olduğundan ramazan günlerinde vakit geçirmek için belirli yerlerden biri de Kapalıçarşıdaki Sandal Bedesteni idi. Vaktiyle bedesten dolaplarının her birinde birkaç bin keselik kıymetli eşya bulunurdu. Buraya ekseriya azledilmiş vekillikle, bazı meclis azaları ve kapı kethudaları gibi, ödevleri hafif olan eski adamlar gelirler, dolap adı verilen dükkânlarda oturarak, birbirleriyle sohbet ederlerdi. Bunlar eski maden ve Saksonya tabak ve kâseleri, buhurdan, gülâbdan, şamdan gibi gümüş takımlarını ve Lahur şalları ve nadide saatları ve diğer kıymetli eşyayı gözden geçirirler ve bu eşyadan her biri hakkında birbirlerine bilgi verirlerdi. İçlerinde bu eşyalardan beğendiklerini alanlar da olurdu.

İşte gündüzleri cainilerin ziyareti, bedesten ve cami sergilerinin gezilmesi, yaşlıların ve ağırbaşlıların Kalpakçılarbaşı, Beyazıt ve Şehzadebaşı gibi caddeleri gezilmesi de gençlerin eğlencesiydi. Akşamları birbirlerini iftara davet ve geceleri kahvelerde toplanıp sohbet etmek veya oyun oynamak da başka bir eğlence teşkil ederdi.

Aksaray, Şehzadebaşı, Tophane gibi caddelerde ramazan geceleri insan bir ceryana kapılır, âdeta hesaplı adım atmak icab ederdi. O zamanlar caddeler daha dar ve eğri büğrü olduğundan dolayı, omuz kakmasından, dirsek çarpmasından, ayak çignemesinden kurtulmak mümkün olmaz, hele dalgın bulunmaya hiç gelmezdi. Alabildiğine yürüyenlerden birinin çarpmasıyla insan sendeleyip, şerbetçi tablasına çarpar, manav dükkânlarının önüne atılmış karpuz kabuklarına basarak ayağı kayar, düşer, yaya kaldırımlarına çıkmak da mümkün olamaz, çünkü kahveciler, çaycılar iskemle ve sandalyelerle doldurmuş olurlardı.

Büyük caddelerde ve bazı boş arsalarda, derine çatma barakalarda Pandomima ve atcambazı tiyatrolarının orkestraları, orta oyunlarının zurna gürültüleri, hovarda kahvelerinin darbuka, çifte nara, klarnet patırtıları, çaycılarının (buyurun beyim) sesleri, (haniya buz gibi limonatam) bağırışları, hayale, karagöze davetleri devam ederdi. Çaycı ve berber dükkânlarının önündeki sandalyelerde oturan beyler ve efendiler arasında (İskilip hanındaki incesaz hakikaten çok güzel, hele keman taksimi insanı mest ediyor... Bugünkü Ceride-i Havadis'i —Havadis Gazetesi— okudunuz mu?) sözleri

işitilirdi. Beyoğlunda Naum'un tiyatrosundan ve muzikâsından söz edilirdi.

KAHVE SOHBETLERİ NASIL OLURDU?

Mahallelerin kibardan geçinen ihtiyar kahvelerinde biri: «Kâfir şeytan sebep oldu, bu gece teravih namazını kaçırdık» bir başkası: «Simitleri kasap dükkânında unutmuşum. Geri dönmeye mecbur oldum. Kardeş sokakların kalabalığından geçilmiyor ki, iftara yetişemedim, yolda top atıldı» bir üçüncüsü: «Cenabı Hak taksiratımızı affetsin, dünya öyle bir değişti ki», başka biri tarafından: «Kış ramazanı mı iyidir, yaz ramazanı mı?» diye sorulan suale ukalâdan biri: «Bana kalırsa sonbahar ramazanı hoştur. Havalar orta, günler kısa, sebze ve meyve bol» cevabını verir. Ötöden bir fıkracı: «Bektaşîye, ramazanı mı seversin, bayramı mı diye sormuşlar, ramazanı cevabını vermiş. Ne için dediklerinde, yenir de, onun için cevabını vermiş» fıkrasını anlatır. Bir aralık sohbet tütünlerin fiyat ve nefaseti meselesine gelir. Geveze ihtiyarın birisi: «Koska' da tütüncü bir Ali Bayrakdar vardı, sağ ise kulakları çmlasın, öldüyse Mevlâ rahmet eylesin. Bizim Tatar ağası Hüseyin Ağanın eski dostuydu. Ramazanlık tütünlerimizi ona ısmarlardı. Bir ramazan, eğer paraya kıyabilersen Mekkizade için hazırladığım tütünden sana biraz vereyim, fakat bir okkası için üç kuruşunu alırım, dedi. Ben de ne olursa olsun, dedim, kâğıda sardı; ne bileyim o zamanlar okkalar da mı ziyade idi, neydi? Üç aylık çocuk kadar paketi kucağıma verdi. Sana yalan, bana gerçek, kahvede çubuğu doldurdum,

mis. gibi kokusu etrafa yayıldı. Bütün ahbap birer nefes çektiler. Herkes (o, oo) diye şaşırdılar. Allah gani gani rahmet etsin, merhum Hacı Gazanfer Ağa: «Öyle ama bir okka tütün için de üç kuruş verilmez. Böyle şeyler zenginlere göredir. Her ne ise ramazanlarda bir defa için zarar yok» diye nasihat etmişti. Hey gidi günler hey..» Bir başkası: «Mevlâna şimdi bohça tütünlerinin âlâsını Ulah Boyar'ları içiyor. Tüccar denk denk tütünlerini oraya gönderiyorlar» gibi lâklâkiyat yapıldı.

Bazı mahalle kahvelerinde de bu gibi konuşmalar ile boşuna vakit kaybetmemek için kitap okunurdu. Kahveci tarafından sahaflardan kira ile (Kan Kalesi), (Hamzaname), (Battal Gazi) gibi kitaplar tedarik edilir, kahveye gelenlerin içinde okuması olan bir müşteri okuyup, diğerleri dinlerlerdi. Kahveci, kitap okuyan müşteriden kahve parası almaz, okumayı üzerine alan müşteri de, kitabın bazı yerlerini okuyamayıp heceleye heceleye söktürebildiği kadar okurdu. İki de birde kahveci çırağı, kahvenin şurasına, burasına konulmuş olan yağ mumlarının fitilini, ona mahsus makas ile kesmek için peykeleri dolaşırdı. Bazı semtlerde gençlerin kahvesi ayrıdır. Geceleri yüzük oyunu, tuğra oyunu gibi oyunlar oynarlar, çekişirler; buralarda kavga gürültü eksik olmazdı.

BÜYÜK KONAKLARDA İFTAR ZİYAFETLERİ

Bab-1 Âli havadisini, devlet adamlarının sırlarını, kibar dedikodularını bir an önce haber almayı kendine iş güç edinmiş olan birtakım eski valiler ve memurlar ikindiden sonra cami avlularında halka olarak bir-

birlerine bilgi satarlar, ve filân paşanın hâlâ iftarına gidemedim, pek ayıp oldu. Diğeri, fakir bu akşam Şerif hazretlerinin iftarına niyet ettim. Bir başkası, filân paşaya dün sergide rastladım, ramazan geledi görüşemedik buyurdular. Utancımdan yerlere girdim; gibi sözlerle övünürlerdi.

Diğer taraftan paşalar, konaklarının kalabalığından söz ederek; «dün akşam bizde kırk sofraya kurulmuş, artık buna dayanılmaz» diye şikâyette bulunurlardı. Hattâ sonraları ramazan gelmeden evvel, Protokol Müdüriyetinden gazetelere verilen ilânda, rütbe ve memuriyet sahibi olanlar, ramazanda vekil konaklarına iftara gitmeleri bir resmî ödev sanılmakta ise de, bu ziyaretler, herkese zahmet ve külfet verdiğinden, din öğrencileri ve dervişler hariç, hiç kimsenin, davet olunmadıkça iftara gitmemeleri ve isteyenlerin birbirlerini davet edebilecekleri konusunda resmen beyanda bulunurlar, fakat bunun asla tesiri görülmezdi.

O vakitler, vekil ve vezirlerin bu gibi hallerini yakından tetkik edenler, bu paşalar, her ne kadar iftarlıkların çokluğundan şikâyet etmekte iseler de, aslında gelenlerin çokluğu nispetinde memnuniyetleri artmaktadır. Çünkü, herbirilerinin halk üzerindeki itibarlarının derecesi, kendilerini ziyaret edenlerin adediyle ölçüldüğünden, bunu itibarlarına ölçü saymaktaydılar. Bu sebeple şikâyetleri içten değildir.

Sultan saraylarına ve eski kadın efendilerin yalılarına iftara gidenlerin itibarlı olanlarını baş ağasının odasına, daha küçük rütbede bulunanları, diğer harem ağaları ve baltacılar odalarına alırlardı. İftardan

sonra harem ağaları vasıtasıyla Sultan ve Kadın Efendilere saygıları iletilir, karşılığında iltifatla beraber, derecelerine göre hediye veya para alırlardı. Bunu getiren harem ağası, hediye veya parayı teslim etmeden önce, öpüp başına koyduktan sonra verir. Alan da, aldığı öpüp başına koymaya mecburdu.

İFTAR SOFRALARININ ÖZELLİĞİ

Ramazan akşamları verilen iftar ziyafetlerinin, diğer zamanlarda verilen ziyafetlerden başlıca farkı, iftar kahvaltısı kısmı olup, halkımızın birbirlerini iftara davetlerinde, yemeğin cinsine ve nefasetine dikkat edilmekle beraber, kahvaltı tepsisinin en küçük teferuatına kadar intizamına başkaca bir önem verilirdi. Reçellerin çeşidi, peynir, hayvar, zeytin, sucuk, pastırma gibi çerezler, ufak tabaklarla tepsiye yerleştirilip sinilerin ortasına konulurdu. Mevsimin çeşitli meyveleri ve salatalar da bunlara mahsus tabaklar içinde, tepsinin etrafına, muntazam şekilde konulurdu. Zemzem fincanları, Medine hurması, hardal tabakları konmak suretiyle, iftar sofrası tamamlanırdı. Çekirdeğinin yemeklere düşmemesi maksadiyle, aslında sofranın süslenmesine yardım olmak için, limonlar ortasından kesilip, tüller içinde ipek ve renkli kurdelâlarla bağlanarak ufak tabaklara konulduğu da görülmüştür.

İçme suları kapalı ve tabaklı Saksonya bardaklarla hizmetçilerin elinde tutulurdu.

Çatal, kaşık, bıçak gibi şeylerin ramazanda kullanılması münasip görülmediğinden, kullanmayı âdet etmiş olanlar da, halkın ayıplamasına hedef olmamak

için, bunların yerine mercan saplı, fildişi, sedef ve bağadan yapılmış yahut siyah ve beyaz cilâlı tahta kaşıklar kullandılar. Gerek bu kaşıklar, gerek has pide ve francala, çörek ve simitler sofranın kenarına dizilirdi.

Bir de, ramazanın başlangıcından sonuna kadar, halkımızda işkembe çorbası bir düşkünlük vardı. Veli Efendi Zaderin hindi derisinden işkembe çorbası yaptırması hikâyesinden de anlaşılacağı gibi, zengin ve fakir herkes sofrasında işkembe çorbası bulundurmak isterdi. İftara beş on dakika kalarak, çorba tasını alıp, işkembeci dükkânına giderler, hattâ nöbete yatarlardı. Konaklardan uşaklar, ayvazlar kapaklı çorba kâselerini getirip, kazanın etrafına dizilirlerdi.

Yemeğin sonunda mutlaka hoşaf bulundurmak âdet olup, elnastraş kâseler içinde, dökme tepsilere konulup, kenarlarına, içleri ufak kâse kadar çukur ve sapları bağa veya fildişinden yapılmış kaşıklar konulmak suretiyle hazırlanırdı. Yaz mevsiminde kâselere buz da konurdu.

Eskiden herkes minderlerde halka olarak oturup yemek yediklerinden, sofralar alçak işkembe üzerine, sarı veya bakır siniler konulmak suretiyle hazırlanırdı ve peşkir denilen dokuma bezi, peçete yerine kullanılırdı. Hattâ hizmetçilerin ayakta, peşkirleri herkesin dizlerine rastlatmak şartı ile atmaları birer hü-

ner sayılırdı (1). Ezana birkaç dakika kalarak sofraya başına gitmek, iftarın şartlarından idi. Misafirler sofranın etrafında otururlar, ortada çıt yok, herkes birbirine küsmüş gibi, yüzler somurtkan beklerler. Susamlı simitlerin, bademli çöreklerin, kazan yağlılarının misk gibi kokusu ve o muntazam iftar sofrasının seyirine doyulmazdı. Bunların içinde herkesin bir imrendiği olacağından velev iki üç dakika da olsa, oruç hâliyle sabır ve tahammül istenildiği için, sofradakilerin kimi saate bakar, kimisi gözlerini kapayıp, hayale daldı. Top atılması ile beraber, oruçlar açılır. O mükellef sofraya bir hücumdur başlar; çorbalar, yumurtalar, etler, börekler, tatlılar, birbirini takip ederdi. Belдемiz âdeti gereğince, hele ramazanlarda yemeklerin çokluğu, misafirlerin ağırlamasına bir çeşit ölçü kabul edildiğinden, yemeklerin arkasının alınmasına kadar beklemek, tiryakilerin hesaplarına gelmediğinden, çoğu özür dileyerek sofradan kalkardı.

Vekil, vezir ve büyüklerin konaklarının bir çoğunda yemeğe ara verilmek usulü kabul edilmiş olduğundan, iftar vaktine birkaç dakika kala, hazır bulunanla-

(1) Hizmetçilik mesleğine girecek olanlar evvela çırak olarak konaklara girerler, koğuşlarda gedikli ağalara hizmet ederek, bu peşkir atmak ve uzun çubukları doldurup, bir elinde çubuk diğer elinde parlatılmış sarı tabla ile götürüp ve bir dizi üzerine çöküp, içecek adamın tam ağız hizasına rastlamak şartıyla, çubuk vermek ve ortada yakılmış olan yağ ve bal mumlarının üç beş dakikada bir ona mahsus makas ile söndürmeden fitillerini kesmek gibi bir takım hizmetler öğrenirlerdi.

rın önlerine ufak tepsilerde reçel, peynir ve zeytin gibi kalıvaltı ve bir iki ufak kâse de çorba konurdu. İftardan sonra nargile, çubuk, kahve, enfiye ve afyon gibi keyif verici şeylerle, keyifler yerine getirilirdi. Akşam namazları cemaatle kılınırdı. Mükellef giyinip kuşanmış olan iç ağaları hizmete hazır bir durumda beklerlerdi. Gerçi yemekten önce ve sonra leğen ve ibriklerle eller yıkanmak âdet ise de, yemeklerin ellerle yenmesi çirkin görüldüğünden, sonraları yavaş yavaş çatal, kaşık bulundurulması da yaygınlaşmıştı. Vaktiyle öd ve amber yakılarak her tarafı kokulara boğmak âdetti. Büyük dairelerde kahve, çubuk gelmesinde de bir çeşit teşrifat vardı. Evvelâ çubuklar uzun olmak ve kıymetli kehribar ve süslü imamelerle bezenmiş bulunmak, mevcut misafirlere bir anda verilmek şart idi. Hattâ hariciye teşrifatçısı Kâmil Bey, hizmetkârların çubuk getirmesinden kinaye: «Bu kargılı herüflerden ne vakit kurtulacağız?) derdi. Kahve takımını, dairenin kahveci başısı getirip, odanın münasip yerinde durur, kahve ibriği soğumamak için, stil tabir olunan gümüş zincirli ateşliklere konulurdu. Bu stili taşıyan yamak da kahvecibaşının yanında bulunur. Ne kadar misafir varsa, o kadar da ağa, kahvecibaşının etrafına dizilirdi. Tepsinin üzerinde bulunan sırmalı örtüyü kıdemli iç ağası kaldırıp, kahvecibaşının omuzuna kor, sonra ağalar kafesli gümüş zarflarla fincanları alıp, ateşlik üzerinde bulunan ibrikten kahveyi koydurup, zarfın ucundan tutmak şartıyla, yine bir anda misafirlere verirlerdi.

RAMAZANDA ZİYARET EDİLEN YERLER

Ramazan âdetlerinden biri de, cami ve mezarları ziyaret etmektir. Bilhassa Fethiye ve Kariye, Tokludedde Camileri gibi kiliseden bozma camileri ve Hazret-i Halid ile birlikte savaşa gelen Eshab-ı Kiram türbelerini ziyaret ve meselâ Fethiye Camii, fetih sırasında kilise olarak bırakılmış binalardan olmasına rağmen, 1591 tarihlerinde meydana gelen bir münakaşa üzerine, nasıl olup da Hristiyanlardan alınarak, Üçüncü Murat tarafından camie tebdil olunduğu, tarihlerde yazıldığı anlatılırdı. Akşam Hz. Halit türbesinde iftar ve bazı dost evlerinde veya kebapçı dükkânlarında veya kaymakçılarda yemek yiyip, Eyüp Camiinde teravih kılardı. Yenikapı Mevlövihanesi, Sünbül Efendi, Kocamustafapaşa dergâhları gibi tanınmış tekkelere iftara giderler ve tanınmış kimselerden ekserisi, Enderun'da bulunan Hırka-i Saadet dairesinde (1) ve Kadir geceleri de Ayasofya Camiinde iftar ederlerdi. Eski Ali Paşada bulunan Hırka-i Şerifi ziyaret ve öğle namazını kılarak, ikindiye Fatih'e gelmek ve ramazanın ilk cumasını Ayasofya, ikincisini Eyüp Sultan, üçüncüsünü de Fatih ve son cumasını mutlaka Süleymaniye Camilerinde kılmak halkımızın ramazana mahsus âdetlerindendi.

(1) *Hırka-i Saadet: Peygamberimizin Hırkası ile daha bazı mübarek eşyanın bulunduğu daire. Osmanlı padişahları her Ramazan'ın onbeşin'de büyük merasim ile Hırka-i Saadet Dairesini ziyaret ederlerdi. (N.A.B.)*

Bir zamanlar devlet büyüklerinden bazıları Harbiye Nezareti meydanında yangın kulesinde (Beyazit Kulesi) iftar etmeyi âdet etmişlerdi. Bu âdet bir hayli seneler sürmüş, hattâ dört beş defasında ben de hazır bulunmuştum.

Vinçlerle kaldırılacak ağırlıktaki yükleri rahatça taşıyabilen sırık hamalları.

ALEMDAR VAKASINI ATA BEY NASIL ANLATIRDI?

Bu saydığım iftarların başlıcalarından biri, Endurun iftarı olup, ben oraya da nice yıllar birtakım kimselerle birlikte gitmiş olduğum cihetle, gördüğüm ve

işittiğim şeyleri yazıyorum. Ramazanın onbeşinci gününü Hırka-i Şerif ziyareti töreni dolayısıyla, emanetler açılmış olduğundan Enderun iftarına onbeşinden sonra gidilirse tamamıyla ziyaret edilmiş olacağından ilmiye ve mülkiye mensupları vekil ve ileri gelenlerden çoğu bu zamanı seçerlerdi. Enderun Tarihi sahibi ve Cezayir Balırisefit eski mutasarrıfı Ahmet Ata Bey, Enderundan yetişmiş ve sarayın eski âdetlerine vakıf olduğundan, her gidişimizde bizimle olurdu. Ata Bey, o tarihlerde yetmiş, yetmişbeş yaşlarında olduğundan, gerek babası enderunlu Tayyar Efendiden işittiği ve gerek kendisinin gördüğü saray vak'alarını, yer ve şeklini göstermek suretiyle anlatırdı. Nitekim Üçüncü Selim'i şehit ettikten sonra, Sultan Mahmud'a da suikast yapmaya giden Sultan Mustafa'lı Abdulfettah ve benzeri mel'unlara babası Tayyar Efendinin rastladığı yeri ve orada onlara nasihat etmeye kalkmışken (Bu da Sultan Selim taraftarı imiş) diye hücum etmeleri üzerine, ellerinden nasıl kurtulduğunu, Üçüncü Selim'in kanlar içinde şilte ile kuşhane kapısından arz odası önünde cesedini Alemdar Mustafa Paşanın kucaklayışı ve Sultan Mahmud'un Cevri Kalfa tarafından yük-lükten dama çıkarılarak kurtarıldığını, Sultan Mustafa'nın padişahlığı bırakmamak için, ısrar ettiği, annesinin Alemdarı azarladığını, harem kapısını gösterip vak'aları birer birer izah eder ve ramazanı onbeşinde sabah namazı vakti has odalarının gül suları ve süngerler ile Hırka-i Saadet salonunu nasıl sildiklerini ve Hırka-i Saadet'in yakasında bulunan düğmenin gül suyu ile ıslatılıp, hemen amberli ateş kabına gösterilerek, ne şekilde kurutulduğunu birer birer tarif ve en-

derun ağaları eliyle misk ve amber ve çeşitli baharat-tan toplanmış ve padişah macunu denilen tatlıdan kahvecibaşı eliyle, kahveden evvel sadrazam ve şeyhülislâm ve diğer vezirlere ikram olunduğunu, anlatırdı.

Alemdarın halk arasında Arslanhane denilen Arzhane meydanına geldiğinde, âdet üzere tatlı ve kahve vermek için, kahvecibaşı o telâş arasında bulunamadığından ve sarayca eski âdetlerin muhafazasına çok dikkat edildiğinden, babası Tayyar Efendinin tatlı hokkasını bulup, kahve ile birlikte bu zatlara takdim eylediği, en küçük teferruatına kadar tarif ve beyan eder ve hele emanetler ziyaretinde ve hazinenin gezilmesinde pek etraflı bilgi ve tafsilât verirdi. Söyledikçe bir taraftan da gözleri yaşarırdı. Kendisi, saray eskilerinden olduğundan, ağalardan büyük saygı görür ve birçoğu gelip elini öperlerdi. Sultanların resmî günlerde giyindikleri alay elbiselerini sandıklardan çıkarıp, özel olarak yaptırılan camekânlar içinde, mankenlere giydirip, üzerlerine de yaftalar astırıp, teşhir ettirmesinden dolayı, Hazine Kethüdası Hasan Beyi de rahmetle anarım. (Bu Hasan Bey, Sultan Aziz'in saltanatının başlarında başmüsaheplik etmiş, sonraları vezir rütbesine kadar ulaşmış ve Bağdat, Selânik Valilikleri ile, Şûra-yı Devlet Mülkiye Dairesi üyeliğinde bulunmuş olan Hasan Refik Paşadır) İftar vaktinin yaklaştığında Hırka-i Saadet dairesine gelinip herkes kendi aleminde içi ve vicdanı ile başbaşa kalırdı. Ezan okunur, oruçlar zemzemle açılıp, akşam namazı kılınır; sonra Hazine Kethüdalığı dairesinde yemek yenirdi.

ENDERUN VE BEYAZIT KULESİNDE İFTAR

Doğrusu, gerek iftariyenin, gerek yemeklerin lezzetini söylemedikçe geçemeyeceğim. Enderun ağalarının her biri, bir çeşit tatlı kaynatmakta ve yemek pişirmede maharet sahibi idi. Hele meyvelerin mevsiminde çeşitli sübye, reçel, murabba, şekerleme vesaire gibi şeyler kaynatmak eski âdetleri icabındandı. Hattâ Enderun yumurtası ve sütlü Frenk arpası aşuresi ve kayınaklı meyve tatlısı, halk arasında meşhurdur. Elhasıl salatalarına varıncaya kadar içilecek ve yiyilecek şeylerin benzerine çok az rastlanır cinsden idi. Yatsı vakti yaklaşınca Enderun ağalarının en güzel seslileri gayet yüksek perdeden çifte ezan okumalarından ve büyük bir cemaat ile, ayin ve ilâhilerle Hırka-i Saadet dairesinde kılınacak teravihde o güzel sesli imam ve müezzin efendilerin okumaları insanda başka bir âlem yaratırdı.

Yangın kulesi iftarı, ramazanın yirmisinden sonraya bırakılırdı. Sebebi de yıldızlar ve minarelerde kandillerin seyrinin, ayın karanlık olduğu bir zamana rastlatılması içindi. Çünkü Adalar ve Marmara Denizi ile Üsküdar ve Boğaziçi ve Kadıköy, Fenerbahçe, Bakırköy, Yeşilköy taraflarının grup sırasında seyri ne kadar hoş giderse, İstanbul ve Üsküdar, Tophane taraflarının tepelere doğru ilerlemiş olan cami minarelerinin kandil ve mahyalarının, denizde vapur ve gemilerin fenerlerinin ışığı ile, gökte yıldızların ışıkları birbirine karışmış gibi gayet hoş bir görüntü meydana getirir.

O zamanlar, birçokları bu kule iftarına katılmayı arzu ettiklerinden, pek çok kişilerle eğlenceli alemler yapılırdı. Kararlaştırılan akşam için, lâzım gelenlere haber verilirdi. Ali ve Fuat ve Mısırlı Kâmil ve Fazıl Mustafa Paşalar gibi büyükler çağırılır ve şayet gelmezlerse, hisselerine düşen yemekleri göndermeleri bildirilirdi. Gerçi bu zatlardan hiçbiri davete gelmezler, fakat yemekleri de gönderirlerdi.

Kararlaştırılan günün akşamı, Beyazıt Camiinde toplanmış olanlar, yavaş yavaş kuleye çıkmakta ve bir taraftan da ayvazlar yemek kablalarını çıkarmakta bulunurlardı. Oruç haliyle çıkmak gerçi zahmetlice olurdu. Fakat çıktıktan sonra da, etrafın güzelliği, çekilen zahmeti insana unuttururdu.

O tarihlerde yaşı doksanı geçmiş, fakat vücudu dinç, sağlığı yerinde bir Memiş Ef. vardı. Bu zat Endurun'dan çirak olmuş ve halince hoş sohbet bir adam idi. Yıldız ilmine ve nazara çok inandığından, meselâ Sünbüle burcu iyi bir burçtur. Yağmur yağar, mavi gözlülerin daha çok nazarı değer diye daima sakınırdı. Her sene kule iftarına çıkıldıkça, Memiş Efendinin de birlikte bulunmasını, herkes arzu ettiğinden, rica ve ısrar ederler, mutlaka çıkarmaya kandırırlardı. Bir sene mavi gözlü olduğu için, Memiş Efendinin hiç sevmediği Tersane Tulumbacıbaşı Kaymakam Raşit Beyi de çağırılmışlar. Raşit Bey gelip de (Vay Memiş, bu sene de mi çıktın?) demesi üzerine, zavallı adam çok telâşlanmış, (Hayır, kendim çıkmadım. Kule ağaları beni ekmek zembili ile yukarıya çektiler) diye tevil etmeye, bir taraftan da bir şeyler okuyup üflemeğe başlaması görülecek şeydi. Ve soranlara böyle söylemesi-

ni herkese sıkı sıkı tembih etmiş ve o seneden sonra da korkusundan bir daha kule iftarı dâvetine gelmemiştir.

Yaz ramazanlarında vekil, vezir ve kibarlar, yalılarında bulduklarından, vezirler beşer, bâlâ'lar dörder, ulâ evveli üçer, ulâ sanisi ve mütemayizlerin ikişer çifte kayıklara binmeleri teşrifat usulünden olduğundan, velev mülkiyede de olsa, vekillik makamında bulunan vezirlerin maiyetlerinde bir yaver ve ikişer de çavuş bulunması yine teşrifat icabından idi (vekillere ait vapurun tahsisinden önce). Akşam üzeri takım takım kayıklar birbirini takip eder ve vezir kayıklarında tüfekli ve palaskalı çavuşlar kış üstünde, yaver de paşa ile ambarda otururdu. Kayıkta bulunan ağalardan biri efendisinin çubuğunu doldurup vermek, öteki de şemsiye tutmak ödeviyle mükelefter. Şemsiye renginin kırmızıdan başka olmak şarttı. Çünkü kırmızı şemsiye tutmak padişahlara mahsustu. Bir de sarayın veya vekillerden birinin yalısı önünden geçerken, şemsiyeyi kapamak saygı gereği idi. Kayıkçıların elbisesi bürümcektekilerden gömlek, beyaz şalvar ve beyaz çoraplardan ibaret iken, sonraları sırmalı kolsuz yelege gömlek üzerine giydirmek de âdet olmuştu.

Çok defa yolda top atıldığı için, ihtiyaten kayıkta iftarlık bulundurulur ve iftardan sonra kısa çubuklar yakılır, yalıya çıktıktan sonra, akşam namazı kılınarak, ondan sonra yemek yenirdi.

Ramazan gecelerinde yalı önleri ikişer üçer çifte misafir kayıkları ile dolardı... Yaz ramazanlarında Kâğıthane, İmrahor Köşkü, Küçüksu, Çubuklu gibi mesi-

relerde, takım takım iftarlar edilir, mektep gecelerinde ilâhilerle teravihler kılınırdı.

Abdülmecit ve Abdülaziz devirlerinde her sene kadir alayı Tophane'de Nusretiye Camiinde yapıldığından saat kulesi ve Talimhane Meydanı, karadan ve denizden padişahın geçeceği yollar kandil ve fenerlerle donanıp top, fişek ve çeşitli maytaplarla aydınlatılır ve bu donanmayı seyretmek için, Tophane Meydanı arabalarla dolar ve harem arabaları Talimhane Meydanına alınır, karşısındaki sıra dükkânların üzerlerindeki odalar kiralanarak baştan başa dolardı. Talimhaneye bakan evler, misafirleri alamayacak derecelerde olurdu. Eyüp ve hele Ayasofya Camileri sabaha kadar açık bulundurulup, şeyhler ve ilim adamları zikir ve tevhidle meşgul olurlardı. O koca Ayasofya Camii hınca hınç dolmuş bulunurdu. Kadir Gecesi, minareler baştan başa kandil ile donatılmak, o geceye mahsus saygı alâmetlerinden idi.

Kadir akşamları, çok kişi iftarı Ayasofya Camiinde etmeyi âdet etmişlerdi. Bunlardan biri de Mısırlı Fazıl Mustafa Paşa idi. Ahbabları ile beraber camide iftar eder ve şimdiki Adliye (933'de yandı, şimdi yerinde yeşil saha var) dairesinin üst kat odalarında yemek yenirdi.

Ben de birkaç defa bulundum. Mustafa Paşa dairesinin gerek ramazanlarda, gerek diğer günlerde yemekleri, diğer vekillerin dairelerinde çıkan yemeklerin hiçbirisine benzemez, çünkü, Türk aşçısı, Frenk aşçısı yemeklerinden başka, diğer deniz mahsullerinden, kilercibaşı birtakım yemekler daha hazırlardı. Yemek-

ler gayet lezzetli, kaplar büyük ve porsiyonlar çoktu. İftarlardan başka sahur yemekleri de, konuşulmaya değer. Dana, hindi ve av etlerinden yapılmış soğuk yemekler verildiğinden, birçok kişi sahur yemeğine de giderlerdi. Mustafa Paşa dairesinde usta, kalfa ve çırak olarak kırkbeş Türk aşçısı olduğu ve o nispette alafrağa ve kadın aşçıları bulunduğu ve hele Karanfil kalfanın haremde pişirdiği yemeklerin lezzeti, o zamanları bilenlerin malûmudur. Camilerde mukabele okuyan hafız efendilerin ekserisi kadir akşamları ikindi namazından sonra hatim dualarını indirmiş ve halkın birçoğu bayram tedarikiyle meşgul olduklarından gerek camilerde, gerek sergilerde, eski kalabalık kalmaz, arefe gününe kadar, oralara bir sessizlik çökerdi. Hele arefe günü sergicilerin sergilerini bozmakta oldukları görüldükçe, ve ayın görüldüğü gecelerde (Elvedâ ya şehri ramazan) ibareli ve köprü resimli mal-yalar, herkeste bir hüzün ve elem yaratırdı. Sadakalar, fitreler verilir. (Allah nicelerine yetişmek nasip eylesin) duaları, dudaktan dudaka gezerdi.

Eskiden beri bizde garip âdetlerden biri de, bayram tebriki meselesidir. Evet insan, hısım akrabasını, dostunu, âmirlerini ziyaret etmesi lâzımdır. Fakat büyükçe zatlardan tanıdığı ne kadar insan varsa, hepsinin evine gidilmesi şaşılacak şeydir. Gittikleri büyük zatlar gelenlerin çoğunu lâyıki ile tanımadıklarından, sormaya mecbur kaldıklarını bilirim. Birtakım teşrifat arasında kof ve boş lâflar ile saygılarını sunma ödevini yapıyor gibi görünüyorlardı. Bu eski âdetler uğruna birçok da masraftan çıkarlar. Kapı kapı dolaşırlar. «Ne yaparsın, gitmesen olmaz; âdet yerini bul-

sun» derler. Gittikleri yerlerde, bu kalabalıktan bezmiş olanların çoğu, bayram tatillerinde, eğer mevsim icabı konakta iseler, yalılara, yalıda iseler, konaklara savuşurardı.

O büyüklerden birtakımı da el ve etek öptürmekten hoşlandıkları için, böyle resmî günlerde evlerinde bulunmayı tercih ederlerdi. Artık odalar, salonlar dolar dolar boşalır. Sürü sürü ziyaretçilerin birtakımı evsahibinin yanına kabul edilir; diğer takım çıkar, bir kısmı da odalarda kabul edilmelerini bekleyerek, vakit geçirirler. Bu ziyaretçiler arasında, evsahibinin memur olduğu daire ile ilgili olan halk, iş sahipleri, iç ağalarından çok saygı görürler, karşılığında da hatırı sayılır bahşişler alırlardı.

İstanbul Eğlenceleri

Geçmiş zamanlarda yaptığımız harplerin mağlûbiyetlerinden doğan üzüntüler, Kırım Muharebesinde İngiltere ve Fransa ile yaptığımız ittifak sonunda kazandığımız galibiyetle gerek halk ve gerek hükümet erkânı, huzur ve sükûna kavuştu. Batı mimarisi örnek alınarak yalılar, köşkler, konaklar yapıldı ve bu binaların içi de, batı stiline uygun döşendi. Alafranga sofralar, sazlı sözlü pek parlak ziyafetlere heves edildi. Vaktiyle yapılan helva sohbetlerine karşı (1) Galata ve

(1) *Helva sohbetleri İstanbul'un kış eğlencelerinden biri idi. Bu eğlenceler, bilhassa İbrahim Paşa devrinde en tatlı toplantılardan oluyordu. Şairin şu: Nevbaharın gerçi seyri gülşeni sahrası var Faslı sermânın velakin sohbeti helvası var beyti, kış geceleri sohbetinin bahar eğlencelerini aratmadığını ne güzel anlatıyor. Bu sohbetler İbrahim Paşa'nın Şehzadebaşı'ndaki Konağında, damadı Mustafa Paşa'nın Demirkapı'da, diğer damadı Sadaret Kethüdası Mehmet Paşa'nın Cağaloğlundaki konaklarında yapılırdı. Helva sohbetlerinde çok defa Padişah Üçüncü Ahmet de bulunurdu.*

Beyoğlu'nda alafranga eğlenceler tertip edilmeye başlandı. 1856 ve 1857 yıllarında Nişantaşı'nda iki defa padişah çocuklarının zifaf ve sünnet düğünleri tertip edildi ki, her ikisi (1) de son derece şatafatlı idi. Bunları gören halk da, aynı ölçüde sefahata özendi, o kadar ki, yeniden bir Lâle Devri hayatı başladı.

SÜNNET DÜĞÜNÜ NASIL OLMUŞTU?

(Bu düğün, İstanbul'da görülmemiş bir düğündü. O kadar ki, yapılan masraf, devlet bütçesini sarımsı. Bu bakımdan, Ali Rıza Bey'in birkaç satırla kaydetildiği düğünü, Mustafa Ragıp Esatlı'nın (Bir Devrin Tarihini Konaklardan Dinleyelim) başlıklı yazı serisinden —Son Posta 8 Mayıs 1944— aynen naklediyoruz.)

«Hünkârın iki büyük oğlu Murad (Beşinci Sultan Murad) ve Abdülhamid (İkinci Sultan Abdülhamid) Efendiler, delikanlı yaşta ve daha evvel sünnet olduklarından bu «suru hümayun» Şehzade Mehmet Reşat (Beşinci Sultan Mehmet), Kemalettin (2) ve Süleyman

(1) 1856 tarihinde yapılan düğün Şehzade Reşat, Burhanneddin ve Kemaleddin Efendilerin sünnet düğünü idi. 1857 yılında Sultan Mecidin kızı Cemile Sultanın Fethi Paşazade Cemalleddin Paşa'ya, gene Abdülmecidin diğer kızı Münire Sultanın Mısır Valisi İbrahim Paşa ile evlendirilmeleri düğünü idi. Birinci düğün oniki gün, ikincisi onbeş gün sürmüştü.

(2) Kemaleddin Efendi, 1908 meşrutiyetinden evvel vefat etmiştir. Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın 29 Mayıs 1329 (1913) de katli münasebetiyle idam edilen eski sadrâzamlardan Tunuslu Hayrettin Paşa Zade Damad Salih Paşa'nın zevcesi Münire Sultanın babasıdır.

(1) Efendilerin sünnet olmaları şerefine tertip edilmişti: (1274 — 1858).

ŞEHZADELERİN SÜNNET DÜĞÜNÜ

1277 Recebinde dünyaya gelen padişahın son oğlu Mehmed Vahidettin Efendi (Altıncı Mehmed) o tarihte henüz doğmamıştı.

Sünnet düğünü için münasip görülen saha, o vakitler (Sakızağacı) denilen Teşvikiye Camiinin etrafındaki arazi ile İhlamurun Nişantaşı tarafındaki sırtlarını teşkil ederek bugün (Topağacı) adını taşıyan düzlükten ibaretti. Sultan Mecid düğününün tam bir şaşaa içinde yapılmasını emrettiği için bu geniş sahaya —bir karış toprak kalmamak şartıyla— binlerce İran, İzmir halısı serilmişti. Sarayda bulunan eski tarihî çadırlardan başka düğün münasebetiyle bilhassa yaptırılan gayet süslü çadırlar kurulmuştu. Çok pahalı ve kıymetli kumaşlardan yapılan ve göz alıcı bir güzellikteki yüzlerce çadırın bir araya gelmesi, renkli bir ordugâh tesirini veriyordu. Düğünde geceleri yapılacak eğlenceler ve verilecek ziyafetler için rengârenk avizeler içinde onbinlerce mumun ışığı, gündüz aydınlığını verecek kadar kuvvetli idi. Bu münasebetle, düğünün devam ettiği müddetçe, bütün şehir de baştan başa donanmıştı.

(1) Süleyman Efendi, Geçen Umumi Harbin başkumandan vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın refikası Naciye Sultanın babasıdır. Meşrutiyetin ilânından sonra ölmüştür.

Çoğu payitaht halkından olmak üzere memleketin her tarafından getirtiken onbin çocuk da, şehzadelerle beraber sünnet edilmişti. Bu çocukların fakir tabakalara mensup olmalarına dikkat edilmekle beraber arada saray mensuplarının ve devlet memurlarının da çocukları vardı. Kurulan çadırlardan bir kısmı sünnetli çocukların yataklarına, üst tarafı da davetlilerin ziyafet sofarlariyle istirahatlerine tahsis edilmişti. Çadırların kapladığı sahanın dışında da binlerce insanın hep birden oturabileceği uzunlukta sofralar hazırlanmıştı. Sünnet olacak şehzadelerin çadırı, düğün yerinin tam ortasında, padişaha, vükelâ ve sefirlere mahsus çadırların bulunduğu kısmı işgal ediyordu. Şehzadelerin elbisesi, kürklü kışmır kumaşlardan yapılmış, başlarında hazinenin en kıymetli elmas, zümrüd, yakut ve incilerinden yapılmış sorguçlu takkeler vardı.

HER SÜNNETLİ ÇOCUĞA BEŞER ALTIN HEDİYE EDİLMİŞTİ

Şehzadelerin şerefine sünnet edilen on bin çocuktan her biri iç çamaşırından kundura ve elbisesine kadar baştan başa giydirilmiş, bunlara düğün hediyesi olarak Padişah tarafından beşer altın ihsan edilmişti. Düğüne devrin bütün vükelâsı, vezirleri, devlet ricali, memurlar sureti mahsusada davet edilmişlerdi. Davetliler, rütbe ve memuriyet derecelerine göre ayrı ayrı günlerde düğüne iştirak etmişlerdi. Düğün sahasında müslüman kadınları bulunmadığından vükelâ ve ileri gelen devlet adamlarının refikaları da ayrıca Dolma-

bahçe Sarayında, «Haremi hümayun» daki ziyafetlerde bulunmuşlardı. Kadın davetliler, başta olmak üzere, sünnet edilen şehzadelerin anneleri tarafından karşılanarak ikram edilmişlerdi.

Padişah İstanbul'daki yabancı devletlerin bütün elçileriyle kadınlı, erkekli bütün maiyetlerini, ecnebi devletleri tebaalarının ileri gelenlerini, patriklerle İstanbul hahambaşısını, ruhanî reisleri ve içtimaî mevkii olan gayrimüslimleri, zevceleriyle beraber, davet etmişti. Muteber davetlilerin getirdikleri çok kıymetli, yüksek fiyatlı nadide hediyeler şehzadelere ikram edilmiş ikinci derecedeki davetlilerin hediyeleri de diğer sünnetli çocuklara dağıtılmıştı. Bu suretle padişah tarafından ihsan edilen beşer altından başka altın murassa saat ve emsali hediyelere konan diğer sünnetli çocuklar da vardı.

Düğünde çocukları ve davetlileri eğlendirmek için mevcut bütün vasıtalarından istifade edilmişti. Sahanın ortasında ecnebî bir canbaz kumpanyası, İstanbul halkının o zamana kadar görmediği marifetlerle umumî alâkayı çekiyordu. Ayrıca paytahtın orta oyun, Karagöz ve hokkabaz heyetleri de birer birer hünelerini gösteriyorlardı. Bundan başka Sultan Mecidin Dolmabahçede yaptırdığı yeni tiyatro için Viyana'dan getirilen bir trup, burada temsiller vermiş, halka Avrupa tarzındaki tiyatroyu tanıttırmıştı. «Nişantaşı Suru Hümayunu» on iki gün geceli gündüzlü devam etmişti. Düğünün gayet parlak olmasına bilhassa dikkat edildiğinden, hiç fasıla verilmeksizin, bütün düğün müddetince yapılan şenlikler, eğlenceler ve verilen ziyafetler (Binbir gece masalları) nı andıran şaşaa ve tanta-

na içinde geçmişti. Sarayın ve hükümetin resmî davetlilerden başka hemen bütün payitaht halkı akın akın gelmiş, göz kamaştırıcı eğlence ve şenliklere iştirâk etmişlerdi. Bunula beraber düğüne davetsiz olarak gelenler de yemeksiz, ikramsız bırakılmamışlardı. Davetliler için kurulan sofralara saraydaki (Matbahı âmire) de yapılan en nefis yemekler yetiştirildiği gibi halka verilecek yemek için de İhlamur'da matbah çadırları kurulmuş, yüzlerce yemek kazanı kaynatılmıştı. Yemekler, tatlısiyle, böreğiyle pek çeşitli olarak hazırlanmıştı. Bütün bu yemekleri hazırlamak için bin ikiyüz aşçı ve yamağı çalıştırılmış, İstanbul'daki aşçılar yetmediği için civar vilâyetlerden yemek pişirmesini bilen kimseler getirilmişti. Oniki gün içinde, yarım milyon kişiden fazla insanın yemek yediği tahmin ediliyordu.

Padişahın bu görülmemiş cömert ihsanı, yalnız Nişantaşı'ndaki düğün sahasına münhasır değildi. Başta payitaht olduğu halde imparatorluğun en uzak bucağındaki askere de bu münasebetle ziyafetler verilmişti.

DÜĞÜN MALİ ÇÖKÜNTÜLER YAPMIŞTI

Maamafih bu kadar dehdebeli yapılan bu düğün, devletin âdeta malî yıkımına vesile olmuştu. Nitekim o tarihteki hâdiseleri hikâye eden vak'anüvis Lütfi Efendi bakınız ne diyor:

«Senei sabıkada icra edilen Suru hümayunlar ile hususatı saâreden dolayı teraküm eden borçlardan

başka dairei hümayun halkının bir müddetenberi itlyad etmiş oldukları israfat ve yolsuz mübayaat, tediyesi müteassir birçok düyunu İntaç etmişti. Düyunu mezkûr merhun ve emanet olarak bir takım müraselât ile deyn senedatının çoğu ecnebi tüccar ve bankerlerin kasalarına geçmişti.»

Lûtfi Tarihi israfın önünü almak üzere sonradan devletçe alınan tedbirleri de hikâye etmektedir.

İşte Osmanlı tarihinde pek az benzerine tesadüf edilen bu düğün yüzündendir ki, halk —belki de, şehrin fetihindenberi pek az ziyaretçiye tesadüf edilen— buralarını tanımağa başlamış ve bu tarihten sonradır ki, (Nişantaşı) adını taşıyan bir semtin şehrin güzel, havadar tepeleri üstünde bulunduğunu görmüştü.»

(Mustafa Ragıp Esatlı'nın yazısı burada bitmektedir ve Balıkhane Nazırının yazısına devam etmekteyiz.)

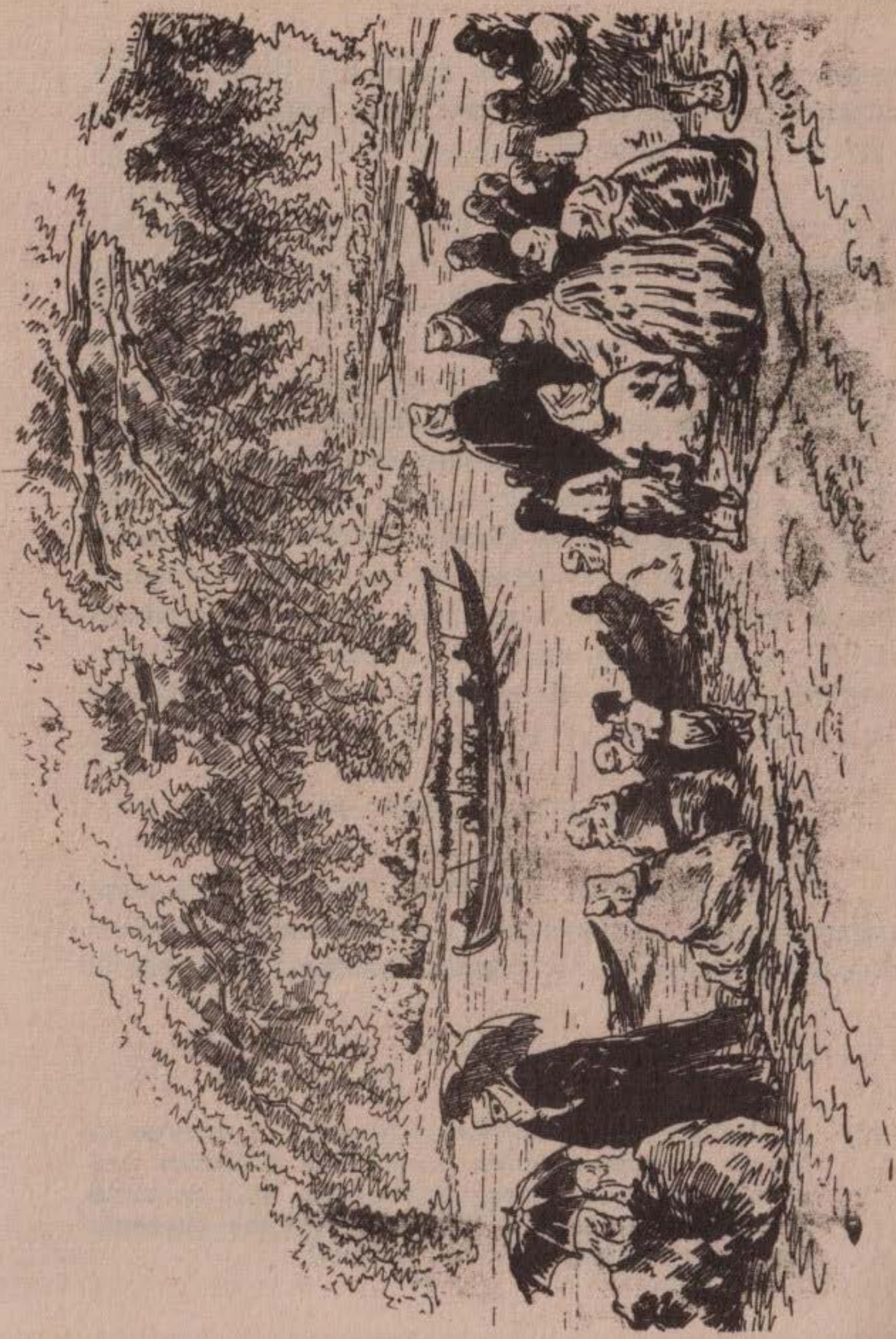
Saadabad kasrile teferruatı 1730 tarihinde Patrona vakasında tahrip edilmiş ve yıllarca harabe halinde kalmıştır. 1871 tarihinde Üçüncü Selim bu binaları yeniden inşa ettirmiş ve bahar mevsimlerini burada geçirmeye başlamıştır. Sultan Mahmut 1828 tarihinde çağlıyanları ve kasırları tamir ettirmiş bunlara ilaveten çadır köskü yeniden inşa edilmiştir. Mescit ve Abdülazizin sünnet düğünleri 1835 tarihinde burada yapılmıştır. Saray mensupları İlbaharları Saadabadda geçirmeyi adet haline getirmişlerdi. Bir gün harem halkı çağlayanlarda eğlenirken bir cüce ile bir cariye derede boğulduğundan Sultan Mahmut bu âdeti kaldırmıştır.

Silâhtar Ağa yakınında halâ temelleri bulunan saray ile çiftlik İkinci Mahmut'un kızlarından Mehmet Ali Paşa'nın eşi Adile Sultana aitti. Sultan her sene baharı bu sarayda geçirirdi. Kâğıthane yokuşunun hemen alt başında bulunan ve Atiye Sultana ait olan köşk ve çiftlik Sultanın ölümünden sonra Şehzade Hamit sık sık bu köşke gelir, çiftlik hayatı yaşamaktan zevk alırdı. Tahta çıktıktan sonra çiftlikte geçirdiği güzel günleri Şeyhüslâm Esat Efendiye anlatmış. İşte eskiden zengin ve fakir herkes kâğıthane civarını çok sever gezmek ve eğlenmek için oraya giderdi. Hasköy ve Ayvansaray sahillerinden itibaren Kâğıthane'ye kadar olan sahillerde yükselen saraylar, köşkler ve lâle bahçeleri gözler önüne bir hayâl alemi sererdi. Haliç'in o zamanki manzarası hayal edilerek şimdiki harap durumuna bakılacak olursa üzülmemek kabil değildir.

HALIÇ MESİRELERİ

İstanbul halkı bilhassa İlkbaharda kır eğlencelerine pek ziyade düşkündü. Kıştan bıkan İstanbul'lular, İlkbaharın başladığı Nevruz (1) gününü evde ve kahvelerde geçirmeyi büyük bir kayıp sayarlar, her fırsatta kırlara ve çayirlara koşarlardı. İlkbahar gelince açık havalarda Eyüp'e giderlerdi. Kadınlar türbe bah-

(1) Eskiden Nevruz günü (22 Mart) Yeniçeri Ağası Vükelaya ziyafet verirdi. Baharattan şekerli macun yapıp yenmesi âdet idi. (N.A.B.)

Kâğıthane'de kadınlar ayrı kısımda oturur, kendi aralarında eğlenirlerdi. O günlerin Kâğıthanesinden bir görünüş

çesinde, erkekler kebabçı ve kaymakçı dükkânlarında toplanır yemeklerini yedikten sonra eğlencelere başlarlardı. Gene kadınlar salıncak sallanır, birbirini gıdıklar ve kulaklarına bir şeyler söyleyerek gülmekten katılırlardı. Erkekler Cuma namazından sonra bostan iskelesinde sıra kahvelerde oturup dağların zümrüt gibi yeşilliğini, çiçekleri ve derenin güzel manzarasını seyretmelerine dalarlardı. Eyüp'ün üst tarafında, Rami çiftliği arkasındaki küçük köyde işçiler ocağı dairesi vardı. Bu bina bugün dahi mevcuttur. Vaktiyle bu işçiler saraya lâzım olan koyunları otlatır ve muhafaza ederlerdi. Bu ocak işçileri kendilerine mahsus büyük püsküllü fes giyerlerdi ve kırk kişiden ibaretti. Bunların pişirdiği döner ve kuyu kebabları pek meşhur ve gayet lezetli olduğu için bu yemekleri sevenler ta uzaklardan at ve arabalarla gelirlerdi. Kebabları nefis koyun yoğurdu ile kırların ve çayırların güzel manzarasına baka baka yerlerdi.

ATLARIN ÇAYIRA ÇIKMASI ADETLERİ

İlkbaharda saraya ait atların Kâğıthane çayırma çıkarıldığı gün Arpa Emîni (1) tarafından İmrahor Köşkünde padişaha bir ziyafet verilmesi adet haline

(1) *Arpa Emîni, saray ahırlarına lüzumlu ot ve arpa ile hayvan levazımını temin eden: Arpa Emîninin maiyetinde 200 kadar arpacı bulunurdu. Sulh zamanlarında sarayda oturur, harplerde cephede hayvanların yiyeceğini temin ederdi. (N.A.B.)*

gelmişti. Köşkün civarında İmrahor ağa (1) ve onun emrindeki vazifeliler için çadırlar kurulurdu. Bu ziyafete vezirler de davet edilirdi. Çayıra getirilen hayvanlar misafirler tarafından seyir edilirdi. Bir de çayır mevsiminin sonunda zamanın büyükleri ve kibarları İmrahor Ağaya misafir giderler ve orada tertip olunan ziyafetlerde köçekler oynar, geceleri meşalelerin ışığında türlü eğlenceler yapılırdı.

Padişah, saray mensubları ve devlet büyüklerinin hayvanları için Kâğıthane, Alibeyköyü, Veli Efendi ve Çırpıcı çayırları, Büyük ve Küçük Çekmece göllerinden Kestane köy sahiline kadar uzanan bölgeler ile Boğaz içinde, Büyükdere Beykoz çayırı, Sultaniye, Çubuklu, Kadıköy'de, Uzun çayır, Yoğurtçu çayırları ayrılmıştı. Ötedenberi bu çayırlardan vekillerin, vezirlerin hayvanları da faydalanırdı. Çayır mevsimi gelince bu gibi kimselerin hayvanları için ayrılmış olan yerlerin hududunu gösteren mühürlü müsaade tezkereleri saraydan ilgili olanlara gönderilirdi. Çayıra çıkılırken hayvanların alınına çiçekli otlarla süslenmiş oymalı sorguçlar konurdu. Dairenin İmrahor Ağası ve diğer Ağalar başta olmak üzere her hayvanı bir kişi tutar, yürüyüş başlardı. Teşkil edilen alaylar yolda gayda'lar çalıp hora teperek ilerler, çayır yerine gelirlerdi. Çayırdaki Amirler ve seyisler için çadırlar kurulur, geceleri meşaleler yakılır, 40 gün müddetle eğlenceler tertip edilirdi.

(1) İmrahor, Padişah ahırının en büyük amiri.. Çayır ve koruların mesul nazırı idi. (N.A.B.)

ELYÜP OYUNCAKÇILARI

Eyüp, kebab ve kaymağı gibi vaktiyle Oyuncakçıları ile de şöhret yapmıştı. Vapur iskelesinden Büyük Cami caddesine sapılınca türbe bahçesine kadar sıra sıra dükkânların hepsi oyuncakçı idi. Bu dükkânlarda satılan oyuncaklar şunlardı: Kırmızı tüylü koyun, kuzu, ağaç parçalarının içi oyulmak suretiyle vücade getirilmiş ve üzerlerine al ve yeşil boya sürülmüş sandallar, padişah kayıkları, boyalı aynalar, beşikler fııldaklar, iki üç şerefeli camisiz minareler, tahta kılıçlar, kamaş tüfekler, davullar, tefler, düdüklü fııldaklar, çekirgeler, hacı yatmazlar, toprak tístiler bardaklar gibi şeylerdi.

Bu oyuncakçılar daima aynı oyuncakları yaptıklarından ve hiç bir yenilik getiremediklerinden Avrupa'dan gelen oyuncaklar yanında pek basit oldukları ve alıcı bulamadıklarından dükkânlarını kapamak zorunda kalmışlardır.

KOÇU ARABALARI

Kadınların erkekler gibi hayvana binmeleri yasaklanmış olduğundan kadınlar ötedenberi arabaya binerlerdi. Harem-i Hümayun, Vezirlerin ve Devletin ileri gelenlerinin eşleri, büyük dört tekerlekli, yüksekçe, etrafı tahtadan yapılmış ve üzeri eğri tabir olunan birçok çenber ile çevrili pencereleri kafesli, yaysız Koçu ismi verilen arabalara binerlerdi. Koçu'ların içi kadiife ve diğer kıymetli kumaşlarla döşenirdi. Arabanın dört bir yanındaki tahtalar dıştan boyanır, oymalı yal-

dızlı çiçek resimleriyle süslenirdi. Binmek ve inmek için küçük merdivenleri vardı. Bilahare yaylı arabalar çıktığından Koçu'lar kullanılmaz oldu. Koçu'lardan sonra imalâtına başlanılan yaylı arabalar, Hento, Talika (kâtip odası) gibi çeşitli isimler almışlardır. Şekilleri muhtelifti. Kupa, Lando, isinindeki arabalar daha sonraları şöhret bulmuştur. Kadınlarımızın körüklü faytona binmeleri yakın zamanda başlamıştır. Hattâ erkekler bile faytonun körüğünü aşağı indirip açıkta oturmayı hafiflik kabul ederlerdi.

YÜKSEK RÜTBELİLERİN ARABALARA BİNMELERİ

Eskiden İstanbul'da yüksek makamları işgal eden memurlar mutlaka ata binerlerdi (1) yüksek rütbeli Devlet memurlarının ata binmeleri bir kanun ve protokol'la tayin edilmişti. Devlet memurlarından ata binmek hakkını kanunen haiz olmayanlar zaruret halinde bile memuriyete yaya gidip gelme mecburiyetinde imişler.. Divan-ı Hümayun kalemi amirlerinden Hakani Mehmet Bey Hilye isimindeki (2) eserini 1598 ta-

(1) *Sultan İbrahim, bazen Koçu'ya ve bazen de Tahtırevana binerek şehirde gezerdi. Eski padişahların da Koçu'ya bindikleri görülmüş ise de resmî günlerde, hele alaylarda ve selâmlık günlerinde mutlaka hayvana binerlerdi. Sultan Aziz'in son yıllarına kadar bayram, mevlit alaylarında devlet büyükleri, padişah ile birlikte hayvana binerek yürürlerdi.*

(2) *Bu Hakani Mehmet Bey, Peygamberimizin Şemâli Şerifini nazım olarak kaleme almıştır. Manzumenin adı Hilye'dir. Halk ağzında —Hilye-i Hakani— denir.*

rihinde ikmal edip padişaha takdim etmiş eser çok beğenilmiş mükâfata lâyık görülerek ne gibi bir dileği olduğu sorulduğunda şu cevabı vermiş: «İhtiyarım, evim Edirnekapısı civarındadır, memuriyetime hayvanla gidip gelmeme müsaade buyrulmasını istirham ederim» demiş. Dileği incelenmiş, isteğinin kanuna uygun olmadığı neticesine varılmış, fakat Bab-ı Âli civarında kendisine Devletçe bir ev satın alınıp armağan edilmiştir. İstanbul şehri içinde Hıristiyanların da Müslümanlar gibi ata binmeleri yasaklanmıştı. Yalnız yabancı devletlerin sefaret ve konsolosluk memurlarının hayvana binmelerine müsaade edilmiştir. Ahali-den ihtiyar ve hasta olan Müslümanların merkebe binmelerine müsaade olunurdu. Halil Paşa'nın Seraskerliği zamanında dışçı Mikâil isimdeki Hıristiyana, ihtiyar ve alil olmasından dolayı aşağıda yazılı izin tezkeresi verilmiştir.

Dişçi Mikâil nam zimmi (1) alil ve ihtiyar olup yürüyemediğinden merkep suvar olmasını bilistida ruhsat verilmiş olmakla, merkum bundan böyle reaya (2) mahsus takım ile merkebe bindiği halde asker-i nizamiye zabitanı ve karakol memurları tarafından mümanaat olunmamak ve icabı halinde ibraz kı-

(1) *Zimmi, Hristiyan olup Osmanlı tabiiyetini kabul eden kimse.. Bunlar dinlerinde ticaretlerinde serbest idiler, fakat vergi öderlerdi. 1855 tarihinde Islahat Fermanı ile vergi askerlik bedeline çevrilmiş, 1908 Meşrutiyetinden sonra bu gibiler de askere alındığından bedel de kaldırılmıştır. (N.A.B.)*

(2) *Reaya, Osmanlı tebaasından müstahsil köylü. (N.A.B.)*

lınmak için canib-i Seraskerimizden işbu tezkere merkuma ita kılındı.

Mühür ve İmza

KADINLARIMIZIN ESKİ KIYAFETLERİ

Vaktiyle kadınlarımız ferace ve yaşmak giyerlerdi. Elbiseleri kışın çuha yazın ipekli ince kumaştan ve içleri de sandal denilen bir nevi beyaz atlastan yapılırdı. Ayaklarına sarı sahtiyan'dan papuş giyerlerdi. (Bu papuşlar ökçesiz, altı düz ve koncu olan ön tarafı daha uzun bir nevi mest olup Mercan terliklerine benzerdi) sonraları feraceleri, Merinos, Lahurdaki, Şalaki, Atlas ve bunlara benzer kumaşlardan yapılmaya başlandı. Papuş'ların içine işlemeli astarlar kondu. Bunları ince beyaz çoraplarla giymeye başladılar. Yaşmaklar için daha ince tülbentler kullanıldı. Hattâ (Gençliğim var isterim! elbette bir al ferace ince yaşmak eldiven) şarkısı da o zamalar çıkmıştı. Kadınlarımız yaşmakları, yüzü örtmekten ziyade bir süs olarak kullanırlardı. O, ince yaşmakları yüzlerinin güzelliğini gizlemezdi. O renk renk feraceler ne hoş görünürdü.

Bir zamanlar düğünlerde giyilen içi dışı sırma işlemeli (şıp şıp) namıyla bir takım terlikler moda olmuştu. Hattâ gelinler için hususi olarak yaptırılan şıp şıpların yüzlerine işlenmiş olan sırmaların arasına, baş ve gerdana konan inci, yakut, zümrüt, pırlanta gibi kıymetli mücevherat da yerleştirilirdi.

Kadınlar Mesire yerine nasıl giderlerdi

Hıristiyan kadınlar sokağa çıktıklarında yaşmak yerine ince tülbentten baş örtüsü örterlerdi. Ayaklarına Ermeniler kırmızı, Rumlar siyah, Museviler mavi terlik giyerlerdi.

16 ncı asırda İstanbul kadınlarının uzun ferace giyip başlarına tülbent sarıp, yüzlerine kıl peçe taktıkları ve Selâmiye isminde bir entari giydikleri Ahmet Rasim Beyin Osmanlı Tarihinde yazılıdır.

1144 tarihinde Birinci Sultan Mahmut zamanında kadınların pek çoğu başlarına fes veya başlık giyerler ve bunların üzerine nakışlı yazma yemeniler bağlardı. Yakaları atlas ve etekleri küçük Necef taşları ile süslü yün ve çuhadan feraceler giyerlerdi. Sultan Mahmut bu kıyafetleri uygun bulmayıp yasaklamıştır. 1831 tarihinde III'ncü Osman zamanında kadınların şal ve elvan ferace giymeleri emir edilmiştir. Kadınlarımızın vakit vakit kıyafet ve tuvaletleriyle meşgul olmak âdeti yerinde bir müdahale olmamakla beraber şeriat hükümlerinin uygulanması hükümete ait oldu-

ğundan bu yola gidilmiştir. Ebüzziya Tefvik Bey Tasvir-i Efkâr Gazetesinde şöyle yazmıştı: (Bugünkü hanımlarımızın tuvaletlerini Avrupa'lı kadınlarınkine benzetmek, yeldirne yerine manto giymek, saçlarını Avrupa modasına uydurmak, ufacık adımlar atmak suretiyle yürümeğe kalkışmaları hoş görünmüyor. Çünkü her milletin kadınlarının kendine mahsus bir yürüyüşü olduğu gibi, evvelce de İslâm kadınlarının kendine mahsus güzel bir yürüyüşleri vardı. O ağır ağır salına salına ne kadar hoş bir yürüyüşü) diye fikirlerini açıklamıştı.

KADINLAR MESİRE YERLERİNE NASIL GİDERLERDİ?

Kadınlar kır gezintileri sırasında lüzumlu olan bir çok eşyayı beraberlerinde götürürlerdi. Bir ailenin hususi kayığı olmasa da zarif ve değerli kumaştan bir kayık takımı, al renkli ehram, gümüş ve armudî seyir aynası, gümüş su tası ve sürahisi, iki gözlü Venedik sepeti, sefer tası, sofrta takımı bulunurdu. Kayık döşemeleri, üç parmak kalınlığında kenarları çifte fitilli bir tane pamuk şilte ve yine çifte fitilli üç tane yastıktan ibaretti. Gezme yerine denizden gıdıldığı zaman kayığın kış üstüne al ehram serilir ehramın saçakları deniz sularına temas edercesine kayığı iki tarafına salıverilirdi.

HAFTA TATİLLERİ

Başlangıçta Osmanlı Devleti ve İslâm ahali haftanın belirli günü tatil yapmazdı. Tatil ve dinlenme için

böyle bir gün ayrılmamıştı. Fakat gayri Müslimlerin haftanın bir gününü dinlenme ve ibadet günü olarak seçtiklerini gören ve bunun lüzumuna inanan Müslümanlar da haftanın yalnız Perşembe gününü tatil günü olarak ilân ettiler. Bu Perşembe günü tatilleri tanzimata kadar devam etti. 1241-1822 tarihinden sonra resmî daireler ve Müslümanlar için Cuma gününün tatil günü olmasına karar verildi.

Cami ve Medreselerimizde çok eskiden beri uygulanan ve haftanın Salı ve Cuma günlerinde iki defa yapılan tatillerin, hangi tarihte ve kimler tarafından kabul edilerek yürürlüğe konduğu malûm değildir. 1825 tarihinden sonra Cuma tatillerinde İstanbul halkı kendilerine göre eğlenceler, ziyaretler ve toplantılar yapmaya başladı.

KÂĞITHANE ÂLEMLERİ

Kâğıthane deresinin içeriye doğru kısmının iki tarafındaki sahil rıhtımları Fuat Paşa Sadriazam olduğu zaman yapılırdı. Paşa Kâğıthanenin pek değerli ve imara lâayık bir yer olduğundan bahs eder, en güzel yerlerden biri de Kâğıthane köprüsünün ortasından çağlayanlara doğru bakılan yerdir, derdi. İlbaharda su ile tamamen dolan dere yatağından akan suların çağlayanlardan beyaz köpükler saçarak mermerler üzerinden akıp gidişi ve yeşil çayırlar arasında beyaz, pembe, sarı mor renkli çiçeklerin rüzgârla bir o yana bir bu yana sallanması kalblere tazelik ve ferahlık verirdi. Kâğıthane'nin en hareketli, en parlak zamanı İlk-

bahar mevsiminin Cuma günleri idi. Pazar günü gidenlerin çoğu Hıristiyandı.

Kâğıthane'ye karadan ve denizden gidenlerin çoğu Eyüp yolunu tercih ederlerdi. Eğlencesi de denizden gidilmesinde idi. Kâğıthane sefasına meraklı olanlar gayet hafif ve narin kayıklar yaptırırlar, ikişer veya üçer çifte olan bu kayıkların yollu ve zarif olmasına itina ederlerdi. Hususi kayığı olmayanlar birkaç gün evvelinden bazı iskelelerden Cuma günü için kayıklar kiralarlar, bilhassa gençler süslü ve narin sandallarda kürek çekmeye özenirlerdi. Gezme günleri gönüller ferah, kasavetten uzak, rahat ve huzur içinde olurdu. Cuma günleri herkes erkenden hazırlığını görür, karadan gidecekler araba ve hayvanlarına, denizden gidecekler de kayıklarına binerek Kâğıthane'nin yolunu tutarlardı. Tabanlarına güvenenler yaya olarak giderler, çalgıcı, satıcı, dilenciler daha evvel davranıp müşterilerini orada beklerlerdi.

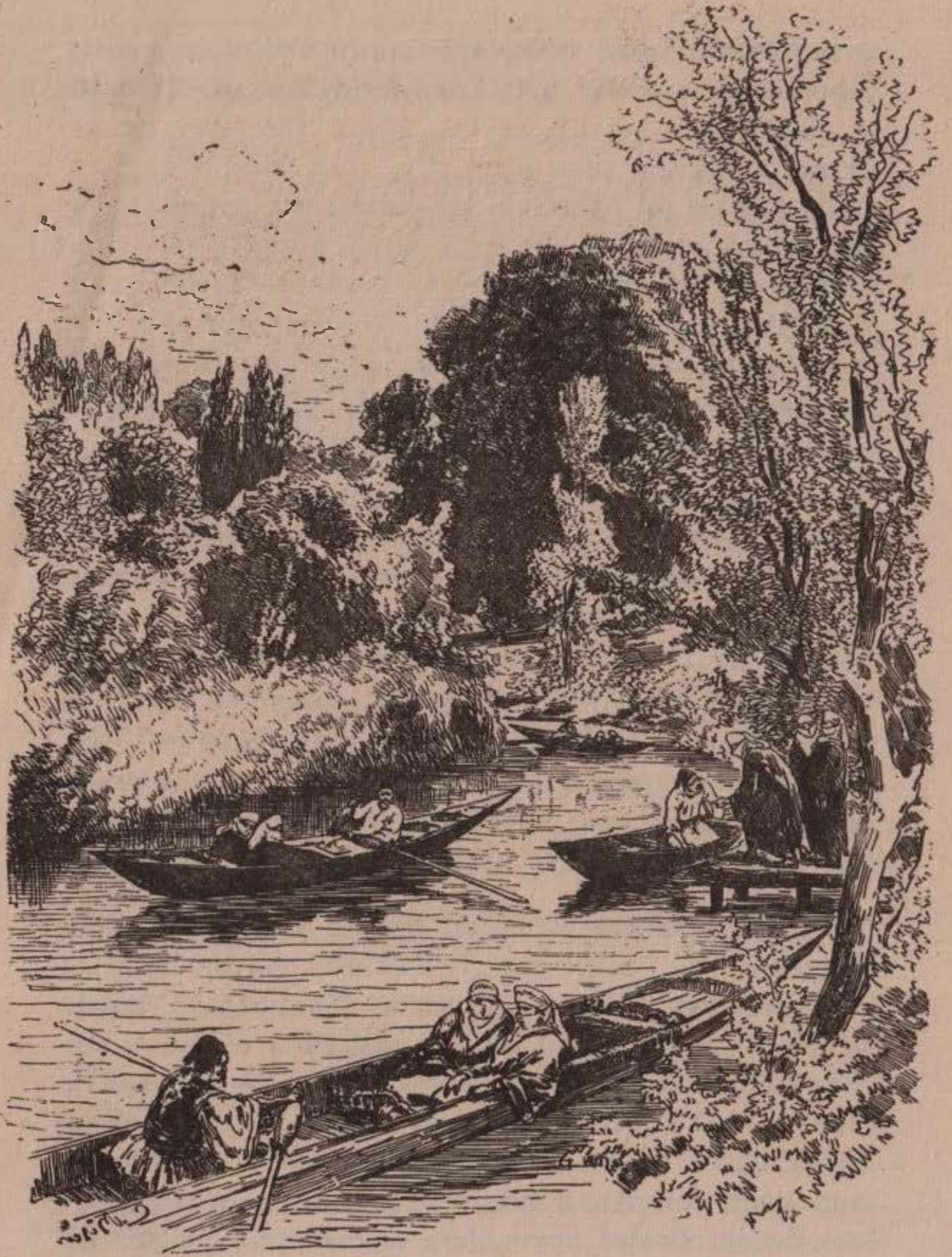
Kâğıthane'nin birinci köprüsünden itibaren içeriye doğru sahilin bir tarafı kadınlara, diğer tarafı erkeklere ve iç kısmındaki top ağaçların altı da arabalı-lara mahsus idi. Bu bölgelerde herkes beğendiği yere yerleşir, gezer, yürür zevkine bakardı. Artık çayırlar, bayırlar baştan başa insanlarla dolar, derenin iki sahili de kayıklarla kapandığından yanaşmak mümkün olmaz, kayıkları olduğu yerden kımıldatmak pek müşkül olurdu.

Gezmeye gelenlerin çoğu yemeklerini bir gün evvelinden hazırlardı. Kuzu söğüşü, zeytinyağlı yaprak dolması, sütlü irmik helvası gibi soğuk yemeklerini

tencerelerde, sefer taslarında getirirlerdi. Zenginlerin yemeklerini uşaklar ayrı kayıklarla taşır. Orta halliler bindikleri kayıkların kış altına yerleştirerek getirirlerdi. İkişer veya üçer çifte olan zengin kayıklarında sağ ve sol itibariyle iki hanım yan yana, bir cariye de karşılarında, kış üstü denen küpeşteye, bir harem ağası veya harem kâhyası, veyahut bir gidiş ağası bağdaş kurup otururdu. Anbarlarda oturmak orta halli bir ailede dahi kibarlığa aykırı sayılırdı. Sultan Aziz tahta ilk çıktığı senelerde her İlbaharı Sadabad'da geçirmeyi adet haline getirmişti.

Sultan Aziz Cuma günleri selâmlık merasimini oradaki camide yapar, askere kuzu yedirirdi. Bu tören pek parlak olduğundan seyirci halk erkenden camiye koşardı. Selâmlık törenine katılan yüksek rütbeli Devlet memurlarıyla, Müşirler ve askerî amirler Cuma günleri giyilen üniformaları, nişanları ile padişahın önünden geçen alayların başında giderlerdi. En önde bando-mızıka olduğu halde kıt'alar takım takım geçerken gururlanan halk hep bir ağızdan (Padişahım çok yaşa) diye bağırıp alkış tutardı.

(Sultan Aziz'in tahta çıktığı ilk yıllarda ahalinin kendisine pek fazla sevgi ve hürmeti vardı. Padişah 1862 tarihinde Mısır'ı ziyaretten döndüğünde büyük şenlikler hiçbir zaman hiç bir makamın nüfuz ve emriyle olmamıştır. Sadece halkın içten gelen arzusu ile olmuştur. O sıralarda yaşamış olanlar bu beyanımın doğruluğunu tasdik ederler. Bir haftadan ziyade devam eden törenlerin nihayetinde, şehrin seçkin kişileri Ecnebi Devlet memurları ve din adamları bir he-

*Süslü kayıklar, tabiatın eşsiz güzellikleri ile bezemiş
Kâğıthane deresinde.*

yet halinde Kâğıthane sarayına giderek padişahın resminin çıkarılmasını istirham etmişlerdi.)

Seyircilerin kimisi Cuma namazını Hazreti Halit'te kılıp biraz gezinmek ve tabiatın güzelliğini görmek için gelmiştir. Kimisi şuradan buradan ele geçirdiği araba veya hayvana binerek halka zengin görünmek hevesiyle gelmiştir. Peder veya kain pederlerin nüfuzu sayesinde yüksek rütbelere çabuk erişen subaylar pek güzel atlar üzerinde ecnebi subaylar gibi caka satarlardı. Yakışıklı gençler haddinden fazla süslenir yüksek tabakaya mensup hanımlara kendilerini beğendirmek hülyasiyle konaklara ait arabaların arasında dolaşırlardı. Gezme uğruna saçtıkları altınlarla bazı hafif meşrep kadınların gözlerini kamaştıran bir takım mirasyedi beyler herkesin hayranlıkla baktığı arabalara kurularak dolaşırlardı. Kimisi kendisine yüz vermeyen komşusu hanımı hafif meşrep bir halde yakalamak ve bu suretle münasebet temin etmek için o kadını takip eder gizlice göz altında bulundururdu. Her rastgeldiği kadına laf atan bazı kopuklar arabaların çıkardığı toz duman içinde göz hareketleriyle kadınlara işaret vermeğe çalışırlardı. Aybaşı kibarları, cebi delik beyler pek centilmen tavırlar takmarak kadınlara laf atarlar, bazı kadınlar hoşlarına gitmeyen bu gibi sarkıntılıklara, şemsiyeleriyle yüzlerini kapayıp mukabele ederlerdi. Hovardalığı ile tanınmış olan erkekler açık meşrep genç kadınlara musallat olurlar veya dost tuttukları kadınları baskı altında tutmak için haşın tavırlar takınır, bıyık bükerek etrafı gözden geçirirlerdi.

Çopur yüzlü kapısız uşaklar dal fesli ve kovalı (1) çuha şalvarlı, beyaz dizlikli, çapraz yelekli, bağı baldırı çıplak tulumbacı kabadayıları, başında salta markalı, yardan ayrıldım biçiminde ipekli mendil sarılmış, yalın ayak kaldırım hovardaları kadınlara sade söz atmakla kalmazlar elleriyle sarkıntılıkta bulunur türlü kepezelikler yaparlardı.

Lacivert dizlikli baldırı yün tozluklu pos bıyık helvacılar, Anadolu dayıları, yüzünü yağlı düzgünle badana eden şilliklara yılışır ve peşlerine düşerlerdi. Kendini uslu akıllı ve ağır başlı göstermek isteyen sakallı bazı sinsiler münasip yerlerde gizlenip saman altından su yürütürlerdi.

Hanımlar dere kıyısının kadınlara mahsus olan kısmında kayığın ehramını, döşemesini derenin kenarına serip otururlardı. Gümüş su tasını ve sürahisini önlerine, sefer tasını Venedik sepetini yanlarına, sarı papuşlarını ehramın altına korlar yerler, içerler, ara sıra kalkıp gezerler, küçük çocuğu olanlar iki ağacın arasına salıncak kurup çocuklarını uyuturlardı. Şenlikleri uzaktan seyir etmeyi arzu edenler yamaçlara çıkarlardı. Çilekçi, portakalçı, kuzu kestaneci, helvacı, macuncu, muhallebici, dondurmacı leblebici, si-

(1) Bu Kovalı denilen şalvar, iç donu üstüne dizlik denilen beyaz bezden şalvar giyip onun üstüne de ondan daha geniş fakat çuhadan yapılmış şalvardır ki, kuşağın hizasından itibaren boyu diz kapağına kadar gelir gayet geniş ağı iki bacak arasında salverilir. Yürüdükçe Karaman koyununun kuyruğu gibi iki tarafa sallanır ve bu sallanması süs sayılır.

gara kâğıdı ve kibrit satan Yahudi çocukları yüksek sesle bağıarak halkı rahatsız ederlerdi.

Ayıcı çingenenin etrafını ayıdan ürken köpekler sarar ve devamlı havlarıydı. İçkili bir halde ata binen bazı kişiler ağır giden hayvanları mahmuzlayarak yarış etmeye çalışırlardı. Bir defasında at koşturanlardan biri yere düşerken muhallebicinin tablasına çarpmış muhallebiler dökülmüş, yarı çıplak hırpaniler tozlar içinde muhallebileri kapışmışlardı.

Gösterişi seven bazı zengin şımarık beyler önünü ardını görmeden tozu dumana katarak fayton sürer, bazan bir çocuğu çığner. O, kalabalık arasında zabıta memurları öteye beriye koşup meseleyi örtbas ederler, ne ise ehemmiyetli bir şey yok! diyerek imtiyazlı kişileri adetâ korurlardı.

Dörenin erkeklere mahsus olan kenarında bulunanların kimi çalgı çaldırır, kimi çingene kadını oynatır, kimi hokkabaz, kimi ayı ve maymun seyir eder. Kimisi de Bulgara gayda çaldırır hora teptirirdi. Kabak çalan Arap Mısır'a kaçtım kurtulamadım» türkü-sü ile tanburunu çalar oynardı.

Modayı takip eden ve Avrupa'lı gibi yaşamaya ve giyinmeye özenen bazı beyler Kâğıthane'nin bu manzarasını barbarlık addederler ve ayıplarlardı. Mavi yeldirmeli, rastıklı, alınları ladin'li, parmakları kınalı Ayvansaray, Sulukule yosmaları ellerini çarparak ve arsız gülererek (Beyefendiler Kâğıthane sefası şarkı söyleyelim) deyip göbek atmaları ve bahşiş almadan gitmemeleri bu centilmenleri bir kat daha kızdırırdı.

KÂĞITHANE DÖNÜŞÜ EĞLENCELERİ

Akşam güneşi batmaya başlarken emniyet görevlileri halk'a evlerine dönme zamanının geldiğini hatırlatırlar, ihtarı dinlemiyenleri Kâğıthane'yi terke icbar ederlerdi. O zamanlarda yaşayanların bildiği gibi dönüş gidiş gibi dağınık olmaz plânlı ve eğlenceli olurdu. Asıl eğlenceler dönüşte yapılırdı. Ecnebler sandallarla, Sefaret memurları elçi kayıklarıyla dönüşü seyre çıkarlardı.

Boğaziçi'nin büyük kayıkları, allı yeşilli bayraklar ve renk renk kâğıt fenerlerle donatılmış olduğu halde zurna havası tutturarak kayıkların kıç üstünde oynar böylece Boğaz'a doğru yol alırlardı.

Mahalle tulumbacıları darbuka, maşalı zil, çığırma'dan meydana gelen çalgı takımlarıyla hovarda ağzı maniler söyleyerek geçerlerdi. Bal ve Yağ Kapanları hamalları salapurya'lara dalarlar davul ve düdüklerle memleket türküleri söylerler, çalıp çağırarak giderlerdi. Bir takım beylerin teşkil ettiği musiki heyetleri, kayık ve sandallarını birbirine yanaştırıp fasla başlarlar, kendilerini kadın ve erkek sandalları da yakından takip ederdi. Bazı sandal meraklısı pehlivan yapılı delikanlılar narin sandallarda kürek çekerek birbirleriyle yarışılırdı. Mektep çocukları da dere kenarlarındaki sazlardan külâhlar yapıp başlarına geçirirler güler oynarlardı. Bazı kimseler deredeki adacıklara sandallarını yanaştırır dönüş şenliklerini buradan seyir ederlerdi. Atlılar, arabalılar yollarda gâh eğlenir gâh giderler bir kısmı da yol kenarındaki Silâhtar Ağa meyhanelerine uğrar, kısa bir tezgâh başı âlemi yaparlardı.

Bu suretle akıp giden deniz ve kara yolcularının hepsi Bahariye'de toplanırlardı. Bu kalabalık Bahariye deresinde o hale gelirdi ki, kayıktan kayığa geçilir olurdu. Her kafadan bir ses çıkar, heyheyler dünyayı tutardı. Biraz sonra oradan da hareket başlardı. Cuma'ları Bahariye'ye gelen Saray'lular, Bahariye Kasrında o zaman türemiş bulunan Ulahlılar adı verilen orkestra takımını köşkün bahçesine alıp çaldırırlar, bu ahenk ortalığa başka bir parlaklık verirdi.

Bu gün Bahariy'de mevcut harap yalılar o zaman zenginlerin mâmur yalıları idi. Cuma'ları yalıların içleri ve dışları kibar, hattâ Vekil ve Vezir misafirlerle hıncahınç dolar, karşılarındaki adalar da türlü çiçeklerle bezenmiş olduğundan misafirlerin bir takımı da bu adalara geçip neşeli sohbetler, gürültülü kahkahalarla Kâğıthane dönüşünü seyrederlerdi.

İşte bu hayhuylar ve neşeli eğlenceler İnkılâplardan sonra yapılan şenlikleri andırırdı. Şu kadar ki, İnkılap şenliklerinde söylenen Millî marşlar yerine o zamanlar aşıkâne şarkılar duyulurdu.

Kâğıthane'ye gidemeyen civar ahalisinden birçok kadınlar çoluk çocukları ile Fener ve Cibali iskelesi meydanında toplanırlardı. Buraların deniz kenarları her zaman süprüntü yığınları ile dolu olduğu için köpekler burunları ile deşip koklarken birbirleri ile hırlaşırırlardı. Bu iğrenç mezbeleden Kâğıthane dönüşünü seyredeceğiz diye birikenler, taşlar, direkler ve toprak üstüne çömelerek bayağı satıcıların bayat yemişlerini alıp yerlerdi. Halk dilinde buralara (Bitli Kâğıthane) denilirdi.

İstanbul'un Gezme Yerleri

İstanbul'un ağırbaşlı ve servet sahibi kişileri kalabalıktan sıkıldıklarından Cuma ve Pazar günleri Kâğıthaneye gitmezlerdi. Şayet o günlerde gitmek mecburiyeti olursa Alibeyköyü ve Çoban Çeşmesi semtine giderlerdi. Şimdi kodaman dediğimiz bu kişilerin redingot ceket, pantolon ve yelek giyenleri, Avrupalığı taklit ediyor diye ayıplanırlardı. Bunların meclisinde bulunan gençler iki diz üzerine oturmaya mecbur tutulur veya bağdaş kurup otururlardı. Ayaklarının birini uzattıkları takdirde hoş görülmezler kıyametler kopartılırdı. O zamanın gençlerin bunların hücumuna hedef olmamak için kıyafet bakımından onlara benzemek mecburiyetinde idiler. Şimdi kodaman dediğimiz bu kabil kimselerden Mülkiye sınıfına mensup olanlar Vaka-i Hayriye'den sonra eski kıyafetlerini deği-

tirmişler ve kavuklarını çıkarmışlardı. Başlarına ma-
vi ipek, püsküllü fesin içine beyaz takke ve sırtlarına
düz yakalı ve uzun etekli setre üstüne paçası bol pan-
tolon, Hind ve Şam kumaşından veya şaldan kollu
mintan giyer boyunlarına dört köşe mendil büyüklü-
ğünde siyah canfes veya beyaz tülbent boyunbağı bağ-
larlardı. Bu adamlar zamanın getirdiği her türlü ye-
niliklere karşı olurlar, gençleri de yeniliğe uymaktan
alakoyamak isterlerdi. İlimiye takımı Vaka-i Hayriyeden
dört yıl sonra kavuklarını çıkarmışlardır. Bunların
kavukları 1879 tarihinde iname'ye çevrilmiştir. Sırt-
larına mevsim **kürkü üzerine bol biniş giyip elifi bi-
çim çakır** ve ayaklarına sarı mest pabuç giyerlerdi.

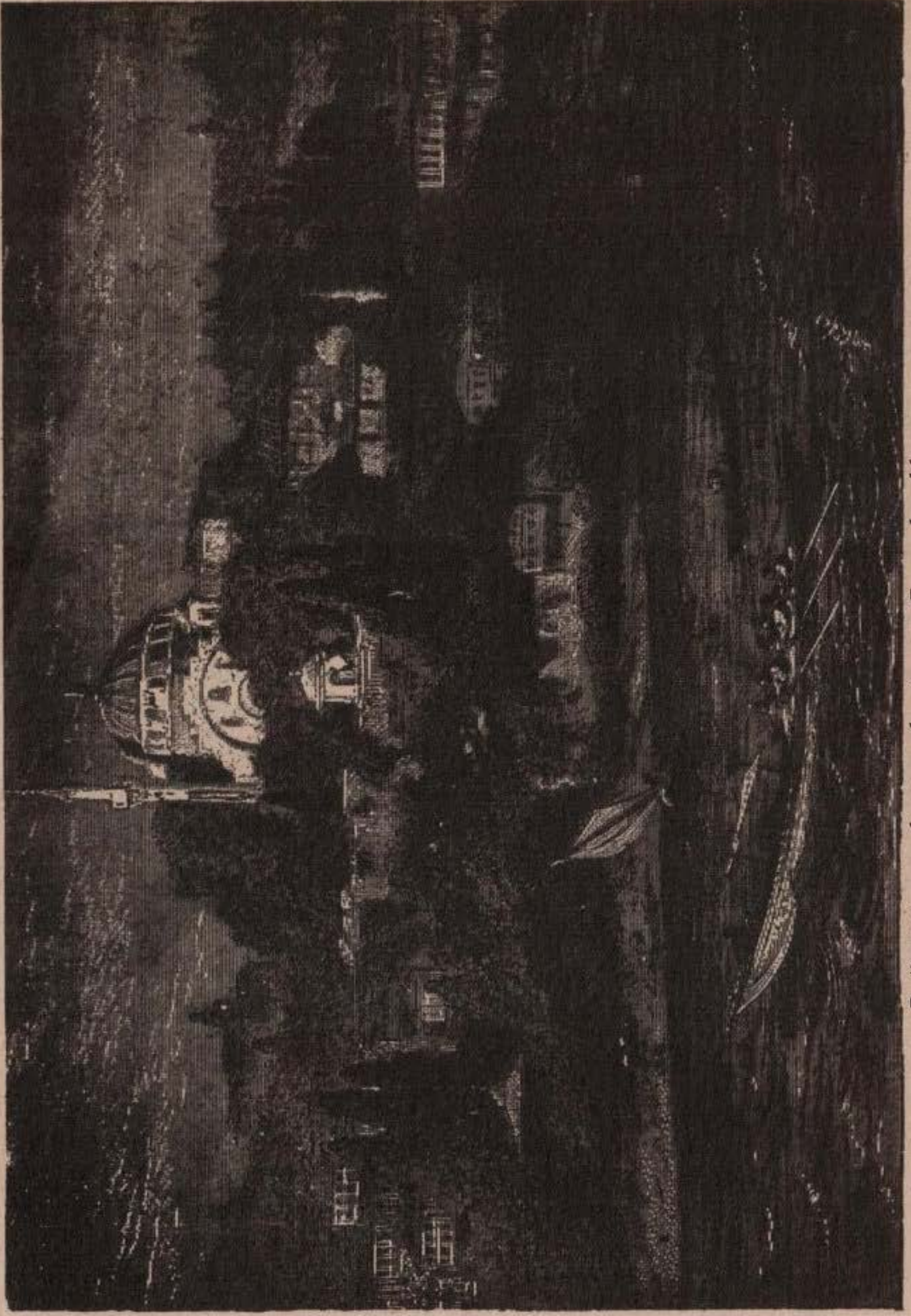
Esnaf takımı başlarına Acem şalı veya ebâni sa-
rık sararlar, ağı bol şalvar salta, bedeni darca **Mısri**
tâbir olunan cübbe, ayaklarına burnu sivri kırmızı ye-
meni giyerler ve bu yemenilerden altı nalçalı olanla-
rına katır tabir ederlerdi. Sonraları ekserisi sarığı dal
fese, yemenileri ruğan iskarpine çevirdiler. Esnaf ya-
zıcıları bel kuşakları arasına gümüş divit takarlardı.

Yukarıda bahsettiğimiz kodaman kişiler Kâğıt-
hane taraflarına gittiklerinde oralarda gezinmeyi ha-
fiflik sayarlardı. Bunlar ya derenin kenarlarında ve
ya çayırın etrafındaki ağaçların altında kaba hasırla-
rı, seccadeleri serip otururlar, tirkeş ismi verilen kısa
ve yolculukta kullanılan birbirine geçme çubuklarını
tüttürürler derenin ve çayırın güzel manzarasını se-
yire dalar keyiflenirlerdi. Şakalar, havai konuşmalar
yaparlar, tavla ve satranç gibi oyunlarla hoş vakitler
geçirirlerdi. Bunların seyir yerlerinde en ziyade önem
verdikleri, yemek-içmek hususları olurdu. Çayırda ku-

zu çevirirler, püryan, kuyu, testi kebabları pişirtirler, ekserisi aşçıları da beraberlerinde getirirlerdi. Aşçıları olmıyanların yemek meraklısı arkadaşları yemeklerin pişmesiyle yakından ilgilenirlerdi. Taze yaprak dolması, sütlü irmik helvası ve mevsim meyvalarını seyir yerine getirirlerdi. Çeşitli ve gayet bol olan yemekler bir halka teşkil edilerek yenilirdi. Kendilerinden sonra hizmetçiler, arabacılar, yerlerdi. Çubuklar, nargileler içilir, namaz vakitlerinde abdest alınıp çayıra seccadeler serilir topluca namaz kılınırdı. Akşam namazından evvel evlere dönüş başlardı. Bazıları akşam yemeklerini de çayırdaki yiyip dönüşü mehtaph gecede yapmayı arzu ederlerdi.

İstanbul'un en meşhur seyir yeri Kâğıthane'dir. Çünkü diğer mesirelere göre şehre yakındır. İstenirse Beyoğlu tarafından bile yaya gidilip gelinir. Burada dere, deniz, çayır, orman gibi insanların hoşlandığı nimetlerin hepsi bir aradadır. Bu sebeple tabiatı sevenlerin aradığı bir yerdir. Sahası gayet geniştir. Hemen hemen İstanbul halkının üçte birini içine alır. O zamana göre tabii en kalabalık günlerde bile ziyaretçiler kendilerine oturacak ve eğlenecek yer bulabilirlerdi. Aynı zamanda yiyecek içecek ile gidip gelmek isteyenler için en az masraflı yerdir. Elhasıl Kâğıthane herkesin işine ve kesesine uygun ve elverişlidir.

Bir zamanlar Hasköy'ün üst kısmında bulunan Aynalıkavak bahçesi de mesire yeri idi. En fazla Beyoğlu halkı buraya Pazar günleri giderdi. Meşhur Bestekâr Latif Ağanın şu güfte ile bir şarkısı vardır. (Pek müteferrih yer değildir İhlamur, şimdi Boğaziçine

Boğaziçi mesirelerine yolcu taşıyan Pazar kayıkları.

gitsek bu Pazar). Bilahare Ateş Mehmet Paşa'nın donanma komutanlığı zamanında halka kapatılan bu yer Tersaneye verildi.

Veli Efendi, Çırpıcı, Çörekçi, Bayrampaşa İstanbul'umuzun pek eski mesire yerleridir. Bizans zamanında da buraları mesire yeri idi. O zamanlar bu yerlerin çevresi ormanlar ve bahçelerle kaplı imiş. Sayfiyeye gitmeyenler ekseriya Kâğıthane mevsimi geçince buralara rağbet ederlerdi.

ÜSKÜDAR VE BOĞAZIÇI MESİRELERİ

Eskiden mesire yerlerine gidenler her seyir yeri için öteden beri geçerli olan adetlere uymaya kendilerini mecbur görürlerdi. Mesela, Fenerbahçe'ye gidecekler evvelâ Merdiven Köyü'ne uğrar çayırdaki yemeklerini yedikten sonra Fenerbahçe'ye giderlerdi. Dönüşte Haydarpaşa çayırında dolaşır, akşama Selimiye'deki Duvardibi mesiresine gelirlerdi. O zamanlar Fenerbahçe'nin gezi günleri Pazartesi ve Perşembe idi. Burası etrafı denizle çevrili sadece bir yerden karaya bağlı küçük bir yarım ada olduğu için, ziyaretçilere ferahlık veren bir mesire yeri idi. Dördüncü Murat zamanında buraya bir fener kulesi ile bir saray inşa edilmiş ve Üçüncü Ahmet zamanında bu yapılar yenileştirilmiş ve genişletilmiş ise de, bilhassa saray zamanla harap olmuş, sadece havuz yerleri ortada kalmıştır. 1834 tarihinde Boğaz'lara fenerler konmuş, bu meyanda Fenerbahçe kulesine de 25 mil uzaktan görülebilecek bir fener monte edilmiştir.

Anadolu tren yollarının inşasından evvel Haydarpaşa çayırı geniş bir mesire yeri idi. Sultan Mecid'in şehzadeleri Murat ve Hamit Efendilerin sünnet düğünleri 1846 tarihinde bu çayırda yapılmıştır.

Sabahları çok erkenden ava çıkan Sultan Avcı Mehmet gayet sarp tepelerde kuş ve diğer hayvanları avlarmış. Bir gün yolu Küçük Çamlıca'ya düşmüş, orada içtiği su pek hoşuna gitmiş. 1653 tarihinde o suyun başında bir çeşme yaptırmış. Bu çeşme taşında Padişahın ismi yazılıdır. Bundan sonra 1660 tarihinde Büyük Çamlıca'da da bir çeşme yaptırmış. Hakan yaz aylarında bağlarda gezer, kirazı da çok sevmiş. O vakitler Beylerbeyi ve Çengelköyü'ndeki kiraz bahçeleri pek meşhur olduğundan çocuklariyle buralarda haftalarca kalırmış.. O zamanlar Çamlıca'ların seyir günü olmadığından, asude bir gezinti isteyenler Küçük Çamlıca'yı tercih ederlerdi.

Büyük Çamlıca çok eskidenberi seyir yeri olarak kabul edilmiştir. Ziyaret Pazar günü yapılırdı. Seyirciler evvela Çamlıca'ya giderler, bundan sonra Bağlarbaşı bölgesine arabalarla inerlerdi. 1867 tarihinde Bağlarbaşı bölgesinde bir belediye bahçesi açıldı. Halk bahçede eğlenir, harem arabaları da bahçenin etrafında dolaşırdı. Geceleri bahçenin sayısız fenerleri, fanusları etrafa ışık saçarak ortalık gündüz gibi olurdu ki kalabalık tarif edilmez bir hal alırdı. Gece yarısına doğru beyaz yeldirmelere bürünmüş güzel hanımlar arabalarından inip bahçenin parmaklıkları dışında göze çarpmayan loş yerlerde süslü beylerle gezerlerdi. Burada kadınlar ve erkekler arasında güzel giyinmiş hiç kimse göze çarpmazdı. Mısırlı Fazıl Mustafa

Paşa orada köşkü olduğu için bu bahçenin imar ve tanzimi ile devamlı olarak meşgul olurdu. Her hafta Cumartesi akşamları kaldığı iki gece köşkü zamanın şairleri, âlimleri ve musiki üstadları ile dolardı. Merhum şair Şinasi ömrünün son zamanlarını bu bahçenin ziyaretine tahsis etmiş gibi idi. Merhum şair Namık Kemal de buraları çok severdi.

Çamlıcalar arasında olduğu için Kısıklı ismi verilen semtteki çeşmenin suyu gayet lezzetlidir. Onun yakınında Sarıkaya denilen yerde III üncü Selim'in ilk imarını Derviş Efendinin bağını Hakan annesi için satın alıp bu yere yeniden bir köşk inşa ettirmiştir. Bilahare bu köşk Sultan Mahmut'un hemşiresi Esmâ Sultana tahsis edilmiştir. Sultan Mahmut oraya bir nişangâh inşa ettirmiş, bir zaman sonra kendisi bu köşkte vefat etmiştir. Şimdi türbesinin bulunduğu yer, vaktiyle Esmâ Sultan Sarayı'nın arsası olduğu rivayet edilmektedir.

Kayışdağı, Alemdağı, Taşdelen şehrinizin başlıca mesire yerleri idi. Üsküdar halkından hali vakti yerinde olanlar bu semtlere aile ve ahbablarını yanlarına alarak atlar ve arabalarla giderlerdi. Ekseriya hanende ve sazandeleri de beraberlerinde götürürler, geceleri oralarda, geç vakitlere kadar eğlenirlerdi. Eskiden Kayışdağının ismi Kayışpınarı imiş. Bizans zamanında dağın zirvesinde bir manastır olduğu söylenir. Bina kalıntıları bugün dahi mevcuttur.

Vaktiyle Alemdağı Harem-i Hümayun'a ait bir bölge idi. Haremin idaresi görevini Dar Üs-saade Ağası yapardı. 1834 tarihinde Kızlar Ağası vazifesini yapan Abdullah Ağa Alemdağında Sultan Mahmut'a bir

ziyafet vermişti. Hakan, şehzadeleri mabeyn kâtipleri, Kurena beylerini de alıp gelmiş ve bir gece kalmış, ertesi günü Taşdelen suyu menbâna kadar gidilmişti. Harem-i Hümayun ise Taşdelen'e götürülmeyip iki gece Sultan Çiftliği ismindeki yerde dinlenmeleri için bırakılmıştı. Hakan büyük evliyalardan Sarı Gazi Türbesini ziyaret ve Tophane Nazırı Ali Saip Efendi'nin o civarda bulunan çiftliğinde istirahat etmişti. Paşah ertesi günü çiftlikten hareketle Yakacık Köyü'ne gitmiş, bir gece de orada kalmıştır.

Bu Sarı Gazi, Sarı Kadı Fatih Sultan Mehmet Han Gazi ile beraber gelenlerden olup 1480 tarihinde vefat etmiştir. Üsküdar'da eski Valde Camiini yaptıran ve III üncü Sultan Murat'ın annesi Nur Banu Sultan bir mescit inşa ettirip bu semti ihya etmiştir. Bir müddet sonra minberi de III üncü Sultan Mustafa'nın yazı hocası Bosnevî Osman Efendi zamanında yapılmıştır.

İSTANBUL'UN GEZME YERİ VE GEZME ADETLERİ

Hükûmet'in İstanbul seyir yerleri hakkında 1861 tarihinde neşrettiği tembihname suretidir:

Yaz mevsimlerinde herkesin seyir yerlerine gitmesi eski bir âdettir. Bu yerlere ırz ve edebiyatla gidip gelenlere hükûmetten müsaade verileceği tabiidir. Fakat bu vesile ile edep ve nizam dışına çıkan, yurdun nizamlarına muhalif hareket etmek katiyen caiz olmaz. Bu gibi hallere başvuranların cezalandırılacağına dair tanzim ve ilân olunan tembihnamedir.

İstanbul'da Veliefendi, Çırpıcı çayırları, Bayrampaşa, Üsküdar, Çamlıca, Merdiven Köyü, Haydarpaşa, Duvardibi, Beylerbeyi ve Havuzbaşı mesirelerine Cuma ve Pazar günleriyle diğer âdi günlerde herkes gidebilecektir.

Fakat erkek ve kadınlar için özel yerler bulunduğundan kadın ve erkek karmakarışık oturmayacak ve oturamayacaktır. Şayet bunun aksine hareket edenler olursa Kanununun 254. maddesine göre cezalandırılacaktır.

İstanbul Boğaziçi ve Üsküdar seyir yerlerinden bazısı sırf Cuma günleri kadınlara ve Pazar günleri erkeklere mahsus olduğu için bundan böyle İstanbul'da Kâğıthane'ye Üsküdar'da Modaburnu, Fenerbahçe'si, Beşiktaş'ta Hacıhüseyin Bağı, İhlamur, Küçükçiftlik; Beyoğlu'nda Taksimönü; Boğaziçi'nde Küçük ve Büyüksular, Çubuklu, Hünkâr iskelesi, Arnavutköyü akıntısına Cuma vesair günlerde gidilebilir. Ancak Pazarları İslâm hatunları gidemeyecektir. Şayet gidenler olursa yukarıda adı geçen kanun gereğince cezalandırılacaktır.

Üsküdar'da Bağlarbaşı civarında Maşatlık denilen yer ile Bostancıbaşı Köprüsü arasında bu kerre açılan Çiftehavuzlar, Serbostanbağı ve Sultantepeşi civarında Susuzbağ ve Kuzguncuk üzerindeki Arapzade Bağı, Maslak, Şişli, Levent Çiftliği, Pangaltı Zincirlikuyu öteden beri seyir yeri olmadığından herhangi gün olursa olsun İslâm kadınlarının araba ile durması ve sereserpe oturması tamamen ve kesin olarak yasaktır.

Adı geçen yerlerde, gerek yollarda erkek ve kadın seyircilerden sefihçe ve edep dışı hareket edenler ve gelip geçenlere lâf atanlar olursa adı geçen kanunun 202. maddesi uyarınca cezalandırılacaktır.

Yukarıda yazılı mesirelerin hangisinde olursa olsun içki içenler ve rezalet çıkaranlar da cezalandırılacaktır.

Mesirelere gelecek satıcı, çalgıcı, arabacı takımı edepli hareket etmek zorunda olduğu için şayet sözle ve hareketle rezilce hareket edecek olurlarsa bu gibiler de kanunen cezalandırılacaktır.

Rütbe sahibi ve itibarlı bulunanlar dahi bu yasaklara riayet etmezlerse onları rütbeleri kurtaramıyacaktır (1).

Saat 11'de seyir yerlerinde kadınlardan hiç kimse kalmıyacaktır. İşbu mesirelerde gezdirilen nizamiye askerleri ve zaptiye kolları ırz sahiplerinin sırf gezinti ve istirabati için vazifelendirildiklerinden bunlara görevleri sırasında hakaret edenler olursa aynı kanunun 116. maddesine uyularak cezalandırılacaktır.

BENTLER ÂLEMİ, İSTANBUL SULARI

Bir zamanlar İstanbul'lularla hatırlı yabancılardan bir çokları Belgrat ormanlarını gezinti yeri yapmışlar-

(1) *Vaktiyle rütbe sahibi olanları zabıta, rütbesine hürmeten kaldırmayıp başka çarelere başvururlardı. Bu da rütbe sahiplerinin halka üstün tutulmasını kabul etmek demektir. Rütbe sahipleri de bu sebeple halkın üstünde sayılırlardı.*

dı. (Bu ormanların, İstanbul sularına hâkim durumda olduğu için İstanbul'lularca ayrıca önemi vardır.)

Cuma, Pazar günleri Büyükdere yoluyla Sultan Mahmut ve Valide bentlerine yemekler ve arabalarla giderler.

Bazıları da Mayıs içinde Belgrat köylerinde evler kiralayarak haftalarca otururlardı. Gerçekte baharda bentleri, ormanları seyretmek, güneşin doğuşundan ve batışından ve bu manzaraların güzelliğinden yararlanmak için oralarda birkaç gün kalmaya değer.

O zamanların din ve siyaset adamlarından kimselele her yıl bahar mevsiminde Belgrat köyünde bir ev kiralayıp 8-10 gün kadar oturmayı âdet etmiştik (1).

Buralardan dönüşümüz de anlatılınaya değer. Bazı yıllar Eyüp'ten hayvanlara binerek Silâhtarğa, Kâğıthane, Cenderboğazı yoluyla dönerdik. Bazan da Büyükdere yoluyla arabalarla dönülürdü.

Kırk yılı geçen Su Nezareti Başkâtipliğinde hizmet etmek suretiyle Bentlerin bütün özelliklerini bilen Emin Efendi ile süyolcu ustalarının ileri gelenlerinden «Taksim ustası» Tahsin Bey merhumlar her gidişimizde beraber bulunurdu. Onların bilgilerinden yararlanırdık.

Kâğıthane'nin rağbette olduğu yıllarda hepimiz âdeta bir kervan halinde bir araya gelirdik. Ve; süva-

(1) Selim II zamanında su kemerleri makbul bir mesire iken padişah bahar mevsimlerinde buraya sıkça gelir, şair Baki ve Celâl gibi nedimleriyle hoşça vakit geçirirmiş

riocağı yoldaşlarından bir ağa çağırarak kervanımıza rehberlik ettirirdik. Yolda gerekli gördüğümüz yerlerde yemek yer ve dinlenirdik. Böylece eğlenceli bir yolculuk yapardık.

Büyükdere yoluyla dönüldüğü yıllarda (1) çayırın sahil boyunda bulunan seddin üzerinde yemekler yer, sonra tekrar arabalara binerdik.

Yolda zümrüt gibi çimenler, sarı, mor ve pembe çiçeklerin çekiciliği, bir tarafta da göklere yükselen orman ağaçlarının taze yaprakları arasında bülbüllerin uzun demler çeken derin nağmeleri hepimizi mest ve hayran ederdi.

Bentlere gitmeyi alışkanlık haline getirenler hoş sohbet zatlar olduğu için o zamanlar kalbler ferah, gönüller rahat olduğu için bentlerin her birinde ormanların koyu gölgelerinde ne lezzetli âlemler edilmiş, ne şen ve mutlu günler geçirilmişti.

Geçmiş zaman olur ki hayali cihan değer.

Bugün yerle bir olan o nadir kişilerin hayali hâla hatırından çıkmamıştır.

Benim gibi yaşları ilerlemiş olanlar ömürlerinin gamlı geçen günlerini yaşanmamış sayarak üzülmeler. Hattâ o mutsuz günlerin hatırlanması bile kendilerini üzer. Ama yine de hayatlarında geçirdikleri güzel zamanlarını hikâye etmekten de zevk alırlar. Çünkü en tatlı eğlenceler arasında geçen neş'eli zamanlarının hatıralarıdır.

(1) Bu yol 1870 yılında yapılmıştır. Açılış merasimi Mayıs içinde bir Cuma gününe rastlaşarak ormanda Vükelaya parlak bir ziyafet verilmişti

Bir de ihtiyarların uzun ömür hakkındaki arzularında da bir başkalık vardır. Meselâ şu fâni dünyadan nasibini almış ve hayatın lezzetinden zevk alacak en güzel günleri tükenmiş olduğu halde yine de hayata muhabbetle bağlanırlar.

Böyleleri takatleri kesilmiş olduğu için vakit olur ki, dünyadan bezmiş gibi görünürler. Fakat gerçek böyle değildir. İhtiyarlığın bin türlü zahmetine katlanırlar da yine yaşamak isterler. Hattâ, insanların ömrünün yüzyirmi yıl olduğu hakkındaki söylentilerle teselli bulurlar.

Gerçekte Cenabı Hakkın değişmeyen takdiri gereğince vücut yıpranmış olsa bile mükemmel gıda alındığı ve teneffüs ettiği hava lâtif olduğu takdirde muayyen ömrü bile aştığı görülüp işitilmektedir.

Yaşı yüzotuz'a varan Belgrat Köylü Yenako'nun durumunu belirtmek isterim. Evkaf tarihinde de yazılı olduğu gibi Sultan Mahmut'un yaptırdığı Yeni Bendi hitamında Evkaf Nazırlığında bulunan devlet ricalinden Mehmet Şevki Efendi idaresinde bir ziyafet verilmiş. Bu ziyafette Sultan Mahmut da hazır bulunmuş, açılış törenini yapmıştır.

Açılış töreninden sonra diğer bentleri de seyretmiştir. Bu arada havuzculardan Yenako'ya hayvanlarına rehberlik ettirmiştir. Bu sırada Yenako'nun bentler hakkında verdiği bilgiler padişahın pek hoşuna gitmiş ve herifi bentlerin başhavuzcusu tayin etmiştir.

İşte bu ihtiyar bizim Belgrat Köyü'ne gidişimiz tarihlerinde de hayatta idi. Ve her gidişimizde yanımıza gelir, köyüleri adına «Hoş Geldiniz» derdi.

Yenako bünyece pek zayıftı ve elinde değnek taşıması belinin bükülmüş olması seksen'ine vardığını gösterirdi. «Kaçan ki Sultan Mahmut Efendimiz» diye söze başlar, sorular sorulur, tafsilât alınır, hesaplar yapıldığı zaman herifin yaşı yüzotuz'u bulurdu.

Üçüncü Selim'in tahta çıkışından, Levent Çiftliğinde Nizam-ı Cedit askerinin taliminden, Kabakçı, Alemdar ve Yeniçeri vakalarından aklının erdiği kadarını söyler ve hayatı süresince çektiği çilelerden ve ettiği zevklerden bahisler açar, artık havuzları dolaşmaya muktedir olamadığından yakınır. «Ne anam kaldı, ne babam» diye de esef ederdi. Yüz yıl önceki bilgi ve görgülerini sayıp dökmesine bakılırsa hafızasının bozulmadığı anlaşılırdı.

Bu adam nice yıllar bentler civarını karış karış ölçmüş, biçmiş ve oraların âdeta canlı bir coğrafyası kesilmişti.

Çok kereler bentlere yaptığım seyahat sırasındaki müşahelerimle beraber gerek Emin Efendi, gerek Tahsin Bey gibi yetenekli kişilerden ve okuduğum kitaplardan İstanbul suları hakkında edindiğim bazı bilgileri de oralara olan sevgim dolayısıyla belirtmek arzusunda bulundum. Bu gibi yalın bilgiler zaten değerden yoksun olduğu için okumak külfetine katlananların görecekları noksanları ihtiyarlığıma bağışlamalarına dilerim.

İstanbul'un arazisi kumlu ve kireçli olduğu için kuyulardan çıkan sular acıdır. Bizans zamanında ahalie lâzım olan tatlı suyu şehir içinde muhtelif yerlerdeki büyük sarnıçlarda saklardı. Bu sarnıçlar

üstü açık ve etrafı duvarlı, içi çukur bir nevi havuz gibiydi.

Edirnekapı'sı civarında Çukur Bostanlar bu gibi sarnıçlardandır. Benzerleri Binbirdirek gibi üstü kapalı sarnıçlardandı. Fetihden önce mevcut olan su yolları, su hazineleri fetih sırasında harap olduğu için tatlı su ihtiyacı bir kat daha önem kazanmıştır.

Kanunî Süleyman İstanbul'u bu ihtiyaçtan kurtarmak için uygun yerlerde kırk adet çeşme yapılmasını emretmiştir. Bu çeşmelere getirilecek suyun nerelerden tedarik olunabileceğinin tahkik olunarak neticenin bildirilmesini ünlü mimar Sinan'a havale etmiştir. Sinan da, Ayvaz Köyü civarında Bakraç ve Orta dereleri ve bazı menba sularını toplayıp Kurt Kemerini adıyla yaptırdığı kemer üzerinden bu suları geçirmiştir.

Ayrıca, Eyüp'te İslâmbey Mahallesinde Yenikubbe'ye kadar yolda rastladığı Cebeciköy ve Balıkdere önlerinde imal ettiği filtre, yani süzgeçten geçirerek uygun yerlerde inşa ettiği kırk adet çeşme ile yüzon lüle su akıtmaya muvaffak olmuştur. Bundan dolayı da bu suya Kırkçeşme adı verilmiştir.

Bu suların mecrası memba'larından Cebeci Köyüne (1) kadar tamamen Mimar Sinan tarafından inşa edilmiştir. Cebeci Köyü'nden Ayasofya'daki taksim yerine kadar fetihden önce mevcut ve mamur iken fe-

(1) Bu Cebeci Köyü boşken Cebecibaşılardan biri orada bir ev yaptırdıktan sonra bir mahalle haline gelmiştir. Buraya Savaklar mahallesi de denilir.

tih sırasında kısım kısım tahrip edilerek muattal hale gelmiş olan eski mecra dahi tadil edilerek ve genişletilerek yine Mimar Sinan tarafından onarıldığı da rivayetler arasındadır.

Eyüp'te Kubbe-i Cedit ve Eğrikapı dışında kale duvarına bitişik Taksim hazinesi, Tezgâbçılar ve Aya-sofya ve Sulukule ile civarındaki Taksim hazinesi yerleri ve Yeni Sarayın (Topkapı Sarayı'nın) yüksek yerlerine mahsus Kırkçeşme suyunun akıtıldığı kuyuların dolabı, bu dolaba bağlı ve su hizmetine memur bostancılara mahsus dolap ocağı binaları tamamen Mimar Sinan tarafından yapılmıştır.

(Yazar, konuyu burada noktalarak «istitrad» (1) adı altında Mimar Sinan'ın kişiliğine sözü getiriyor.)

(Mimar Sinan Edirne'deki İkinci Selim Camiini İstanbul'da Süleymaniye ve diğer camilerle daha nice ünlü kişilerin hayratlarını inşa ederek gelmiş geçmiş mimarlara üstünlüğünü ispat etmiştir. Sultan Süleyman'dan, Hind hükümdarlarından biri mimar istediği zaman Mimar Sinan'ın çıraklarından Musta Usta gönderilmiştir. Bu ustanın orada «tarz-ı rumî» üzere binalar inşa ettiği Netayicülvukuat'ta yazılıdır.

Mimar Sinan 81 cami, dörtüüzü geçen bina ve Çekmece Köprüsü'nü de inşa etmiştir. Öldüğü zaman yüz yaşını geçmişti. Süleymaniye'deki mezarının duvarları üzerinde şahsiyeti yazılıdır.

«Dinsizlik» töhmetiyle katledilen meşhur Mimar Davut Ağa, Sultanahmet Mimarı Mehmet Kasım, Mimar Sinan'ın yetiştirdiği çıraklardandır.

(1) *İstidrad: Sözüün sırası gelmişken*

Osmanlı mimarlığını kurmakta başarı gösteren ve «mucitlik» şerefini kazanan, Bursa'da Yeşil Camii şerifin yapıcısı İlyas Ebu Ali adındaki zat imiş. Ondan sonra dört, beş mimar daha gelmiş ise de bunlardan kemal derecesine ulaşan Mimar Sinan imiş. (Kendisi Kayseriye'li ve doğumu 1489'dur. İlk önce Ayazpaşa Camiini inşa etmiş imiş.)

İstanbul'da su azlığı dolayısıyla bu şehirde oturmaya rağbet etmezlerken Kanunî'nin Kırkçeşme suyunu akıtması üzerine halk İstanbul'a akın etmeye başlamıştır. Bu yüzden şehrin nüfusu çoğalmış, gıda ve sair zarurî ihtiyaçlarının tedariki devlete bir yük olmaya başlamıştır. Bu yüzden Kanunî'nin İstanbul'a su getirdiğine pişman olduğu bile rivayet edilir.

İstanbul nüfusunun günden güne artması üzerine yüzon lüle su dahi İstanbul'un ihtiyacına yetmeye başlamıştır. Bu defa da gerekli olan suyun başka taraflardan getirilmesi çareleri aranılmıştır. Kışın yağın kar ve yağmur suları kabarıp çoşarak etraf köyleri ve tarlaları harap ettiği için hem bu kar ve yağmur sularından faydalanmak, hem de tahribatın önünü almak çareleri de düşünülmüştür. Suların yayıldığı vadilerin önüne büyük setler çekilerek sular biriktirilmiş, önüne bir de kanal açılıp buna da «bent» namı verilmiştir.

Bent inşası için tercih edilen vadiler, uzun ve dar olanları ve yukarı kısmında solda mecra olacak kolları bulunanlarıdır. Bent duvarlarının uzunluğu sekenden yüzyirmi kademe kadar yüksekliği yirmi'den otuz kademe kadardır. Duvarların dışına mermerler kaplatılıp kenarlarına kitabeler konulmuştur.

Sular fazla gelip de bentleri doldurunca fazlası bendin üstünde açılmış olan deliklerden çıkar ve bent suları künkler ve demir borularla akar.

Her bendin aşağısında demirden birer kapı vardır. Sular bu kapılardan kanallara taksim olunur. Bu sular bir dağdan bir dağa köprü olarak inşa edilen kemerlerden geçer. Su yollarından künklerin geçtiği yerlere bahçe yapmak, ağaç dikmek ve ev inşa etmek yasaklanmıştır.

Birinci Ahmet Belgrat Köyü'ndeki Büyük Bendi ve Üçüncü Mustafa da 1766 tarihinde Evhadeddin deresindeki Ayvaz Bendini; İkinci Osman Belgrat Köyü'nde Topuz Bendini; İkinci Mahmut Belgrat Köyü'ndeki Kirazlı Bendini inşa ettirmişlerdir. İstanbul'a kadar başka başka kanal inşası külfetine lüzum kalmamak için yaptırdıkları bent sularını Kanunî'nin esas kanalına akıtmışlardır.

İstanbul tarafındaki bu dört bent sularının ayrıca adı olmadığı ve Kırkçeşme sularına karışıp gittiği için hepsi Kırkçeşme suyu adı ile anılmışlardır.

Beyoğlu ve Boğaziçi'nin Yeniköy'den başlayan Rumeli ciheti bentleri üç adettir. Bunun biri Birinci Mahmut tarafından Bahçe Köyü'nde inşa ettirilen Topuzlu, diğeri Üçüncü Selim'in validesi Mihrimah Sultanın yine Bahçeköyü'nde inşa ettirdiği Valide Bendi, üçüncüsü de İkinci Mahmut tarafından inşa ettirilmiş olan yeni benttir.

Bu üç bent inşa olunmazdan evvel Birinci Mahmud'un Validesi Saliha Sultan Büyükdere üzerinde «Kılıçpınarı» adıyla anılan yer civarında bazı memba

lardan hâsıl olan suları toplayarak ve müstakil yol yaparak Taksim'e kadar getirmeye muvaffak olmuştur.

Saliha Sultan Yeniköy'den Beyoğlu taraflarına kadar uygun yerlerde çeşmeler inşa ettirmiştir. Bu arada Galata'da Azapkapısı'ndaki büyük ve süslü çeşme ile sebili yaptırmıştır.

Saliha Sultan, çeşme ve sebili yaptırdıkları sırada üzerinde bir okul inşa ettirmekle beraber ayrıca Arap Camiini de yeniden genişlettirmiştir.

Kaptanıderya Cezayir'li Gazi Hasan Paşa, Kasımpaşa civarı ile kışla ve hastaneye su getirtmek için Birinci Mahmut'tan müsaade istemiştir. Sultan Mahmut da:

«Suyunu bulsun, çeşme vesaire sonra yapılsın»

Diye irade ettiğinden Hasan Paşa da Topuzlu bendenin üzerine dört arşın daha ilâve ettirmiştir. Bu suretle de yirmiiki masura suyun ihsan buyurulduğu Beyoğlu Taksim'i kitabesinde yazılıdır.

İstanbul cihetinde Kırkçeşme suyu akıtılamıyan yüksek yerlere akıtılan sular Halkalı suyudur. Fatih, adına yaptırdığı camide abdest alınmasını sağlamak için Edirnekapısı dışında Bayrampaşa civarında Şadırvankolu, Turunçlu memba sularını, müstakil yol yaptırarak cami şadırvanına getirtmiştir. Cami civarındaki medrese öğrencileri ile hademe ve cemaat için yaptırttığı Karaman Hamamı da bu sudan yararlanmıştı. Yeni Saray'ın (Topkapı Sarayı) yüksek yerleri dahi Halkalı suyundan faydalanmıştır.

Sultan Beyazıt, Kanunî, Birinci Mahmut, Birinci Ahmet, Köprülü Mehmet Paşa, Hekimoğlu Ali Paşa,

Koca Mustafa Paşa, Mihrimalı Sultan ve daha sair hayrat sahibi de o civarda başka başka membalar açarak ve ayrı ayrı kanallar yaparak ve bunları esas meccra ile birleştirerek cami ve mescitlerine su sağlamışlardır. Bunlar inşa olunduıkları zaman umum yekûnu ellibeş altmış lüleye vardıği halde halen otuz otuzbeş ve belki daha noksan bir dereceye düştüğü rivayet edilmektedir.

Üsküdar ve Boğaziçi'nin Anadolu cihetindeki sular da bu gibi memba sularıdır. Fakat ayrıca bentleri yoktur. Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın Üsküdar tarafında kırk bu kadar adet çeşme yaptırdığı, Küçük Çamlıca havalisinde su yolları açtırdığı rivayet edilir. Sonraları Elmalı suyu, o havali su ihtiyacını karşılamıştır.

Fatih'in hayratından olan Turunçlu suyunun sur dışında ve içinde yapılan ana yollarla Belgrat Köyü civarından sur içine kadar su lâğamları, bentleri, kemerleri ve Kanlıkavak civarında Kanunînin vakfından çeşmelere ve sahilhanelere kadar su yolları ve lâğım-larını Evkaf Nezareti tamir ettirmiştir.

ŞEHRE VERİLEN SU MİKTARI

Dışarıdan duyduğuma göre bu husustaki tamir masrafları için harcanan para, 1845 tarihinde çocuk bırakmadan ölen Şeyhülislâm Mekkizade Mustafa Asım Efendi'nin bıraktığı külliyetli para, sayısız mücevherlerinden elde edilen servetmiş. Bu Şeyhülislâm Mustafa Asım Efendi pek kibar bir zat imiş. Servet

ve sâ mânî da pek çokmuş. Hattâ anlatıldığına göre Şeyhülislâmın Konağı odunluğuna atılmış olarak bulunan yamru yumru bir mangal, önceleri âdi dökme sanılmış, sonradan şüphe üzerine muayene ettirildiği zaman saf altından yapıldığı anlaşılmış.

İstanbul cihetinde bulunan bentlerin suyu o ciheti bir dereceye kadar idare etmekte ise de karşı taraftaki bentlerin suları yetmediğinden vaktiyle pek çok su sıkıntısı çekilirdi.

(Bazı senelerde olduğu gibi 1863 tarihinde de bir süre yağmur yağmamıştı. Bundan dolayı İstanbul'a tatlı su bentlerinden yalnız Kirazlı ve Ayvaz Bendlerinde bir miktar su kalmış ve umumî ihtiyacı karşılayamaz olmuştur. Bunun üzerine ihtiyatî bir tedbir olmak üzere Kasım'a kadar idare olunmak üzere cami, çeşme vesair hayrat yerlerine ayrılmış olan 90 lüle su 70 lüleye indirilmiş; tatlı su ile çalışan hamamlardan askerler için Türbe, Balat, Beyazıt ve Ayasofya hamamlarıyla, idaresine yeterli kuyuları olan hamamlar istisna edilmiştir. Diğer akan suların muvakketen kesilmesi, su yolcular ve hamamcılar tarafından tembih hilâfına su açıldığı takdirde kanununun 254. maddesi gereğince bir adet Mecidiye altını para cezası alınacağı hakkında Meclisçe karar verilmekle keyfiyet 10 Teşrinievvel (Ekim) sene 1863 tarihinde ilân edilmişti.)

Beyoğlu tarafına ait üç bendin suları aşağıda gösterildiği gibi dağıtılır:

Beher Gün Lüle

4,2	Yeniköy
1,2	Çiftlik ve Maslak tarafına
6	Mirgün, Boyacıköy, Balta Lİmanı cihetine
4	Arnavutköy, Kuruçeşmeye
3	Ortaköy tarafına
9	Çırağan Sarayına
1	Ishakiye mahallesine
12	Beşiktaş, Dolmabahçe, Sarayına
2	Tatavlaya
4	Kışla ve hastahanelere
25	Beyoğlu Taksim'ine
72	
3	Levent Çiftliği membandan Galatasarayına
75	

Beyoğlu taksimine verildiği beyan olunan 25 lüle suyun Taksim'den tevzii:

5	Tersane ve Kasımpaşa'ya
12	Kabataş ve Tophane'ye
8	Beyoğlu ve Galata taraflarına
25	

Yukarıda Beyoğlu ve Galata tarafına verildiği gösterilen 8 lüle su 31 çeşmeye ve 74 eve tevzi olunmuştur.

Taksim suyundan Beyoğlu Belediye Dairesi dahilinde bulunan yerlere dağıtımı yukarıda yazılı cetvelde gösterilen 75 lüle sudan adam başına üç okka su isabet eylediği ve adı geçen daire içinde bulunan ha-

nelerde bile 500 kûsur adet sarnıç olup birbiri üzerine yağın yağmurdan beş parmak su buhara çevrilererek 16 parmak biriktiği cihetle, adı geçen dairede adam başına birbuçuk kıyye (1) su düşmektedir. Mevcut kuyulardan beş kıyye, Çamlıca ve Karakulak gibi membalardan naklolunan tatlı sudan da yarım kıyye isabet ederek, bu hesapta beher kişiye yemek çamaşır, içecek vesair için beş kıyye acı ve beş kıyye tatlı su ki, toplam olarak 10 kıyye su isabet etmektedir. Halbuki bir adam için ortalama 15 kıyye suya ihtiyaç bulunmaktadır. Gerçi adı geçen üç bendin suları vaktiyle Beyoğlu vesaireye yeterli ise de o zamanlar buraların nüfusu çoğaldıktan sonra zamanında yağmur yağsa, üç bent tamamen dolsa, yollarda bozukluk olmasa, lüzumsuz yere bir katre su sarfolunmasa bile adı geçen yerlerde yine de su sıkıntısı çekileceği yapılan tahkikatla anlaşılmış.

(Abdülâziz bu su sıkıntısını şehzadelik zamanından bildiği için tahta çıktığı ikinci ayında bir salı günü vapurla Büyükdere'ye, oradan da bir faytonla bentlere gitmiş, tetkik etmiş, buraların haritalarının yapılmasını maiyetinde bulunan mühendislerle emretmiş ve bunların tamir ve temizlenmesinde muvaffak olmuştu.)

Bir aralık Darboğaz denilen yere yeni bir bent yapılması hakkında bir hayli müzakereler ve teşebbüsler de yapılmıştır. Fakat müsbet bir sonuç alınamamıştır. Sonraları Terkos Su Kumpanyası bu su sıkıntısını gidermiştir.

(1) Kıyye: Zamanın ölçü birimi, okka (400 dirhem)

SARAYLARA VERİLEN SU

Yıldız Sarayı'na bentlerden su gelirdi. Fakat zamanla saray kalabalıklaştığı için çok miktarda suya ihtiyaç hasıl olmuştur. Yıldız Sarayı'nın dışında birçok yerlere makineler konularak ihtiyaç giderilmiş ise de sonraları bahçeye yapılan büyük havuza, Beyoğlu ve Tophane ahalisine mahsus taksim suyunun hepsi akıtılmıştır. Ahalinin susuzluktan şikâyeti üzerine Kâğıthane civarında mevcut membalardan su getirilerek bu yerlerde çeşmeler açılmıştır.

Eskiden Su Nazırının maiyetinde «Sakalar Ocağı» namıyla bir ocak vardı. Bu ocak Ayasofya Camiinde Şekercikapısı tabir olunan büyük kapının karşısında Eğri Fatihî Üçüncü Mehmet'in türbesine bitişik köşeydi. Ocak halkının vazifesi İstanbul içinde yangın çıkarsa beygirlere yüklü kırbalariyle derhal yangın yerine yetişip tulumbalara su taşımaktı. Sakalar da bu hizmetlerine karşılık çeşmelerinden su alıp ahaliye satarlardı. Vaktiyle İstanbul sakaları iki kısma ayrılmıştı. Bunlardan bir kısmı at sakaları, diğer kısmı da mahalle sakaları idi. Sonraları mahalle sakaları da yangılara gitmeye başladılar ve çeşmelerinin su haznelerini kilitleyip ahaliye satar oldular.

Ahalinin kendi ihtiyaçları için akşamları ancak iplik kadar su verirlerdi. Mahalle halkından hali vakti yerinde olanlar bahçelerinin sulanması için geceleri suları açıp hortumlarla kendi havuzlarına sakalardan su satın almayı âdet ettiler.

Bir de Eyüp'te Gümüşsuyu Ocağı vardı. Bu ocak halkının vazifesi dahi padişaha mahsus kahvenin suyunu Gümüşsuyundan taşımaktı. Zabitleri Bostancıbaşı, âmirleri de sarayın kahvecibaşısı idi.

Bentlerin su fazlasını satın almak için dilekçe verenlere, yolun tesviyesi masrafları satın alana ait olmak üzere bir masura su için altı bin kuruş «muaccele» ve yıllık otuz kuruş «icarî müeccele» takdiriyle satın alınması ya da kiralanması ve teferruatı nizamname iktizasındandı. Sonraları bazı yerlerde bir masura suyun onbeşbin kuruşa ve daha ziyadeye alınıp satılmakta olduğu haber alınmıştır. Bu yüzden hayrat sularıyla diğer yerlerdeki suların tertip ve miktarının azalmasını korumak için bir düzene konulması gerekmiştir. Buna göre hamam gibi daimî su harcayan yerlere beher masurasına onbeş bin; İstanbul'daki Kırkçeşme sularına oniki bin, Halkalı sularına onbeş bin; Boğaziçi taraflarındaki yerli sulara onar bin kuruş fiyat takdir olunmuştur.

İSTANBUL'DA SARAY VE KONAKLARDA

14536 HAMAM VARDI

Vaktiyle yapılan umumî bir sayımda İstanbul'da sultanlar, kibarlar konaklarında 14536 adet hamam varmış. Altmışbeşi sur haricinde ve doksan adedi de dahilinde olmak üzere, halk için de yüzellibeş adet çarşı hamamı mevcut imiş. Onbeş bini geçen çeşme, ikiyüz sebil, yüz ayazma, altıyüz bin su kuyusu varmış.

Bazı taraftan alınan bilgilere göre hâlen İstanbul'da mevcut olan çarşı hamamlarının miktarı yüzaltmış

adede varmaktadır. Eskiden zenginlerin konaklarında birer hamam bulunmak şarttı. Çoğunda büyük sarnıçlar da vardı.

Kumbarahane kışlasına ait olmak üzere Sadabat-taki Ayazağa membaından kışlaya gelinceye kadar-ki su yolları 1647 tarihinde Tophane Nazırı Vekili Arif Bey marifetiyle inşa ettirilerek bu kışlaya su verilmiştir.

İkinci Mahmut zamanı din adamlarından kalender bir zatın, bir mecliste, Kanunî'nin fetihlerinden ve hayratlarından babsolunurken Yeniçeri tayfasının fesat ve mel'ânetlerini ima kasdiyle:

«Kanunî Süleyman'ın hayrı şerrine mukabil olmaz. Hattâ İstanbul'a getirdiği su, icad eylediği Yeniçeri taifesinin yestehlediği kazuratı bile temizlemez» demesinin bir hayli gülüşmelere sebep olduğunu Süleyman Faik Efendi mecmuasında görmüştüm. Bir vesile ile «Netayicülvukuat»ta da yazıldığı gibi Yeniçeri ocağı nizamlarının fesat başlangıcı, ocağın icadından 250 — 300 yıl geçtikten sonra vaki olmuştur.

Kitabın müellifi der ki, «Bunların şekâvetleri ve cahilce hareketleri inkâr edilemezse de, bu gibi gülünç hale sokulmak istenilen adamlar başka bir milletten olmayıp bizim cedlerimizdir. Onun için bunlara o derece sataşmak reva değildir.» Müellifin bu düşüncesine tamamen iştirak ederim.

Karagöz ‹ Hayal Oyunu ›

Evvelce İstanbul ahâlisinin başlıca eğlenceleri hayal, ortaoyunu, meddah, canbaz, hokkabaz, köçek, incesaz takımları idi. Bunların pazar yerleri İstanbul'da Kadıköyü'nde olduğundan ihtiyacı olanlar oraya müracaat ederlerdi. 1861 tarihinde adı geçen han yandığı için Baltacı Hanı bunlar için pazar yeri yapıldı.

Kadınlar cemiyetinde çengiler icrayı sanat ederlerdi. Zevk erbabının bir de meyhane âlemleri vardı. Sonraları garp medeniyetine uyulmak istenildiği için alafranga eğlencelere heves olunmaya başladı. Galata ve Beyoğlu âlemlerine rağbet çoğaldı.

Bu saydığım eğlencelerin geçmişini mahiyetlerini, ahlâk bakımından iyi ve kötü taraflarını, Galata ve Beyoğlu eğlencelerini ve bunlara halkımızın düşkünlüklerini kısım kısım arz ve beyan etmek istedim.

Zaman geçtikçe asıl maksadından çıkmış olduğu için bugün o şaşaalı tiyatrolara düşkün olanların nefretle reddetmekte oldukları hayal oyunu vaktiyle gerçek bir temsil gibi ulvî bir maksada dayanarak icat olunmuştur.

Şamdanîzade Tarihi'nin birinci cildinin 261. sayfasında şunlar yazılıdır:

«283 sene, Şeyh Aynî Abdullah Küşterî Hazretleri irşat edeceği zevata gece perde kurup arkasma mum

yakıp hay-i huy ettirdikten sonra mumu söndürdükte karanlıkta bu suretler kaybolacak, bu dünyada her ne kadar rahat, alış - veriş, harp, kıtal, zevk-u safa, elem ve gam ve ibadet ve can çekişme zuhur ettikte bu gibi zıll-ü hayale benzer deyu temsil etmişti. Sonra zıll-ü hayal oyununu bulup düğün ve helva geceleri vakit geçirmek için vesile yaptılar. Lâkin basiret ehli yine hasiret göziyle nazar kıldıkta şeyhin kerametiyle irşad olur.»

Bursa Mebusu Tahir Beyefendi tarafından yazılan bir makale ile Maarif Meclisi eski azasından Ziya Beyefendinin bana gönderdiği cevabî yazısı bu hayal oyunu hakkında etraflı bilgileri taşımaktadır. Bunun sûretini ve hayal oyuncularının meşhurlarından tahkik edebildiklerimin isimleriyle sanatlarını ve maharet derecelerini aşağıya yazdım:

TAHIR BEYİN YAZDIKLARI

Yüksek tabaka arasında «Hayal», halk ve çocuklar arasında «Karagöz» denilir, terbiye ve edep dahilinde oynatılır. Hele oyuncu olan kimse nüktedan bulunursa çoğu zaman ibret alıcı ve uyarıcı olur. Hattâ ibret göziyle bakılırsa hayalin oynatılmasına cevaz bulunduğu hakkında din adamlarının fetvası bile vardır.

Kibarlar arasındaki şöhreti dolayısıyla bu oyun «vahdet» nokta-i nazarından icat edilmiştir. İcat eden de Bursa'da Hükûmet Caddesinde medfun Şeyh Kûşteri namında bilgin bir zat imiş. Rivayete göre Yıldırım Bayezit devrinde «Hacı İvaz», «Hacı Evhat», halk dilinde «Hacivat ve Karagöz» namlarında iki nüktecinin

şakaları Şeyh Kûşterî tarafından hayalde gösterilerek meydana gelmiştir.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin birinci cildinin 654. sayfasından itibaren Karagöz oyununa dair bir nevi hurafeyi andırır nakillere göre Hacivat'ın Alâeddinî Selçukî zamanında Mekke ile Bursa arasında gidip gelen Bursalı biri olduğu, Arap eşkiyası tarafından katlolunduğu, Bedrihanin'de gömüldüğü ve Karagöz'ün de Kırkkiliseli (Kırklareli) olup İmparator Kostantin'in postacısı olduğu ve bunların konuşmaları hayal perdesinde gösterilerek Bayezid'in huzurunda icrayı sanat eyledikleri anlatılır. Fakat İmam Şu'ranî, Şeyh Ekber'in «Fütühat-ı Mekke»sinin 317. bölümünden naklen halkın hicabı arkasında olarak Cenab-ı Hakkın hakikaten fail-i muhtar olduğunu bilmek isteyen hayal-i settare ile suretlerine nazar etsin diyerek başladıkları bapta hayal oyununa düşkünlükleri ve vukuf ehlinin bu oyundan ince mânâlar çıkarttıklarını mufassal olarak beyan eylediklerine ve şeyhin vefatı ise herhalde Şeyh Kûşterî'den evvel, yani 638 (1240) tarihi olduğuna nazaran bu oyunun Muhiddin-i Arabînin vatani olan Endülüs kıtasındaki Araplar arasında dahi «Settare» adıyla meşhur olduğu anlaşılır.

Bir nüshası Ragıp Paşa Kütüphanesinde mevcut olan Arapça «Tayf-ül Hayal» adındaki eser de bu hususta yararlıdır.

Her ne hal ise bu oyun hakkında birçok manzume yazılmıştır. Karagözün mezarı Mevlid yazarı meşhur Süleyman Dede merhumun yakınında ve Çekirge'ye giden yolun sağ cihetinde görülmektedir. Mezar taşının üzerinde şu manzume vardır:

**Nakş-ı sun'un remzeder hüsnünde rüyet perdesi
Hâce-i hükm-i eâeldendir hakikat perdesi**

**Sireti surette mümkündür temaşa eylemek
Hail olmaz ehl-i irfana basiret perdesi
Her neye im'an ile baksan olur iş aşikâr
Kılmış istilâ cihanı hâb-ı gaflet perdesi
Bu hayal âlemi gözden geçirmektir hüner
Nice kara gözleri mahvetti suret perdesi
Şein'i aşkla yandırıp tasvir-i oisminden geçen
Âdemi âmed-i şadette azimet perdesi**

**Hangi zille iltica etsen fenâ bulmaz acep
Oynatan üstadı gör kurmuş muhabbet perdesi
Dergehi Ali Abada müstakim ol Kemterî
Gösterir vahdet eyleyen kalktıta kesret perdesi**

**Şeyh Küşterî'nin ününe «Gülşen» adındaki eseri
de delildir. O eserden (aşağıdaki beyt) nakledilmiştir:**

**Ademsîn ol ademide sende sâkin
Bulunmaz vâcibe malûm ve mümkün**

**Aşağıdaki manzume de hayal oyunu hakkında söy-
lenmiş ibretli bir eserdir:**

**Bu perde çeşm-i ehl-i zâhire bir nakş-ı surettir
Rûmuz erbabına amma ki temsil-i hakikattir
Cihana benzetip Şeyh Küşterî bu perdeyi kurmuş
Müşabih eylemiş ecnasa tasviri ne dikkattir
Hevâdar safaya neşve bahşeyler bunun seyri
Hakikat-bîn olan erbab-ı tab'a ayn-ı ibrettir
Ne var bilmez veray-i perdede kimsedir tahkik
Lisan-ı hal ile hal-i cihanı bir hikâyettir**

Eğer dikkat olursa Karagöz'le Hacı İvaz'ın
 Malik-i fehınenen ehl-i kemale başka halettir
 Nice mânâ olur melhuz tahtında seyret
 Nikâtin anlasun ehli deyu arz-ı nezakettir
 Sönünce şem' eşhas sûre'ta nabut olur birden
 Cihanın bi beka olduğuna işte işarettir

Diğeri:

Şem'ai şâri yanınca cilvezardır perdemiz
 Pertev-i feyz-i safalar ruşenadır perdemiz
 Her dakika calib-i hayret menazır arzeder
 Bir temaşahane-i ibretnümadır perdemiz

Diğer:

Şem'amızda pertev-i feyz-i hakikat aşikâr
 Hayre-sâz dide-i ehl-i dehadır perdemiz
 Dideler rûşen gönüller zevkyab olsun bu şeb
 İnşirah efzay-i bezme âşinadır perdemiz
 Gelse ol çeşm-i siyahım handeler peyda olur
 Cilvegâh-ı şahid-i zevk-u safadır perdemiz

Bu bahis hakkında Mülga Meclis-i Kebir-i Maarif âzasından muallim Ziya Beyefendinin bana cevaben gönderdiği tezkerenin suretini aşağıya derceyledim:

«Meşhur Karagöz oyununun icadı Bursa'da Belediye Bahçesi karşısında gömülü olan Şeyh Küşteri'ye isnat edildiği ve muharrirlerimizden, müelliflerimizden birçok ünlü zatın da, buna inandıkları beyan-ı âli-siyle bu hususta başkaca bilgi ve mütalâam varsa bildi-

rilmesi «emelpiray-i tüzim olan tezkere-i devletlerinde» emir buyurulmuştur.

Bendeniz yüksek emirlerine uymayı bir şeref telâki eylediğim için cevabımı takdime cesaret ettim:

Sultan-ül Evliya, mürebbiyülârifin, fahrülmuhakkıkın batmı velâyet-i Muhammediye muhiyyül milleti veddin Ebu Abdülâh Muhammet bin Ali ibnilarabi-et. Tai-ül-Hatemi el-Endülüsi Radıyallahü-anhu ve arda Hazretlerinin «Fütuhat-ı Mekkiye» ismindeki yüksek eserlerini dikkatle mütalâa etmişim. Bu kitap hakik-ı nisabın üçyüzyüzyedinci babı ki onyedinci fıkrasının sorularınıza tam cevap teşkil edeceğini hatırladığımdan o fıkrayı aynene terceme ederek aşağıya alıyorum ve tercemenin sonunda da bahsimize ait bir iki düşünce arz ediyorum. Bu suretle hakikatın meydana çıkmasına hizmet etmişim kendimi bahtiyar addeder ve her halde «bekay-i muhasin-i enar-ı devletlerine arz-ı iftikar» eylerim.

Hazret-i Şeyh buyuruyorlar ki:

(Bizim bu meselede ima ettiğimiz şeyin hakikatini bilmek murad eden, hayal perdesine, oradaki suretlere ve o suretlerden söyleyene bakın ki küçük çocuklar bu perdenin mahiyetinden ve onun arkasında durup eşbası oynatan ve şahısların dilinden söyleyen zatten habersizdir, onu görmezler.

Dünyada da hakikat, bunun aynıdır, insanların çoğu, farzettiğimiz küçük çocuklar gibidir. Bunun sebebi açıktır.

Görülür ki, küçük çocuklar hayal meclisinde sevinirler, sevinçlerinden güler, oynarlar. Gaflet erbabı ise

hayal meclisini sırf vakit geçirecek âdi bir eğlence sayarlar.

Âlimler ise bundan ibret alırlar; onlar bilirler ki, hayal perdesi ancak bir misaldir.

Bunun için önce hayal perdesinde Vassaf denilen zat gözüdür, söz söylemeye başlar, ilâhi azameti dile getirir. Kendisinden sonra hayal perdesine birbiri ardınca her sınıftan gelen suretler ile mükâleme ve muhavere eyler. Seyredenler bildirir ki: «Hak Taalâ bu perdeyi kullarına bundan ibret alsınlar diye nasip eylemişlerdir.

Bununla beraber hayal perdesinde gizli hakikatleri gaflet erbabı gülünç bir eğlence sayar.

İşte bundan sonra Vassaf perdeden kaybolur. Vassaf dediğimiz zat, bizce Âdem aleyhisselâmdır. «Fütuhat-ı Mekkiye»nin terceme eylediğimiz şu bahsini okuyan Orhan Gazi zamanı ricalinden olan Şeyh Küşteri'nin Karagöz oyununun mucidi olamayacağını teslimde tereddüt etmezler. Zira Şeyh-ül Ekber efendimiz Kitab-ı Fütuhat'ı 599 (1202) tarihinde Mekke-i Mükerreme'de buldukları sırada telif buyurmuşlardır; bu sabittir. Tabiatıyla bahsettikleri hayalin de ondan evvel mevdut olması zarurîdir.

Müellifin Şam'da oturdukları sırada, yani 600 (1203) tarihlerinden sonra bir kere daha Fütuhat nüshasını yazmış bulunmalarının esas meseleye hiçbir tesiri olamaz.

Şeyh Küşteri ise 761 yılında vefat etmiş olan Orhan Gazi asrında yaşamış bir zattır. Kendisinin o tarihten birbuçuk asır evvel mevcudiyeti bilinen bir oyu-

nun icat hakkına sahip olmasına nasıl ihtimal verilebilir? Kaldı ki Fütühat'ın satırlarında biraz dikkat edilirse bu oyunun Fütühat'ın telif tarihinden de çok zaman evvel Arap diyarında mevcut ve meşhur olduğu anlaşılır.

Buna binaen denilebilir ki, Osmanlı medeniyetinin zahir ve intişarı üzerine Bursa'ya gelmiş olan Şeyh Küşterî, evvelce Arap diyarında görüp bellediği oyunu —Osmanlı medeniyetini teşkil eden heyetin kabiliyetini görerek— o sırada Arapçadan Türkçeye nakil ve terceme etmiştir.

İşte Şeyh Küşterî olsa olsa Osmanlılık dünyasında bunun ilk önce nakli ve neşri hak ve şerefini muhafaza edebilir. Esasında icadına sahip olamaz. Bu âcizleri Arap medeniyetine ait tafsilâtı maalesef görüp mütalâa etmeye muvaffak olamadım. Ümit ederim ki göremediğimiz eserlerde bu oyunu icat edene ve icat tarihine ait tafsilât da vardır.

Lâkin şurası gayrikabil-i inkârdır ki, Osmanlı müelliflerinden, Şeyh Küşterî'nin mucitliğine inananlar kütüphanelerimizde ve memleketimizde nüshası pek çok olan Fütühat'ı da okumaya muvaffak olamamışlardır. »

Yukarıdaki tafsilâttan anlaşıldığına göre hayal oyunu çok zaman evvel mevcut olup fakat Orhan Gazi asrı ricalinden Şeyh Küşterî, Osmanlıların kabiliyetlerine göre değiştirmiş, düzenlemiş, Yıldırım Bayezit zamanında da intişara başlamıştır.

Tarihler, Bayezit'in birçok nedimleri olduğunu yazarlar. Bunlardan Kör Hasan adında bir zat, bu sanatı çok iyi biliriniş ve padişahın huzurunda oynatmış.

Kör Hasan'ın torunlarından Mehmet Çelebi de hayal oynatmakta pek ünlü imiş. Haftada birkaç gece Dördüncü Murad'ın huzurunda Karagöz oynatırmış.

Yedi yaşında tahta çıkan Avcı Mehmet hayal oyununu sevdiğinden Bekçi Mehmet adında bir hayal oyuncusu, padişahın mizacına göre bazı değişiklikler yaparak onu eğlendirirniş. Bu bekçi Mehmet 1659 tarihinde vefat etmiştir. Sonraları Şerbetçi Emin adında biri şöhret yapmış.

Üçüncü Selim zamanında yetişen Kasımpaşalı Hafız Bey ve İkinci Mahmudun nedimlerinden Sait Efendi benzeri az bulunur hayal oyuncularını imiş.

Bu hafız Beyi, Beylerbeyi yalılarında birinde yapılacak sünnet düğününe peylemişler. O cemiyette bir unutkanlığın hatasını hemen düzeltip maharetini yine ispat etmiş. Böyle olduğu halde Üçüncü Selim huzurunda Karagöz oynatırken yaptığı bir gaf yüzünden oyunu hemen tatil etmiş ve sanatı da bırakmıştır.

Hayalcilik, çok uyanık bulunmayı gerektiren ince bir sanattır. Buna ait iki hikâyeyi yazmayı uygun gördüm:

HAFIZ BEYİN CEMİYETTEKİ BAŞARISININ HİKÂYESİ

Hafız'ın semti Kasımpaşa olduğu için eskiden belli usul olduğu üzere yardakçıları, takımları alıp cemiyete giderler. Kendisi de doğruca levazımı hazır bulurmuş. O gün için adamlarına tembih etmek hatırın-

dan çıkmış. Kendisi cuma akşamı yalnız olarak Beylerbeyi'ne gitmiş. Yardakçılarını orada göremeyince akli başından gitmiş. Ne çare ki, o tarihte şirket vapurları da yok. İskele kayığı ile Kasımpaşa'ya kadar gidip dönünceye kadar sabah olacak. Bir çare düşünmüş. Cemiyetin daire müdürünü bulup işi gizlice anlatmış. Kendisine yalnız perde kurmak için bir yatak çarşafı ve aktarlarda satılan Karagözle Hacivat istemiş. İstekleri yerine getirilmiş.

Vakta ki, oyun başlamış, Hacivatla Karagöz meydana gelmişler, muhavereye tutuşmuşlar. Gülmeler de yükselmiş. Muhavere kızıştıkça da kahkahalar ayyuka çıkmış. Hazır bulunanlar gülmekten çatlama derecesine gelmiş. Hiç kimse vaktin nasıl geçtiğinin farkına varamamış.

Neticede bir münasebetine getirip Hacivat'ın Karagöz'e hitaben:

«Artık Karagöz senin ettiğin kusurlar için lâzım gelen cezayı inşallah diğer bir cemiyette tertip ederim. Bu akşam bu kadarla iktifa edelim» demesi üzerine, evsahibi derhal Hafız'a hücum ile:

«Ne demek efendim, seninle sabaha kadar üç oyun üzerine pazarlık etmiştik. Daha henüz birine bile başlamaksızın oyuna son vermek istiyorsun. Mukavelelerinizi tamamen yerine getirmeye mecbursun» diye vakti olan ısrarına karşı Hafız:

«Evet efendim, mukavelemiz öyleydi. Fakat hayal, geceye mahsus bir eğlencedir. Gündüz kabil ise mukaveleyi icraya hazırım» diyerek pencerenin perdesini kaldırıncaya, herkes sabah olduğunu görmüş. İşte, yalnız muhavere ile sabaha kadar vakit geçirtmeye ko-

layca muvaffak olunamayacağı düşünülürse Hayalî Hafız'ın sanatındaki kudreti anlaşılır.

DİL TAKILMASI FIKRASI

Hafız Bey bir gece Üçüncü Selim'in huzurunda hayal oynatır. Oyun, Karagöz'ün ağalığıdır. Hethûdası Hacivat, birtakım köleler ve cariyeler satmalararak Karagöz ağanın konağına getirir. Ağa, Selim adındaki kölelerden birine yüksek sesle seslenir:

«Selim!»

Üçüncü Selim lâtife olsun diye hemen cevap verir:

«Buyurun!»

Bunun üzerine Hacivat, Karagöz'ün karşısına gelip:

«Eeeey Karagöz, huzur-i şahanede bir sürç-i lisan ettin ki, hiçbir zaman affı kabil değildir. Şevketmeap efendimiz sana hacca ruhsat buyurdular. Artık tövbe-kâr olup Hacca gideceksin.»

Der ve derhal perdenin arkasındaki mumu püf diye söndürür. Üçüncü Selim telâş edip:

«Hafız, vallahi gücenmedim. Muradım bir lâtife idi. Kesme, oyuna devam eyle» derse de Hafız:

«Cenabı Hak, ömri şevketinizi artırsın. Efendimiz kusurumu af buyurdunuz. Lâkin sanat itibariyle bu hatta benden çıkmamalı idi. Madem ki çıktı, artık benim asla meziyetim kalmadı» cevabını verir ve tövbe edip Hacca gider.

HAYALÎ SAİT EFENDİ

Hayalî Sait Efendiye gelince: Bu zat pek değerli bir hayalî imiş. Önceleri Üçüncü Selim fasıl takımında neyzen ve giriftzen,² aynı zamanda da zarif ve nüktedanmış. Bu yüzden meşhur Veliefendizade Emin, devlet müşaviri Halet Efendi, Hoca Numan, Hatif, Yenikapı Mevlevî Şeyhi Abdülbaki efendiler ve Keçecizade İzzet Molla Efendi gibi nice zarif zatın meclislerinde bulunmuş ve sohbetlerinden yararlanarak İkinci Mahmud'a musahip olmuştur.

Bazı olaylardan dolayı padişahın gazabına uğrayan birçok adamın kurtarılmasında tesiri olduğunu rivayet ederler. Yine musahiplerden Abdi Bey merhumla padişahın huzurunda geçen konuşmaları ve birçok menkıbeleri halkın dilinde hâlâ dolaşır.

Sait Efendi, Serasker Müsteşarı esbak Ahmet Bey merhumun pederleridir. Sultan Mahmud'un ölümünden sonra emekliye ayrılmış, Bahariye'deki sahilhanesinde oturmuş ve 1855 yılında vefat etmiştir. Bahariye Caddesinde İplikhane Kışlası büyük kapısının karşısında gömülüdür. Abdi Bey merhum da, Üçüncü Selim fasıl takımı çavuşlarından olup «Küpelî Çavuş» lâkabını taşımış. Bu zat, 1835 tarihinde Ramazanın birinci günü vefat etmiş, Hazret-i Halid türbesinin Şahsultan İmareti karşısındaki kabrine gömülmüştür.

Orta Oyunları

Orta oyunları, hayal oyununun daha geniş ve bilhassa tabiiik halinde olarak 1591 tarihlerinden sonra tertip edildi. Dördüncü Murad ve Deli İbrahim devirlerinde de umumî rağbet kazandı. Ve ikişeryüz kişilik oniki kol ortaoyuncuları yetiştirildiği rivayet edilmektedir.

Yakın zamanlara kadar ortaoyuncuları «Zuhurî Kolu», «Han Kolu», «Kırlı Kolu», «Yoran Kolu» adlarıyla birçok kollara ayrılmıştı. Bunlar yaz mevsiminde Modaburnu, Yoğurtçuçayırı, Göksu, Çubuklu ve daha bu gibi seyir yerlerinde; kış mevsiminde de İskilip Hanı, Kadripaşa Hanı gibi üstü örtülü yerlerde, resmî ziyafetlerde, kibarların cemiyetlerinde oynarlardı.

Ortaoyunlarının muzikası eski usûl üzere zurna, çiftenara, davuldan mürekkeptir. Fakat her şahıs ne taklidine çıkarsa, o taklide mahsus parçayı çalmak ve oyunun saza ait kısmını idare etmek zurnacıya ait olduğu için, her zurna çalan ortaoyunlarında icray-ı sanat edemez. Çünkü evvelce meşk etmek şarttır. Ortaoyunlarında eski usul gereğince önce saz köçek havaları çalmaya başlar. Tam takım olmak üzere 12 kişiden ibaret köçekler raksa çıkarlar. Sivri külâhlı bir güldürücü de elinde şakşak olduğu halde oyuncuları

takip eder. Buna «pusatçı» denir. Vazifesi raks sırasında tuhaflık etmektir.

Sonra kol takımının hepsi curcunaya çıkarlar. Curcunacıların başlarında uzun ve kısa sivri külâhlar ve sırtlarında acayip elbiseler bulunur. «Çingiraklı Kukla», «Burunsuz Beşe», «Kambur Cüce», «Toparlık Kö-
ağızdan:

se» gibi garip garip isimlerle çağırılırlar. Hepsi bir «Dağda bir keçi, sivridir kıcı, kahpenin piçi, bunda bir iş var» tekerlemesini sazla beraber söyleyerek «ala ala hey»den ibaret nakarat esnasında maskara şekiller alırlar ve tabiatın ne kadar biçimsiz mahlûku varsa, onu taklit ederlerdi.

Bunlardan sonra başında dilimli bir kavuk ve sırtında kenarlarına kürk çevrilmiş bir cübbe, altında çakşır, ayaklarında sarı mest papuç olduğu ve elinde «pastal» tabir olunan «şakşak» olduğu halde vakarını muhafaza eden bir adam tavrıyla ağır ağır pîşekâr meydana gelir; yerle beraber temenna edip:

«Filan oyunun taklidini aldım, usûl ve ahenk ile efendilerime temaşa ettireyim.»

Der ve elindeki şakşak ile zurnacıya «çal» işaretini verir ve artık oyuna başlanmış sayılır.

Oyunun başından nihayetine kadar oyuna çıkan muhtelif şahısların hepsi önce pîşekâr'a müracaat ederler. Bunların her birine başka başka meram anlatmak ve aralarındaki macerayı idare etmek ve bahis konusu olan meseleyi hal ve fasleylemek pîşekâr'a ait bulunduğundan, ortaoyuncuları arasında peşikârlık mühim bir vazife sayılır.

Sonraları curcunaya çıkmak âdeti oyundan çıkarıldı. Köçekler de, resmen kaldırıldı. Zenneler rakse-derek çıkarlardı. Sonraları bu raks usulü de terkedildi.

Vaktiyle, ortaoyuncuları içinde mükemmel mukal-litler vardı. Arap, Lâz, Rum, Ermeni, Arnavut, Yahudi taklitlerini, Türk kolunun envainı, Çıtakları, Boşnak-ları güzel taklit ederlerdi.

Sultan Aziz, tahta çıktığı sıralarda ortaoyuncularını-
nın ünlülerini Müzika-i Hümayuna aldı. O vakit bun-ları milletin ahlâkına hizmet edecek yolda tanzim ve
islâh etmek arzusunda olduğu rivayet olunmuştu. Hal-buki sonradan Mabeyn kâtiplerinden Ziya Bey (Paşa)
ve Bahriye miralaylarından (albaylarından) Mabeyn-i
Hümayuna memur Dilâver Paşazade Muhtar Bey gibi
nedimlerin teşvikiyle bunları Âli, Fuat ve Mısırlı Kâ-
mil Paşalar vesair vükelânın şekline sokup bunların
taklidini yaptırıp eğlendiği rivayet olunur. Devlet
adamları, hükümdarlarını taklit eyledikleri için bu gi-
bi eğlencelerin doğru olmadığı söylenirdi.

VEHBI MOLLA HİKÂYESİ

Bu Vehbi Molla, Ebulenf denmekle meşhurdu. Zi-
ra burnu o kadar büyüktü ki, benzeri pek azdı. Ken-
disi ilimden anlamaz, ilim adamları yanına giyimine dik-
kat etmez kıyafette gelirdi, hemen parlamaya hazır, si-
nirli bir adamdır. Dahil olduğu mecliste mutlaka bir
münakaşa vesilesi bulur, hiddet bulıranları arasında
şuna buna atar, tutardı.

Şahsına mahsus bu hiddeti tuhaf ve eğienceli olduğu için devrinin vükelâ ve kibarlarınca makbul bir nedim sayılırdı.

Mizah gazetelerimizden Çaylak Gazetesi başyazarı Tefik Bey merhumun pederi, Gümrük tahsildarlığından emekli Mustafa Efendi nüktedan bir zattı. Bir akşam, merhum Şevket Paşanın konağında Vehbi Mollaya yaptığı muzipliği ifade etmişti. Bu Şevket Paşa, Reşit Paşa yetiştirmelerinden olup vaktiyle Babiâli'de beylikçilik, müsteşarlık gibi önemli memuriyetlerde ve bazı valiliklerde bulunmuştur. Konağı, Mahmutpaşa hamamı yanındaydı. Bu konak, sokak kapısından geride ve bahçe duvarı içinde olduğundan, önce bahçeye, sonra da konağa girilirdi. Bir akşam Mustafa Efendi konağa gidip Paşa ile otururlarken, çubukçusu, çantacı ve seyisi yanında olduğu ve mükemmel bir hayvana bindiği halde Vehbi Mollanın bahçe kapısından içeri girdiğini görürler.

Paşa, Mustafa Efendiye:

«Bu akşam Mollaya bir muziplik yapabilir misin?» der. Mustafa Efendi de:

«Hay hay, yalnız benim kim olduğumu sual edince, musiki ustalarından olduğumu ve sarayda bulunduğumu söyleyiniz. Başka bir şey katınayınız» diye cevap verir. Molla Efendi de, oda kapısından içeri girer; derhal ayağa kalkarlar.

Teşrifat gereğince, sırtındaki binişi aldırırlar. Çubuklar, kahveler ısmarlanır, sohbete başlanılır.

O tarihlerde, bu Mustafa Efendi, kır sakallı, altmış, altmışbeş yaşlarında bir adam olduğu halde kendisini daha yaşlı ve ağırbaşlı bir tarzda gösterir.

Molla Efendi bunu ilk defa görünce canı sıkılır. Bir aralık Mustafa Efendinin dışarıya çıkmasını fırsat bilip:

«Bana her zaman sıkça sıkça gelmezsin dersin. Geldiğimde de birtakım mendebur herifleri karşıma dizersin. Böyle herifler yanımda rakı içmek şöyle dursun, lâubali sohbet bile mesleğime aykırıdır. Bu herif de kim?» diye sual eder. Paşa, Mustafa Efendinin öğrettiği gibi söyler ve:

«Sıkılmaya yer yoktur» diye cevap verir ve Mustafa Efendinin istediği gibi tanıtır. Molla Efendi de rahatlar.

Mustafa Efendi odaya girince de:

«Zatıâlinizi şimdiye kadar tanımak şerefine mazhar olamadığıma müteessifim. Bu akşam birlikte bulunduğumuzdan dolayı kendimi bahtiyar addeylerim» gibi başlangıçlardan sonra, musiki bilgisinden faydalanmak ümidinde bulunduğunu anlatır.

Mustafa Efendi, takındığı eski devir adamı tavrını muhafaza ederek söze başlar:

«Efendim, 75 yaşındayım. Üçüncü Selim devri muşiki muallimlerinin çoğuna yetiştim. Bir hayli şeyler geçtim. Ferahnak makamının mucidi, büyük pederim Şakir Ağadır. Fakir ol vakitler 20 — 25 yaşlarında idim. Yalnız merhumdan geçtiğim nakış, beste, semaî otuz kadar parçayı geçer. Ferahfeza takımını bestelediğim zaman merhumun takdirini kazanmıştım.

Hâlâ sahafları ve kütüphaneleri dolaşır, musikiye dair elime nadir bir eser geçerse istifade etmeye çalışırım. Elli yıldır heveskârane musiki talimi ile meş-

gulüm. Halen muzika-i Hümayunun fasıl takımlarına muallimlik ediyorum. Şimdiki musiki muallimlerinin çoğu eski eserler şöyle dursun, yenilerini bile doğru dürüst talim edemiyorlar.

İçlerinde öyleleri var ki, güfteleri bile doğru telâffuz edemiyorlar. Çoğu cahil ve hodbin. Talebeleriyle uğraşmak tarafına yanaşmıyorlar.

Ah efendim ah! İnsan, sanatının âşığı olmalı. Sazlarda, bestelerde sühuletten ziyade sanat aranmalıdır. Bendenizin musikiyi öğrenmek ve öğretmek sevdasından başka bir emelim yoktur. Ne çare ki, işret gibi bir belâ ile demgüzar olduğundan, şu son zamanlarda sesimin eski halâveti kalmadı» diye verdiği izahatı, Molla Efendi dinleyince:

«Amanın ben bu akşam bir musiki hazinesine malik olmuşun da haberim yok» diyerek, daha nice istihamlar ederek lûtfunu sabırsızlıkla beklediğini söyler.

«Öyleyse, efendim müsaade buyurun da, bir kadeh rakı içeyim» der. Kalkar, tepsinin başında kadehler tokuşturulur, çubuklar tazelenir. Molla, lûtfunu beklediğini tekrar eder. Mustafa Efendi:

«Başımınla beraber, fakat korkarım ki, bu akşam efendimizi yorgunluğum dolayısıyla gereği kadar hoşnut edemeyeceğim. Zira dün akşam Ihlamur Kasr-ı Hümayununda Şevketmeap efendimiz, küme faslı ferman buyurmuşlardı. Bendeniz de, vazife gereği beraber bulundum. Fasıl, bahçede oldu. Yarı geceye kadar devam etti. Bizler, padişahın iznini beklerken, kurendan bir bey geldi:

«Mustafa, sine kemani ile, bir saba taksim etsin» iradesini tebliğ etti. Bu da bendenizi gereği gibi yordu.

Bilhassa gecenin rutubeti ve ihtiyarlık... Bu bakımdan söyleyeceğim bestenin perdesi biraz pesten olacaktır. Artık kusura bakılmamasını rica ederim» demesi üzerine, Molla'da istek, bir kat daha artar. O nispette de ricalar ve istirhamda bulunur, başlayacak zanniyle de dinleyenlere mahsus bir tavırla gözlerini yumup aşıkane alılar çekmeye başlar.

Halbuki Mustafa Efendi, yine rakıya kalkar. Biraz zaman daha geçer. Bu defa söz, geçmişteki musiki ustalarının hangisinin hangisine üstün olduğu konusuna gelir. Ve konu, sazlardan hangisinin daha makbul ve müessir olduğuna atlar.

Bu bahis de bir hayli devam eder. Mustafa Efendi başlayacakmış gibi, hangi makamın arzu buyurulduğunu sorar.

Bu kere de, musikide hangi saatte hangi makamın okunmasının uygun olacağı bahsi sürüp gider. Mustafa Efendi, İtrî merhumunun bu mesele hakkındaki düşüncelerini uzun boylu hikâye ettikten sonra kendi düşüncelerini de aynı uzunlukta anlatır.

Mustafa Efendinin musiki bilgisi hakkında Molla Efendiye kanaat gelir. Fakat sabrı da o kerte tükenmeye başlar.

Mustafa Efendi, tekrar rakıya kalkar, çubuklar tazelenir. Beriden Molla da homurdanarak patlamaya hazır bir bomba haline gelir. Bu hali farkedene Mustafa Efendi, hanendelere mahsus bir vaziyet alır. Ses kazımak için birkaç defa öksürür. Elini çenesine koyar, çirkin sesiyle avazı çıktığı kadar danalar gibi bağır-
maya ve:

Adalarda kalan yavrum

türkiüsünü çağırmaya başlayınca Molla neye uğradığını bilmeyerek yerinden fırlar:

«Anladım kerata, kes... Akşamdan beri yemediğin bok kalmadı. Sonunda yapacağın bu muydu?» deyince, Mustafa Efendi:

«Vay, beğenmediniz mi?» der.

«Kim beğenir ki, ben beğeneceğim?» demesine karşı:

«Öyleyse beğendirinceye kadar söyleyeceğim» deyip devam eder.

«Aman sus, beğendim» dediğinde de:

«Madem ki, beğendiniz söyleyeceğim» der, durmadan bağırır. Molla'da buna tahammül kabil mi? Gözler ateş kesilir, çehre mosmor... Küfür tufanını ağız dolusu savurur. Beriki yine ara vermez, bağırır.

«Herif sus, kan beynime çıktı, çıldıracağım» demesi de kâr etmez. Hiddetinden kavuğu, cübbeyi atar, çubuğu çeker, Mustafa Efendiye hücum eder. Çubuk parçalanır, imamesi kırılır.

Molla zıp zıp sıçrar, ter - ter tepinir. O telâş arasında işret masası alt - üst olur, devrilir. Tabaklar, sürahiler kadehler şakır şakır kırılır, ortaya yayılır.

Molla bir aralık evsahibine de hücum eder. Ev sahibi hareme kaçar.

«İbâdullah, şu herif bu gece ölümüne sebep olacak. Can kurtaran yok mu?» diye avaz avaz bağırır. Bu haykırdıkça, beriki daha ziyade bağırır. Harem, selâmlık, konak halkı:

«Ne oluyor?» diye birbirine karışır. Uşaklar odaya koşar, güç belâ Mustafa'yı sustururlar. Bir yandan da ibrik getirip Molla Efendinin yüzünü gözünü yıkarlar. Ve bin müşkülâtla hiddetini dindirmeye muvaffak olurlar.

Mustafa Efendi, bu fıkrayı naklettiği zaman:

«Molla Efendi, o tarihten sonra bana nerede rastlasa, başımı sallayarak:

«Yezid, imansız herif; beni deli edecektin» diye hiddetlenirdi demişti. Molla Efendiyi en ziyade kızdıranlardan biri de, Bebekli Saip Bey merhumdu. Hat-tâ bir sünnet düğününde Vehbi Molla, beline kuşandığı yarım top şalı göstererek, güya başkalarının haset damarlarını kabartmak istediği sırada Saip Bey yüksek sesle:

«Hey Yarabbi, hey Ulu Rabbim!» diye bağırınca, herkes susar ve bütün gözler onun üzerine çevrilir ve beklemeye başlarlar. Saip Bey de, ellerini kaldırıp:

«İlâhî Rabbim, Bedesten kapılarında şu herifi, elinde şal olarak «Aman beylerim efendilerim, üç gündür açım. Elimde şu şaldan başka bir şeyim kalmadı. Bugün on paraya sahip değilim. Allah için olsun bu şala ne verirsiniz sadaka yerine geçecektir» dediğini bana göster» deyince:

«Vay kerata...» deyip, çubuğu çekerek, Saip Beyin üzerine yürümüştü.

Bu Vehbi Molla Efendi, 1877 yılında vefat eyledi. Çamlıca'da Bektaşî tekkesinde gömülüdür.

O devrin kibar meclis ve manfillerinde daha birçok zarif nedimler vardı.

Bu zatların tatlı lâtifeleri,— nükteli sözleri, o meclislere neşe katardı. Hafız Ömer Faiz Efendi, Şair Kanlıcalı Nihat Bey, Şeyh Cemal Efendi, Billurî Mehmet Efendi bu kişilerin başında sayılırdı.

Bilhassa Hafız Ömer Efendinin fıkraları meşhurdur. Fuat Paşa merhum, Abdülâziz'in maiyetinde 1862 tarihinde Mısır'a giderken Hafız Ömer Efendiyi de padişaha tanıtmak istemiş. Kendisinden izin aldıktan sonra Mısır yolculuğuna onun da katılmasını sağlamış. Vapurda Hafız Ömer Efendiye bir iki fıkra anlattırarak padişahın memnunluğunu kazanmış. Naklettiği fıkralardan birisi «Çala Mehterbaşı» fıkrasıdır. Bu fıkradan hâsıl olan neşenin derecesi hakkında bir fikir verebilmek için hulâsasını aşağıya kaydediyorum:

ÇALA MEHTERBAŞI FIKRASI

Vaktiyle valinin biri, yani Kaba Hakkı Paşa, memuriyet yerine vardığı zaman, iskeleye çıkar. İstikbal için eyalet memurları ve ahali iskele meydanında hazır bulunurlar. Mehterhane (1) de şöyle bir tarafta yer alır.

İskele meydanında binek taşı olmadığı için, bu taşın hizmetini görmek üzere, büyük bir üzüm küfesini ters olarak uygun bir yere koyarlar. Üstüne de çuha örterler.

(1) Mehterhane denilen bu resmî muzika tabı, davul, müteaddit zurna, nekkare, çiftencer, kösden mürekkeptir.

Vali Paşa, beygirine binmek için küfenin üzerine çıkmasıyle beraber «çala mehterbaşı» kumandası da verilir. Mehterhane de, çalmaya başlar. Halbuki paşa, küfenin üstünden hayvanın üzengisine ayağını atacağı sırada, küfe çürük olduğu için dibi çöker, Vali Paşa, boğazına kadar küfenin içine gömülür.

Zavallı adam birdenbire neye uğradığını bilmez. Avazı çıktığı kadar bağırmaya başlar. Fakat mehterhanenin gürültüsünden sesini kimseye duyuramaz. Çabalar, çırpırır, küfe altüst olur ve devrilir. İçinde paşa olduğu halde yuvarlanmaya, hayvan da, küfeden ürküp kişnemeye ve etrafa çifte atmaya başları. Yakınında olanlar da telâşa düşer, şaşırır.

«Bre tutun, vurun» kumandaları verilir. Mehterhane gürültüsünden halk ne olduğunu anlayamaz. Birbirine karışır. Mahallin sekbanları, hayvanın yularını yakalar. Birtakımı da küfeye hücum ederler. Kimi paşanın sakalından yakalayıp kafasını dışarıya çekmeye uğraşır. Bin müşkülâtla paşayı kurtarmaya muvaffak olurlar.

Biçare adamın sakalının yarısı kopmuş, yüzü gözü bereler, kanlar içinde kalmış; bağırmaktan boğazı tıkanmış, kallavisi, erkân kürkü lime lime olmuş olduğu halde, güç belâ hayvana bindirilip konağa getirilir.

Fıkra bundan ibarettir. Fakat Hafız Ömer Efendi öyle güzel nakleder ve olayın kahramanlarını gözönünde öylesine canlandırır ki, gülmemek kabil olmazdı.

Abdülâziz Mısır'a giderken İzmir'e uğraması ve cuma selâmlık resminin orada yapılması kararlaştırı-

lır. Padişahı görmek üzere İzmir ve civarından binlerce ahali İzmir rıhtımında toplanır.

Padişah, iskeleye çıkıp üzeri al çuha ile kaplı binek taşından hayvana binmesiyle beraber muzika çalmaya başlar. Burada padişaha bir gülme gelir ki, bir türlü kendini tutmaz. Ellerini yüzüne tutmak gibi birtakım tedbirlerde bulunursa da, fayda vermez. Hatta padişahın yanındakilerin birçoğu bu halin farkına varırlar.

Her ne hal ise, camie varılınca padişah, Fuat Paşayı yanına çağırır:

«Binek taşından hayvanın üzengisine ayağını atacağım esnada Hafız Efendinin fıkrası hatırıma geldi, üzüm küfesi olmasın diye ayağınla yoklamaya mecbur oldum ve gülmekten de kendimi bir türlü alıkoyamadım» buyururlar.

Şu izahattan da anlaşılır ki padişah, Hafız Efendinin hikâyelerinden pok hoşlanmıştı. Fakat şehzadelikleri zamanından beri dairesinde bulunan ve tahta çıktıktan sonra da deniz albaylığı rütbesiyle maiyete alınan Dilâverpaşazade Muhtar Bey, Hafız Efendinin padişaha sokulmasını kendi mevkii için zararlı görür:

«Âli ve Fuat Paşa'ların maksatları kendi adamlarını maiyet-i şâhânelerinde bulundurarak casusluk ettirmektir.»

Diye fitnelediği Hafız Efendi, padişahın etrafından uzaklaştırılmıştır.

Âli Paşa ilk defa sadrazam olduğu vakit 37 yaşındaydı. Abdülmecit kendisine sefaret teklif ettiğinde:

«Aman efendimiz, henüz kırk yaşına girmedim. Zaten de o makamın ehli değilim.»

Diye itizar ettiği zaman padişah:

«İnşallah bu makamda saç sakal ağartırsınız»

Buyurmuştur. Henüz bir ay olmaksızın bir Cuma günü Boğaziçi'nde Boyacıköyü'nde o zaman oturduğu yalının arka tarafındaki köşkte bazı ahbaplarıyla bulunurken Başınabeynci Neşet Bey gelip sadaret mührünü elinden alır.

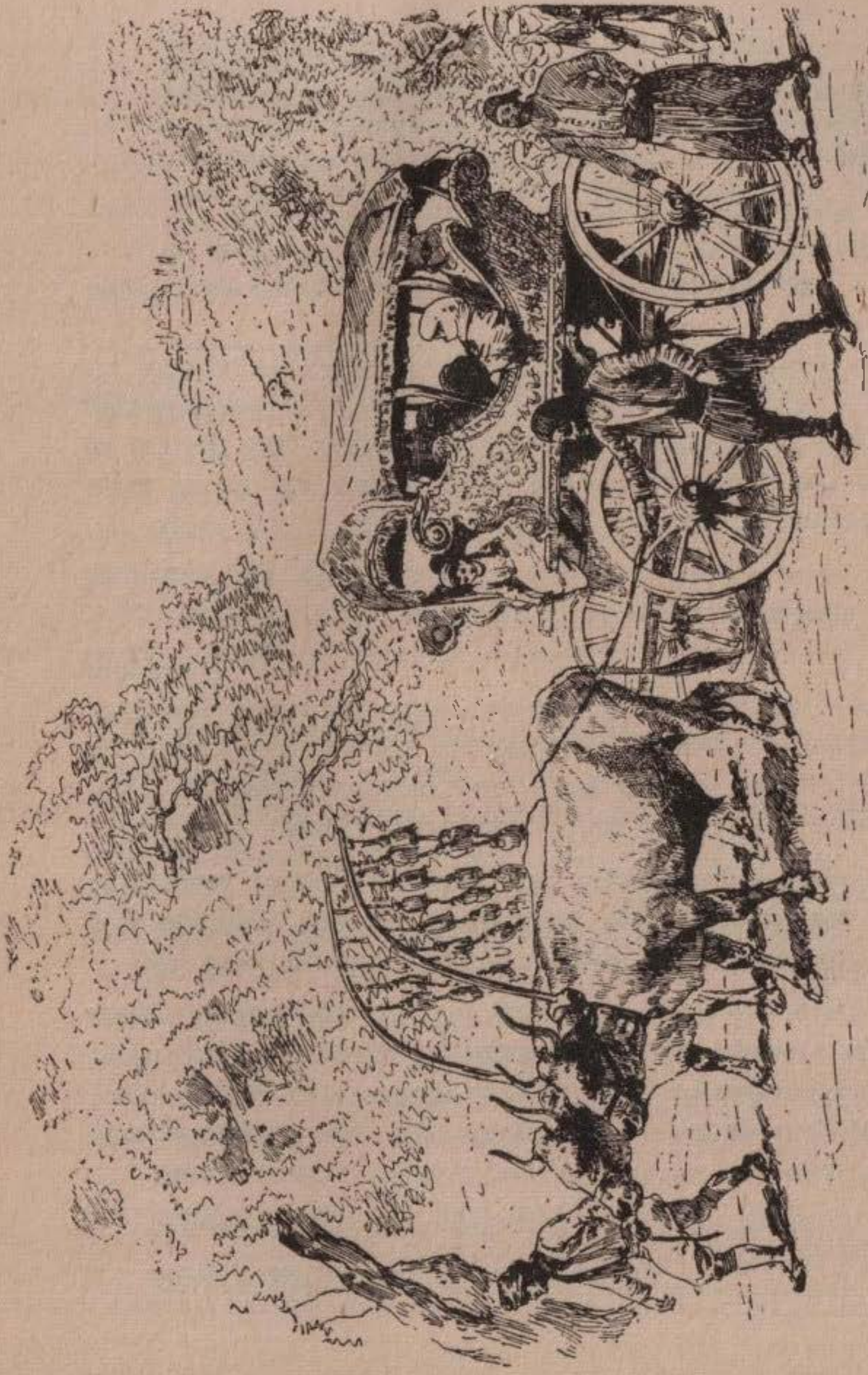
Âli Paşa bundan tabii müteessir olur. Meclisin neşesi bozular. Hazır bulunanların bu üzüntüsü bir süre devam eder. O aralık Hafız Efendi söze başlar:

«Bizim saraylı, yani karısı, her ne zaman kederli fena bir haber versem «of aman öldüm öldüm» der de ölmezdi. Müsaade buyurulursa gideyim de haber vereyim. Belki bu defa salıdan ölür, ben de kurtulurum».

Der ve paşa da kahkahaları salıverir, meclisin eski neşesi de yerine gelir.

Hafız Ömer Efendi çağdaşların nüktedanlarına daha üstün görünürdü. Hele bir takım hikâyeleri vardı ki, her biri roman yazarlarına bile sermaye teşkil ederdi. (1)

(1) *Hafız Ömer Efendinin eşi eski saraylılardandı. Yaşı da efendiden birkaç yaş fazla olduğu söylenirdi. Kendisi gayet şen ve sohbeti hoş bir kadındı. Sık sık saraya aldırılırdı. Hele ikinci Mahmud'un kızı Adile Sultanın pek sevgilisiydi. Çoğu kez onun sarayında bulunurdu. Efendi ile hanım saraylarda, konaklarda buldukları için çoğu uzun zaman birbirlerini görmedikleri olurdu.*

Belgrat Ormanı ve Çamlıcalara arabalarla gidilirdi.
Burada gezmeğe giden kadınlar ve sürücüleri görüyorsunuz.

Merhumun nice yıllar meclislerinde bulunmuş ve hikâyelerinin bir çoğunu dinlemiştim. Meselâ «Sera-
serci Arif Ağa», «Kazaz Artin», «İş Eri Ahmet Ağa»,
«Habip Odabaşı», «Kaptan Paşa Çıplağı», «Abdullah
Çavuş» gibi geçmişlerimizin hayat tarzını dile getiren
millî hikâyeler geçmişin meçhulleri arasında kaybo-
lup gidiyor. Buna ise gönlüm razı olmuyor. Fakat
lezzetleri bozulmasın diye bunları yazmaya kendimde
kudret göremiyorum.

Bununla beraber şu beceriksizliğimle beraber
merhumun doğruluğuna inandığı «Çifte yeniçeriağası»
hikâyesini geçende karalamıştım. Fakat masal gibi
oldu; lezzeti bozuldu. Gençlerimizden bir himmet ehli
tiyatro şekline sokarsa hoş olur sanırım.

ŞAIR NİHAT BEY

Şair Nihat Bey gençliğinden beri güzel şiirler söy-
ler, fakat mahareti daha çok hiciv konusundaydı. Sö-
zünü asla saklamaz, kimseden korkmazdı. Allah bilir
ya biraz da hak hukuk tanımaz olduğu için büyükler
dilinden korkardı.

Reşit Paşa merhum Nihat Beye çok yüz verirdi.
Âli Paşa ona iltifat ederdi. Fakat Fuat Paşa, babası
İzzet Molla ile olan dostluğuna rağmen Nihat Beyi pek
o kadar iplemezdi. Nihat Bey genç bir şairken İzzet
Molla ile iyi görüşürlermiş.

Mısır Valisinin daveti üzerine bir süre Mısır'da
oturmuştu. Kendisinin birçok menkıbeleri halk dilin-
de dolaşır.

İlk defa «Evkaf-ı Hamidiye müteveli kaymakamı olan mirahur-i şehriyarî» Mustafa Ağa ki «Ağa babası» demekle meşhur olan ve müteaddit valiliklerde bulunan Mustafa Paşadır). Bu Nihat Bey'in büyük pederi olduğu Evkaf tarihinde yazılıdır.

Reşit Paşa kendisine o kadar yüz verdiği ve her türlü nimete boğduğu halde Paşa'nın vefatından sonra mezar taşının somakiden mi, yoksa mermerden mi yaptırılması söylesildiği, konuşulduğu sırada hazır bulunan Nihat Bey:

«Bana kalırsa biraz pahalıca olur ama cehennem taşından yaptırmalı.»

Deyip bazırlarının gülüşmesini, bazırlarının da sinirlenmesini mucip olmuş.

Fakat her halde «Geldi kafiye, gitti safiye» fehvasınca şairlik edeyim derken nimete karşı gelmiştir.

Bir Ramazan günü akşamüstü Beyazıt sergisinde birçok kibarlar hazır olduğu halde orada bulunan ve daha o vakit başı sarıklı Reşit Paşa kitapçısı olan Cevdet Efendi (Paşa) söylediği hikâyeyi biraz uzatmış, paşaların yanında oturmakta olan Nihat Bey:

«Baksan a hoca! Ramazan günü saat onbirden sonra bu kadar uzun hikâyeye dinlenmez. Fıkranın gülünecek yeri neresi ise söyle de bitir.»

Diye Cevdet Efendiyi bozmuş. Bundan sonra Cevdet Efendi sergiden çıkarken:

«Suhtayi tersledim, dersini verdim.»

Dedikten sonra orada hazır bulunan Hafız Ömer Efendiye dönüp:

«Şu paşaları görüyor musun, işte bunların hepsi benden korkarlar. Ama benim topum mu var, tüfeğim mi var? Hayır dilimden korkarlar.»

Dediğini Hafız Efendi söylerdi.

MUSAHIPLER, NEDİMLER, MEDDAHLAR

Hulefay-i Abbasiye vesair İslâm mülükleri hizmetlerinde «musahip» ünvanıyla nedimler kullanılmış olduğu rivayet olunur. Osmanlılığın ilk kuruluşundan Yıldırım Beyazıt devrine kadar nedim kullanan olup olmadığı meçhuldür. Fakat Beyazıt'ın birçok nedimleri vardı. Hattâ bunlardan birinin, seksen kadının ateşe atılıp cezalandırılması hakkındaki iradeyi geri aldırmaya muvaffak olduğu tarihlerde yazılıdır. Yıldırım'ın devrinde yetişen nedimlerden Alimedî ağındaki şair ki;

Gün yüzü takvîmine ey dil nazar kıl dâima

Ey başında fitneler vardır hazer kıl dainâ

matlalı gazelin sahibidir. Alimedî'nin bir aralık Timurlenk'e de nedimlik ettiğini tarihler yazmaktadır:

Sicilliosmanî, nedimlerin en âlâsıran İncili Çavuş olduğunu kaydeder. Kendisi Divan-ı Hümayun emektarlarından. Adı Mehmet veya Mustafa'dır. Gayet nedim bir adam olduğundan Dördüncü Murad'a musahip olmuş ve bir aralık sefaretle İran'a da gidip gelmiş olduğunu ve mezarının Sultanahmet civarında Firuzğa Camii yakınında bulunduğunu yine Sicilliosmanî yazmıştır. Halbuki Edirnekapısı haricinde şair Baki Efendinin mezarı karşısındaki makberde bulu-

nan bir mezar taşı kitabesinde merhum İncili Çavuş ruhu için fatiha ibatresi ve 1631 tarihi yazılı olup «Hü-lâsa-tül-Eser» nam kitapta da hal tercemesi yazılıdır.

İncili Çavuş'un Diyarıbekir'e iki saat mesafede İncili Köyünden olduğunu Bursa eski mebusu Tahir Bey, Ali Emirî Efendiden rivayeten beyan eylemişti.

Meddahların meşhurlarından bir de Tıflı Efendidir. Kendisi Bayramiye tarikatındandır. Çağının en ünlü şairlerindendi. Tezkire-i Salim'de eserleri yazılıdır.

Tıflı Efendi'den sonra yine şairlerden «Medhî» takma adını kullanan Bursa'lı Nuhzade Mustafa Çelebi vardır. Kadı iken mesleği terkedip meddah olmuştur. Vefatı 1680 tarihindedir.

İBRAHİM PAŞA'NIN EN MEŞHUR MEDDAHI

1747 tarihlerinde Dilencioğlu ve Şekerci Salih, 1863 tarihinden sonra da Kör Osman, Aşık Hasan, Piç Emin, Nazif Tesbihçioğlu, musahip Nuri ve Kız Ahmet birbirini takiben varlıklarını göstermişlerdir. Fakat Piç Emin'le Kız Ahmet, adı geçenlerin hepsinden üstünmüş. O kadar ki bu ikisine «Nadire-i dehr», yani dünyanın yetiştirdiği nadir kişilerden denilirmiş. Şu mısra onlar için söylenmiştir:

Doğurur Piç Emln'i Kız Ahmet

Piç Emin'in vefatı 1837 tarihindedir. Kız Ahmet'in bir aralık padişaha da nedimlik yaptığı rivayet edilmektedir.

Nedim durumundaki meddahların meşhurlarından 1810-1811 tarihlerinde hayatta olan kör hafızlardır. Bunların biri hakkında Sururi Hezeliyatı'nda:

«Bunun iki gözü kör bir gözü kör şeytanın

Yani şeytandan eşed dense seza kör Hafız

Kıtası münderiçtir. Daha sonraları Lâleli Müezzîn-başısı Hacı Müezzîn ve Mustafa Reis ve İvazoğlu ki, bunların her biri bir türlü hüner sahibi idiler.

Kör hafızlardan biri güzel macera nakleder, Arapça, Farsça, Türkçe dillerinde konuya uygun beyitler okur, aynı zamanda her konuda fikir yürütebilirdi. Ayrıca, hiçbir mânası olmıyan vezinli ve kafiyeli şiirler okur, yani uydururdu. Okuduğu beyitlerin bellemesi ve yazılması da mümkün olamazdı. Okumaya başladığı zaman asla duraksamaz ve düşünmez, hepsini kendisi uydururdu.

Hacı Müezzîn iyi bir taklitçiydi. Mustafa Reis, İvazoğlu ise değirmen çevirmekte ustaydılar. Bu değirmen çevirme taklidi, bir kâse içinde üç cevizi tah-ta kaşıkla çevirdikçe hâsıl olan sesi değirmen sesine benzetmektir.

Abdülâziz devrinde Saraya alınan Kurban Oseb'in karnından konuşması da meşhurdur.

Musiki Üstüdları

Üçüncü Ahmet asrında İstanbul halkı zevk, sefa ve refah içinde ömür sürmüşlerdir. O zamanın büyükleri, zenginleri, sefirleri ve zevkiselim sahibi olan ahalisi musikiye karşı hevesli idiler. Yegâne hüner musiki idi. O asrın ilim adamlarından olup sonradan da Şeyhülişlâm olan İshak Efendi ve onun küçük biraderi sonraları Şeyhülişlâmlık pâyesine yükselen musikiye olan derin vukuf ve malûmatıyla şöhrete eren meşhur şaire Fitnat hanımın babası Esat Mehmet Efendi «İTRABÜL ASAR» isimli bir hanendeler tezkeresi yazmış ve bunda Osmanlı musikişinaslarının hal tercümlerini derc etmiştir. Uşşak faslında «CEMALİN GÜLŞENİNDE BU SAADET» ve aksak semainin bestekârı da adı geçen Esat Efendidir.

Yine o devrin ileri gelen ilim adamlarından iken iki defe bilfiil Rumeli sadaretine şeref veren Abdülbaki Arif Efendi musikide kemâli haiz ve neyzenlikte de emsalsizdi. Vücade getirdiği rivayet olunan bestelesini kendisi neşre taraftar olmamış ve talebelerince de neşirlerine himmet edilmemiş olduğu için musiki eserlerinden bu zamana birşey intikal etmemiştir.

Merhum şiir ve inşat'ta da tam bir üstattı. Nazmettiği gayet metin ve yakıcı (MİRACIYE) sini her sene Mirac Kandili gecesinde tertibini itiyad ettiği bü-

yük topluluk ile EYYÜBÜL'ENSÂRÎ türbei şerifesinde okutturmuş. Böyle bir mübarek manzumenin besteli olacağı ve bestesinin de kendisi tarafından bağlanmış bulunacağı tabiidir. Bu miraciye (REİSÜLKÜT-TÂP ARİF EFENDİ DİVANI) namiyle neşredilmiştir.

Seyyid Vehbi'den (Gidip Arif Efendi, ismi kaldı Dehre baki) mısraından da hesap edilerek anlaşıldığı gibi 1718 tarihinde vefat etmiştir. Rahmetullahü aleyh.

Şöhretli musiki üstadı Itrî Mustafa Efendi vefat edeli henüz pek az zaman geçmiş olduğundan bizzat ondan ve hattâ Hafız Yusuf'tan meşk etmiş musiki üstadları o zamanlar pek çoktu. Recep Çelebi, Çengi Recep, Lâ'li Çelebi, Kara İsmail Ağa, Tosunzade, Nane Çelebi, Seyyid Nuh gibi zevatın eserlerinden olan kârlar, nakışlar, besteler, semaîler ve şarkılardan bazıları hâlâ kulaklarımıza şevk vermektedir. Şimdi tasavvuru bile bizi neş'eye boğan Saadâbad zevkleri, Boğaziçi mehtâp âlemleri, kış gecelerinin helva sohbetleri eğlencelerinde musiki erbabına meyil gösterirler, hüner ve marifetlerine göre bol bol atifette bulunmakta cömertler birbirleriyle yarış ederlerdi. O zamanlar İstanbul ahalisinin her sınıf halkı arasında yegâne zevk, musiki idi. Sarayhümayun meşkhanesinin en müterakki zamanı da Üçüncü SELİM devridir derler. Sultan Üçüncü SELİM Suzidilâra makamının mucididir. Bu makamda bestelediği Ayinîşerîf nefis eserlerden biridir.

Bu suzidilâra makamında iki beste, iki semaî, rastı ccedid'te, pesendide'de, mahurda, arazbâr'da, şehnazda,

muhayyer sünbülede, tahir'de, tahirbuselik'te, hüzzam ve şevk-ü tarab, şevk-efzâ fasıllarında besteledikleri şarkılarının pek üstadâne olduğu musiki erbabinca malûmdur.

Üçüncü Selim, musiki seslerini şehzadeligi zamanında Birinci Hamit'in Baş Müezzini Hafız Ahmet Kâmil Efendi'den ve bilâhare Sadullah Ağadan, Tanburu da Ortaköylü İshak'dan meşkeylemiştir. Yukarıda adı geçen Ahmet Kâmil Efendi Üçüncü Selim'in cülusunda İkinci İmamlığa tayin olunmuş ve İkinci Mahmut asrında da Birinci İmam olmuştur.

«Osmanlı Müellifleri» adlı kitapta yazıldığına göre Üçüncü Selim'in bestelediği (Suzidilâra) âyinişerîfi ile yine bu makamda olan peşrevlerini Yenikapı Mevlevhanesi şeyhi iken 1811 tarihinde vefat eden Abdülbaki Dede Efendi notaya alarak padişaha sunmuştu. Bu Abdülbaki Efendi, musiki fenninde çok geniş bilgi sahibi olup notanın usul ve kaidelerinden bahseden bir risale telif etmiş, isfahan, acembuselik makamlarında iki âyin ve bir hayli semâiler bestelemiştir.

Şark musikisinin nazariyatına hakkiyle vakıf olanlardan bir de Galata Mevlevîhanesi Şeyhi merhum Ataullah Efendi idi.

Enderunhümayun hademesinden olup Üçüncü Selim meşkhanesinde tahsil edenlerden biri de «Cennet Filizi» denilen Kerim Efendidir. Kerim Efendi, sesi gibi lehçesi de güzel olduğundan halk arasında «Cennet Filizi» lâkabiyle anılmış. Musiki'deki ihtisası dolayısıyla müezzinbaşı olmuş ve İkinci Mahmut'un cülusunda İkinci İmam, sonra da Birinci İmamlığa terfi ettirilmiştir.

Üçüncü Selim'in musiki muallimerinden Sadullah Ağanın musiki bilgisiyle beraber sert ve namuslu bir zat olması hasebiyle hakkındaki itimada binaen Haremi Hümayun'da bulunan cariyelere musiki talimine memur olmuş ve bu sıralarda cariyelerden biriyle sevişmiştir. Hadise padişahın kulağına gitmiş, gazaba gelerek idamını ferman buyurmuş ise de üstad'ın Padişah Hazretlerinin fevkalâde sevgisini kazanmış olmasından ve günün birinde affa uğrayacağı ümit edildiğinden idam hükmünün infazında acele edilmesi sonradan pişmanlığı mucib olabileceği düşünülerek hapis-te gizlenmesi münasip görülmüştür. Nitekim, Sadullah Ağa birkaç gün devam eden hapis müddetinde musiki fennince kıymeti pek yüksek olan «BEYATİ ARABAN» faslını yazarak talebelerine talim etmiş ve bir akşam padişahın huzurunda icra edilen şenlikte bu fasıl da okunmuştur. Bu renkli makam faslın nağmeler ve bestesindeki ince üslup padişah'ın nazarı dikkatini celb ederek «bu eserin bestekârı kimdir?» diye sordukları zaman, kendi ustaları Sadullah Ağa cevabı verilince birden eski gazabı geçmiş, böyle kâmil bir üstadın idamı hakkındaki fermanından dolayı esef ve pişmanlıklarını belirtmişti. Bunu fırsat bilerek idam fermanının henüz icra edilemediği ve Sadullah Ağa'nın hayatta ve hapiste bulunduğu bildirilmiş. Bunun üzerine Üçüncü Selim memnun olarak derhal tahliyesi ile beraber sevgilisi olan cariye ile de evlenmesini ferman ve aynı zamanda üstadın hayatını kurşanları da mükâfatlandırmıştır. Bestenin güftesi şudur:

**Padıŝahım, lütfedip mesruru ŝâdeyle beni,
Naümidim, bir nazar kıl bermurâdeyle beni,
Hatırumdan bir nefes gıtmez, duayı Devletin,
Sen de ey kâvkerem lütfunla ŝâdeyle beni.**

Ortaköy'lü İshak, Tahir Ağa ve Keçi Arif Ağa için tanburilerin en iyileri olduklarında bütün sazendeler müttefiktiler.

Zeki Mehmet Ağa İkinci Mahmut fasıl takımının en güzidelerindendi. Zeki Mehmet Ağa Zade Osman Bey de Abdülmecit ve Abdülaziz fasıl takımlarındandır. Osman Bey'in SABÂ PEŞREVÎ meşhurdur. Defteri Hakanî Muhasebeciliğinde iken vefat eden Kâmil Efendi tanınmış tanburîlerdendi. Ekseriya Sadrazamlardan Şirvanîzade Rüştü Paşa ve Şeyhülislâm Sahip İsmail Molla'nın sahilhanelerinde bulunurdu.

Yenikapı Mevlevîhanesi Şeyhi Celâl Efendi, meşhur Ali Efendi ve son zamanlarda şöhret sahibi olan Cemil Bey mükemmel birer tanburî idiler. (Cemil Bey'in üstadâne bilgisi Tanbur ve Kemençe'de tecelli etmişti. Viyolonselle yaptığı taksim dinleyenleri hayran ederdi.)

Ney, Keman, Kemençe ve Tanbur meşki biraz zor olmakla beraber Osmanlı musikisinde kalplerimize tesir eden sazlardandır. Eski devlet ricalinden Süleyman Efendi yazdığı mecmua'sında 1824 tarihlerinde Kütahya'lı Hüseyin Ağa isminde bir santurîden bahseder. Bu Süleyman Efendi, Saray fasıl takımına da alınmıştı. Süleyman Efendi «Bu adam gayet kaba bir Türk ve lisânı da galiz olup bu halleri musiki ile asla münasebettar değil iken Santur'u gayet güzel çalardı»

der. Süphan Allah! ne garip halimiz var. Türk ırkına mensup Anadolu halkını zekâ ve irfandan mahrum addettiğimiz ve bu gibi şeyleri Türklere lâyük görmediğimiz için buna bile şaşıyoruz. Bunun doğru bir tarafı mevcut farzolunca bile münasip bir lisanla yazılabirdi.

Üçüncü Selim asrından beri gelip geçen musiki muallimlerinin maruf olanlarından isimlerini tahkik edebildiklerimi aşağıya derc ettim. Bu zatları, musikiye intisapları dolayısıyla memleketimize hizmet edenlerden addeder ve kendilerini rahmetle yâd eylerim.

Eyüp'lü Hafız Ahmet Efendi, Müezzin Hüsnü Ağa, Çilingiroğlu Ahmet Ağa, Muhittin Ağa, Suyolcuzade Salih Efendi. (Bu zatlar musikide asrın nadir yetiştirdiği kimselerdenmişler).

Sait Ağa, Tulum Abdi, Şişman Hoca Mehmet Efendi, Kitapçı Hafız, Şehlevendim, Hafız Abdullah Ağa, Kömürcüzade Hafız Efendi, Hamamcızade Derviş İsmail (bunlar da asırlarının şöhretlilerinden olup bunlardan Hafız ile Şehlevendim'in bilgileriyle birlikte sesleri de yüksek, diğerlerinin ise bilgileri seslerine galip imiş). Şakir Ağa (ferahnâk makamının yaratıcısı olup ilmî ve amelîsinde mahir, keman ve tanbur gibi sazlarda çok geniş bilgiye sahip olup kendisi Müezzinbaşı olduğu cihetle İmanı Sultanî olamadığından mesleğini terk eyleyip vergi tarhı işlerine intisap etmiştir.)

Varda Kosta Ahmet Ağa, Mehmet Arif Ağa, Abdülhalim Ağa (bu zevat da maruf bestecilermiş).

Kırımî Halil Efendi (Kur'anı Kerim'i kendine has bir tarzda okurmuş.)

Üçüncü Selim küme faslını ekseriya Topkapı Sarayında (serdâp)'da (1) icra ettirirmiş. Bir akşam mutad olduğu gibi fasıl icrası ferman buyurulmuş ise de fasıl takımının mühim bir uzvu olan tanburî İshak buldurulamamış ve çaresiz kalınarak fasıla başlanmış. Sonradan İshak gelmiş ise de Kızlar Ağası hiddet göstererek artık fasla başlandığını söyleyerek serdaba girmesine müsaade etmemiş, İshak Efendi ısrar etmiş ve ikisi arasında zuhur eden tartışma kavgaya dönmüş bu da padişahın kulağına gitmiş. Bunun üzerine derhal İshak Efendi çağırılarak fasla iştirâk ettirilmiş ve bununla beraber hiçbir meziyeti olmadığı halde İshak gibi kemâl erbabı bir san'atkâra gösterdiği muameleden dolayı Kızlar Ağası azarlanmış.

Ben fakir bu Serdâbı bir defa ziyaret etmiştim. Ferahlık veren, üç taraflı bir daire idi. Dört köşe bir sofa ve yanlarda birer oda olup her odada eski usul birer sedir ve çatma yastıklar, kanepeler, sandalyeler, yerlerde Mısır hasır döşeli idi. Sofada bulunan aynanın önüne konmuş saatin üzerinde süslü elbiseler giydirilmiş erkek ve kadın kuklaları bulunuyordu, bunlar hakkında malûmat edinmek istedim, çalgısını kurdular, kuklalar da, çift çift raksa başladılar. Çalgı değiştikçe kuklalarının dansları da değişiyordu. Bu marifetli saatin büyük Napolyon ta-

(1) Üçüncü Selimin annesi için yaptırdığı köşk. Tren yolunun geçtiği yerde idi. (N.A.B.)

rafından Sultana hediye edilmiş olduğunu hikâye ettiler.

Rumeli tren yolunun Sirkeci'ye uzatılması Sultan Aziz tarafından istenmişti. Yol üzerindeki Serdap da oradan kaldırılacaktı. O vakitler buna eskilerden birçok zevat itiraz etmişlerdi. Birinci Hamit asrında saray hademeleri arasında çıraklık yapmış ve ikinci Mahmut'un berberbaşı iken tekaüt edilmiş yaşlılardan bir Muhsin efendi vardı. Serdâbın oradan kaldırıldığı tarihte hayatta idi. Üçüncü Selim ve İkinci Mahmut'un serdâp dahilindeki musiki âlemlerini hikâye eder ve Serdâbın kaldırılmasından esef duyardı. Fakat bu teessüfü daha ziyade Serdâbın yakınındaki şimşirliğin kaldırılmasındandı. Çünkü kendisinin rivayetine göre Peri Padişahları seher vakitleri şimşirliğe gelir, divan kurar, maiyyeti efradına emirler verirmiş. Şimdi Serdâpla beraber şimşirlik de kaldırılınca Peri Padişahının da divan yeri kaldırılmış olacağından bundan sonra nerede divan kuracağını düşünür ve maazallah bunun akıbetinin pek tehlikeli olacağını yanıp yakılarak söyler dururdu.

Eskiler arasında adı geçen Ali Hoca ve Gaiata Mevlevîhanesi Neyzenbaşı Yusuf Dede eski üstadlardan olup, Dördüncü Murat Yusuf Dede'nin Ney'ini fevkalâde takdir ettiğinden onu Enderunhümayun'a almış ve padişahın ölümünden sonra da Yusuf Dede Beşiktaş Mevlevîhanesi'ne şeyh olmuştur.

Maruf neyzenlerden biri de (Ak Molla) Ömer Efendi imiş. Bu zat benzeri olmayan bir hattat olmakla beraber musiki fenninde zamanının imanı addolunur.

muş. Semti, Boğaziçi'nde İncir Köyü olup her sabah seher vakti kalkar yarın saat kadar dem üfler tam demini doldurduktan sonra evic makamında (ESSALÂT) verirmiş. Kendisi Eyüp civarında Şeyh Murat Dergâhı Şeyhi Ali Sırrı Efendi'nin halifesi olduğu için 1777 tarihinde vefat edince mezkûr Dergâhın kapısı karşısında bulunan kabristana, defnedilmiştir.

Vezirlerden Selim Paşa'nın Kandilli'li imam diye maruf imamı (Ak Molla), Ömer Efendi'nin talebesi ve mükemmel neyzenlerden biri imiş. Bir akşam asrın zarif kişilerinden ve musiki erbabından mürekkep bir sohbet ve yarenlik toplantısında musiki üstadlarından Mevlevî meşhur amâ Şeyda Hafız da bulunmuş, hazır bulunanlardan biri Şeyda Hafız'a hitaben (içimizde sizin tekkeler üstadından meşk etmemiş ve şimdiye kadar Ney'ini sizlerden kimseye işittirmemiş bir adam vardır, isterseniz size Ney üflesin) demiş. Seyda Hafız da bunu memnuniyetle karşılayınca Kandilli'li İmam Ney'i alıp üstadı (AK MOLLA) tarzında dem üflemeye başlayınca Şeyda can ve gönülden dinleyerek taksim ve peşreve geçişinde göz yaşlarını zapt edemiyerek (sen bunu kimden öğrendin, üstadın kimdir?) demiş. İmam da, o tarihlerde (AK MOLLA) vefat edeli otuz seneyi geçmiş olması münasebeti ile, üstadını gizleyerek (ben Ney meşk edeli kırk sene oldu) cevabını verince Şeyda (şüphem yoktur ki sen AK MOLLA'nın talebesinin) demiş ve onun usulünde Ney ile Essalât üflemesini rica etmiş, İmam da muvafakat

ederek üfleyince Şeyda yine bir hayli ağlayıp AK MOLLA'nın vasıflarına dair bir hayli tafsilât vermiş olduğu Süleyman Faik Bey mecmuasında yazılıdır.

Eğrikapı haricinde Savaklar Dergâhı Şeyhi Seyyid Mehmet Efendi'nin oğullarından Mehmet Nuri Efendi Mevlevi tarikatından olup gayet güzel güfteci ve usulcü bir zatmış. Kendisi erbabızevkten olup daima bu dergâhta kalır ve çok kimselerin sevgisini celbettiğinden her mecliste bulunurmuş, sonraları meşhur Halet Efendi'den de pek çok ikram ve itibar görmüş ve bu münasebetle Halet Efendi bu Dergâhı yenileştirmiştir. Mehmet Nuri Efendi meraklı bir zat olduğundan berbere tıraş olmaz, kendi kendine ve makasla tıraş olur ve böylece kâh sakallı gezer kâh da tıraş olmuş görünürmüş.

Halet Efendi'nin katlinden kırk gün geçince Mehmet Nuri Efendi'nin de ölmüş olduğu Hadika'da yazılıdır.

Galata, Beşiktaş, Kasımpaşa Mevlevihaneleri neyzenbaşı ve Enderunhümayunda ney muallimi Çallı Derviş Mehmet Efendi benzeri az bulunur neyzenlerdendi. 1798 tarihinde vefat etmiştir. O tarihlerde Derviş Emin ve Derviş Sait de Ney'de Çallı'dan aşağı değillermiş. 1824 tarihlerinden sonra maharet ve melekeleri meydana çıkmış bulunan Beşiktaş neyzenbaşı Şeyh Mehmet Efendizade ile Mecnun Derviş İsmail için gerek Dem'leri ve gerekse okuyuş ve ahenkleri itibarı ile evvelkilere üstün diyenler bulunurmuş. Reisül ulemâ merhum Mustafa İzzet Efendi'nin musiki fennindeki ihtisası meşhurdur. Bu zat güzel sese ma-

lik olmakla beraber ney üflemede de emsali nadirdir. Kendisi Eyüp Camiîşerifi hatibi iken Abdülmecit Han'ın cülusunda bir Cuma selâmlığı bu cami'de icra edileceğinden dolayı hutbenin okunması da kendisine ferman buyurulmuş ve padişahın takdirlerine mazhar olarak İkinci İmam nasbolunmuş ve sonra da Birinci İmamlığa terfi ettirilmiştir. Mustafa İzzet Efendi musiki dersini evvelâ padişahın musahibi ve nefis musiki eserlerinden sayılan (aldım hayali perçemin ey mâli dideme) hüzzam murabbainın bestekârı Kömürcüzade Hafız Efendi'den meşk eylemiş ve ilk defa meşk ettiği bir kıt'a na'tı şerifi bahçe kapısında bulunan Hidayet Camiîşerifindeki selâmlık resminde mahfele çıkıp yüksek sesle okuduğundan Sultan Mahmut fevkalâde haz duyarak Enderunhümayuna çırak olmasını irade buyurmuş ve çok zaman orada neyzenlik ve hanendelikde bulunmuş. Hattat Vasıf Efendi'den sülüs ve nesih, Yesarîzade İzzet Efendi'den de talikî hatlarını meşk edip icazet alarak emsaline tefevvuk etmiştir. Ney'ini Hakân fevkalâde takdir ettiği için her fasılda bulunurmuş. İkinci Mahmut asrı sonuna kadar fasıl takımı padişahın huzurunda yapılır ve bazen hariçte bulunan hanende ve sazandelerden maruf olanları da celbedilip fasılda bulundurulurlarmış.

Abdülmecit Han devrinde Muzika fasıl takımında bulunup Abdülaziz'in tahta geçişinden evvel icra olunan tensikatta tekaüt edilen Kolağası Salih Efendi mükemmel neyzen olduğundan Beşiktaş Mevlevîhanesi neyzenbaşısı olmuş idi.

Üsküdar'lı Salim Bey ve Bahariye Mevlevîhanesi postnişini Hüseyin Efendi merhumlar da sonradan ye-

tişen neyzenlerdendi. Hüseyin Efendi'nin üstadı, Sultan Abdülmecit yakınlarından olup bilahare Abdülaziz'in «Muzikaîhümayun» a aldığı merhum Yusuf Paşa'dır.

Kemanilerden Mustafa Ağa ile Hızır Ağazade Sait Bey ve Miron, Kör Corci ve Todoraki birbirini takiben şöhret yapmışlar. Ali Ağa ile Miron'un daha çok tercih edildiğini söylerler. Meşhur Tahir Buselik peşrevinin bestecisi Kemanî Rıza Efendi musikideki ihtisası dolayısıyla nam vermiş olduğundan Haremihümayun fasıl takımında keman muallimi olmuştur. Meşhur bestekâr merhum Hacı Arif Bey Kemanî Kör Sübuh'u takdir ederdi. Saray Muzikasında Kemanî Rafet Ağa'nın musiki bilgisi malûdut olmakla beraber keman çalmakta emsali nadirdi.

İsmail Dede Efendi Mevlevî irfan sahiplerinden olup Üçüncü Selim ve İkinci Mahmut zamanlarında Saray'da fasıl takımında ve müezzinbaşılıkta bulunmuş, Abdülmecit Han'ın cülusundan evvel vefat etmiştir. Beste, semaî ve şarkıları pek çok ve pek makbuldür. Padişah'ın baş müezzini Miralay Rafet Bey merhumun büyük babalarıdır. Otuz-kırk kadar senai ve yirmibeşi mütecaviz bestesi Haşimbey Mecmua-sında yazılırdı. Gelip geçmiş meşhur bestekârların hepsinden çok eseri vardır. 1845 tarihinde vefat etmiştir. İTRÎ'den sonra DEDE EFENDİ kadar musiki-de kemâl mertebesine kimse varamamıştır, diyorlar.

Kasidecizade İmanievvel Nuri Efendi, Basmacı-zade Abdi Efendi, Dellalzade, Müezzinbaşı İsmail Efendi, mecmua sahibi Haşim Bey, Hacı Arif Bey, Yağlık-

cızade Hacı Ahmet Efendi: (bu zatların musiki bilgileri ve hüsnü tabiatları meşhur olup besteledikleri şarkılar herkesin takdirine mazhar olurdu.)

Zekâi Dede Efendi, Behlül Efendi, Kadıköylü Ali Bey, Yeniköylü Hasan Efendi, Medeni Aziz Efendi, Bolahenk Nuri Bey; (bunlar mahir üstadlardan olup yakın zamana kadar hayatta idiler, yerlerini boş bıraktılar.)

Tanzimatı Hayriye'den yani yenileşme devrimizden sonra zenginlerimiz Batı medeniyetine temayülleriyle beraber Osmanlı Musikisine rağbet ve bu musiki erbabına hürmet hususunda muhafazakâr idiler. Donanma şenliklerinde ve resmî ziyaretlerde alafranga muzikalar kabul edildiyse de hususi eğlencelerde yine Osmanlı musikisini tercih ederlerdi. İstanbul'da konaklar, Boğaziçi'nde yalılar ve köşkler daimi birer şenlik yeri idi. Asrın en seçkin hanende ve sazendeleri hafta geçmez çağırılır ve hele mehtâb gecelerinde kayıklar ve sandallarla sabahlara kadar gezip dolaşarak heyheylerin akisleri semaya yükselirdi. Saz olduğu haber alınan yalıların önlerinde kadın ve erkek kayık ve sandalları toplanırlar, fasıl aralarında mukallitler taklitler yaparlar, zevk ve cümbüş ve kahkahalı gülüşler dünya'yı tutardı. (O ne neşe veren nümayışlerdi) Büyük ilim adamlarından ve musiki üstadlarından meşhur Yağlıkcızade Hacı Ahmet Efendi, Âli Paşa'nın kitapçısı, tanınmış muallimlerden Behlül Efendi de müezzinbaşısı idiler. KUR'ANI KERİM'i gayet hazin ve tatlı okuyan asrın en güzide musikişinaslarından Aşkî Efendi Mısırlı Kâmil Paşa'nın imamı idi. Meşhur bestekâr Enderunî Kadıköylü Ali Bey sarayda hizme-

tini terk ile Kâmil Paşa dairesine intisap etmişti. Mısırlı Halim Paşa'nın yalısı musiki erbabının ziyaretgâhı idi. Halim Paşa, Dellalzade İsmail, mecmua sahibi Haşim Bey, Yağlıkcızade Ahmet Efendi, Tanburî Osman Bey, Zekâi Dede Efendi gibi musiki erbabını yalısına davet edip nice geçmiş eserleri ihtiva eden **NOTA MECMUASI** için çalışmalar yapardı. Bu husustaki fedakârlığı ile musikimize büyük hizmetleri dokunmuştur. Büyük damadı Ali Rifat Bey de, asrımızın vücudiyle iftihar ettiği ve mümtaz musikişinaslardandır.

Zekâi Dede Efendi ve maruf musikişinaslardan Muytabzade Ahmet Efendi daima Mısırlı Fazıl Mustafa Paşa'nın dairesinde kalır ve yaşarlardı.

Bu saydığım zatlar musiki fenninin en seçkin simaları idiler. O zamanlar şehrimizin gayrimüslim zenginlerinden bazıları da Osmanlı musikisine meyilli ve meraklı idiler. Köçoğlu Agop Efendi ve meşhur Tülbentçi Andrias Efendi ve oğlu bu cümledendir. Bunlar Beyoğlu konaklarında, Boğaziçi yalılarında, Çamlıca köşklerinde toplanır musiki ziyafetleri verirlerdi.

Musevilerin musikiye karşı hayranlıkları umumi gibidir. Kadınları bile besteler, semailer okurlardı.

Burada Kıpti takımını da belirtineden geçmek insafsızlık olur zannındayım. Bunların eğlenceye meyil ve düşkünlükleri ve buldukları meclisin keyiflenme ve neşelenmesine hizmetleri inkâr edilemez. Hamza'nın Lâvtası, Abdülaziz Han devrinde saraya alınan

Emin Ağa'nın Kemanı, oğlu Ahmet Bey'in-İsmet ve Mustafa Ağaların sesleri ve Memduh ve İhsan ve Bülbül Salih Efendilerin Keman'daki maharetleri herkesin takdirini kazanmıştı. Elhasıl o zamanlar İstanbul'un en hücre semtlerinde bulunan evlerde bile oynak şarkılar, Kanun, Ud ve Santur sesleri işitilirdi.

Cevdet Tarihinin onbirinci cildi ekinde meşhur Halet Efendi ile Berberbaşı Ali Ağa arasında cereyan eden gizli muhabere tezkerelerinin suretleri derc edilmiştir. Bu tezkerelerden, Halet Efendi'nin yazdığı bir yazıda sarayın önünden padişah'ın kulağına sesler gelmiş ve bunun Gülhanhane hademesinden Hüseyin olduğu haber verilmiş olması üzerine bu adam derhal çağırılarak birkaç beste ve şarkı söylettirilip Enderunhümayun Seferli Koğuşuna alınmış. Halbuki buraya soydan zâdegândan olanların çırak olmaları Sultan Süleyman'ın koyduğu kanunda açıklandığının sarih bulunduğu beyan edilerek bu yolda bir fesat tohumu hissedildiğinden bu adamın def edilmesi bildirilmiş ve cevaben gelen tezkereden padişahın baş hademesi Ömer Ağa, padişahı ikna ederek bu adamın yüz kuruş maaşla saraydan ihraç edilmesi temin edilmiştir.

Tophane'de Kadirî dergâhı şeyhi Şerafettin Efendi Abdülaziz Han'a ikinci İmam olmadan önce, bir mukabele günü bu dergâha gitmiştim. Şeyh Efendi'nin odasındaki mevcut zevat arasında ihtiyar ve üstü başı eskice derviş kıyafetli biri vardı. Mukabele'ye girildiğinde bu adam doğruca zikredenlerin yanına gitti ve

oturdu. Zikirlerin başı kendisine bir durak verdi, ihtiyar başını daima salladığından kolunu, yere başını da omuzuna dayayarak okumaya başladı. Boğuk sadasiyle ağlar gibi söyleyişi ve müteakiben Resullullah'ın güzelliğine taallük eden kasideleri okuyuşu sırasında şahsına mahsus ruh okşayan nağmelerinin tesiri zikredenleri ALLAH ALLAH diye çoşturup haykırtıyor ve istisnasız herkes kendini başka bir âlemde buluyordu. Mukabeleden sonra merhum Şeyh Efendi'den sordurdum ve meşhur Külhanbeyi Derviş Hüseyin olduğunu öğrendim. Bir de şarkı okumasını bütün hazır bulunanlar, rica ettik. (Hüsnünde var iken ol afitabın) şarkısını okudu ve ayrıca kendi seçtiği (Madraya vardın mı) şarkısını da ilâve etti. İcra ettiği inletici ve ince nağmelerin taklidi kabil olamaz. Hasılı bu ihtiyarın musiki üslûbu ve söyleyiş tarzı kadar hazin ve rikkatli bir tarzda okuyana halâ tesadüf edemedim. Kendisi söyledi; Ayasofya Kürsü Şeyhi merhum Ömer Efendi (bu adamı pamuklara sarıp öyle muhafaza etmeli) demiş. Saray'a dahil oluşunu da kendisi şöyle nakl ve hikâye etti: Bir kış akşamı idi, Gedikpaşa Hamamı külhanından arkadaşlarla Balıkpazarı'na inip bir sandal çaldık ve uskumru avına çıktık. Sarayın önünde balık avlarken dalgınlıkla kuzu'yu okumuştum. Saraydan üç çifte bir kayık indi. Yukarı aşağı gidip kimseyi bulamayınca yanımıza geldi, muzip bir arkadaşım suallerine cevaben benim okuduğumu söyledi. İnkâra mecalim yoktu, yalvardım yakardım olmadı. Beni kayığa aldılar, üstüm başım ıslak ve yırtık pırtık elbiselerimle saraya götürdüler. Büyük bir sofada bana yine kuzu'yu okuttular, ondan sonra Enderın'a

çıracak oldum. Meşkhane de meşk ettirdiler. Bir aralık çıkmıştım yine aldılar, dedi. Maamafih o seksenlik ihtiyarın şivesi ve ifade tarzı vaktiyle bir külhanbeyi olduğunu belli ediyordu.

HOKKABAZLAR

Hicrî 1000 (1591) tarihlerinde Hokkabaz mevcutmuş. Hattâ Samurkaş namıyla anılan bir musevinin idaresi altında ikiyüz musevi'den mürekkep bir hokkabaz hey'eti tarafından çeşitli hünerler gösterilirmiş. Asrımızdaki Hokkabaz takımı sünnet düğünlerine mahsus olup yakın zamanlara kadar bazı mesirlerde san'atlarını icra ederlerdi. Bunların hokkabazlıkta gösterdikleri hünerler basit şeyler olup buna rağmen (amman benim Pehlivanım-buyur ustacığım) mukaddemesiyle başlayan konuşmaları ve konuşma sırasındaki telâş ve yaygaraları hoş a gider gülünür.

Elli sene evvel İstanbul'a Herman isimli bir Alman hokkabaz gelmişti. Hünerlerini Beyoğlu'ndaki Naum Tiyatrosunda gösteriyordu. Bir akşam ben de gidip seyretmiştim. Bunun aletsiz olarak ortaya çıkıp gösterdiği hokkabazlığı herkesin hayretini mucip oldu ve (cehalet zamanında vuku bulsa kerametine verenler bulunurdu) diyenler olmuştu. Oyun kâğıtlarını ve sair eşyayı uçurmak, seyircilerden alınan mendil ve saatleri parça parça edip yaktıktan sonra yine eski hallerine çevirip iade etmek ve kâğıt ile kahve süt

imâl etmek, içi boş şapkadan çeşitli eşyalar çıkarıp uçurarak sahiplerine iade etmek ve seyircilerin başlarından yüzlük altınlar toplamak gibi envai türlü hünerler göstermişti. Hele Japonya'nın Kelebek oyununu göstereceği söylendiği zaman kâğıttan yapılma oniki tane Kelebeği eline alıp yelpaze ile uçurmağa başladılar. Bunlar âdeta canlı Kelebekler gibi uçarak hiç yere düşmemişler ve alçaldıklarında Hokkabaz yelpaze ile bunları havalandırmış ve Kelebekler de böylece çırpına çırpma mütemadiyen uçtukları için bu hal seyircilerin fevkalâde hoşlarına gitmişti.

TAVŞAN OĞLANLARI

Raks bizde pek eskidir. Köçekler ve Tavşan Oğlanlar tabir edilen rakkasların köçek raksları eskiden serbest olduğundan ve şimdiki gibi İstanbul'da balolar, tiyatrolar ve suvareler gibi eğlenceler olmadığından bütün yaz Silâhtarağa ve Karaağaç mesirelerinde her gece sabahlara kadar köçek oynatma eğlenceleri olur ve resmî ziyafetlerde, bayramlarda Hünkâr ve Sultan Saraylarında, padişahların ziyafet ve düğünlerinde, sair cemiyetlerde ve kış gecelerinde, helva sohbetleri ziyafetlerinde Köçekler raksederlerdi. Raks esnasında kadife üstüne sırma işlemeli mintan ve sırma saçaklı canfes eteklik giyerler, bellerine sırma kemer takarlar, başları açık ve saçları uzundur. Parmaklarında perçemden yapılmış zil bulunur. Tavşan oğlanları da siyah çuhadan topuklarına kadar uzun

şalvar ve sırtlarına yine çuhadan dar camedan giyer, bellerine şal sarar ve başlarına da ufak fesler giyerlerdi. Rask ederken sazın usulüne uyarak zil vürmek ve ayak atmak şart olduğundan rakkaslar uzun müddet meşkhanelerde ders görürlerdi.

Eskiden İslâm, isevî ve musevî, kıptî gibi muhtelif millet ve mezhepten rakkaslar bulunurdu. Sonraları yalnız Rumlara inhisar etti. 1856 tarihinde meşhur İstefanaki Bey'in vaki ihtarı üzerine Reşit Paşa tarafından resmen kaldırıldı. Bu köçekler kış mevsimlerinde Tavşan kıyafeti ile ekseriya meyhanelerde bulunup zevk ve sefahat erbabının sakilik hizmetini görürler ve istekli olanların karşısında da bu kıyafetleriyle raks ederlerdi.

MEYHANE ÂLEMLERİ

Eskiden meyhanelere Şerbethane tabir edilirdi. Bunların en rağbette ve tutunmuş olanlarında da aynı isim kullanılırdı. Şerbethaneler ekseriya daimi olup muvakkaten açılmalarına da sonraları izin verilmeye başlandı. Bu şerbethaneler Balıkpazarı'nda, Zindan-kapısı'nda, Asmaaltında, Ketencilerde Mahmutpaşa'da, Tavukçularda, İskender Boğazında, Gedikpaşa, Kumkapı'da, Yenikapı'da, Langa'da, Samatya'da, Yedikule'de, Karagümrük'te Topkapı'da, Tefkür Sarayı'nda, Balat dışı ve dahilinde Fener'de, Cibali'de, Unkapanı'nda, Keresteciler'de, Galata'da, Beyoğlu'nda, Hasköy'de, Kadıköy'de bulunup herbiri bir ustanın idaresi altında idi ki bunlara Meyhaneci Ustası denilir. Bunların başlıcaları Gümüş Halkalı, Kılıçlı, Asmalı

gibi isimlerle yâd edilirdi. İstanbul'da halkımızın içkiye düşkünlüğü en ziyade Üçüncü Selim asrındadır. Başta padişah olduğu halde devrin en meşhur adamları bile işret müptelâsı idiler. Meyhaneler birer zarif insanlar meclisi addolunurdu. Fakat buralarda türlü türlü uygunsuzluklar da olurdu. Hênüz genç denilecek yaşta bulunan, meyhane müdavimlerinin çoğu yakalarını ölümün pençesine terk ederlerdi. Kanunî Sultan Süleyman zamanında işretin men'i iradesi çıktığı vakit zarif şairlerden biri: «Humlar şikeste câm tehi yok vücudu mey,

Ettin esiri kahve bizi hey zemaney hey.» Meşhur beytini söylediği gibi o zaman hayatta bulunan meşhur Hayali de:

«Şimdi mezmumu cihan oldu ise bâde yine,

Vakt ola rehne kona hırka ve seccade yine.» Beytini söylemişti.

Çaylak Gazetesi muharrirliğini yaptığından dolayı (Çaylak Tefvik) diye şöhret bulan ve hakikaten tatlı dilli ve emsali bulunmaz bir insan olan merhumun (İstanbul'da bir sene) isimli kitabında da yazdığı veçhile Şerbethanelerin Meyhane olduklarına alâmet olarak sokak kapısının üst duvarına bir levha asılırmış. Kapıdan içeri girildiğinde önce tezgâh göze çarpar. Tezgâhın üzerinde Rakı ve Şarap kadehleri, su kupaları, ufak tabaklar içinde Fasulya ve Lahana haşlamaları, Leblebi, Kabak Çekirdeği gibi mezeler bulunur, bu mezeler dünya gamını başından atmak ve biraz kendini avutmak hülyası ile ayakta birkaç kadeh atıp gidenler içindir. Bu hale erbabı, tezgâh başı âlemi tabir ederler. Bu âlemle iktifa edenler uzun uza-

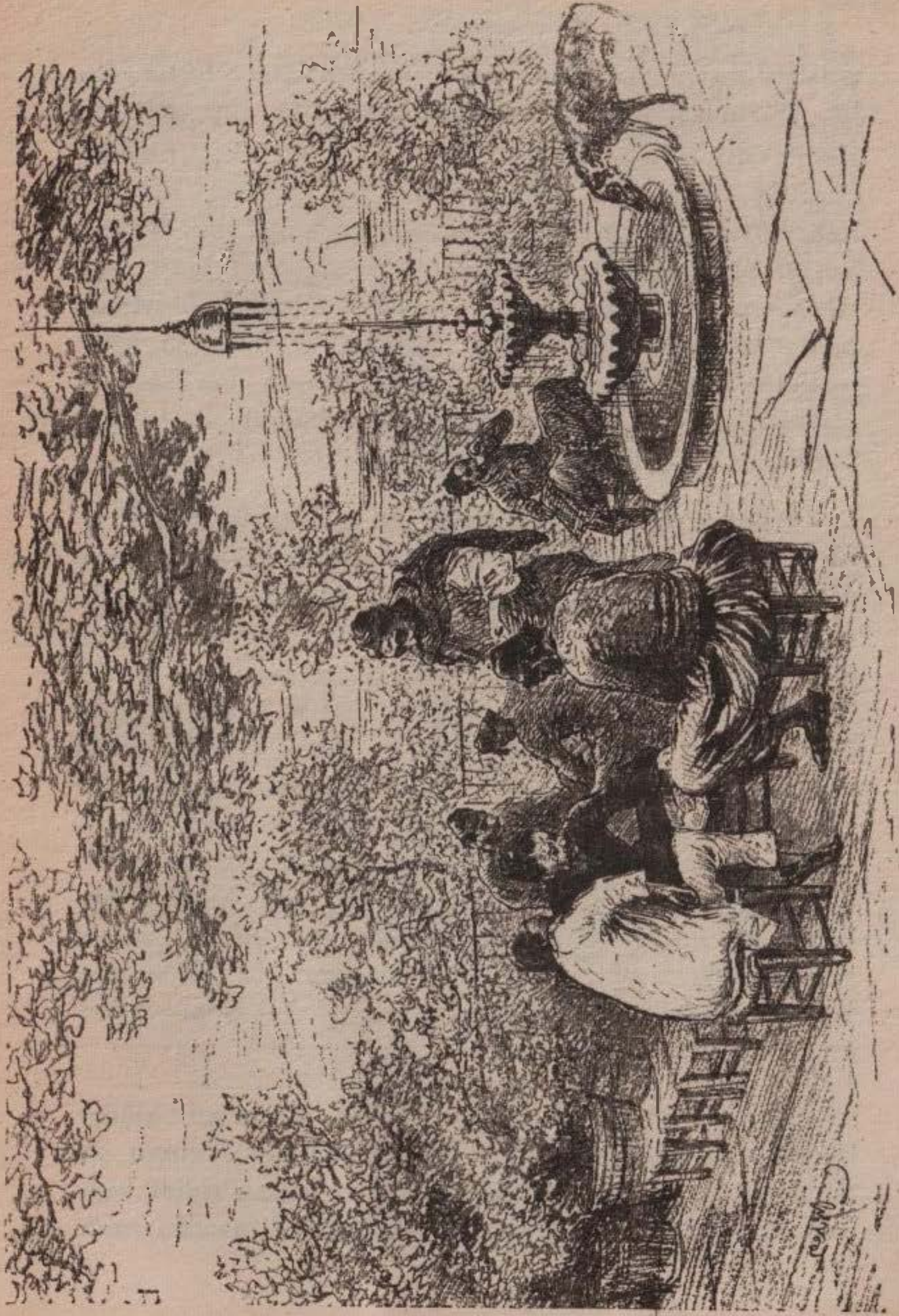
dıya meyhane'de oturmaya halleri ve vakitleri müsait olmayanlardır. Hattâ bu takımdan bazıları ağızları-
mn kokusunu belli etmemek için çiğ nohut ve kuru
kahve, günlük, kakule, karanfil gibi şeyler yemeye bi-
le kendilerini mecbur tutarlardı.

Meyhanelerin içinde rakılar ve şaraplar, büyük
küplerde muhafaza edilir, fıçılardan kovalara aktar-
mak için meyhane miçoları denilen hizmetçiler fıçı-
nın ağzına merdivenle çıkarlardı. Meyhanelerin raf-
larında birçok şarap ve rakı şişeleri dizilmiş ve duvar-
lara birtakım kabadayı resimleri asılmıştır. Akşam-
cılar için meyhanenin münasip yerlerine tahta sofrar-
lar konulmuş ve etraflarına dört ayaklı hasır iskemle-
ler dizilmiştir. Yukarı katlarında şirvanlar ve birer
ikişer döşeli odalar bulunur, böyle yerler zengin ve se-
fahat düşkünün kimselerin eğlencelerine mahsustur.
Meyhanelerde aşçı ve mezeci tezgâhları da vardır, bun-
lar kekikli külbastı, sarma, midye-ciğer tavaları, balık
ızgarası ve sair deniz mahsülleri salatası gibi mezele-
ri o kadar lezzetli yaparlardı ki, yemekle doyumazdı.
Meyhanelerin müteaddit hizmetçileri olduğu gibi çu-
buklara ateş koymak için de ayrıca ikişer çocuk bulu-
nur, kerahat vaktinden evvel hizmetçiler sofraları si-
ler ve süprürürler. Toprak şamdanlara mumları dikip,
sofralarını ortasına kor, kökden içleri oyulmuş tuz ku-
tularını, meyhaneci tarafından parasız olarak hazır-
lanan meze tabaklarını rakı şişe ve kadehlerini sofra-
ya dizer. Meyhane ustası da hususi mevkiinde oturup
müşterilerin gelmelerini bekler. Sofraların mumları-
nı yakmak ve müşterilere hoş geldinde bulunmak bu
ustaya aittir. Akşamcılardan bazıları şişeleri, kadehle-

ri, bardakları, tabakları filân tekrar kendi elleriyle yıkayıp kendi temiz mendilleriyle kurularlar, Hattâ Damacana'dan şişelere rakı koymak hizmetini de kendileri ifa ve kullanacakları huniyi yıkamak itiyadında olanları vardır.

Meyhane müşterilerinden bazıları Nargile müptelâsı olduğu cihetle meyhanecinin hazırladığı Nargileyi hemen içivermez. Kollarını dirseklerine kadar sıvayıp Nargile'nin sürahisini, seri'ni, lülesini ve marpucunu bizzat uğraşarak temizler. Sürahisine suyu kendi kor. Lüleyi kendi doldurur, kendi ateşler. Hattâ bazıları marpuç başlarını ağızlarına temas ettirmek istemediğinden bir kâğıt parçasını zivana gibi başlığın deliğine sokmuş olduğu halde içer. Keyif malzemesinin temini nispeten daha kolay olan tütün tiryakilerinden bazıları meyhane ve kahvehane gibi umuma mahsus yerlerin çubuklarını kullanmak istemediklerinden kendi çubuklarını beraber taşımağa mecburdular. Bu gibi yerlere devam edenler orta halli adamlar olup maiyetlerinde hizmetkârları olmadığından taşıdıkları çubuklar geçme tabir olunan çubuklardı. Bu geçmeler birer karış boyunda üç parça çubuğun zivanalı vidalarla birbirine eklenmelerinden müteşekkildi. Lülesi, imamesi beraber olarak çuha'dan bir kese içinde olduğu halde kaput, cübbe, saku gibi elbiselerin altında kaytanla belde asılı olarak saklanırdı.

Meyhane müdavimlerinden tabiat sahibi ve hal ve vakti müsait olanlar akşamları yolları üzerinde rastladıkları Kayısı, Şeftali, Armut, Portakal ve benzeri mezeliğe elverişli meyvalardan, Sucuk, Pastırma, Havyar gibi çerezlerden yeteri kadar alarak meyhaneye

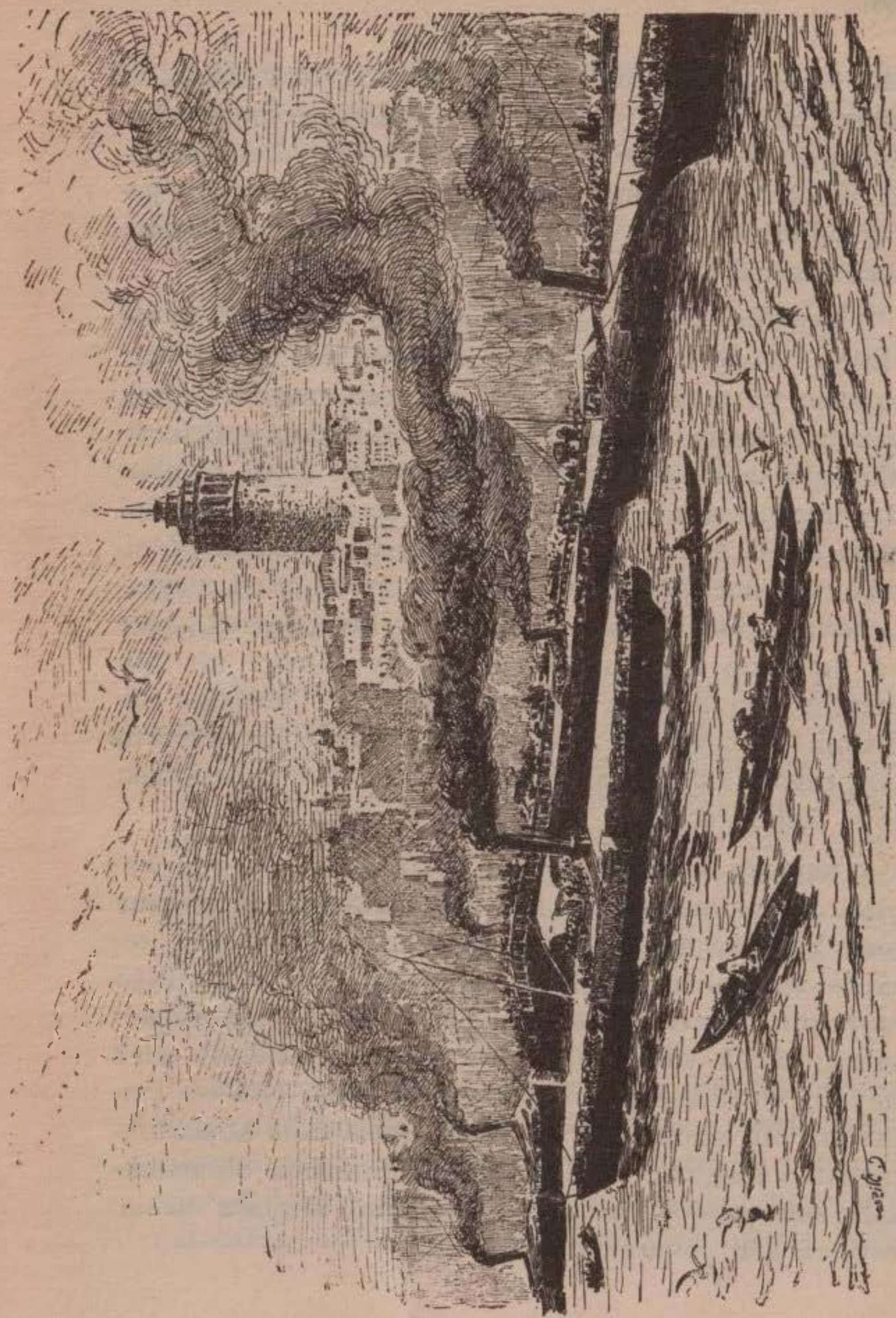

Devrin istirahat, vakit geçirme yeri olan kahveler i açıcı yerlerdi.

getirir. Bazıları meyhanede pişirtmek üzere Lüfer, Kılıç, Barbunya gibi mevsim balıkları da alıp gelirler. Keyif ehli birer ikişer kapıdan içeri girdikçe hizmetçilerden biri derhal (buyrun efendim buyrun) diyerek karşılar, elinde böyle bir mezelik gördüğü gibi hemen koşup elinden alır soyar, temizler veya ayıklar, pişirilecek olanları ise pişirtir, tabaklara koyar. Meyhane hizmetkârlarının sür'at ve maharet ve bilhassa müşterilerin hoşnudiyetlerini celp için mizaca göre hareket etmeleri lâzımdır. Binaenaleyh meyhanelerde hizmet etmek her hizmetkârıı harcı değildir.

Kayseri'nin kuşgönü tabir edilen meşhur akik gibi pastırması ve alâ ince doğranmış sucukları, temizlenip ayıklanmış olan Sardalya ve Likornoz gibi tuzlu balıklar, siyah ve beyaz havyarlar ve dumanı tüterek getirilen sıcak ızgara balıkları, envai türlü meyvelerle süslenmiş sofraların etrafında herkes kendi eşi dostu ve ahbabı ile yerini alır ve artık kendi arzu ve gönül isteğine göre hazırlanan Nargileleri fokuçdatmaya ve çubukları tellendirmeye ve kadehleri doldurup boşaltmaya bu suretle emeklerinin mükâfatını görmeye başlarlar. Herşeyi hoş gören meslekleri icabı herkes, birbirine mezelerinden ikram etmek teamülüne riayet ederler. Hattâ diğer sofralarda bulunan göz âşinalarına rakı ile meze ısmarlayarak samimiyet ve muhabbetlerini ibraz edenleri de olur.

Akşamcılar arasında nükteci, fıkracı ve şair kişiler bulunduğu gibi güzel sesli musikişinaslar, keman çalanlar, neyzenler, güfteciler ve taklit yapan tuhaf kimseler de bulunurdu. Bu gibi insanların arasında muh-

Buharla işleyen gemiler geldikten sonra.

C. J. 1870

taç kişiler de bulunduğundan böylelerinin meyhane masrafları kudreti müsait bazı akşamcılar tarafından ödenirdi. Bu suretle hem kendileri eğlenir hem de onların keyiflerini yerine getirirlerdi. İçki âleminin garip hallerinden biri de ayık iken hasis olan bir adamın içki sırasında cömert olmasıdır.

Eyüp'ün kebab ve kaymağı gibi Yedikule'nin de «BAŞ»ı maruftu. Bu suretle Samatya meyhaneleri akşamları ve tatil günleri pek eğlenceli olurdu. Uzak yakın demeyip İstanbul'un her tarafından gelirlerdi. Meyhane müdavimlerinin sarhoşlukları kötü olanlardan meclisi allak bullak edenler de olur, böylelerini kapı dışarı ederlerdi. Vak'ayı Hayriyye denilen Yeniçeri ocağının lâğvedilmesi hadisesinden evvel meyhanelerin münasip bir yerine büyük bir çingirak asılır ve meyhane kapısına da akşamları nöbetçi bir hizmetkâr konulmuş. Bunun sebebi de, meyhane kapısının önünden bir zabıt geçecek olursa, hizmetkârın çingırağı çekip derhal meyhane kapısının kapatılması imiş. Zabıt geçtikten sonra kapı yine açılmış.

Eskiden müskiratın men'i hakkında pek sıkı kayıtlarda bulunurlarmış. Memleketin âsayaşine memur olan Yeniçeri Ağası sokak ve pazarları dolaşırken, şehirde ve şehrin etrafında sarhoşları arar ve tuttuğu sarhoşun itibarı yoksa ona meşru hakkı olan sopayı vurur, dirlik sahibi kişi ise zabıtine gönderip şer'î haddin vurulmasını ona havale edermiş. İşte bu çingırağın bir hizmeti de, keyf ehlî muhabbete koyulduklarından dağılma vakti geldiğinin farkında olamadıklarından paydos zamanının geldiğini bunlara haber vermek için çingirak çalınmış.

Akşamcıların bir de sabahçıları vardır ki, mahmurluk bozmak denirdi. Akşamdan içkiyi ve mezele-ri fazla kaçıranlar sabahları mide bozukluğu, vücut kırıklığı ve baş ağrıları ile yataktan kalktıklarından renkleri soluk, gözleri bulanık olur.

Bu fenalığı gidermek için tekrar rakı içerler, fakat bu sabah rakı'sının ilk kadehine biraz limon sıkırlar, akıllarınca sağlıklarını korumaya riayet etmiş olurlardı.

Meyhanelerden kalkıp evlerine gelmek için herkes semtlisi ile birleşir, sohbet ederek gelirler. Maa-mafih gece vakti sokaklarda yağmur ve çamurlu ha-valarda evlerine varana kadar yollarda çekilen zorluk-lar tahammülün üstündedir. Akşamcıların bu dönüş-lerine dair pek çok hikâyeler anlatırlar.

Akşamcılar Ramazan-ı Şerîf'e hürmeten içkiyi mu-vakkaten terk ederler. Eskiden bu muvakkat terk şek-li üç kısma ayrılmıştı, hattâ birbirlerine bu hususta (ipci misin, kandilci misin, topcu musun?) diye so-rarlardı. Çünkü ipci takımı Ramazan-ı Şerîf'e onbeş gün kala Selâtin camilerinde mahya iplerinin kurul-duğunu gördüklerinde, kandilci kısmı bütün Rama-zan'da minare'lerin kandilerini gördüklerinde, topcu takımı da imsâk topunu işittiklerinde içki içmeyi terk ederlerdi.

Bayram gelince evvelâ topçuları Bayram Namazını kılıp çoluk çocuğu ile bayramlaştıktan sonra doğruca, müşterisi bulunduğu meyhaneye gider. Bu birinci kıs-mı teşkil eden müşterilere meyhaneciler, horozlardan mürekkep mükemmel bir sofraya hazırlarlardı. Kandil-

ci kısmına mensup olanlar Bayram'ın birinci günü akşamı içkiye başlarlar. İpci takımı da Bayram'a hürmeten üç gün içki içmeyip dördüncü günü akşamı meyhane'lere devama başlarlar. Akşamcılar içinde saçlı sakalı ağarmış beli bükülmüş olanlar bulunduğu gibi Vak'ayı Hayriyyeden sonraları genç yaşlarda olanlar bile görülmeğe başlamıştı

Bu akşamcılar içinde sarhoşluğu kötü olanların halleri de teessüfe şayândır. Meselâ bütün Ramazan evinin yiyeceğini, çoluk çocuğunun bayramlıklarını gücü nispetinde tedarik ederek onları hoşnut etmeğe çalıştığı halde, Bayram gününden itibaren ağız eğri, göz eğri, göz şaşı evine gelip zavallılara kan kusturan baba, ayık zamanında bir öf bile demediği halde sarhoş haliyle anasını, kardeşlerini dövenler çok görülmüştür.

Meyhanelerde bir sofraya oturarak etraftakilere göz gezdirirler. Kendilerinden ziyade onlarla meşgul olurlar. Meselâ karşılıklı iki sofrada oturanlar arasında (sen bana baktın, benimle eğlendin) gibi sebeplerle habbeyi kubbe yapıp bir çok kavgalar çıkar ki bu da sarhoşluk icaplarıdır. Beraber bulunduğu sofrayı herhangi bir husustan dolayı terk edip diğer birinin sofrasına giden arkadaşının bu hareketine kendince bir takım manâlar vermesinden dolayı bir takım kavgalar çıkar.

Servetini dalkavuklariyle meyhanelerde yok eden mirasyedi düşkünleri de çok görülmüştür. Eskiden umumi olarak meyhanelerin kapatıldığı ve içkinin men'edildiği olmuş, fakat bütün bu kayıtlara rağmen içkiye müptelâ olanlar yine bu iptilâdan vaz geçme-

mişler, herhalde içmenin bir kolayını bulup keyiflerini çatmışlardır.

Revaç bade'ye fartı yasağdır bais,

Haris olur kişi men' olunduğu fîile.

Yeni neslimizin ekserisinde içkiye karşı bir nefret hiss olunuyor ve içkisiz eğlencelerde daha ziyade incelik ve zarafet görülüyor. Bu hal doğrusu teşekküre şayandır.

CANBAZLAR

Şurada burada san'atını icra eden Canbaz'lardan başka olarak, eskiden Kocamustâpaşa semtinde Canbaziye denilen yerde Eşref Ağa'nın ve onun ölümünden sonra da oğlu Mehmet Ali ustanın idaresinde bir canbaz kumpanyası vardı, hususi günü de Pazar günleri idi. İstanbul'un her tarafından dalgalar halinde gelen halk bunları seyrederlerdi. Bu kumpanya bir nevi ocak olduğundan saray eğlencelerinde ve sair şenlik günlerinde bir dağdan bir dağ'a veya bir dağ'dan bir ova'ya, menzil ipi denilen minare yüksekliğinde ip kurup üstünde çeşitli hünerler icra ederlerdi. Merhum Yusuf İzzettin Efendinin 1870 tarihinde Dolmabahçe'de icra edilen sünnet düğününde Saray Müzikası Kışlası'nın bulunduğu dağdan Dolmabahçe Sarayı'nın önünde bulunan saat kulesi meydanına kadar menzil ipi kurup hünerlerini göstermişlerdi. Hattâ bir gün iki elinde iki kılıç olduğu halde ipin üzerine çıkan canbaz ortasına geldiğinde, o vakitler ecel beşiği namı verilen ve uçları menzil ipine bağlı bulunan

salıncak üzerinde envai türlü hünerler gösterdikten sonra ayaklarını salıncak ipine ilıştırıp başaşağı kendisini koyuverdiğini gören halk, düştü zanniyle büyük helecana kapılmıştı. Hele kadın seyircilerin feryadı ayyuka çıkmıştı. Bu kumpanya saray düğününün sonuna kadar hergün başka başka hünerler göstermişti.

Bir de Gedikpaşa'da hususi bir Tiyatro inşa edilmiş olup burada meşhur Sülya'nın at canbazı kumpanyası hünerlerini icra etmiştir.

KADIN ÇENGİLERİ

Kadınlar cemiyetinde sarı'atın eden çengiller de orta oyuncularında olduğu gibi bir çok kollara ayrılmıştır. Kolbaşı ve muavini ile beraber bir kol oniki kadından ibaret olup refaketlerinde ikisi daire, birisi keman ve biri de çiftenara (Nekkare) çalmak üzere dört de sıracı dedikleri çalgıcıları ve birkaç da yardakçılı bulunur. Bunlar tam kol olarak oyuna gittikleri zaman orta oyunlarında kullanılan menteşeli tahta edevat ve ona göre elbiseler de birlikte götürülür. Kolbaşı hanının evinde hususi bir de meşkhaneye olduğundan Çengiliğe heves edenler bu meşkhanede talim ederek otuz, otuzbeş yaşlarına kadar sanatlarını icra ederler. İçlerinde kırkını aşan yosmaları da bulunur. Kolbaşı ve muavini hanımların yaşları altınışı bulmuşsa Ağır Ezgi denilen ilk raksa çıkmaları usulleri icabındandır. Bunların buldukları başlıca yer Tahtakale Kadınlar Hamamı olup derme çatmaları Ayvansaray'da Kıpti mahallesindedir. Bir çengi kolu tutmak isteyen eğlenti sahibesi hangi kolu

isterse bir kadını yollar bu kadın kolbaşı hanımı bulur, pazarlığa girer. Pazarlık iki şarttan biri seçilmek esası üzerinden yapılır, o da fasıllar sona erdikçe def tutup para toplamak veya toplamamak şekilleri olup, kibarcası misafirleri iz'ac etmemek için para toplattırmamaktır. Raks esnasında hoşuna gidip bahşiş vermek veya altın yapıştırmak isteyen misafirler arzularında serbest bırakılır. Hangi şart intihap edilmiş olursa olsun oyun esnasında icab ettikçe düğün sahibesi hanımlar tarafından mutâd olduğu üzere basma veya sair kumaşlardan askı asılmak ve bahşiş verilmek mecburî idi.

Eğlenti günü belirli vakitte en önde, yelpazeli, yaşmaklı ve sarı çizmeli kolbaşı hanım ve muavini ve onları takiben ince yaşmaklı, renk renk feraceli çengiler ve arkada kılıfları içinde sazları ellerinde olduğu halde sıracılar ve hizmetçiler ve yardakçılar, daha arkada oyun edevatı ve elbise bohçaları taşıyan hamallar olduğu halde yola düzülürler. Küçük çerkez cariyeye de kolbaşı hamının yakı takımını sarılı (1), bohca koltuğunda, siyah çuhadan yapılmış, kenarları zımbalı uzun çubuk kesesi elinde olarak kolbaşı hanımın peşinde gider. Çengilerin eski hallerini bilenler bu edalı yosmaların nasıl açık saçık tazeler olduklarını ve sokaklar vaziyet ve tavırlarının ve yürüyüşlerinin ne derece serbest bulunduğunu hatırlar. Sokakta giderlerken havaî erkeklerden sarkıntılığa cür'et

(1) *Eskiden kadın ve erkek başlarının ekserisi yerli yakı açarak daima işletirlerdi.*

edenlere müstahak oldukları cevapları yetiştirmede güçlük çekmezler. Hele sıracılar bu gibi cevaplarda asla ihmal ve müsamahada bulunmazlardı. Düğün evine geldiklerinde, alt katta çengilere ayrı bir oda gösterilmesi şarttır. Çengiler odalarına girdikten, yaşnaklarını ve feracelerini çıkardıktan sonra odanın kapısı çevrilir. Artık bu odaya, soyunmuş olanlardan başkasının girmesi memnudur ve caiz değildir. Soygun namı verilen kadınlar orta yaşlı, üstleri başları düzgünce etekleri belinde, lisanları yerinde serbest kadınlar olduklarından misafir hanımların i'zaz ve ikramı ve her birerlerinin kendilerince bilinen teşrifat usulüne göre yedirilmeleri hususlarında maharet göstererek ev sahibesinin vereceği ücretten başka misafilerden de dolgunca «Soygun bahşişleri» hak etmeğe çalışırlar. Bazı hoppa mizaçlı tazeler kapının anahtar deliğinden çengileri gözetlemek isterler. Bunu soygunlardan biri görürse ayıplar ve takdir ederek men'eder. Düğün evinde iki hanım arasında, «oda kapısının kapalı tutulmasının sebebi olarak içerde çengiler içki içerler ve oyuna öyle çıkarlarmış derler, günahları üstlerinde kalsın, neme lâzım ben görmedim, gördüm dersem iki elim yanıma gelecek» diye bir söz geçtiğini çocukluğumda işitmiştim.

Misafirlerden sonra çengilere de yemek verilir. Bundan sonra oyuna çıkma hazırlıkları başlar. Birçok düzgün ve rastık kutuları, pomat, lavanta şişeleri, sürme kalemleri, taraklar, ufak süngerler, saç maşaları meydana çıkar. El aynaları ellerinde aynaların karşısına geçerler. Beyazlıklar, allıklar içirile

içirile sürülür. Kaşlara rastıklar, gözlere sürmeler çekilir. Rastıktan püskürne benler yapılır.

Çehrenin sun'î güzelikleri tamamlandıktan sonra oyun esvaplarını hazırlayan kadının yardımı ile en ince içliklere varıncaya kadar herşey başka başka değiştirilir. Saçlar taramp kurdelelerle ayrılarak gelişigüzel salıverilir. Göğsü yarın yarım açık olmak üzere tül gömlek ve üstüne pullu kadifeden camadanlı yekek ve tennure biçiminde sırma saçaklı canfes eteklik giyip bellerine sırma kemer takarlar, ayaklarına «Filer» denilen oyun terliği giyerler ve bu terlikler ipek kurdelelerle beyaz çoraplar üzerine bağlar.

Kolbaşı hanının tuvaleti yaşı ile mütenasip ve babayanidir. Vakıa oyun esvabı giyerse de raksa kâkül üstüne hotozla çıkar. Bu hotoz tepesi oymalı, püskül, kâğıtlı mavi ipek püskül etrafına yaylı fes ve fes'in kenarına oyahı yazma yemeniden bir çatki çevrilmiş ve bu çatkinın münasip yerlerine (pat iğne yıldız, yarım ay, divanhane çivisi) denilen elmaslar, parmaklara gül yüzükler takılmıştır. Dut veya zümrüt küpeleri kulağa takmazlar, toplu iğne ile hotozun bir tarafına şöyle bir ilştirirler. Bu da incelik alâmetidir. (Eski kadınlarımız çengilere, hamam ustalarına ve bunlarla sıkıfıkı canciğer olan bazı mirasyedi hanımlara ince takım (Zürafa) derlerdi. Bu ince takım kadınlar arasında (zürafalığa) alâmet olmak üzere kenarları (ciğer deldi), köşeleri (ah ah) işlemeli mendil bağlarlardı. Bu kısım kadınlar cemiyet hayatına muhalif bir hayat geçirirler, erkeklerden zevk almazlar. Bunların birbirleriyle sohbetlerinde dahi bir başkalık

vardır. Ne tatlı diller dökerler, ne kadar herkesin mizacını okşayacak şekilde lâfları vardır. Gene kendilerine mahsus edâları ile imâlî, nükteli şakalar, yabancıların yanında rumuzlarla meramlarını ifade edişleri, kuşdili (1) ile konuşmalar birbirini kovalar. Fakat bu suretle aralarında cereyan eden haller o kadar gizli o derece nükteli şeylerdir ki, her göz görmeye, her kulak işitmeye muktedir olamaz, meğer ki yine kendi cinslerinden olmalıdır. Bunlar kendi kendilerine kaldıkça âşıkane beyitler, kıt'alar okuyarak iç yüzlerini meydana kor ve gizli sırlarını açığa vururlardı. Bu manzumeler (Karanfilsin kararın yok, gonca gülsün tımarın yok. Ben seni çoktan severim, senin benden haberin yok). gibi şeylerdir.

Kolbaşı ve muavini ve çengilerin hepsi hazırlandıktan sonra sıracılar yukarı kata çıkıp kendileri için ayrılan ve tahsis olunan mahalle otururlar. Davetlilerin kimi sedirlere yaslanır, kimisi sandalye ve kanepele kurulup güler yüzle oyunun başlamasını beklerler. Müteakiben verilen işaret üzerine raksın başlangıcında okunması mutad şarkıyı okurlardı. Önce kolbaşı hanım iki eliyle temenna ve maiyeti de ona uyararak avuçları içinde tuttıkları çarparaları birbirine çarparak ve çıkan ses ile şarkının usulünde tempo tutarak başta kolbaşı hanım olduğu halde birbirlerini takip ederek ortada devir yaparlar. Bu devre (ağır ezgi) denilir. Yalnız kollar yukarı kalkmış ve beden

(1) Elli altmış yıl öncesine kadar bazı kadınlar (Kuşdili) dedikleri dili konuşurlardı.

tabiî vaziyetinde olduğu halde gayet ağır ve temkinli icra olunur. Bu dört devir (zevkimiz dört üstüne) darbı meselinden kinayedir, bu da bir fasıl kabul edilir.

İkinci fasla parmaklara zil takmak suretiyle çıkarlar. Bu fasıldan itibaren kolbaşı hanım ve muavini oyuna çıkmazlar, raksı oyuncubaşı idare eder. Göbek atmalar, topuktan çatmalar, hoplamalar, kendini atmalar, omuzdan titremeler hep bu ikinci fasıldan itibaren icra edilir. Sıracıların (bir hocalım var ya kime) allı pulluya yâ hey (1) diyerek yaptıkları pohpohlar neş'elere bir kata daha güzellik verir.

Üçüncü fasıl Tavşan raksıdır. Bu raks'da kadifeden yapılmış erkek biçimi Kovalı şalvar ve o renkte dar camedan ve başlarına dal fes giyip bellerine şal kuşanırlar. Fesin altından saçlar gelişi güzel saliverilmiştir. Parmaklarında yine zil bulunur.

Bazı zengin ve mirasyedi hanımların çengilerden gönüllüsü vardır. Hafif meşrep güzel kadınlara zengin erkek âşıklar lâzım olduğu gibi zürâfalık âleminde de çengilere zengin hanımlardan sevdalılar lâzımdır. Oyun arasında çengiler bu gibi hanımlara tebesümler ve elleriyle, gözleriyle gizli şeyler söyler ve sırlar ifşa ederler. Raks esnasında altın yapıştırılırken fiskoslar bile olur. Fakat bunlar misafirler arasındaki

(1) *Ayvansaray yakınında bir Hoca Ali Mescidi vardır. Bu mescidin merdiveni bitişiğinde kendisi gönülüdür. İkinci Selim minberini tamir ettirmiştir. Kemani Memduh tarafından tamir ettirildiğini duymuştum.*

mütecessis hanımlar tarafından gizlice ve inceden inceye seyredildiklerinin farkında olmazlar, bu hanımlar da aynı fasileden ince hanımlardır. Oyunda cömertlik arttıkça ince hanımlar arasında rekabet hissi de çoğalır ve çengilere altın yapıştırmalar, sıracılara sıkca balışişler birbirini takip eder. Kıskançlık galeyanı ile kaplarına sığmayacak hale gelirler. Ruhlarından fıskıran alı'lar ve hey hey naraları devam eder. Manileri smarlanıp niyetler tutulur, çengilerle sıracılar karşılıklı divanlar, koşmalar söylerler, ara nağmelerinde ayaklar âdeta uçar gibi döner, sanki görünmez olur. Sıracılar (amman aşağıdan) diyerek ve (yallah yallah yallah) nakaratiyle sürekli alkışlarla raksı bir kat daha kızıştırırlar. Belden aşmış aşırma saçlar hopladıkça havalanır, ikişer ikişer hora tepilerek bu fasla da nihayet verilir.

Dördüncü fasılda raks yoktur. Çengilerin güzel seslileri sıracıların yanında oturup hanendelik ederler. Mükemmel bir küme faslı olur. O tiz perdede yakıcı ve tahrik edici, te'sirli seslerle okunan şarkılarla oynak divanlar insanı mest ederdi. Dördüncü fasılda kalyoncu veya hamam oyunu gibi taklitli oyunlar çıkarılırdı. Kalvoncu oyununda meydana getirilen tekerlekli gemiyi çekerken (heyamola, yisa yisa, eyyam ola yel esa) tekerlemesinin biri tek olarak, nakaratını ise hepsi bir ağızdan çalgının da iştirakiyle söyleyerek gemiyi yürütmeleri çok eğlenceli olurdu. Bir de bu oyunun kahramanı olan kalyoncu rolü çengiler arasında mühim bir vazife sayılırdı. Çünkü levend endamlı ve gösterişli bir babayiğitin bütün vaziyet ve tavırlarını canlandırmak her kadının kârı değildir.

Başındaki kalyoncu kalpağı başının üstüne yıkılmış, sırmalı şalvar üstüne beline sardığı şalın münasip yerlerine yatağan bıçağı, piştov, kama ve emsali silâhlar sokulmuş, sırma cepken, kartál kanat omuza atılmış olduğu ve bir elinde rakı şişesi diğer elinde bıçağının kabzası bulunduğu halde yıkıla yıkıla kalyoncu ortaya çıkar. Saz da (bir gemim var salıverdim engine) şarkısını çalıp söylemeye başlar. Kalyoncu rakibini yumruklamak, ezmek, çiğnemek, öldürmek ister ve (bıçağım hakkı için) diyerek attığı naralar ortalığı velveleye verir.

Hamam oyununda ise Kilcinin Merkeb'i yularından çekerek hamam'ın önünden geçerken sevgilisi hamam'da olduğu için meşhur kuzu'yu yanık yanık okuyarak (kilci geldi kil alın, kil) diyerek kil satması hoşta giderdi. Tiz perdeden oynak sesle sabaha karşı okunan yakıcı nağmelerde başka bir tesir vardır.

Bir zamanlar kolbaşı olan kadınların en meşhuru Yıldız Kamer'di. Kendisi zurna da çalardı. Çengilerin şöhretlileri «Şaheste, Tosun Paşa kızı Hayriye, Küçükpazarlı Naile, Hancı Kızı Zehra, ... Paşa dairesine intisab etmişlerden Fatma, Aksaray'lı Mahbub idiler. Naile için şu güfte ile yapılmış bir şarkı da vardır:

(Sarı papuç işleme, etrafı gümüşleme, gerdanını dişleme, Nailem, Nailem, Küçükpazar'lı Nailem.) Bu şarkı Haşim Bey Mecmuasında kayıtlıdır.

GALATA ve BEYOĞLU ÂLEMLERİ :

Galata Sarayı karşısında bulunan Hıristâki Çarşısının bulunduğu mahal vaktiyle Naum'un Tiyatrosu'

nun olduğu yerd. Tiyatronun cephesi caddeye nazır olup altmışdört tarihlerinde (1847) inşa olunmuştu. Bur çarşı yeri tamamıyla Tiyatro binaları olup büyüklük ve inşa tarzlarındaki güzellik itibariyle mükemmel bir OPERA binası idi. 1856 tarihinde Dolmabahçe Gazhanesi Hazinesi'nden verilmek üzere Beyoğlu sokaklarının her tarafı aydınlatıldığı sırada bu Tiyatro'nun içi de havagazı ile aydınlatılmıştı. Sahibinden her sene iki bin lira kadar bir kira bedeli karşılığında kiraya verilir ve hattâ perde aralarında kahve sigara ve sair meşrubatın içildiği salonu kiralayan dan da ayrıca beş bin kuruş alınırđı. Dört kişilik bir loca için giriş bedeli ayrı olmak üzere vasatî olarak ikiyüzelli kuruş civarında bir ücret alınırđı. Her sene kiracısı tarafından Avrupa'dan Opera Kumpanyaları getirtilir ve Teşrinievvel (Ekim) başlarında faaliyete başlayarak bütün kış oyunlarına devam ederler ve bütün sefirler, Beyoğlu'nun itibarlı kimseleri, vekiller, devlet ricali ve kibarlar vesair halk gelip seyredelerdi.

Senede bir kaç defa Sultan Abdülmecit ve cülusu sıralarında Abdülaziz defalarca gelmişlerdi. 1870 tarihinde vukubulan büyük Beyoğlu yangın"ında bu Tiyatro da yandığı için yerine şimdiki çarşı inşa edildi.

Bu tiyatroda Fransızca ve İtalyan'ca opera, dram ve komedi gibi oyunlar icra olunurdu. Bu oyunlara rağbet edenlerden ecnebi lisanlarına âşina olmayanlar, oyunların garp fıkralarından istifade edip hisse sahibi olmadıklarından kumpanya bu hususu dikkate alarak (Riyakâr) ve (Müseyyip) isimli hikâyeleri İtal-

yan'cadan Türkçe'ye tercüme ve tab ettirmişti. 1857 tarihinde bu tercümelemler tiyatroya gelenlere bir bedel mukabilinde dağıtılırdı. Opera kumpanyası artistlerinden onyedisi seçkin baş okuyucu, yirmisi usul tutan okuyucu, yirmiye'disi kadınlı erkekli rakkaslar, otuzbeşi de saz takımı idi.

Bugün kullanılan nota'nın işaretlerini altıyüz sene evvel Boris namında bir rahip icad etmiş. Maama-fih meşhur hekim İbni Sinâ'nın (Şifa) adlı kitabının Riyaziyat kısmının musiki bahsinde tabii seslerin derece ve basamakları hakkında mühim bilgiler vardır ki, bunlar nota'nın esası demektir.

Sonraları Naum Tiyatrosundan başka Beyoğlu'nda Şark Tiyatrosu namıyla Karabet Papazyan Efendi tarafından açılmış olan tiyatro'da komedi ve pandomi-ma kumpanyaları san'atlarını icra ederlerdi. İstanbul tarafında Gedikpaşa Tiyatrosu da sonraları sirk halinden tiyatro şekline çevrilerek Papazyan ve Fasul-yacıyan Efendilerin ve daha sonraları Güllü Agop Efendi'nin kumpanyaları tarafından san'atlarının ic-rası için kullanılmaya ve bazı ediplerimizin eserleri de bu tiyatro'da oynanmağa başlanmıştı. Ne çare ki sonraları merhum Namık Kemâl Bey'in «VATAN YA-HUT SİLİSTRE» si Gedikpaşa Tiyatrosunda oynandı-ğı gece gençlerin ve bilhassa mekteplilerin galeyanı ve «YAŞA KEMÂL» sedaları nazarı dikkati çektiğinden ertesi günü Kemâl Bey ile arkadaşları sürgün edil-dilerdi. Hele Sultanhamit devrinde buna benzer millî tiyatro eseri yazmak ve oynatmak âdeta yasaktı. Güllü Agop Efendi saraya alındı, kumpanyası da dağıtıl-

dı ve sonra da tiyatro yıktırıldı. İşte o zamanlar orta oyunlarını tiyatro şekline çevirmeye başladılar, lâkin bunları milletin ahlâkına hizmet edecek yolda tanzim ve islâh etmediler. Bir tarafta, Galata ve Beyoğlu taraflarında kumarhaneler ve şehveti gıcıklayıcı resimlerle süslenmiş gazinolar, balozlar, kafeşantanlar yavaş yavaş açılmakta ve bunlar sabahlara kadar açık bulundurulmakta idi.

Gençlerimizin alafrangalığa rağbetleri gittikçe arttı, Şampanya, Konyak, Apsent, Viski ve muhtelif meyve ve çiçek kokularını havi şişeleri, yaldızlı etiketlerle tezyin edilmiş Likörleri bol bol kullanmağa başladılar. Yerli ve ecnebi karırlarla dolu genelevler günden güne çoğaldı. Hele Karnaval zamanları Galata ve Beyoğlu taraflarına akan bir âvareler seli hasıl oldu. Konak ve kira arabaları etrafa zifoslar saçarak son hızla gençleri o taraflara taşırlardı.

Balolar gazinolar ağız ağıza dolu olup buralarda sabahlamak da âdet oldu. Umumhanelerdeki cicili bicili kızların sürünmüş oldukları lâvanta kokuları gençleri mest ve şakraklıkları da gönüllerini cezb ederek aşk ve alâka saikası ve kıskançlık parlamışı ile her şeyi yapmağa hazır bir hale gelirler. Bu yüzden nice feci vak'alar birbirini takip ederdi. Hele İstanbul'un her tarafına dal budak saran kumar belâsına da halkımızın büyük bir kısmı kapıldı. Zengin gençler servetlerini, aylıkçı takımı maaşlarını, esnaf ve işçi güruhu kazançlarını hep Galata ve Beyoğlu alemlerine sarfettiler.

İstanbulumuzun bir çok yeili ve dışarlıklı gençleri şehvet duygularına mağlup olarak hep bu mihver

etrafında dolaşır ve envai türlü rezaleti irtikâp ederlerdi.

Kârgir mağazalar, çiftlikler, hanlar, hamamlar, yalılar, konaklar ellerinden çıktı, çoğu sarraflara bankerlere intikal etti. O eski «Hayriye Tüccarı» namı ortadan kalktı, belki bilenler bile kalmadı. «Kapan Tüccarı» denilen un, yağ ve bal kapanları tüccarı abâni Sarıklı Hacı Hafız Hacı Salih Efendilerin, Hacı Veli, Hacı Yusuf Ağa'ların dolap ticaretleri evlâtlarının ve torunlarının sefil emelleri yüzünden yabancılara kaptırıldı.

Çift ve çubuk sahibi çok zengin ağaların öldükten sonra kalan mirasları yâdellere geçti. Bir zamanlar frenkler arasında darbimesel olan o eski Türk kuvveti de kalmadı. Yanağından kan damlayan dağ gibi babayiğitlerimizi belsoğukluğu, firengi hastalıkları kemirip bitirdi. Memleketimiz hastalıklı bir nesle mesken oldu.

Bugün millet fertlerinin bir kısmı hastanelerde, bir kısmı hâpishanelerde, bir kısmı da sefaletin pençesi altında inliyor. İşte garp medeniyetini taklit etmek suretiyle iktibas etmeğimizin neticesi buralara vardı. Vakıa sonraları aklımız başımıza gelmeye ve iktisat usullerinin kıymeti takdir olunmaya başlandı. Lâkin ha'delharâb el Basra (Basra harap olduktan sonra.)

